

SÜSBD
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Sinop University
Journal of Social Sciences

Cilt (Volume): III Sayı (Issue): 1 Yıl (Year): 2019

Sinop Üniversitesinin 25. Bilimsel Yayımıdır.

ISSN 2547-989X

SİNOP ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
SİNOP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt (Volume): III Sayı (Issue): 1 Yıl (Year): 2019

ISSN 2547-989X

Yayın Türü | Publication Type

Sürelî Yayın | Periodical

Sahibi | Publisher

Sinop Üniversitesi Adına Sahibi | Owner on behalf of Sinop University

Prof. Dr. Nihat DALGIN

Rektör|Rector

Genel Yayın Yönetmeni | Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Emrah DİNDİ

Editörler | Editors

Dr. Öğr. Üyesi Doğan FIRINCI - Dr. Öğr. Üyesi Pınar KARAMAN

Dr. Tuğrul YUMAK

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor

Öğr. Gör. Işık DAĞDEVİREN

Yayın Kurulu | Editorial Board

Doç. Dr. Gülçin DİLEK, Doç. Dr. Hakan UŞAKLI,

Doç. Dr. Vafa SAVAŞKAN, Dr. Öğr. Üyesi Emrah DİNDİ,

Dr. Öğr. Üyesi Hasan BARLAK, Dr. Öğr. Üyesi Sezen ÖZEK,

Dr. Öğr. Üyesi Doğan FIRINCI, Dr. Öğr. Üyesi Pınar KARAMAN,

Dr. Öğr. Üyesi Sevim KARABELA ŞERMET, Dr. Öğr. Üyesi Hazar KABA

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr. Bayram Kaya - Giresun Ünv., Prof. Dr. Bayram Dalkılıç - Necmettin Erbakan Ünv., Prof. Dr. Bekir Yüktaşır - Sinop Ünv., Prof. Dr. Dursun Dilek - Sinop Ünv., Prof. Dr. Fethi Kerim Kazanç - Ondokuz Mayıs Ünv., Prof. Dr. Hanefi Palabıyık - Atatürk Ünv., Prof. Dr. Mahfuz Söylemez - Hitit Ünv., Prof. Dr. Mehmet Yavuz Erler - Ondokuz Mayıs Ünv., Prof. Dr. Saffat Köse - İzmir Katip Çelebi Ünv., Prof. Dr. Saffet Sarıkaya - Süleyman Demirel Ünv., Prof. Dr. Savaş Baştürk - Sinop Ünv., Prof. Dr. Soner Gündüzöz - Kırıkkale Ünv., Prof. Dr. Şenol Çavuş - Aydın Adnan Menderes Ünv., Prof. Dr. Yaşar Düzenli - İstanbul Ünv., Prof. Dr. Musa Kadioğlu - Ankara Ünv., Prof. Dr. Turan Takaoğlu - Çanakkale Onsekiz Mart Ünv., Prof. Dr. Servet Karabağ - Gazi Ünv., Doç. Dr. Ferhat Akdemir - Ondokuz Mayıs Ünv., Doç. Dr. Hakan Uşaklı - Sinop Ünv., Doç. Dr. İbrahim Keskin - Bursa Uludağ Ünv., Doç. Dr. Kutay Oktay - Kastamonu Ünv.

Sayı Hakemleri | Referees on This Issue

Prof. Dr. Ali Sait Albayrak, Prof. Dr. Bayram Ali Çetinkaya, Prof. Dr. Gökalp Selçuk, Prof. Dr. Osman Şahin, Doç. Dr. Hakan Kiracı, Doç. Dr. Hasan Dam, Doç. Dr. Kürşat Çelik, Doç. Dr. Mehmet Kasım Özgen, Doç. Dr. Osman Çalışkan, Doç. Dr. Ömer Kurtbağ, Doç. Dr. Rüştü Yayar, Doç. Dr. Yakup Karataş, Doç. Dr. Yücel Öksüz, Doç. Dr. Zeynep Eres, Dr. Öğr. Üyesi Ayşe İnan Kılıç, Dr. Öğr. Üyesi Cüneyd Aydın, Dr. Öğr. Üyesi Ebru Harman Aslan, Dr. Öğr. Üyesi Emin Arslan, Dr. Öğr. Üyesi Emine Mediha Sayıl, Dr. Öğr. Üyesi Emrah Aydemir, Dr. Öğr. Üyesi Ercan Küçükeşmen, Dr. Öğr. Üyesi Ersin Irk, Dr. Öğr. Üyesi Filiz Baloğlu, Dr. Öğr. Üyesi Hasan Karaköse, Dr. Öğr. Üyesi Hasan Şahin, Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Aksu, Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Demirci, Dr. Öğr. Üyesi Kadir Sancak, Dr. Öğr. Üyesi Mithat Turhan, Dr. Öğr. Üyesi Musa Said Döven, Dr. Öğr. Üyesi Necip Yılmaz, Dr. Öğr. Üyesi Neslihan Ünlüol Ünal, Dr. Öğr. Üyesi Nuri Gökhan TOPRAK, Dr. Öğr. Üyesi Özgür Kıran, Dr. Öğr. Üyesi Safiye Sarıcı Bulut, Dr. Öğr. Üyesi Sibel Özafşarlıoğlu, Dr. Öğr. Üyesi Şefika Ergin, Dr. Öğr. Üyesi Ülker Erdoğan Aracı, Dr. Öğr. Üyesi Yasin Keleş, Dr. Öğretim Üyesi Can Kakişım, Dr. Asena Ayvaz Can, Dr. Duygu Aydın Ünal, Dr. Emel Adamış, Dr. Hediye Gamze Türkmen, Dr. Helin Sarı Ertem, Dr. Ridvan Karabulut, Dr. Selim Özcan.

Redaksiyon | Redaction

Ar. Gör. Muhammet KARAAĞAÇ

Ar. Gör. İbrahim TOPRAK

Ar. Gör. Ömer Ferit İMLAK

Ar. Gör. Serhat ALTINKAYNAK

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date

Sinop, Haziran 2019

Baskı/Printing

Şimal Ajans / Camikebir Mah. Karantina Sk. No:7/B Sinop

Sertifika No: 21439

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (SÜSBD), yılda iki kez yayımlanan hakemli, bilimsel ve süreli bir yayın organıdır. Makaleler, itenticate programı ile intihal taramasına tabi tutulur. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazara aittir. Yazılar, yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

İletişim | Communication

Korucuk Köyü Trafo Mahallesi No: 36 57000 | SİNOP | TÜRKİYE

Tel: +90 (368) 2715757-58-59-60 | Faks: +90 (368) 2715763

e-posta: sbd@sinop.edu.tr | web: <http://dergipark.gov.tr/sinopusd>

İÇİNDEKİLER | CONTENT

Editörden | Editorial

Makaleler | Articles

Tuğba Kara & Muhammet Servet İPEK

Sinop Şehir Merkezi Demografisi Üzerine Bir İnceleme (1836)

A Research on Demography of City Center of Sinop (1835-1836) 1-32

Günseli Acar & Türkan Müge ÖZBEKLER

Üniversite Öğrencilerinin İlçe Ekonomisine Katkıları: Sinop Üniversitesi Ayancık Meslek Yüksekokulu Örneği

University Students' Contributions to District Economics: Sinop University Ayancık Vocational College Sample 33-54

Ercan KARAÇAR

Otel Çalışanlarının İş Tatmini ve Motivasyon Düzey Değişkenleri Üzerine Bir Araştırma: Sinop Örneği

A Research on Job Satisfaction and Motivation Level Variables of Hotel Employees: Sinop Example 55-78

Ahmet ASLAN

Lise Gençliğinin Değer Yönelimleri ve Boş Zaman Etkinlikleri arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Investigation of the Relationship between Value Orientations and Leisure Activities of High School Youth 79-114

Şerif TÜMER

Bafra Kırsal Konutlarında Çıkmalar

Projections Rural House in the Bafra

115–142

Fırat KÜSKÜ

Müslüman Seyyahların Gözüyle Beyrut Şehri (1890-1914)

The City of Beirut Through the Eyes of the Muslim Travelers (1890-1914) 143–168

Muhammed KOÇAK

İşletmelerin Uluslararasılaşmasına Yönelik Kavramsal Bir Çerçeve

A Conceptual Framework for Internationalization of the Enterprises

169–190

Filiz Toprak KARAKAYA & Enver UYSAL

Fârâbî’de “İyi, Yetkinlik ve Mutluluk” Kavramları Işığında Pdr Hizmetlerine Farklı Bir Yaklaşım

A Different Approach to Psychological Counseling and Guidance Services in the Light of “Good, Competence and Happiness” Concepts of Fârâbî 191–208

Yasemin YILMAZ & Enver UYSAL

Taşköprülüzâde’de Eğitimin İlkesi Olarak Sevgi

el-Mehabbe as the Principle of Education in Taşköprülüzâde

209-232

EDİTÖRDEN

Değerli Okuyucular!

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin (SÜSBD) Ocak-Haziran 2019 dönemi 5. sayısını, Eğitim, Tarih, Felsefe, Sanat Tarihi, Turizm ve İktisat-İşletme alanına dair birbirinden değerli dokuz makale ile çıkarmış olmanın, akademisyen ve okuyucularla buluşturmanın heyecan ve mutluluğunu yaşamaktayız. Öncelikli olarak tüm yazarlarımıza teşekkür ediyorum.

Geçen sayımızda dergimizin Makale Ön Kontrol işlemleri ve *Ön Kontrol Formu* hakkında kısaca bilgi vermiştik. Bu sayımızda ise dergimiz yazarlarını ilgilendiren *Telif Hakkı Devir Formu* ve çok yazarlı makalede *Yazar Katkı Formundan* söz etmek istiyorum. Telif Hakkı Devir Formu, dergiye makale gönderen yazarın, makalesinin içeriği, bu makalede sunduğu sonuçlar ve yaptığı yorumlar konusunda derginin herhangi bir sorumluluk taşımadığını; makalenin orijinal olduğunu, herhangi bir başka dergiye yayımlanmak üzere verilmediğini, daha önce yayımlanmadığını, eğer, tümüyle ya da bir bölümü yayınlandı ise ilgili yayın organından her türlü yayın izninin alındığını, derginin yayımlanmasını uygun gördüğü makalenin kabulünden sonraki herhangi bir aşamasında makaleyi geri çekme hakkına sahip olmadığını; makalenin, bilimsel, etik ve hukuki sorumluluğunun kendisine ait olduğunu, makaleyi derginin belirttiği yazım ve yayın kurallarına uygun olarak hazırladığını, makalenin telif hakkından feragat etmeyi kabul ederek sorumluluğu üstlendiğini taahhüt ve kabul ettiğini ifade eden bir sözleşme formudur. Yazar Katkı Formu ise yazılan makalede aşağıda belirtilen katkılardan bir veya bir kaçının diğer kişi veya kişilerden sağlanması halinde, etik ve yasal sorumluluklar çerçevesinde, ilgililerin adının, makalede katkı çokluğuna göre ikinci veya daha alt sıralarda yazar olarak yer aldığını belgeleyen bir formdur. Araştırmanın fikir ya da hipotezinin oluşturulmasına; sonuçlara ulaşmak için yöntemin planlanmasına; makalenin organizasyonu, seyrinin gözetimi ve sorumluluğuna; makale için personel, mekân, finansal kaynak, araç ve gereç sağlanmasına; verilerin elde edilmesi ve düzenlenmesine; istatistik ve anketlerine; bulguların mantıklı açıklaması ve sunumuna; yazının tümü

veya asıl bölümünün oluşturulması/yazılmasına; taslağının hazırlanmasına; içeriğinin eleştirel incelenmesine; dergiye gönderilmeden önceki nihai taslağının kontrolüne vb. katkı sağlayanlar makalede yazar olarak yer alır. Makaleye bu türden herhangi bir katkısı olan yazarın, ulusal ve uluslararası bilimsel etik kurallar gereği, makalede isminin yer alması ne derece önemli ise yazar olma düzeyinde herhangi bir katkısı olmayan kişilerin yazar olarak makaleye yazılmaması da bir o kadar kayda değerdir. Dolayısıyla makaleye katkısı olup da makalede ismi yer almayan *mahrum yazar/yazarlıktan* veya yazar olma ölçütlerini taşımayan ve yazarlık hakkına sahip olmayan *hayali* ya da *ödüllendirilmiş yazar* üretiminden uzak durulmalıdır. O nedenle yazar Katkı Formları doldurulurken ya da makaleye yazar eklenirken makalenin vücuda gelmesinde nesnel ve olgusal gerçeklikle birebir örtüşen katkılara yer verilmesi bilimsel etik kuralların gözetilmesi açısından önem arz etmektedir. Bununla birlikte yapılan her katkı kişinin yazarlık hakkını elde ettiği anlamına da gelmemelidir. Örneğin makalenin dil kontrolü, makaleyi gözden geçirme, redaksiyon, düzeltme vb. katkılar yazarlık hakkını sağlamaz. Ancak bu tür katkılar da bilimsel etik kuralları gereği ihmal edilmez. O nedenle bu tür katkı sağlayanlara makalede teşekkür bölümünde atıf yapılır. Sözün özü, yazarlarımız makale gönderirken dergimizin Dergipark sayfasında yer alan bu formları yazın etiği gereği doldurmak zorundadırlar.

Yazar işlemlerinden kısaca söz ettikten sonra bu arada teşekkürü de unutmamak gerekir. Ülkemizin çeşitli üniversitelerinden makaleleriyle bilim dünyasına ve dergimize katkıda bulunan yazarlara, kıymetli zamanlarını ayırarak makaleleri değerlendirme külfetine katlanan sayı hakemlerine, redaktörlere, derginin basımına katkı sağlayan Basın Yayın Müdürlüğü çalışanlarına, bâhusus Dergipark sistemi üzerinden işlemlerin yürütülmesi ve makalelerin dizgi/basım formatına sokulmasında çok emeği geçen editörlerimizden Dr. Öğr. Üyesi Doğan FIRINCI'ya, Dr. Öğr. Üyesi Pınar KARAMAN'a ve Dr. Tuğrul YUMAK'a teşekkür ediyorum.

Bir dahaki sayıda buluşmak dileğiyle...

Dr. Öğr. Üyesi Emrah DİNDİ

Editör

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (1): 1-32

Geliş Tarihi:13.05.2019

Kabul Tarihi:27.06.2019

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.563997>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

SİNOP ŞEHİR MERKEZİ DEMOGRAFİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME (1836)

Tuğba KARA*

Muhammet Servet İPEK**

Öz

Nüfus defterleri Osmanlı'nın son dönem demografik yapısının belirlenmesi bakımından kullanılacak temel kaynaklar arasında yer alırlar. Defterlerde kayıtlı olan veriler, Osmanlı nüfusunu çeşitli yönleriyle ele alma imkânı sunar Nüfus defterlerinden hareketle doğum-ölüm oranları, mahalleler ve şehirlerarası hareketliliği inceleme olanağı vardır. Sadece sayım yapılan ilin nüfusunu içeren nüfus defterleri üzerinde yapılacak daha geniş kapsamlı çalışmalarla Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıl şehirlerinin yaklaşık nüfus verilerine ulaşılabilir. Ayrıca belirlenen nüfusun sosyal ve ekonomik durumlarına dair tespitler elde edilebilir. Bu çalışmada 19. yüzyılda Sinop şehir merkezindeki Müslüman ve gayrimüslim halkın demografik yapısıyla birlikte sosyal ve ekonomik durumunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada mahallelerdeki kişilerin isim, aile ismi, meslek durumları, nüfusun yaşlara göre dağılımları gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca nüfusun şehir dışı ve şehir içi hareketliliği incelenmiştir. Bunlara ek olarak Sinop Kalesi topçu neferlerinin de yazıldığı bu defterde bunların genel nüfus içindeki oranlarına değinilmiştir. İncelediğimiz dönemlerde Sinop'ta Müslümanlar ve gayrimüslimler bir arada yaşamakta olup tipik bir Osmanlı liman şehri görünümünü yansıtmaktadır. Sinop şehir merkezindeki nüfus üzerine yapılan bu çalışmada kaynak

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, tkara@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0817-8009>.

** Yüksek Lisans Öğr., servet58ipek@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0656-403X>.

olarak 827 Numaralı Sinop Nüfus Defteri kullanılmıştır. Yine bazı bilgiler için 946, 947, 948 numaralı defterlerden de istifade edilmiştir. İncelenen 827 numaralı nüfus defteri 946, 947 ve 948 numaralı defterlerdeki kayıtlara nispetle düzensiz olmasına rağmen bu defterlerde olmayan bazı bilgileri ihtiva etmektedir. Örneğin ölüm, doğum, şehir dışına gidiş, geri dönüş gibi veriler diğer üç defterde bulunmamasına rağmen 827 numaralı defterde mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Sinop, Mahalle, Nüfus defteri, Doğum, Ölüm.

A Research on Demography of City Center of Sinop (1836)

Abstract

Register records are part of basic resources which are used to determine demographic structure of Ottoman Government. Register records provide datas to examine demography of Ottoman population with several dimensions. Examining birth-death rates, interstreet and intercity mobilities are possible with using register records. Getting approximate general demographic datas of Ottoman Government in 19. Century is possible with using a register record of a city. Also it is possible to get indicators of social and economic situation in register records of determined city. It is aimed to reveal social and economic situation with demographic structure of Muslim and non-Muslim population in city center of Sinop in 19th century in this study. Topics like person names, family names, occupation statues, distribution of population according to ages are examined in this study. In addition to these, rates of local artillery forces of Sinop Walls in city population is studied according to the records of artillerymen in these register records. Muslims and non-muslims were used to live together and the city seems as a typical port city of Ottoman Government in examined period. 827 numbered register record is used as a main resource of this study which is conducted on city center population of Sinop. Also these datas are confirmed with using 946, 947, 948 numbered register records. Although Datas in 827 numbered record are irregular with comparing 946, 947 ve 948 numbered records it has high value datas which are not included by other records. For instance birth-date, moving, travelling, records are not present 946, 947, 948 numbered records but in 827 numbered record.

Keywords: Sinop, Street, Register records, Birth, Death.

Giriş

1. Osmanlı İdari Yapısı İçinde Sinop

Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı hakkında bilgi veren Aynî Ali eserinde eyaletleri ve eyaletlere bağlı sancakları tasnif etmiştir. Buna göre Anadolu Sancağını şöyle tasnif eder: “*Eyalet-i Anadolu on dört sancaktır... Kütahya, Anadolu Beylerbeyi'nin paşa sancağıdır. Sancakları şunlardır; Saruhan, Aydın, Kastamonu, Hüdavendigâr, Bolu, Menteşe, Ankara, Karahisar-ı Sahib, Teke İli, Kangırı, Hamid, Sultanönü, Karesi...*”¹ Fazıla Akbal çeşitli kaynakları tarayarak yaptığı araştırmasında bu on dört sancağa Viranşehir'i de ekler.² Kastamonu sancağına bağlı kaza merkezleri Boyabat, Durağan, Daday, Araç, Taşköprü, Ayandon, Göl, Hoşalay kazalarıydı. Sinop da, idari ve mülki taksimat bakımından 16. ve 17. yüzyıllarda Kastamonu sancağına bağlı kazalardan biriydi. Sinop kaza sınırları şehrin bugünkü sınırlarının tamamını kapsamıyordu.³ Türkeli, Erfelek, Ayancık, Gerze ve Dikmen kaza sınırları içinde yer alırken Boyabat, Durağan, Saraydüzü 15. ve 16. yüzyıllarından sonra Sinop kazası sınırlarına dâhil edilmiştir. Sinop'un Kastamonu sancağına bağlı kaza yapılanması, 18. yüzyılın başından 1831 yılına kadar devam etmiştir.⁴ Tanzimat'ın ilanından sonra 1840 yeniliklerin uygulanmaya konulduğu yıl olmuştur. Tanzimat'ın ön gördüğü yeniliklerden olan idari alandaki düzenlemeye, bölgedeki eyaletlerin sınırlarında değişiklikler yapılarak başlandı. 19. yüzyılın ortalarına doğru Tanzimat'ın uygulanmasına dayalı olarak yapılan düzenlemeyle, Kastamonu sancağı idari bakımdan değişikliğe uğramıştır. Dolayısıyla Sinop'un, idari yapısında da değişiklik olmuştur. Böylece Kastamonu sancağına bağlı olan Sinop, idari olarak Ankara eyaleti dâhiline alınmış oldu. Yine Mart 1842 tarihinde yapılan yeni bir düzenleme ile Kastamonu, Bolu eyaletine bağlanmıştır. Bu düzenlemeyle

¹ Aynî Ali, *Risale-i Kavanin-i Âl-i Osman*, TBMM Kütüphanesi, KZ-334, v.7.

² Fazıla Akbal, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdari Taksimat”, *Belleten*, 1951, c. XV, sayı: 60, s. 620.

³ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, TTK Yay., Ankara, 2014, s. 26-27.

⁴ Selim Özcan, *Tanzimat Döneminde Sinop'un Sosyal Ekonomik Durumu*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Samsun 2007, s. 20.

de Sinop, Bolu eyaletine bağlı bir sancak konumuna geldi. Fakat bu çok uzun sürmeyecek 1846-1847 yılında tekrar yeni bir idari değişiklik yapılmış ve Bolu eyaleti dağıtılarak Kastamonu eyaleti oluşturulmuştur. Sinop yeniden oluşturulan bu eyalete sancak olarak bağlanmıştır.⁵ Vilayet ve sancak yönetimlerindeki düzenlemelerle sınırlar sürekli değişmekle birlikte Sinop, Kastamonu vilayetine bağlı bir sancak merkezi haline getirilmiştir.⁶

2. 827 Numaralı Sinop Nüfus Defterinin Bazı Özellikleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde *NFS.d.00827* kodu ile kayıtlı olan nüfus defteri yüz elli altı varak olup kapak kısmı bulunmamaktadır. Arşiv kataloglamasında 1248 tarihli sayım kayıtları olduğuna dair bilgi vardır. Ancak şu var ki defterin birinci sayfasında *elli bir yoklaması* ibaresi yer almaktadır⁷. *Elli bir yoklaması* ile kastedilen hicri 1251 yılıdır. Bu da miladi 1835/1836 yıllarına denk gelmektedir. Sinop'a ait bu nüfus sayımı, Mevaliden *Gelenbevizade Said Efendi* tarafından yapılmıştır.⁸

Defterde belli bir yaş grubu gözetilmeksizin “م” (mim) harfi düşülmüş kişiler bulunmaktadır. 4 ile 49 yaşları arasında değişen 17 kişiye düşülen “م” (mim) harfinin *matluba muvafik* yani belli yaş arasında askerliğe elverişli bulunan kişiler için kullanıldığını düşünülmektedir. Bunların yanı sıra yeni doğanlar *tevellüd*, ölenler ise *fevt* yazılarak kayıt altına alınmışlardır. Sayım sırasında şehirde olmayanlar da vardır. Bu kişiler daha sonra *hîn-i tahrirde bulunmadığından kayd şod/mahdud*

⁵ Özcan, *Tanzimat Döneminde Sinop'un Sosyal Ekonomik Durumu*, s. 21.

⁶ Mehmet Öz, “Sinop”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 2009, c. XXXVII, s. 255.

⁷ Defter elli bir yoklamasına ait olmakla beraber yoklama incelendiğinde muhtevastaki en erken tarih H. 1245 (M.1829/1830) en geç tarih ise H. 1252 (M.1836/1837)'dir.

⁸ Ahmed Lütfi, *Tarih-i Lütfi*, Matba'a-i Amire, 1292, c. III, s. 144. 1830 yılı genel nüfus sayımına dair muhteva 827 numaralı Sinop nüfus defterinde bulunmamaktadır. Genel sayımda askere uygun olanlar için *matluba muvafik*, askerlik için uygun olmayanların da *matluba gayri muvafik* olarak kaydedildiğini; ayrıca yaş gruplarında ve sağlık durumlarına göre de, *amel-mende*, *pir*, *sabi*, *ihhtiyar* gibi ayrımlar şeklinde kaydedilmiştir. Ancak çalışılan defterde böyle bir kayıt sistemi uygulanmamıştır.

gibi ibarelerle hangi mahalledelerse o mahallenin sonuna eklenmişlerdir. Ayrıca defterin ilk sayfasında buna ilişkin bir de not göze çarpmaktadır. Başka yerlerde olanlar sayıma dâhil edilmemekle birlikte, döndükleri tarihte kayıt altına alınmaları yönünde şerh düşülmüştür.⁹ Sayım sırasında bulunmayan sekiz kişiden sadece biri için, *İstanbul'dan geldi* kaydı bulunmaktadır. Diğerleri için gidiş ya da dönüş kaydı bulunmamaktadır.

Defterde kişilerin tavsifi genellikle aile ismi, lakap, fiziki yapı, meşgul olduğu meslek, isim ve yaş şeklinde yapılmıştır. Örneğin Kara Alioğlu, uzunca boylu, kara ve az sakallı, kalafatçı Seyyid Hüseyin bin Ali. Devamında gelen oğullar ya da kardeşler ise oğlu, diğer oğlu, merkumun karındaşı, merkumun karındaşı oğlu şeklinde eklenmişlerdir.

3. Mahalleler

18. yüzyılın ilk yarısında Sinop şehrinde 27 mahalle vardı¹⁰. Bunlardan 18'i Müslüman, 7'si gayrimüslim mahallesiydi. Yine Müslümanlar ile gayrimüslimlerin birlikte yaşadıkları iki mahalle olan Balatlar ve Kefevî idi. Sinop'ta mahallelerin şehrin fiziki durumuna göre tanımlandığı ve buna göre ifade edildiği görülmektedir. Bu ifadeden hareketle 18. yüzyılın ilk yarısında şehirde bulunan Müslüman mahallelerinin surlarla çevrili olan kısımda sakin oldukları, gayrimüslim mahallelerinin şehrin haricinde yahut varoşunda yer aldıkları ifade edilmektedir. Fakat şehrin gelişimi sonucu Müslümanlar da şehrin haricindeki kısımda yerleşmeye başlamışlardır.¹¹

⁹ “*Diyar-ı âharda bulunanlar icmale alınmamış olmağla hin-i vürdularında alınacak olmağla şerh verildi*”, BOA, NFS.d.00827, s. 2.

¹⁰ Arasta, Arlan, Bağçeler, Bayrameddin, Cami-i Kebir, İçkal'a, Kaban, Kalayazısı, Küflü, Şekerâna, Mehmedağa Mescidi, Meydankapı, Saray, Selamdalı, Şeyh, Tayboğa, Temürlü, Ulubeğ Müslüman Mahallesi'ydi. Gayrimüslim mahalleler ise, Arab, Ayaklıkenise, Ayakostantin, Ayanikola, Ayatodori, Meryemana, Elekçiyan (Kumbaşı) idi. Bkz. Özcan, *Tanzimat Döneminde Sinop'un Sosyal Ekonomik Durumu*, s. 34.

¹¹ Özcan, *Tanzimat Döneminde Sinop'un Sosyal Ekonomik Durumu*, s. 34-35.

Çalışmamıza esas olan 1836 tarihli Sinop nüfus yoklama defterine göre ise şehir merkezinde 24 mahalle olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 1). Toplam mahalle sayısına Anapa ve Kaparta misafir olarak kaydedilen nüfus eklenmemiştir. *Nefs-i Sinop muhallâtında mevcud Kabarta ahalileri misafiren sakin nüfus. İş bu misafirun-ı nüfus nefer itibariyle tefrik olunarak saireye alınmıştır*, şeklinde düşülen ibareden şehir merkezinde olan mahallelere iskân edildikleri anlaşılmaktadır. Ancak hangi mahallelerde ve kaç kişi olarak iskân edildikleri belirtilmemiştir. Bu tarihte Sinop merkezinde, *Puşiyân-ı İslam Mahallesi* de dâhil edildiğinde 17 Müslüman mahallesi bulunmaktaydı. Gayrimüslim mahalle sayısı ise *Taife-i Puşiyân-ı Ermeniyân* Mahallesi ile birlikte 7'ydi. Gayrimüslimlere ait 6 mahallede Rumların meskûn olduklarını gerek kişi isimlerinden gerekse mahalle isimlerinden anlaşılmaktadır.¹² Ayrıca *Kaza-i Sinob mahalle-i reaya-yı rum mahalle-i Ayanikola tabi-i Sinob*, şeklinde Rum mahallesi olduğu açıkça belirtilmiştir. Sinop'ta 1836 yılında mahalle sayısının 18. yüzyıldaki mahalle sayısına yakın olduğu görülmektedir. Bağçeler, Bayrameddin ve Küfli ve Mehmed Ağa Mescidi ve gayrimüslim mahallesi olan Ayatodori Mahallesi 1836 tarihli nüfus defterinde yoktur. Selâmdalı Mahallesi muhtemelen isim değişikliği ile Selameddin Mahallesine dönüşmüş olmalıdır. Öte yandan 18. yüzyılda, Müslüman mahalleri arasında bulunmayan Kefevî, Şekerhane, Puşiyân-ı İslâm Mahalleleri 1836'da yeni kurulan mahalle olarak yer almıştır.

Tablo 1: Mahalleler ve Mahallelere Göre Nüfusun Dağılımı

Müslüman Mahalleleri	Sıra	Mahalle Adı	Nüfus
	1	Arasta Mahallesi	28
	2	Arslan Mahallesi	127
	3	Bala Tahir Mahallesi	160
	4	Cami-i Kebîr Mahallesi	211
	5	İçkale Mahallesi	143
	6	Kaleyazısı Mahallesi	57
	7	Kapan Mahallesi	106
	8	Kefevî Mahallesi	142

¹² Arab, Aya Nikola, Ayaklı, Balatya, Meryem Ana, Kalafat Mahallesi'nde Rumlar yaşamaktadır.

	9	Meydankapı Mahallesi	85
	10	Saray Mahallesi	118
	11	Selameddin Mahallesi	26
	12	Şekerhane Mahallesi	106
	13	Şeyh Mahallesi	90
	14	Ulubey Mahallesi	116
	15	Tayboğa Mahallesi	94
	16	Temürlü Mahallesi	89
	17	Puşiyân-ı İslâm Mahallesi	37
Gayrimüslim Mahalleleri	1	Arab Mahallesi	305
	2	Aya Nikola Mahallesi	178
	3	Ayaklı Mahallesi	157
	4	Balatya Mahallesi	23
	5	Meryem Ana Mahallesi	196
	6	Kalafat Mahallesi	146
	7	Taife-i Puşiyân-ı Ermeniyan	52
Misafir Nüfus			
Anapa Misafirleri			127
Kabarta Misafirleri			68
Toplam			2987

Tanzimat dönemine gelindiğinde Sinop şehir merkezinde 20 mahalle olup, bunun 14'ü Müslüman mahallesi, 6'sı gayrimüslim mahallesiydi¹³. Aradan çok uzun bir süre geçmemesine karşın 1836 yılına göre Tanzimat döneminde mahalle sayısında bir azalma olduğu görülmektedir. Yerleşim birimlerindeki bu gerileyiş, nüfus yoğunluğunun azalmasından daha çok idari düzenlemelerle alakalıdır. Zamanla nüfus arttıkça ve idari sınırlar genişledikçe birleşmeler olmuş ve küçük yerleşim yerleri büyük mahalle sınırları içinde kalmıştır. Balatya Mahallesi'ni buna örnek verebiliriz. Henüz 1836'da 27 kişilik az bir nüfusa sahip bir gayrimüslim mahallesi olan Balatya Mahallesi'nin Tanzimat döneminde Balatlar olarak ismi değişerek bir Müslüman Mahallesi'ne dönüştüğünü görmekteyiz. Ayrıca Müslüman köyü olan

¹³ Özcan, *Tanzimat Döneminde Sinop'un Sosyal Ekonomik Durumu*, s. 36. 19. yüzyıl Sinop'ta yaşayan gayrimüslimlerin ekonomik yapısı için bkz. Özcan, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Sinop'taki Gayrimüslimlerin Sosyal ve Ekonomik Yapısı", *OTAM*, 30, Güz, 2011.

Nisi Köyü de buraya bağlanmıştır. Değişikliğin bir başka sebebi şehir içi ve şehir dışı nüfus hareketliliğiyle alakalıdır. Yani nüfusun farklı nedenlerle göç etmesi başka bir yere yerleşmiş olmasıdır.¹⁴

4. Nüfusun Merkez Mahallelere Göre Dağılımı

Hicri 1251 (1835/1836)'de Sinop Kalesi'ne "*topçu neferatı temini için yapılan yoklama*" olarak belirtilmiş olan 827 numaralı bu defterde, merkez mahallelerindeki Müslim, misafir ve Çingene olarak kaydedilmiş erkek nüfusun toplamı 2987 kişidir. Bu toplamı, Sinop merkezindeki 17 Müslüman mahallesi, 7 gayrimüslim mahallesi, bir Müslüman ve bir gayrimüslim çingene mahalleleri ile "*İşbu misafirîn neferi tibarîyle tefrik olunarak saireye alınmıştır*" ibaresi ile belirtilen Anapa, Kırım ve Kabarta'dan gelen misafirler oluşturmaktadır (Bkz. Tablo 1). Nüfus, elbette bu toplamdan daha fazladır. Çünkü bu çalışmaya merkeze bağlı köy ve kasabaların nüfusu bu sayıya dâhil edilmemiştir. Müslüman mahalleler arasında en fazla nüfusa sahip mahalle 211 kişilik nüfusuyla Cami-i Kebîr Mahallesi'dir. Nüfusu 100'ün üstünde olan mahalleler ise sırasıyla Bala Tahir Mahallesi, İçkale Mahallesi, Kefevî Mahallesi, Arslan Mahallesi, Saray Mahallesi, Kapan Mahallesi, Ulubey Mahallesi, Şekerhane Mahallesi'dir. En az nüfusa sahip mahalleler ise 26 kişiyle Selameddin Mahallesi ardından 28 kişilik nüfusuyla Arasta Mahallesi'dir. Osmanlı'da bilindiği gibi şehir merkezlerinde Müslümanlar ve gayrimüslimler istisnalar dışında ayrı mahallelerde ikamet etmekteydiler. Sinop içinde de aynı durum geçerlidir. Gayrimüslim mahalleler arasında en yoğun nüfusun bulunduğu mahalle 305 nüfus sayısı ile Arab Mahallesi'dir. Balatya Mahallesi gayrimüslim nüfusun en az yaşadığı mahalledir. Meryem Ana (196), Aya Nikola (178), Ayaklı (157), Kalafat (146) mahallelerindeki nüfus ile birlikte gayrimüslimlerin toplam nüfusu 1005 kişiye ulaşmaktadır. Bunlara Hristiyan çingeneleri de eklendiğinde toplam gayrimüslim nüfus 1057 kişiyi bul-

¹⁴ Özcan, *Tanzimat Döneminde Sinop'un Sosyal Ekonomik Durumu*, s. 38.

maktadır. Ömer Lütfi Barkan'ın¹⁵ uyguladığı formül kullanıldığında, 1836'da Sinop kaza merkezindeki nüfus yaklaşık olarak 15.000 civarındaydı. Ve bu nüfusun 5.285'ini ise gayrimüslimler oluşturuyordu.

5. Babalar, Oğullar ve Kardeşler

Osmanlı geleneksel toplumunda özellikle de kırsal hayatında hane, geniş aile denilen yapıdan oluşuyordu. Yani bir çatı altında anne-baba, çocuklar, torunlar, babanın kardeşleri ve bunların çocukları, bazen üvey evlatlar ve damatlar da bulunabiliyordu.¹⁶ İncelediğimiz defterde hane numarası belirtilmediği için bir hane de kaç nüfus olduğuna dair bir bilgi vermek hayli zordur. Tamamında olmasa da bazı yerlerde *oğlu*, *diğer oğlu*, *kardeşi*, *diğer kardeşi* şeklindeki yazım bir haneyi tespit etmek için de sağlıklı sonuçlar vermeyebilir. Defterin incelenen kısmında oğul ve kardeş için genellikle bu kelimeler kullanılmıştır. Yalnız genelden farklı olması bakımından belirtmek gerekir ki oğul anlamına gelen mahdum, kardeş demek olan birader, baba demek olan peder kelimeleri nadiren kullanılmıştır. Sinop Muhafızı Hüseyin Bey'in kardeşi Hasan Bey'in oğlu Ali için *mahdum* ifadesi kullanılmıştır.¹⁷

Nüfus içerisinde 32 kişi hakkında *üvey* ibaresi kullanılmıştır. Bu 32 kişiden 5'i *üvey karındaşı* olarak, 27'si ise *üvey oğlu* olarak gösterilmiştir¹⁸. Çocukların

¹⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi" *İÜEF Türkiyat Mecmuası*, (1951-1953), c. X, s. 9-12.

¹⁶ Mübahat S. Kütükoğlu, *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, TTK Yay., Ankara, 2010, s. 48.

¹⁷ Hasan Bey'in diğer oğulları bile oğlu şeklinde yazılmıştır. Yine Sinop Muhafızı Hüseyin Bey'in kardeşi Hasan Bey, Hacı Ahmed oğlu İbrahim'in kardeşi Mehmed, Salebeci oğlu Hasan'ın kardeşi Hüseyin ve Kefevî Mahallesi İmamı Mustafa'nın kardeşi Ali için kardeşi yerine biraderi kelimesi kullanılmıştır. Ayrıca Kefevî Mahallesi imamı Mustafa'nın babası İbrahim için pederi kelimesi kullanılmıştır. Kalafat Mahallesi'nden Tudori için Nikola'nın babası, Vardan için ise Yorgi'nin babası ibareleri kullanılmıştır. Zaten bundan başka peder ve baba ibareli bir kayıt göze çarpmamaktadır.

¹⁸ *Üvey karındaşı* olanlar Bala Tahir Mahallesi'nde *İsmail'in üvey kardeşi Seyid Hasan*; Anapa misafirleri olarak bulunan nüfus içinden *Mehmed Efendi'nin üvey karındaşları Tahir ve kardeşi İbrahim*; Meryem Ana Mahallesi'nde kuyumcu *Elakoğlu Hristo'nun üvey kardeşleri Tutori ve Kaşi*'dir. Yirmi üvey evlat içinden de altısı iki kardeşdir. Camii Kebir Mahallesi'nde Halil'in üvey oğulları *Seyid İsmail ve Seyid Mustafa*; Seyid Ha-

üvey olması kişilerin ikinci bir evlilik yaptıklarına ve evlendikleri kişilerin *dul* ve çocuklu olduklarına işaret etmektedir. Buna göre nüfus içindeki 26 kişi ikinci evliliklerini *dullarla* yapmıştır. İkinci evliliklerini yapanlardan dokuzu gayrimüslimdir. Üvey evlat olarak gösterilenlerin yanı sıra henüz küçük yaşta olup babalarını kaybeden ve sayımda *yetim* olarak kaydedilen çocuk sayısı ise yedidir.¹⁹

6. Nüfusun Yaşa Göre Dağılımı

Osmanlı yönetiminin gerek daha önceki yüzyıllarda uyguladığı tahrir işlemi, gerekse 19. yüzyılda yaptığı nüfus sayımının iki amacı vardır. Hem askerlik yaşı gelenleri tespit ederek askere almak, hem de hanelerin gelir durumlarını ve vergi mükelleflerini belirlemektir. Nüfus defterlerindeki *alâ*, *evsat*, *edna* kayıtları gayrimüslimlerin gelir düzeylerini, Müslümanlar için kullanılan *matluba muvafık/gayrı muvafık* ifadeleri ise kişinin askerlik hizmeti için uygun olup olmadığını göstermekteydi. Ahmet Lütfi, o dönem için askerlik yaşını on beş ila on altı olarak vermektedir.²⁰ 827 numaralı Sinop nüfus defterinde askerlik hizmeti için *matluba muvafık* ya da *matluba gayr-ı muvafık* tabirleri kullanılmamıştır. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi “ ۶ ” harfinin bu maksatla düşüldüğü ihtimali bulunmaktadır. Bunun yanı sıra topçu neferi için yaş sınırının 8 olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde *asakir-i bahriye*'de olarak gösterilenlerin en küçüğü de 8 yaşında görünmektedir.

Defterde, sayım sırasında 110 yaşında olan ve 10 Aralık 1831'de öldü olarak gösterilen Hüseyin, nüfusun en yaşlısıdır. Doğum tarihleri 1249 ile 1251 arasında değişen 168 yeni doğan çocuk vardır. Bunların 67'si gayrimüslim nüfus içindedir. Nüfusun yaş durumuna bakıldığında 0-12 yaş grubunda 1165; 13-20 yaş

lil'in üvey oğulları *Seyid Ahmed ve Seyid Mehmed*; Şekerhane Mahallesi'nde Osman'ın üvey oğulları *Hüseyin ve Mehmed*; Kalafat Mahallesi'nden Tatyani'nin *üvey oğulları Simon ve Dimitri* öz kardeşlerdir.

¹⁹ Bunlar yaşları 5 ile 10 arasında değişen Seyid Mustafa, İsmail, Deli Osman oğlu Ali, Süleyman, İbrahim, Yorgi ve İstovraki'dir.

²⁰ “Asakir-i Mansûre taburlarına tahrir için taşradan gelen neferat meyanında sinleri 15'ten aşağı olan çocuklara ta'alîm-i 'ulûm-ı dîniyye ve harbiye ve sinaiye ile terbiye...” Ahmed Lütfî, *Tarih-i Lütfî*, Matba'a-i Amire, 1290, c. I, s. 201.

grubunda 458; 21-40 yaş grubunda 676; 41-65 yaş grubunda 463; 65 ve üstü yaş grubunda 87 kişi bulunmaktadır. Nüfusun büyük çoğunluğunu 0-12 yaş grubu oluşturmaktadır. 0-12 yaş grubunun en yoğun olduğu mahalle aynı zamanda en kalabalık mahalle de olan gayrimüslimlerin bulunduğu Arab Mahallesi'dir. 13-20 yaş arası nüfusun yoğunluğu Kefevî, Cami-i Kebir ve Arab Mahalle'lerindedir. 21-40 ve 41-65 yaş grubu, nüfus mahallelerin birçoğunda asıl nüfusu teşkil ediyordu. 65 ve üstü yaş grubu genel nüfusa oranla en az nüfustur. Yaşları belirtilen nüfus dışında bir de Kabarta nüfusu içinde sayısı 27 olan ve sadece *adet* olarak belirtilmiş gulâmlar (*erkek köle*) vardır. Bunların isim ve yaşları yazılmamıştır. Bunların dışında yeni doğanlar ve yaşı belirtilmeyen 8 kişi daha vardır (bkz. Tablo 2).

Tablo 2: Nüfusun Yaşa Göre Dağılımı

Mahalleler	0-12 yaş	13-20 yaş	21-40 yaş	41-65 yaş	65 ve üstü
Kefevî	62	26	30	19	4
Arslan	46	23	29	21	8
Cami-i Kebir	75	28	46	44	7
Temürlü	31	16	19	18	3
Meydan Kapı	36	13	18	16	2
Şekerhane	39	22	25	18	3
İçkale	66	14	40	21	2
Saray	59	15	27	18	-
Selameddin	11	6	5	3	1
Şeyh	37	14	17	17	1
Kapan	47	9	23	22	5
Kaleyazısı	25	8	11	8	3
Tayboğa	46	10	15	19	2
Bala Tahir	67	19	37	27	4
Arasta	10	5	7	5	1
Ulubeğ	48	16	24	14	5
Misafir Nüfus	45	13	37	27	5
Kabarta	32	6	16	14	2
Puşıyân-ı İslâm	11	7	14	5	-
Puşıyân-ı Ermeniyan	24	11	13	4	-
Aya Nikola	66	32	33	25	5
Ayaklı	42	33	39	18	7

Meryem Ana	82	27	42	28	9
Balatya	7	5	8	2	1
Kalafat	57	22	34	16	2
Arab	96	56	67	34	5
Toplam	1167	456	676	463	87
Genel Toplam	2849				

7. İsimler, Lakaplar, Unvanlar ve Aile İsimleri

Genellikle Müslümanlar arasında görülen çift isime sahip olma toplamda 36 kişide görülmektedir. Kalan 1894 kişiden gulâm olarak kaydedilmiş 27 kişinin ismi yazılmamıştır. Bunun yanı sıra nüfus içerisinde 8 kişinin de ismi yazılmamıştır. Örneğin Şeyh Mahallesi'nde Hasan bin Osman'ın 46 numaradaki karındaşı yazılırken *karındaşı kalaftçı şâbb*, ibaresi kullanılmıştır.²¹ Geriye kalan 1858 kişi de tek isim kullanmıştır. Bunlardan tek isim kullananların genele oranı %98 iken çift isim kullananların genele oranı %2'dir.

Müslüman nüfus içerisinde ağırlıklı olarak kullanılan isimler Abdullah, Abdurrahman, Ahmed, Ali, Ebubekir, Halil, Hasan, Hüseyin, İbrahim, İsmail, Mahmud Mehmed, Osman, Salih, Süleyman'dır.²² İsimlerin geneline bakıldığında Türk-İslam kültürünü yansıtan isimler olduğu görülmektedir. Kabarta nüfusu içinde yer alan ve bir kereye mahsus kullanılan Canpolat ile Arslan Bey ile Memiş, Bektaş, Dursun isimlerinden başka Türkçe isim yoktur. En fazla kullanılan Mehmed

²¹ Bir başka isimsiz örneği Saray Mahallesi, 75 numaradadır. Bilgilerinde "Celâbân oğlu, uzun boylu, kumral bıyıklı, kayıkçı bin Mustafa" yazılmıştır. Asıl kişinin ismi yazılmamış babasının ismi yazılmıştır.²¹ Bala Tahir Mahallesi'nde 65 numaradaki Mehmed bin Ali'nin oğlu 66 numarada "işbu Mehmed'in oğlu" şeklinde belirtilmiş ve isim yazılmamıştır. BOA, NFS.d.00827, s. 33.

²² Kullanılan diğer isimler şunlardır: Abdi, Abdülaziz, Abdülhamid, Abdülhay, Abdülkadir, Abdülkerim, Abdüsselim, Abdürrezzak, Adil, Ali Bey, Ali Rıza, Arif, Arif Mehmed, Arslan Bey, Bekir, Bekdaş/Bektaş, Bereket, Beşir, Cafer, Canpolat, Davud, Dursun/Tursun, Ethem, Emin, Emrullah, Emir Veli, Fevzi, Feyzullah, Habib, Halim, Hamza, Hayrullah, Himmeh, Hoca, Hurşid, Hüsam, İdris, İlyas, İsa, İshak, İslam, Kamil, Mahmud Hilmi, Mahmud Mustafa, Mehmed Ali, Mehmed Emin, Mehmed Nuri, Mehmed Reşad, Mehmed Reşid, Mehmed Mustafa, Mehmed Salih, Mehmed Şakir, Memiş, Mercan, Murtaza, Musa, Ömer, Ramazan, Receb, Rıfad, Sadık, Said, Sa'dkul, Sefer Ali, Sübhan, Şerif, Şirkad, Tahir, Tatşad, Veli, Velican, Yahya, Yakub, Yusuf, Zekeriya.

ismidir. Muhammed isminin Türkçe söylenişi olan Mehmed, muhtemelen o dönem için de bu şekilde kullanılıyordu. Ancak bu Muhammed isminin hiç kullanılmadığı anlamına gelmemelidir. Nüfus defterinde bir iki ailede rastlanan, aynı babanın Mehmed isminde iki çocuğunun olması bu şekilde açıklanabilir. Geleneksel Türk aile yapısında görülen babanın yahut dedenin isminin çocuğa verilmesi de sıkça görülmektedir. Bazen üçüncü kuşakta bile aynı ismin verilmesi âdeti devam ettirilmiştir. Birçok ismin önünde sosyal statü ayırt edilmeksizin seyid, es-seyid, efendi sıfatları kullanılmıştır. Ancak ağa, bey, el-hac, hacı, hafız, molla/monla, âlim, derviş, suffi, şeyh gibi sıfatlar sadece belli kişiler için kullanılmıştır. Bunun yanında bazı kişilerin lakapları da isimlerinden önce yazılmıştır. Çık, gümüş, uzun, koca, ak, kara, küçük, deli, tabak, taban, balcı, kanı gibi lakaplara rastlanmıştır.

Gayrimüslimler arasında isimlerde çeşitlilik görülmektedir. Bu çeşitlilik hem imla bakımından hem de kullanım sıklığı bakımındandır. Örneğin en sık rastlanan Acator ismi hem Hacator şeklinde yazılmış hem de Asator şeklinde yazılmıştır. Serkeş ve Serkez, Ohan ve Ohannes, Kirkor ve Gregor, Agob ve Akob, Medrus ve Medruk isimlerinde de imla bakımından benzerlikler görülmektedir. Bunun yanında gayrimüslimler arasında Arslan/Aslan, Karanfil, Güleser ve Karadağ olmak üzere dört tane de Türkçe isme rastlanmıştır.²³

Aile isimlerinin çoğunlukla, baba veya dedenin lakap, unvan, meslek, fiziki yapılarına ya da buldukları veya geldikleri coğrafi bölgenin ismine göre verildiği görülmektedir. En sık rastlanan aile isimleri İmamoğlu ve Hacıoğlu'dur. Bunların yanı sıra sayıları dört yüzü aşan aile unvanı ve lakaplar en fazla dört veya beş kez

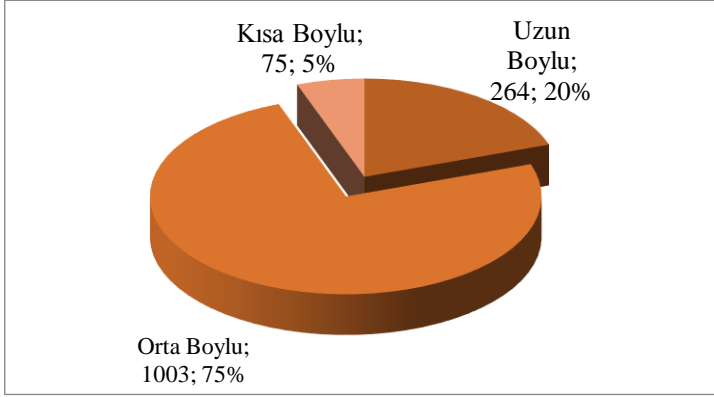
²³ Gayrimüslimler arasında kullanılan bazı isimler şu şekildedir: Acator, Asator, Agob, Akob, Aleksî, Aram, Artin, Andriye, Andon, Andros, Aneştâş/Aneştas Arakil, Aposdol, Apondol, Arbas, Arslan, Bifus, Breşkova/Bareşkova, Bukail, Danyel, Dimitri/ Dimitraki, Fuak, Filibus, Fizak, Gregor, Gregoz, Gorki, Güleser, Haşme, Hanem, Hacator, Hırba, Hırsto, Hişan, İdin, İstefan/ İstafnaki, İstovri, İstovraki, Karanfil, Karin, Karadağ, Karid, Kirkor, Kiryako, Kiryazi, Konstanti, Kostî, Lefter, Legori, Levandi, Matus, Maldus, Manos, Medrus, Medruk, Merdus, Mihail, Mosî, Nikola, Pednus, Penayot, Refail, Samail, Sava, Serkeş, Serkez, Simon, Tanaş/Tanas, Tartuh, Trandefil, Tranos, Tutori/Tudori Tutus, Ohan, Ohannis, Vasil, Vartan, Yani, Yefde, Yanaki, Yorik, Yorgaki, Yorgi, Yuan, Zakriye/Zağriye, Zagraki, Zekarniyos.

kullanılmıştır. Hacı Ahmetoğlu, Ömeroğlu, Mehmet Yazıcıoğlu, Çilingiroğlu, Kaçaroğlu, Çalık Ömeroğlu, Çavuşoğlu, Dizdaroğlu, Bıçakçioğlu, Emiroğlu, Bağrıaçıkioğlu, Karagözoğlu, Sabuncuoğlu, Bezircioğlu gibi aile isimleri şehir genelindeki diğer isimlere nispetle fazla kullanılmıştır. Gayrimüslimler içerisinde ise en fazla rastlanan aile isimleri Yazıcıoğlu, Aksakaloğlu ve Papasoğlu'dur. Bunun haricinde Tutusoğlu, Simonoğlu, Çiloğlu, Kunduzoğlu, Şamoğlu, Çalıkoğlu gibi aile isimleri gayrimüslimler arasında sık kullanılan aile isimleri arasındadır.

8. Kişilerin Tavsîfi

Defterin genelinde kişilerin boy durumları uzun ya da uzunca, orta ve kısa boylu olarak nitelendirilmiştir. Sinop merkezdeki 2849 kişinin tamamının boy durumu yazılmamıştır. Boyları yazılanların toplamı 1341'dir (bkz. Grafik 1). Bunlardan 264'ü uzun boylu, 1003'ü orta boylu 75'i kısa boylu olarak yazılmıştır. Ayrıca Müslim nüfus içerisinde *uzunca* boylu olarak kaydedilmiş 8 kişi daha vardır. Bunlar, uzun boylu sınıfı içinde değerlendirildi.

Grafik 1: Nüfusun Boy Oranı

Nüfus sayımı sırasında kişilerin boylarından başka sakal ve bıyık durumları da göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre aksakallı, kır sakallı, sarı sakallı, kumral sakallı, köse sakallı, taze sakallı, az sakallı, müzellef sakallı; kara bıyıklı, kır bıyıklı, sarı bıyıklı, sarıca bıyıklı, kumral bıyıklı, ter bıyıklı, taze bıyıklı, az bıyıklı, târ bıyıklı, ince bıyıklı; kara kıl, şâbb, şâbb-ı emred şeklinde kişilerin sakal-bıyık

durumları verilmiştir. 2987 kişinin 1591'i sakal-bıyık durumuna göre vasıflandırılmıştır. Bunun 592'si sakal, 657'si bıyık, 341'i *şâbb ya da şâbb-ı emred*²⁴ şeklinde sınıflandırılmıştır. Burada belirtilmesi gereken bir husus, bazı sakallılar için farklı bir tavsif şekli kullanılmış olmasıdır. Toplam yirmi beş kişinin sakalları için ikili niteleme yapılmıştır. Örneğin *az kır*, *köse kır*, *kır köse*, *kara az sakallı* şeklinde de vasıflandırılmalar vardır. Sadece az sakallı olarak yazılan 4, az kır sakallı olarak 16, az kara sakallı olarak 1, köse kır sakallı olarak 4 kişi, sarı kır bıyıklı olarak 1 kişi gösterilmiştir. Bu vasıflandırmaların dışında 2 kişi için kara kıl tabiri kullanılmıştır.

Şâbb-ı emred yani henüz sakalı çıkmamış olarak belirtilen 341 kişinin yaş aralığı 10-26 arasında değişmektedir. Yaş aralığı dikkate alındığında *şâbb* kaydı düşünülürken nasıl bir kıstas izlendiği anlaşılmamıştır. Bu belirsizliği vücut gelişiminin kişiden kişiye göre değişmesinin etkilemiş olduğu söyleyebilir. Öyle ki on sekiz yaşında birisi kara sakallı olarak kaydedilirken, başka bir yerde *şâbb-ı emred* olarak da kaydedilebilmiştir. Aynı durum 18 yaş üstündeki 46 kişi içinde geçerlidir. 23 ve 24 yaşında hiç kimse için *şâbb-ı emred* kullanılmamışken 25 ve 26 yaşındaki altı kişi için kullanıldığı tespit edilmiştir.

9. Nüfus İçerisinde Özel Durumu Bulunanlar

Nüfus defterinde genel itibariyle sağlık sorunu ya da özür durumu olan nüfus çok azdır. Tek göz, topal, sağır, meczub gibi sağlık sorunu olanlar bulunmaktadır. Sağlık sorunu olanların toplamı 24'tür. Çeşitli sağlık sorunu ve özel durumu olanlar şunlardır; 11 kişi meczub, 5 kişi topal, 4 kişi tek gözlü (yek-çeşm)'dür. Topal olarak yazılanlardan birisi için kelimenin Arapça karşılığı olan *a'rec* ifadesi kullanılmıştır. Birer tane de çolak, yarım illeti, kötürüm, meczum (cüzamlı), amel-mende olarak kaydedilen kişiler vardır. Bunlardan meczub ve amel-mende iki kişi gayrimüslim nüfus içerisinde yer almaktadır.

²⁴ Şabb "genç"; şâbb-ı emred, "tüysüz bıyığı bitmemiş genç" manasına gelmektedir. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul, 2011, s. 633.

Bunların haricinde iki kişi için mücrim, birer kişi için de *sahib-i fedai ve za'id* kaydı düşülmüştür. Mücrim suçlu, sahib-i fedai fedai sahibi ve za'id ziyade, artmış, artık anlamındadır. Bu kayıtların ne maksatla düşüldüğüne dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

10. Nüfusun Meslek Durumu ve Kaza Görevlileri

Sinop'un merkez mahallelerde nüfusun meslek dağılımı, toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Sinop'un bir liman kenti olması meslek çeşitliliğinde büyük pay sahibidir. Çünkü nüfusun hatırı sayılır bir kısmı geçimini deniz sayesinde sağlamaktadır. Bununla birlikte çoğu meslek sahibi o mesleğin tek temsilcisi durumundadır. Örneğin kömürcü, humbaracı, bozacı, iskemleci, sarrâc²⁵, tarakçı, değirmenci gibi meslek sahipleri bir kişiden fazla değildir.

Nüfus içerisinde iki tane kalyon-ı hümayun *mimarı*, birer tane kalyon-u hümayun *mühendisi*, kalyon-u hümayun *mutemedi*, kalyon-I hümayun *kâtibi* olarak kayıtlı kişiler vardır. Bunlar haricinde 125 kişi için gemici, 4 kişi için gemi yazıcısı, 5 kişi için gemi taifecisi, 1 kişi için gemici çavuşu, 8 kişi için kalafatçı, 35 kişi için mellah (gemicilik) gibi kayıtlar bulunmaktadır. Görüldüğü üzere şehirde denizcilikle ilgili meslek çeşitliliği ve burada çalışanların sayısı fazladır.

Şehrin liman kenti olması ve burada öteden beri tersane olması söz konusu alanlarda uzmanlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Sinop'ta resmi görevli olarak kaydedilenler arasında müftü, Sinop muhafızı, kale dizdar, mahkeme kâtibi, gümrük kâtibi bulunmaktadır. Ayrıca cami görevlileri olarak imam, hatip, müezzin, kayyum da vardır. Bunların dışında bir tane de mektep hocası vardır. Cami-i Kebîr ve Ulubey Mahalleleri cami imamları imam vekili olarak kaydedilmişlerdir. Ulubey Mahallesi imamı aynı zamanda berberdir. Selameddin Mahallesi imamıyla ilgili ilginç olan bir husus vardır. Çünkü imam olarak yazılan Mehmed b. Mustafa on yaşındadır. Kuran- ı Kerim okumayı iyi bildiğinden ötürü imam seçilmiş olma ihtimali vardır.

²⁵ Sarrâc, eğer ve sair at takımı yapan, satan adam. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, İkdam Matbaası, Der-Saadet, 1317, s. 714.

Müslümanların imamaları belirtildiği gibi gayrimüslimlerin de din görevlileri olan papazlar da belirtilmiştir. Buna göre toplamda dokuz papaz bulunmaktadır. Aya Nikola, Balatya ve Arab Mahallelerinde birer tane papaz bulunurken Ayaklı ve Meryem Ana ve Kalafat Mahallelerinde ikişer papaz bulunmaktadır. Selameddin Mahallesi imamı Mehmed'in durumuna benzer bir durum Kalafat Mahallesi papazı Konstandi için de geçerlidir. Kalafat Mahallesi ikinci papazı Konstandi on altı yaşındadır. Gayrimüslimler arasında din adamı olması bakımından Zakerniyus veledi Bareşkova'yı da belirtmek gerekir. Zakerniyus gayrimüslim ahali arasında keşiş olarak belirtilen tek kişidir.

Bilindiği gibi Sultan II. Mahmud döneminde yerel yönetimlerde birtakım değişiklikler yapılmış, yenilikler getirilmiştir. Bunlardan biri de taşra idaresinde mahalle yönetiminde yapılan düzenlemelerle muhtarlıklar oluşturularak mahalle yönetiminde riyaset eden muhtarlar atanmış olmasıdır. Böylece mahallenin yönetimi muhtarların yetkisi altına girmiştir.²⁶ Muhtarlık teşkilatı taşrada 1833 yılında önce Kastamonu'da oluşturulmuştur. Buna göre, Kastamonu sancağı mütesellimi, Mustafa Ağa İstanbul'da olduğu gibi Kastamonu'nun her mahallesinde halk nezdinde saygınlığı olan, tecrübeli, namuslu ve becerikli kimselerden seçim yolu ile iki muhtar tayin etmiştir²⁷. 827 numaralı defterin düzenlendiği tarihte, henüz bu düzenlemeye gidilmediğinden mahalle muhtarlarının isimleri bu defterde yoktur. Öte yandan mahalle muhtarlarıyla ilgili bilgiler 946 ve 947 numaralı nüfus defterlerinde vardır. Sinop merkez mahallelerinden Cam-i Kebir, Ulubey, Kefevî, Temürlü, Şeyh, Arasta ve Kapan, Balatlar (Bala Tahir) Mahallelerinin muhtarları bu iki defterde kaydedilmiştir (bkz. Tablo 3). Ancak Meydan Kapı, Arslan, İçkale, Kaleyazısı, Şekerhane, Tayboğa, Saray ve Selameddin Mahallelerinin muhtarları için herhangi bir kayıt düşülmemiştir. Osmanlı klasik idari yapısında gayrimüslimlerin devlet nezdinde *milletbaşı* ya da *kocabaşı* denilen bir temsilcisi bulunurdu.

²⁶ İlber Ortaylı, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985, c. I, s. 239-240.

²⁷ Ali Akyıldız, "Muhtar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, c. XXXI, s. 51-53.

Sinop için de bu durum geçerliydi. 948 numaralı gayrimüslim defterinde Arap Mahallesinden İstovri veledi Hırsto²⁸ Sinop gayrimüslimlerinin kocabaşdır.

Tablo 3: *Mahalle Muhtarları*

Mahalle	Muhtar-ı Evvel	Muhtar-ı Sani
Arasta	Mustafa veledi Mustafa ²⁹	-
Balatlar (Bala Tahir)	Hasan veledi Abdullah	Mustafa bin Ali ³⁰
Cami-i Kebir	Halil veledi Mustafa	Mustafa veledi Osman ³¹
Kapan	Abdullah veledi Osman	Ali veledi Mehmed ³²
Kefeve	Halil bin Hasan	Hüseyin bin Memiş ³³
Şeyh	Mehmed veledi Mehmed ³⁴	-
Ulubey	Halil veledi Yusuf	İbrahim veledi Ali ³⁵
Temürlü (Mescid)	Süleyman veledi Mehmed	Süleyman veledi Ahmed ³⁶

Defterde mesleği belirtilen 1045 kişi bulunmaktadır³⁷. Kalan nüfusun bir kısmı henüz çocuk yaştakilerdir. Diğer kısmına ise herhangi bir iş ya da meslek ismi yazılmamıştır. Ayrıca az sayıdaki gayrimüslim çingeneler ve Kabarta misafirleri içerisinde ise hiçbir meslek kaydı düşülmemiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi liman kenti olması dolayısıyla gelirini gemici, kalafatçı, kayıkçı, balıkçı olarak sağlayan nüfus diğer meslek dallarına göre fazladır. Bunlarla birlikte ziraat ile uğraşıldığını gösteren rençber ile birlikte dikici, bakkal, ekmekçi, berber meslekleri nüfus içerisinde en fazla yapılan işlerdir (bkz. Tablo 4).

Tablo 4: *Müslüman Nüfus Arasında İcra edilen Meslekler*

Sıra	Meslek	Adet	Sıra	Meslek	Adet	Sıra	Meslek	Adet
1	Arabacı	1	32	Gemici Çavuşu	1	63	Mektep Hocası	1
2	Attar	2	33	Gümrük Kâtibi	1	64	Mestçi	1

²⁸ BOA, NFS.d.00948, s.23.

²⁹ BOA, NFS.d.00946, s.42.

³⁰ BOA, NFS.d.00947, s.6.

³¹ BOA, NFS.d.00946, s.2.

³² BOA, NFS.d.00946, s.46.

³³ BOA, NFS.d.00947, s.2.

³⁴ BOA, NFS.d.00946, s.38.

³⁵ BOA, NFS.d.00946, s.20.

³⁶ BOA, NFS.d. 00946, s.34.

³⁷ Müslümanların ve gayrimüslimlerin yaptıkları meslekler için bkz. Tablo 4 ve Tablo 5.

3	Bahçıvan	1	34	Hamal	4	65	Menzilci	1
4	Bahçeci	3	35	Hamalçı	1	66	Mumcu	2
5	Bakkal	36	36	Hatabcı/Oduncu	30	67	Mûy-tâb	2
6	Balıkçı	3	37	Hatip	3	68	Müezzin	2
7	Bargir Hamalı	12	38	Hekim	1	69	Müftü	1
8	Bekçi	2	39	Humbaracı	1	70	Mühendis	2
9	Berber	23	40	İmam	16	71	Nalbant	3
10	Boyacı	1	41	İskemleci	1	72	Natur	2
11	Bozacı	1	42	Kadayıfçı	2	73	Papuççu	4
12	Bukucu?	1	43	Kahveci	21	74	Rahleci	1
13	Burkucu?	1	44	Kalafatçı	8	75	Rençber	75
14	Çakmakçı Çırağı	1	45	Kale Dizdarı	1	76	Sarrâc	1
15	Çıkrıkçı	11	46	Kalyon-ı Hümayun Kâtibi	1	77	Semerci	2
16	Çoban	9	47	Kalyon-ı Hümayun Mimarı	2	78	Seyid Bilal Mütevellisi	1
17	Debbağ/Tabak	19	48	Kalyon-ı Hümayun Mimarı Şakirdi	1	79	Sinop Muhafızı	1
18	Değirmenci	1	49	Kalyon-ı Hümayun Mutemedi	2	80	Sipahi	1
19	Demirci	25	50	Kalyon-ı Hümayun Mühendisi	1	81	Şerbetçi	1
20	Demirci Çırağı	1	51	Kaptan	1	82	Talebe	4
21	Dikici	44	52	Kasap	11	83	Tarakçı	1
22	Duhancı/Tütüncü	3	53	Kayıkcı	31	84	Tellak	10
23	Duvarcı	1	54	Kayyum	1	85	Tevgâncı? Tükâncı?	9
24	Dükkancı	3	55	Keresteci	1	86	Tulumbacı	1
25	Dülger Ustası	2	56	Kıracı	1	87	Tüccar	2
26	Etmekci	28	57	Kömürcü	1	88	Tüfekçi	4
27	Eskici	2	58	Mahkeme Kâtibi	2	89	Yazıcı	3
28	Gemi Neferi	1	59	Makaracı	2	90	Yemenici	2
29	Gemi Taifecisi	5	60	Manav	12	91	Yorgancı	1
30	Gemi Yazıcısı	4	61	Marangoz	9	92	(Kalfası)	1
31	Gemici	125	62	Marangoz Kalfası	1			
Toplam								685

Gayrimüslim nüfus içerisinde en fazla icra edilen meslekler terziilik, abacılık, mellahlık, kuyumculuk meslekleridir (bkz. Tablo 5).

Tablo 5: Gayrimüslimler Arasında İcra Edilen Meslekler

Sıra	Meslek	Adet	Sıra	Meslek	Adet	Sıra	Meslek	Adet
1	Abacı	74	16	Dülger Çırağı	1	31	Kiremitçi	1
2	Abacı Çırağı	1	17	Duhancı	2	32	Kürekçi	3
3	Amele	9	18	Duvarcı	1	33	Kürkçü	1
4	Aşçı	1	19	Ekmekçi	1	34	Kuyumcu	18
5	Attar	2	20	Elmacı	1	35	Marangoz	7
6	Balıkçı	1	21	Eskici	3	36	Mellah	35
7	Bakırcı	1	22	Hallaç	1	37	Meyhaneci	3
8	Bogasıcı	5	23	İpekçi	1	38	Papaz	9
9	Boğçacı	1	24	Kahveci	3	39	Saraydar	1
10	Boyacı	3	25	Kalaycı	11	40	Şerbetçi	7
11	Değirmenci	1	26	Kantarcı	1	41	Taşçı	9
12	Dellak	2	27	Kaptan	2	42	Terzi	96
13	Demirci	10	28	Kayıkçı	2	43	Terzi Çıra-	4
14	Dikici	1	29	Kemancı?	1	44	Varilci	1
15	Dülger	21	30	Keşiş	1			
Toplam								360

Müslim ve gayrimüslim nüfusun yapmış oldukları mesleklerde bazı mesleklerin gayrimüslimler, bazı mesleklerin Müslüman ahali tarafından hiç yapılmadığı görülmektedir. Örneğin rençberlik gayrimüslim ahali arasında pek de tutulan bir iş kolu değildir. Aynı şekilde terzilik, kuyumculuk ve başka birtakım işler gayrimüslimler tarafından icra ediliyordu. *Aba*³⁸ ve *boğası*³⁹ gibi kumaş üreticilerinin gayrimüslimler arasında bir hayli fazla olması dikkate değer bir durumdur. Ayrıca yine buna bağlı olarak *terziliğin* de bu durumla doğru orantılı olduğunu söylemek pekâlâ mümkündür. Bunların yanı sıra yine aynı sektör içinde değerlendirebilecek ipekçi ve hallaç bulunması da Sinop'ta gayrimüslimlerin tekstil üzerine yoğunlaştığını göstermektedir. Yine meyhane işletmecileri de gayrimüslimlerdenidir. Bu dönemde Sinop'ta üç meyhane vardır ve hepsi Arab Mahallesi'ndedir. İlginç olması bakımından burada “*saraydar*” diğer ismiyle “*ayvazdan*” bahsetmek gerekir. 948 numaralı gayrimüslim nüfus defterinde dört kişinin meşguliyeti olarak karşımıza çıkan bu mesleği, 827 numaralı defter kaydına göre bir kişi yapmaktadır. Kelime anlamı itibarıyla saraydar, *büyük konaklarda mutfak ve yemek hizmetlerinde çalış-*

³⁸ *Yünden imal edilen kaba kumaş*, bkz. Sami, *Kâmus-ı Türkî*, s. 925.

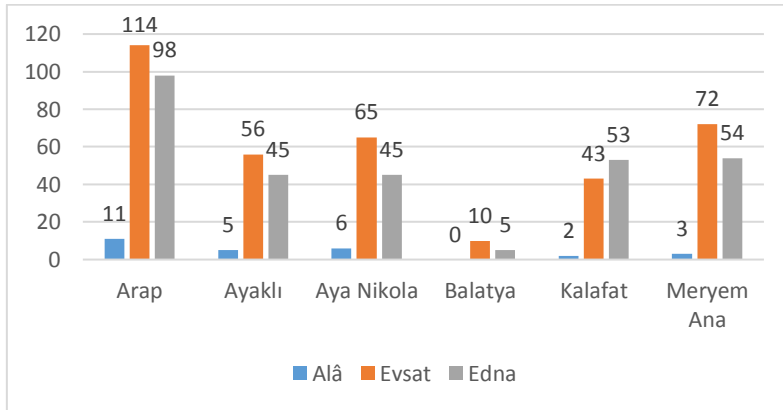
³⁹ *Astarlık bez*, bkz. Sami, *Kâmus-ı Türkî*, s. 315.

*tırılan uşak, ayvaz*⁴⁰ anlamındadır. Bundan yola çıkarak ayvazların ev içi hizmetlerinde görev alan köle ve cariyelerden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Ayvazlar yaptıkları hizmet karşılığında belli bir miktar ücret almaktadır. Mesleği ayvaz olarak kaydedilen Kıryako veledi Yani, muhtemelen Sinop eşrafından varlıklı birinin mutfağında çalışmaktadır.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nin 1831 yılında yapmaya başladığı nüfus sayımının amacı, daha önceki yüzyıllarda yapılan tahrir işlemi ile aynıydı. Yani nüfustaki vergi mükelleflerini ve askerlik yaşına gelenleri tespit etmektir. Ancak askerlik hizmeti sadece Müslüman nüfus için geçerliydi. Gayrimüslimler askerlik hizmetine dâhil değildi. Bu yüzden onlar gelir durumlarına göre *alâ*, *evsat*, *edna* olarak gruplara ayrılmıştır.

Sinop mahallelerinde bulunan gayrimüslimler içinde gelir durumu belirtilen toplam 685 kişi vardır (bkz. Grafik 2). Ayrıca tamamı 52 kişi olan Pûşiyân-ı Ermeniyân için ve *edna* kaydı eklenen 31 kişi de buna eklenmelidir. Böylece toplamda 731 kişinin gelir seviyesi gösterilmiş olmaktadır. *Bil-ihbar edna/evsat* olarak gösterilmiş 26 kişi daha bulunmaktadır. Bunlar genellikle gelir durumları *evsat* iken daha sonra her ne sebep olmuştursa *edna* olarak belirtilmiştir. Benzer bir durum da *edna* olarak yazılmışken üzeri çizilmek suretiyle *evsat* olarak gösterilen kişiler için de vardır.

Grafik 2: Gayrimüslimlerin Gelir Seviyeleri

⁴⁰ Bekir Sıtkı Baykal, *Tarih Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara, 1981, s.17.

Bunların dışında nüfus içerisinde gulâmlar da mevcuttur. Özellikle Kabarta nüfusu içerisinde önemli bir yer tuttıkları söylenebilir⁴¹. Kabarta nüfusu içindeki otuz altı gulâmdan bazıları sahipleri tarafından satılmıştır. Bunlar için fûrûht oldu yani satıldı⁴² kaydı düşülmüştür.⁴³

11. Defterde Kayıtlı Topçu Neferâtı

Defterin baş kısmında *elli bir(H.1251/M.1845) yoklamasında Sinop kalesinin topçu neferlerinin isimlerinin işaret olunduğu defter*⁴⁴ yazdığı yukarda belirtilmişti. Topçu ibaresi kişinin nüfus bilgisinin üst kısmına kırmızı mürekkeple düşülmüştür. Toplam 354 kişi için topçu kaydı vardır. Bu 354 kişinin hangi kıstas ve standartlara göre topçu yazıldığı belli değildir. Çünkü bunların en küçüğü dört en büyüğü altmış beş yaşındadır. Bedensel kusuru olanlar da yani topal (a'rec) olarak kayıtlı iki kişinin topçu olarak yazıldığı da görülmektedir. Ayrıca herhangi sosyal statü gözetilip gözetilmediği de anlaşılmamaktadır. Çünkü Selameddin Mahallesi İmamı da topçu yazılanlar arasındadır.

Bunların yanında, Anapa ve Kabarta misafir nüfusu ile Müslim ve gayrimüslim Pûşîyân gruplarından topçu olarak yazılan kimse bulunmamaktadır. Topçu neferlerinin mahallelerdeki dağılımı şu şekildedir:

⁴¹ Cami-i Kebir'de Mehmed'in gulâmı Zenci Mercan, Şekerhane'de Halim'in gulâmı İbrahim bin Abdullah, Ulubey'de Halil'in gulâmı Hurşid mahallelerdeki gulâmlardır. Hacı Yusuf'un gulâmı Abdullah, Arslan Bey'in gulâmları Yusuf ve Hasan ve Mustafa'nın ismi belirtilmeyen gulâmı Anapa misafirleri içindeki gulâmlardır. Kabarta misafir nüfusu içindeki gulâmların toplamı otuz altıdır. Bu gulâmlardan İbrahim'in gulâmları, Bereket ve Musa; Yusuf'un gulâmları, Kazak Abdullah, gulâm Abdullah, diğer Abdullah, Musa, İdris, İsmail ve Mustafa'nın gulâmı olarak Kazak Musa'nın isimleri yazılmıştır. Ancak kalan yirmi sekiz gulâm adet olarak belirtilmiş ancak isimleri yazılmamıştır.

⁴² Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* s. 325.

⁴³ Ayrıca defterde adları geçen Musa, Kazak Abdullah, gulâm Abdullah, diğer Abdullah, Kazak Musa, İdris, İsmail için "fûrûht olmuştur" yazılmıştır. İsmi yazılmayan yirmi sekiz erkek köleden de satılanlar olmuştur. İsmi belirtilmeyen erkek köleden on sekizi için de aynı kayıt düşülmüştür.

⁴⁴ BOA, *NFS.d.00827*, s. 2.

Tablo 6: *Topçu Neferlerinin Mahallelere Dağılımı*

Mahalleler	Topçu Adedi	Mahalleler	Topçu Adedi
Arasta	5	Meydan Kapı	12
Arslan	31	Saray	33
Bala Tahir	41	Selameddin	9
Cami-i Kebir	44	Şekerhane	25
İçkale	29	Şeyh	15
Kapan	19	Tayboğa	19
Kaleyazısı	11	Temürlü	18
Kefevî	23	Ulubey	20
Toplam			354

Topçu yazılan nüfusun mahalleler arasındaki dağılımı, nüfusla orantılı olmadığı görülmektedir. En fazla nüfusa sahip olan Cami-i Kebir Mahallesi'nde yine en fazla topçu yazılmasına rağmen, nüfus yoğunluğu yüzün üzerinde olan mahallelerde bile sayılar birbirine oldukça yakındır. Örneğin 23 kişinin bulunduğu Selameddin Mahallesi'nde 9 kişi topçu olarak yazılmışken, 85 kişinin bulunduğu Meydan Kapı Mahallesinde 12, 104 kişinin bulunduğu Şekerhane Mahallesi'nde 25 kişi yazılmıştır. Kısaca mahallelerde topçu yazılan nüfus ile mahallelerdeki nüfus arasında bir orantı bulunmamaktadır.

Topçu olarak yazılanlarda bazen bir aileden ikiden fazla *topçu* kaydı varken, bazen başka bir ailede hiç topçu kaydı bulunmamaktadır. Aynı durum topçu olarak alınanların yaşları için de geçerlidir. 4-65 yaş arasındaki kişilerde bazı yaşlar için fazlaca alım yapılmışken bazı yaşlarda hiç alım olmamıştır.

Nüfus içerisinde en fazla topçu yazılanların 10 yaşındakiler olduğu görülmektedir. Sayılar 4-65 yaş arasını kapsamakla birlikte bazı yaşlarda hiç topçu yazılmamıştır. 26-64 arası grupta herhangi bir topçu kaydı düşünülmemiş kişiler bulunmaktadır. Bu çalışmaya dâhil edilmeyen 946 ve 947 numaralı Müslim nüfus defterlerinde de *topçu neferler* yazılmıştır. Bu defterlerde 827 numaralı defterden farklı olarak, *topçu onbaşı*, *topçu çavuşu*, *topçu mülazımı*, *topçu yüzbaşısı*, *yerli topçusu* gibi kişilerin hizmet alanları ve topçu sınıfı rütbeleri yazılmıştır.

12. Nüfusta Hareketlilik

a. Donanma ve Askere Alınanlar

Osmanlı Devleti'nin bu döneminde askere alma yaşı 15 yaş ve altı idi. Alt sınırın *sekiz yaş* olduğunu söylemek mümkündür. En azından çalışmasını yapılan defterde Asakir-i bahriyeye alınan 14 kişinin yaşlarının 8-16 arasında değiştiği görülmektedir. Bu on dört kişiden biri 8, ikisi 10, beşi 12, üçü 15, ikisi 16 yaşındadır.

Bu kişilerin tamamı 1250/1834-35 senesinde askere alınmışlardır. Altısının bilgilerinde Zi'l-ka'de ve Zi'l-hicce 1250/Mart-Nisan 1835 tarihleri vardır. Diğerlerinde ise sadece sene 1250 tarihi düşülmüştür. Hicri aylardan Zi'l-hiccenin yılın son ayı olduğu göz önünde bulundurursa bu on dört kişinin 1250 senesi sonuna kadar askere alındığı söylenebilir. Ayrıca sadece birine demirci kaydı düşülerek meslek belirtilmiştir. Kalanlar için meslek belirtilmemiştir.

b. Donanma ve Kalyon-ı Hümayuna Gidenler

Donanma-yı Hümayun ve Kalyon-ı Hümayun'a gidenlerin toplam sayısı 13'tür. Dokuzu Donanma-yı Hümayun, dördü Kalyon-ı Hümayun olarak yazılmıştır. Donanma-yı Hümayun'a gidenlerin en erken tarihlisi 3 Eylül 1830 yılıdır. En geç tarihli olan ise 12 Ağustos 1832 yılıdır. Donanmaya gidenlerin neden gittiklerine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Bunlar arasında bilgilerinde bir meslek yazılı olanlar da bulunmaktadır. Bir kaptan, bir yemenici, dört gemici vardır. Diğer üçünde ise bir meslek yazmamaktadır. Ayrıca gidenler içerisinde de *amed* yani geldi kaydı düşülen olmamıştır.

Donanma'ya gidenler içerisinde iki kişide fevt/öldü kaydı vardır. Bunlardan biri Ekim 1833 tarihinde ölmüştür. Diğeri ise sadece sene 1249/1833-34 olarak yazılmıştır. *Kalyon-ı Hümayun'a gitmiştir* ya da *reft be-Kalyon-ı Hümayun* yazılan dört kişiden ikisi 1832, diğer ikisi 1833 yıllarında şehirden ayrılmışlar, bunlardan biri şehre tekrar gelmiştir.⁴⁵ Ayrıca bu dört kişiden biri sene 1249/1833-34, biri ise Zi'l-ka'de 1250/Mart 1835'te öldü olarak kaydedilmişlerdir. Diğer ikisinden ise

⁴⁵ 1248 muharremi sonunda /Haziran 1832'de gitmiş, 27 Cemaziye'l-ahir 1249/11 Kasım 1833 tarihinde geri gelmiştir.

biri 26 Mayıs 1834 tarihinde İstanbul'a gitmiş, 1834-35 senesinde Sinop'a tekrar dönmüştür. Diğeri ise 25 Haziran 1835 tarihinde İstanbul'a gitmiştir. Dönüş yapmış ancak dönüş tarihi yazılmamıştır. Kalyon-ı Hümayun'a gidenlerin üçünün mesleği gemicidir. Birinde ise herhangi bir meslek yazılmamıştır.

c. Şehir Dışına Çıkanlar

Sinop'ta 1245-1251 (1829-1836) yılları arasında çeşitli şehir, kaza ve kasabalara gidenler olmuştur. Bu hareketlilik sırasında toplam 437 kişi Sinop dışına çıkmış, sadece 107 kişi için *amed* yani geldi yazılmıştır. Bazı kişilerin ailesi ile birlikte gittiği de görülmektedir. *Reft ma'* ve *bu dahi* olarak yazılan kişiler olduğu gibi, özellikle Anapa ve Kabarta nüfusu içerisinde *oğullarıyla*, *tevabi'yle*, *etba'ıyla*, *karındaşlarıyla*, *gulâmiyla* gibi ibareler kullanılmıştır. Bu şekilde yazılanların şehir dışına aile üyeleriyle birlikte gittikleri anlaşılmaktadır.

Sinop dışına en fazla hareketliliğin olduğu yer Asitane, Der-Aliye, Der-Saadet olarak yazılan payitaht İstanbul'dur. İstanbul'a giden toplam 201 kişi vardır. İstanbul'a giden 201 kişiden 80'i için *geldi* kaydı vardır. Bunlardan 4'ünde ise *gitti* kaydı olmamasına rağmen *geldi* kaydı 1250 yılı olarak gösterilmiştir. 60 kişinin ise gidiş tarihleri bulunmamaktadır. İstanbul dışında en fazla gidilen yer ise Kuzey Kafkasya'da yer alan ve bir liman şehri olan Anapa'dır. Anapa'ya 46 kişi gitmiştir. Bunlardan 22'si Anapa misafir nüfusu içinden, 6'sı Kabarta ahalileri içinden, 14'ü Müslüman ahaliden, 4'ü de gayrimüslim nüfus içerisinde gitmiştir. Anapa misafirleri içinden giden 22 kişiden üçü *li-eceli't-ticare Anapa* yani Anapa'ya ticaret için gitmişlerdir. Yine bu nüfus içinde ailesiyle birlikte Anapa'ya gidenler de vardır. Bu gidenler arasında geri gelenler olmamıştır. Yerleşik ahali içinden giden 14 kişiden sadece 5'i için *geldi* kaydı bulunmaktadır.

Bunlar haricinde Trabzon, Giresun, Bartın, Kırım, Kastamonu, Samsun, Bafra, Ladik, Boyabat, Abhazya, Köprü, Viyana, Merzifon, Yozgat, Za'feranbolu (Safranbolu) gibi yerler de Sinop dışına hareketliliğin olduğu şehir ve kazalardır. İstanbul ve Anapa dışında 1830-1836 yılları arasında farklı şehirlere gidenler olmuştur. Bunlardan 6'sı 1833-1835 yıllarında geri dönmüşlerdir. Ayrıca nüfus def-

terindeki en erken kayıt olan 1245/1829-30 senesinde bir kişi Giresun'a gitmiştir. İstanbul ve Anapa haricinde şehir dışına çıkanların gittiği yerler Abhazya, Ankara, Alaca, Bahr-i Sefid, Bafra, Bartın, Borlu, Boyabad, Çorum, Giresun, Hicaz, Huranduz, İnebolu, İskele, İskele-i Rusya, İskilip, Kangırı (Çankırı), Kastamonu, Kayseri, Kırım, Köprü, Ladik, Merzifon, Osmancık, Samsun, Subhan, Taygan-ı Rusya, Tosya, Trabzon, Viyana, Yozgat, Za'feranbolu (Safranbolu)'dur. Bunlara ek olarak iki kişi için gitti kaydı bulunmakla birlikte, nereye gittiklerine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bundan başka 8 kişi için Hicaz'dan farklı olarak *hacca gitmiştir* şeklinde bir kayıt düşülmüştür. Gayrimüslim ve Müslim çingeneler içerisinde sadece bir kişinin Sinop dışına hareketi vardır. *Reft be-Boyabad*, olarak düşünülen kayıta, Akob'un 6 yaşındaki oğlu Ohan 1834-35 senesinde Boyabat'a gitmiştir.

d. Mahalleler Arası Hareketlilik

Mahalleler arasında da bir hareketlilik söz konusudur. Toplamda 35 kişi bir mahalleden başka bir mahalleye geçmiş ve oraya yerleşmiştir. Bu 35 kişinin 10'u Şeyh, 5'i Kapan, 4'ü Ulubey, 4'ü Cami-i Kebir, 3'ü Şekerhane, 3'ü Tayboğa, 3'ü İçkale, 2'si Saray, 1'i Arasta'ya gitmiştir. Bu 35 kişi dışında iki kişi de Cami-i Kebir'e geldi olarak kaydedilmiştir, ancak hangi mahalleden geldikleri yazılmamıştır. Mahalleler arası yaşanan bu hareketliliğin tamamı Müslüman ahali arasında, 1834-35 yılında gerçekleşmiştir. Gayrimüslimler arasında şehir dışına çıkışlara rastlansa da mahalleler arası bir hareketlilik göze çarpmamaktadır.

e. Doğumlar ve Ölümler

827 numaralı nüfus defterinde, sayımdan sonra doğan çocukların, çocuğun babası kimse o kişinin nüfus bilgilerinin alt kısmına eklendiği görülmektedir. Bu şekilde kaydedilen toplam 168 yeni doğan çocuk vardır. Bunun 101'i Müslüman nüfus içerisinde 67'si, gayrimüslim nüfus içerisinde 34'üdür. Yeni doğan çocukların genel nüfusa oranı ise % 0.54'tür. Yeni doğanların neredeyse tamamının doğum tarihleri gün ve ayına kadar yazılmıştır. Sadece 10 tanesinin doğum tarihi yalnızca yıl olarak belirtilmiştir. Doğum tarihleri 1249-1251 (1833-1835) yılları arasında değişen yeni doğan çocukların 38'i 1249 (1833-34), 79'u 1250 (1834-35), 51'i 1251/1835-36 yıllarında dünyaya gelmiştir. Bu yeni doğanlar içerisinde henüz bir

yaşını bile doldurmadan vefat edenler olmuştur. Defterde *yeni doğan* olarak yazılan 168 kişiden 10'unun üzerinde aynı zamanda *fevt* yazısı da vardır. Şunu hemen belirtmelidir ki gayrimüslim nüfus içerisinde yeni doğan ölümüne rastlanmamıştır. Bu oran tek başına çocuk ölümü oranını vermese de yeni doğanların % 10'un henüz bir yaşına bile basmadan öldüğünü gösterir. Ölenlerin ölüm tarihleri verilmiştir. Buna göre on kişiden 8'i 1250/1834-35, 2'si 1251/1835-36 yıllarında vefat etmiştir. Ölenlerden yedisi Muharrem 1250/Mayıs-Haziran 1834, biri Ramazan, biri Zi'l-ka'de, biri Zi'l-hicce 1250 tarihlidir. Ölen çocukların tamamının doğumu ise 1249/1833-34 tarihlidir.

827 numaralı nüfus defterinde ölümler detaylı tarihleriyle birlikte ölen kişinin üzeri çizilmek ve Müslüman ise *fevt*, gayrimüslim ise *mürd* yazılmak suretiyle gösterilmiştir. Mahallelerdeki 2987 kişiden, 370'i vefat etmiştir. Bunun 245'ini Müslüman nüfus 125'ini gayrimüslim nüfus oluşturmaktadır. Ölümlerin bir kısmı şehir dışına çıkan nüfusta gerçekleşmiştir. Bir örnek olarak Şekerhane Mahallesi imamı Mustafa'yı verebiliriz.⁴⁶

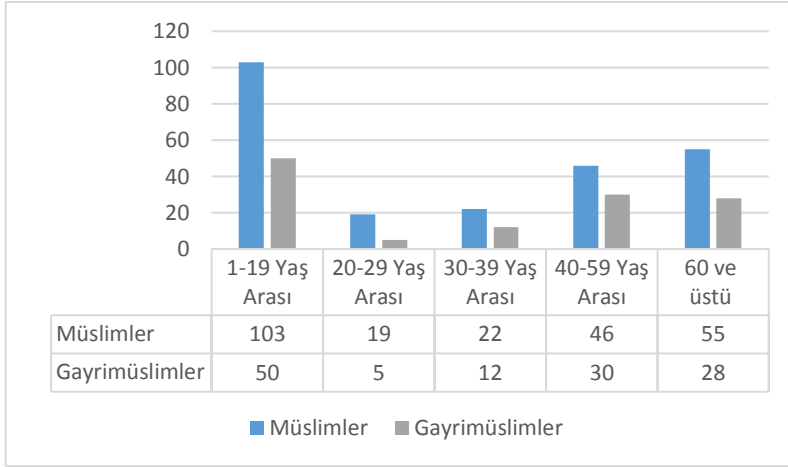
Gayrimüslimler içerisinde de şehir dışı ölümlere rastlanmaktadır.⁴⁷ Sinop dışına çıkıp, dönüş yapmadığı halde ölüm tarihi yazan toplam 15 kişi vardır. Bu 15 kişiden 6'sı İstanbul'a, 2'si Kalyon-ı Hümayun'a, kalan 7 kişi de diğer yerlere gitmişlerdir. Sinop dışına giden ve öldü olarak kaydedilen bu 15 kişinin şehir dışına çıkış tarihleri 1830-1834 arasında, ölüm tarihleri 1833-1835 yılları arasında değişen 15 kişiden birinin tarihinin yanlış yazıldığı muhakkaktır. Zira 24 Mart 1834 tarihinde İskele-i Rusya'ya giden Mustafa'nın ölüm tarihi 15 Nisan 1832 olarak yazılmıştır.

⁴⁶ Ağustos 1831 tarihinde Subhan'a giden Mustafa'nın dönüş tarihi belirtilmemiş, ancak Eylül 1833 tarihinde öldü olarak işaretlenmiştir. Aynı şekilde Temürlü Mahallesi'nde Mehmed'in durumu da buna örnektir. 13 Şubat 1832 tarihinde Kalyon-u Hümayun'a gitmiştir. Sinop'a tekrar dönüş tarihi bulunmayan Mehmed, 1833-34 senesinde vefat etmiştir.

⁴⁷ Aya Nikola Mahallesinden Şoni v. Yorgi 11 muharrem 1250 (20 Mayıs 1834) tarihinde Asitane'ye gitmiş, 12 Rebi'ü-levvel 1251 (8 Temmuz 1835) tarihinde burada ölmüştür.

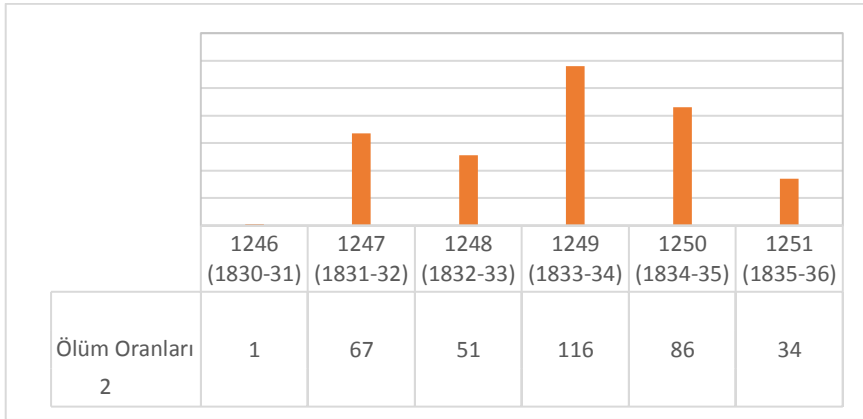
Ölenler yaş grupları içerisinde incelendiğinde en fazla ölümün 1-19 yaşları arasında olduğu görülmektedir. Bu aynı zamanda çocuk ölümlerinin de fazla olduğunu gösterir (bkz. Grafik 3).

Grafik 3: Ölümlerin Yaşa Oranı

Ölüm tarihlerine bakıldığında ise 1249 ve 1250/1833-35 yıllarında ölenler diğer yıllara göre daha fazladır (bkz. Grafik 4).

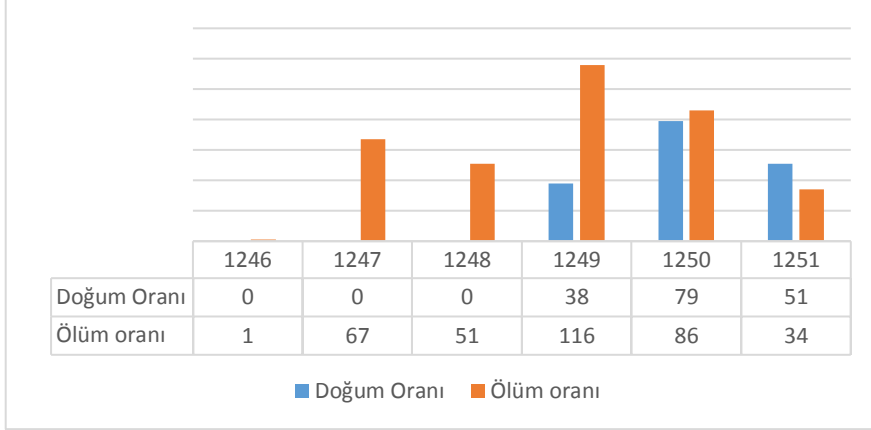
Grafik 4: Ölümlerin Yıllara Göre Dağılımı

Ölüm oranının fazla olduğu bu iki yılda doğum oranının fazla olduğunu söyleyebilir. En az ölüm ise sayımın yapıldığı 1251/1835-36 tarihinde gerçekleşmiştir. Vefat eden 370 kişinin içinde olmasına rağmen herhangi bir yıla dâhil edemediğimiz iki kişi daha vardır. Bunlardan birinin üzeri çizilip fevt yazılmış ama her-

hangi bir tarih düşülmemiş, diğesinde ise ay ve gün belirtilmiş ama yıl yazılmamıştır. Ayrıca bu 232 kişinin 8'i Anapa, 7'si Kabarta misafirlerindedir (bkz. Grafik 5).

Grafik 5: Doğum-Ölüm Oranları

Sonuç

Bu çalışmada ele alınan 827 numaralı Sinop nüfus defteri, Sinop Kalesi için gerekli olan *topçu neferlerini* belirlemek için yapılmıştır. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla şehirde topçu neferi olarak görev yapan 354 kişi vardır. Bunların yaş aralığı 4 ile 65 arasında değişmektedir. 1836 nüfus yoklamasına göre, söz konusu tarihlerde Sinop şehir merkezindeki tahmini nüfus 15.000'e ulaşmaktaydı. Bunun %70'ini Müslümanlar ve %30'unu ise gayrimüslimler oluşturmaktaydı. Şehirde yaşayan gayrimüslimlerin büyük çoğunluğu Rum vatandaşıdır. Ermeni halk da şehir sakinleri arasında yer alıyordu. Kıpti Ermenilerin yaşadığı ve şehrin dış kesimlerinde olan ayrıca bir mahalle vardı. Sinop'ta mahalle adlarının bazıları diğer Osmanlı şehirlerinde görüldüğü üzere Müslüman mahallelerinde Meydankapı, Ulubey, Cami-i Kebîr Mahallesi gibi bir cami veya mescidin adını taşımaktaydı. Gayrimüslimlerde ise Aya Nikola, Ayaklı, Meryem Ana Mahallesi gibi kilise gibi yapıların, mahallelere adlarını verdiği tespit edilmiştir. Bu durum Osmanlı idaresinin toplumu mensup oldukları dine göre birer cemaat olarak algılamasından ileri

gelmektedir. Yine şehirde halkın, dini durumlarına bağlı olarak bir tasnife tabi tutuldukları ve birbirlerinden ayrı mekânlarda iskân ettikleri anlaşılmaktadır.

Bir liman kenti olan Sinop'ta şehir dışına geliş-gidişlerin özellikle de uzak mesafelere yönelik ziyaretlerin yoğun şekilde yapıldığı görülmüştür. Nüfus hareketliliğinin çeşitli sebeplerle yapıldığını söylenebilir. Defterde, ticarî amaçlarla şehir dışına çıkanlar için *ticaret kastıyla* gitmiştir diye deftere açıkça kaydedilmiştir. Bunun dışında ilginç bir nüfus hareketliliği şehirde misafir olarak bulunanlar arasında gerçekleşmiştir. Söz konusu nüfus Kafkasya'nın Anapa ve Kabarta gibi şehirlerinden gelmişlerdir. Deftere misafir olarak kaydedilen bu kişilerin bir kısmının aileleriyle ve hatta köleleriyle birlikte vatanlarına dönmüş oldukları anlaşılmaktadır. Belirtilen bu kişiler muhtemelen Kırım savaşı sonrası Rusya'nın Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Müslüman halka yaptığı baskı ve zorlaması neticesinde gelmiş olmalıdırlar. Belli bir süre Sinop'ta ikamet ettikten sonra bir kısmı geri dönmüştür. Yine başka maksatlarla da şehir dışına gidişler söz konusudur.

Müslim ve gayrimüslim nüfusun yapmış oldukları mesleklerde bazı mesleklerin gayrimüslimler, bazı mesleklerin Müslüman halk tarafından hiç yapılmadığı görülmektedir. Bu durum şehirde verilen hizmetlerde Müslüman ve gayrimüslim halkın iş birliği içinde olduklarını ve hizmetlerden karşılıklı olarak faydalandıklarını göstermektedir. Elde edilen başka bir veri de şehirde meslek çeşitliliğinin zenginliğidir. Bu durum nüfusun meslek dağılımının şehrin ihtiyaçlarına göre şekillenmiş olduğunun göstergesidir. Şehrin liman kenti olması ve Osmanlı'nın önde gelen tersanesinin olması şehirde bu alanda hizmet veren kişilerin sayısının fazla olmasını sağlamıştır. Veriler o dönemde, şehirde hangi mesleklerin daha fazla icra edildiğini tespit olanağı verdiği gibi günümüze kadar ne gibi değişimin yaşandığını da belirleme imkânı sağlar. Aynı durum ailelerin isim ve lakapları için de geçerlidir. Defterdeki aile isimleri bugüne kadar intikal etmiş olanları belirleme olanağı sunmaktadır. Söz konusu çalışma ile bu alandaki bazı eksiklikleri gidererek başka çalışmaları destekleyeceği kanaatini taşımaktayız.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA, NFS.d.00827.

BOA, NFS.d.00947.

BOA, NFS.d.00946.

BOA, NFS.d.00948.

Aynî Ali, *Risale-i Kavanin-i Âl-i Osman*, TBMM Kütüphanesi, KZ-334.

Ahmed Lütflî, *Tarih-i Lütfî* Matba‘a-i Amire, 1290.

Ahmed Lütflî, *Tarih-i Lütfî*, Matba‘a-i Amire, 1292.

İnceleme ve Araştırma

Akbal, Fazıla, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu’nda İdarî Taksimat”, *Belleten*, 1995, c. XV, Sayı: 60, ss. 617-628.

Akyıldız, Ali, “Muhtar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 2006, c. XXXI, ss. 51-53.

Barkan, Ömer Lütflî, “Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi” *İÜEF Türkiyat Mecmuası*, (1951-1953), c. X ss. 1-25.

Baykal, Bekir Sıtkı, *Tarih Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara, 1981.

Baykara, Tuncer, “Kaza”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2002, TDV Yay., c. XXV, ss. 119-120.

Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, TTK Yay., Ankara, 2013.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2005.

Kütükoğlu, Mübahat S., *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, TTK Yay., Ankara, 2010.

Ortaylı, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008.

Ortaylı, İlber, *Türkiye İdare Tarihi*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay., Ankara, 1979.

Ortaylı, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*, Kronik Yay., İstanbul, 2016.

Ortaylı, İlber, “Osmanlı Kadı’sının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, Mart 1976, Sayı: 9/1, ss. 95-107.

- Ortaylı, İlber, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985, c. I, ss. 231-244.
- Öz, Mehmet, “Sinop”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 2009, c. XXXVII, ss. 252-256.
- Özcan, Selim, *Tanzimat Döneminde Sinop'un Sosyal Ekonomik Durumu*, Yayınlanmış Doktora Tezi Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Samsun, 2007.
- Özcan, Selim, “XIX. Yüzyılın Ortalarında Sinop'taki Gayrimüslimlerin Sosyal ve Ekonomik Yapısı”, *OTAM*, 30, Güz, 2011, ss. 145-172.
- Saydam, Abdullah *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2014.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, Der-Saadet, 1317.
- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2010.
- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Devrinde Sinop*, TTK Yay., Ankara, 2014.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (1): 33-54

Geliş Tarihi:23.04.2019

Kabul Tarihi:26.06.2019

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.557231>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN İLÇE EKONOMİSİNE KATKILARI: SINOP ÜNİVERSİTESİ AYANCIK MESLEK YÜKSEKOKULU ÖRNEĞİ

Günseli ACAR*

Türkan Müge ÖZBEKLER*

Öz

Üniversiteler, toplumun kimliğini şekillendiren ve sosyo-kültürel dinamiklerin altyapısını oluşturan önemli kurumların başında gelmektedir. Ekonomik açıdan üniversiteler, öğrencilerin okudukları süre boyunca yapacağı olası tüm harcamalar açısından değerlendirildiğinde yerel ve bölgesel kalkınmada da önemli rol oynamaktadır. Bu anlamda öğrencilerin buldukları il ve ilçede sahip oldukları imkânlarla yönelik tutumları, üniversitenin yöredeki ekonomik sürdürülebilirliğine de ışık tutmaktadır. Bu çalışmada, Sinop İli Ayancık İlçesinde bulunan meslek yüksekokulu öğrencilerinin yaptığı harcama grupları ve bu harcamaların ilçe ekonomisine katkısı araştırılmıştır. Araştırma kapsamında geliştirilen anket 220 öğrenciye uygulanmış ve elde edilen veriler SPSS 21.0 programı ile analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre üniversite öğrencilerinin aylık harcama bütçelerinde ilk üç sırayı barınma, beslenme ve ulaşım harcamaları oluşturmaktadır. Araştırmaya göre, Ayancık'ta okuyan bir üniversite öğrencisinin 2019 yılı için aylık toplam geliri 614 TL olarak bulunurken, aylık toplam harcaması ise yaklaşık 609 TL olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, üniversitede okuyan 845 öğrencinin ilçe dâhilinde bir yılda yaptığı toplam harcama miktarı da yaklaşık 4.119.344 TL

* Dr. Öğr. Gör., Sinop Üniversitesi Ayancık Meslek Yüksekokulu Dış Ticaret Bölümü, gunseliacar@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3132-7842>.

* Öğr. Gör., Sinop Üniv. Ayancık Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü, tozbekler@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1127-4325>.

olarak hesaplanmıştır. Ulaşılan bu veriler, üniversite öğrencilerinin yaptığı harcamaların ilçe ekonomisinin kalkınmasında ve piyasanın canlanmasında oldukça önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğrenci harcamaları, Meslek Yüksekokulu, Yerel ekonomi, Ayancık.

University Students' Contributions to District Economics: Sinop University Ayancık Vocational College Sample

Abstract

Universities are one of the most important institutions from the aspects of shaping the identity of society and generating the infrastructure of socio-cultural dynamics. Economically, universities play an important role in local and regional development when they are evaluated in terms of all possible expenditures that students make during their education. Also, economic sustainability of the university in the region is affected from the attitudes of the students towards the opportunities they have in the provinces and districts. This paper examines the contribution of the university in district economy in respect of the shares of expenditure made by students at the vocational college in Ayancık district of Sinop. In the scope of this research, developed questionnaire was applied to 220 students and the data were analysed with SPSS 21.0 program. As a result of findings, the first three ranks of students' spends according to various expenditure items are indicated by accommodation, nutrition and transportation. According to the study, in 2019, the monthly total income of a university student in Ayancık is 614 TL, while the monthly total expenditure of each is determined as 609 TL. On a yearly basis, the total amount of expenditure within the district made by 845 students studying at Ayancık vocational college is calculated as approximately 4.119.344 TL. As a final, It is clear that the expenses of university students play an important role in the development of the district economy and the revival of the market.

Keywords: Student expenditures, Vocational college, Local economy, Ayancık.

Giriş

Günümüzde ülkelerin rekabet gücünü ortaya koyan en önemli faktör bilgidir. Bu bağlamda, özgün bilginin üretilmesi, korunması ve aktarımı konusunda önemli bir rolü olan üniversiteler dikkat çekmekte ve var olan hükümet politikaları bu çerçevede hızlı bir yapılanma evresine girmektedir. Kamu yatırımlarından en önemlilerden birisi olan üniversiteler, kuruldukları bölgeye eğitim, insan kaynağı, kültürel ve sosyal hizmetler gibi birçok alanda katkı sağlarlar. Günümüzde hem her ilde en az bir devlet üniversitesi açılması yönündeki kamu politikasının sonucu olarak, üniversitelerin kurulduğu bölgenin sosyal ve kültürel yapısının yanı sıra ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisi dinamiklerini de derinden etkilemesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda hükümetler, ekonominin daha fazla canlanması için kamu yatırımlarını artırarak bunun diğer paydaşları üzerinde çoklu etkisini göstermesini beklemektedir (Berberoğlu ve Ardıç, 2017).

Üniversitelerin rolü son 20 yılda büyük bir gelişim göstermiştir. Önceleri evrensel nitelikte bilgi üreten bir kurum olarak büyük ölçüde öğretim ve araştırmaya odaklanan üniversiteler, günümüzde bölgesel ekonomik kalkınma açısından üçüncü bir rol üstlenen kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Etzkowitz ve Leydesdorff,1999). Bu rol, üniversiteler tarafından üstlenilen iki geleneksel rolü yeniden şekillendiren ve ekonomik düzenlemelerde sanayi ve devletin yanı sıra üniversiteleri birincil kurumsal alan olarak yeniden konumlandıran bir dönüşüm olarak kendini göstermektedir (Sutz,1997). Bu bağlamda, üniversitelerin bilgi temelli kurumlar olarak bölgesel kalkınmayı sağlayan önemli kurumsal aktörler olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Aynı zamanda, gelişmiş ülke örneklerinde olduğu gibi ekonomik ve sosyal olarak sürdürülebilir bir gelişme düzeyinin yakalanması ve uluslararası platformda rekabet edebilirliğin artırılması açısından üniversiteler ülkelerin en önemli dinamiklerinden birisi olarak değerlendirilmektedir.

Üniversitelerin yerel ekonomiye katkıları doğrudan, dolaylı ve uyarılmış olmak üzere üç başlık altında toplanmaktadır (Atik, 1999). Bu açıdan; üniversitelerin satın aldığı mal ve hizmetler, üniversitede okuyan öğrencilerin yaptığı harcamalar

ve üniversitede çalışan personele ödenen maaşlar, yerel ekonomi üzerinde yaratılan katkılardan sadece birkaçıdır (Atik, 1999). Dolaylı katkının yaratımında en önemli aktörlerden biri olan öğrencilerin, eğitim öğretim süresi boyunca gelir ve harcama ilişkisinin analizi bu bağlamda önem arz etmektedir. Sınırlı bir gelire sahip olan öğrenci kesimi, harcama kalemlerine ayırdığı dağılımı ve var olan imkânları, çoğunlukla iktisadın temeli olan fayda maksimizasyonu yaklaşımı çerçevesinde gerçekleştirmekte (Özer vd., 2010) ve bu harcamalar buldukları yerleşim birimleri için en önemli enjeksiyon kaynaklarından birisi haline gelmektedir (Çalışkan ve Demir, 2011). Özellikle göreceli olarak nüfusun az ve yatırım anlamında geri kalmış yerleşim birimlerinde öğrenciler, yerel ekonomilerin temel kaldıracı olarak rol oynamaktadır.

Yükseköğretimde kurumlar arasında rekabetin giderek artması ve üniversite kontenjanlarının doluluk oranlarının özellikle imkânların kısıtlı olduğu il ve ilçelerde düşüşe geçmesi orta ve uzun vadede önem verilmesi gereken bir alan teşkil etmektedir (Çalışkan ve Demir,2013). Özellikle sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan yeterli imkânlara sahip olmayan küçük yerleşim birimlerinde kurulan meslek yüksekokulları için bu durum daha da kritik bir duruma işaret etmektedir. Bu bağlamda, yerleşim birimlerindeki halkın üniversite ve öğrencilerin katkılarına yönelik bilinçlendirilmesi, yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının meslek yüksekokullarının yönetimlerine desteklerini artırmaları, öğrencilerin barınma ve sosyo-kültürel ihtiyaçlarına yönelik imkânlar yaratılması, yeterli staj ve iş imkânının sağlanması gibi hususlarda önemli adımlar atılması gerekir.

Ayancık Meslek Yüksekokuluna ev sahipliği yapan Ayancık ilçesi, Sinop ilinin batısında Ayancık Çayı vadisinde dar bir alana kurulu 15.000 nüfuslu bir ilçe olup; nüfus bakımından Sinop ve Boyabat'tan sonra 3. büyük yerleşim yeridir. İl merkezi olan Sinop'a 55 km'lik bir sahil yolu ile bağlıdır. Ayancık ilçesinin ekonomisini tarım, ormancılık, balıkçılık, küçük sanayi ve (orman ürünlerinin taşınması suretiyle) nakliyecilik oluşturmaktadır. 1928 yılında Alman ve Belçikalılar başta ol-

mak üzere Polonya, Rus ve İsveçliler tarafından inşa edilen Kereste Fabrikası Ayancık'ın gerek ekonomik yapısında, gerekse de sosyal yaşantısında bir dönüm noktası olmuştur. ORÜS Kereste ve Sunta Fabrikasının özelleşmesi ve Hava Radar Üssünün Ayancık'tan taşınmasıyla iş sahalarının yetersiz kalmasıyla istihdamda oldukça büyük bir azalma meydana gelmiştir. Bugün ilçe nüfusunun çoğunluğunu emekliler ve kamuda çalışanlar oluşturmaktadır. Ayancık altyapı yatırımlarının ve ulaşım ağının yetersizliği nedeniyle geri kalmış ekonomik bir yapıya sahiptir. Bu nedenle ilçeden sürekli yurt içi ve yurt dışına göç yaşanmaktadır (Asider,2019).

2002 yılında kurulan Ayancık Meslek Yüksekokulu, Sinop Üniversitesi bünyesinde eğitim ve öğretim hizmeti vermektedir. 2018–2019 Akademik yılı itibari ile 6 farklı bölüm altında 7 farklı programa kayıtlı 845 öğrencisi bulunmaktadır. Meslek yüksekokulu bünyesinde 22 öğretim elemanı, 6 memur, 7 sürekli işçi ve 4 güvenlik görevlisi istihdam edilmektedir. Okulun hizmet binası 2.480,00 m2 taban, 10.660,00 m2 kapalı alana sahiptir. Hizmet binasında 18 derslik, 7 amfi, 5 bilgisayar laboratuvarı, 4 elektronik laboratuvarı, atölye ve diğer derslikler, 49 akademik ve idari personel odası, toplantı odası, mescit, kütüphane, kantin, 260 kişilik konferans salonu ve yemekhane bulunmaktadır. Üniversitenin kendi bünyesine ait lojmanı ya da öğrenci yurdu bulunmamaktadır (Ayancık MYO, 2019).

Bu araştırmanın amacı, öğrenci harcamalarının ilçe ekonomisine yaptığı katkıları Ayancık Meslek Yüksekokulu özelinde ortaya koymaktır. Aynı zamanda öğrencilerin ilçedeki ekonomik katkılarının sürdürülebilirliğine ışık tutabilmek adına öğrenciler gözünden ilçenin sosyal imkânları ve halkının tutumu gibi açılımları incelemek araştırmanın alt amacını oluşturmaktadır. Çalışmada ilk olarak, bu konu ile ilgili literatür araştırmalarına yer verilmiştir. Analiz kısmında ise yapılan anketler demografik ve istatistikî olarak değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Son kısımda ise çalışma ile elde edilen veriler konu kapsamında tartışılmıştır.

1. Literatür Taraması

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde üniversitelerin bölgesel ve yerel ekonomik kalkınma üzerine etkilerinin araştırıldığı birçok araştırma yer almaktadır. Her şehre bir üniversite fikrinin hız kazandığı 2000 yılı ve sonrası, konu hakkındaki çalışmalar yoğunluk kazanmış ve üniversitelerin buldukları bölgelere doğrudan ve dolaylı olarak birçok etkisinin olduğu ortaya konmuştur. Literatür çalışmalarına genel olarak bakıldığında incelenen alanları; kurumsal, personel ve öğrencileri ile bir bütün olarak ele alan çalışmalar ve sadece öğrenci harcamalarının yerel ekonomilere katkısını analiz eden çalışmalar olarak iki başlık altında değerlendirmek mümkündür. Özellikle, üniversite-yerel ekonomi ilişkisinde en önemli öğelerden biri olan öğrencilerin; gelir-harcama-tasarruf ilişkisi, harcama gruplarının dağılımı, üniversitenin bulunduğu yerleşim birimine ve halkına tutumu gibi çeşitli açılardan değerlendirilmesi ve bu unsurların yerel ekonomiye olan katkı açısından incelenmesi önemli araştırma alanlarının başında gelmektedir.

Literatürde yer alan başlıca çalışmalara bakıldığında; Atik (1999), Erkekoğlu (2000), Tuğcu (2004), Görkemli (2009), Dalğar ve diğerleri (2009) ile Çayın ve Yapraklı (2014), Yayar ve diğerlerinin (2018) Türkiye'nin farklı il/ilçelerinde yapmış oldukları araştırmaları, üniversitelerin buldukları yerleşim birimlerinin ekonomisi üzerinde doğrudan, dolaylı ve uyarılmış gelir ve istihdam etkilerinin olduğunu ortaya koymuştur. Berberoğlu ve Ardıç (2017), üniversite öğrencilerinin, çalışanlarının ve kurumun doğrudan yaptığı harcamaların KOBİ gelirleri üzerine etkisini incelemiştir. Araştırmaya göre üniversitenin KOBİ gelirleri üzerine pozitif yönde katkıda buldukları tespit edilmiştir. Şahbudak ve Öztürk (2017) tarafından yapılan çalışmada, yerleşim birimindeki halkın üniversite algısının ölçülmesi amaçlanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, halkın üniversiteye yönelik olumlu bir tutuma sahip olduğu ortaya konmuştur. Temel ve Seker (2017) tarafından yapılan ve Bozok Üniversitesi'nin Yozgat iline olan sosyo-ekonomik katkıları inceleyen çalışmada ise "derinlemesine mülakat tekniği" kullanılmış ve üniversitenin 10 yıllık gelişim süreci dâhilinde ortaya konan katkıların değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Ayrıca yapılan araştırmalar, yerel ekonomi açısından öğrencilerin en fazla katkı yaptığı harcama alanlarının sırasıyla barınma, beslenme ve ulaşım olduğunu ve bunun neredeyse tüm il ve ilçelerde yürütülen araştırmaların sonuçlarıyla ortak olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Yayar ve Demir (2014) tarafından Gaziosmanpaşa niversitesi öğrencilerini konu alan çalışmada, en önemli harcama kaleminin %26,39 ile barınma olduğu, bunu sırasıyla gıda, ulaşım, giyim, ısınma, diğer harcamalar, iletişim, sosyal aktivite, ev ihtiyaçları, eğitim ve sağlık giderlerinin takip ettiği tespit etmiştir. Ayrıca ğrencilerin aylık ortalama gelirlerinin %0,52'sini tasarruf ettikleri belirlenmiştir.

Çayın ve zer tarafından 2015 yılında yapılan çalışmada ise, öğrencilerin barınma ve beslenme harcamaları toplam harcamalarının % 50'sinden fazla olduğu görülmüştür. İstatistiki bakımından bu farklılığın anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Tösten ve diğerleri (2016) yaptığı çalışmada; Siirt niversitesi ğrencilerinin harcama kalemlerine bakıldığında en fazla harcamanın barınma, yiyecek-içecek ve giyimde olduğu; katılımcı öğrencilerin aylık harcamalarının aritmetik ortalaması 650 TL olarak hesaplanmıştır. Öğrencilerin yıllık olarak 78.390.000 TL bölge ekonomisine katkısı olduğu belirtilmiştir. Yayar ve diğerleri (2017) Amasya niversitesi ğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada ise; öğrencilerin ortalama geliri 704,10 TL, ortalama harcama 697,15 TL, ortalama aylık tasarrufu 6,95 TL olarak hesaplanmıştır.

Üniversite ğrencilerinin harcama gruplarına yönelik farklılıkların cinsiyet değişkeni ile ilişkisini ölçen çalışmaların yoğunluğu da dikkat çekmektedir. 2013 yılında alışkan ve Demir tarafından yapılan ve meslek yüksekokulu öğrencilerini konu alan araştırma, cinsiyet faktörünün harcama dağılımını etkileyen önemli bir değişken olduğunu ve erkek öğrencilerin aylık ortalama harcamasının kız öğrencilerin aylık ortalama harcamasına göre daha fazla olduğunu tespit etmiştir. Cinsiyete göre en önemli farklılaşma ise kişisel bakım, barınma ve beslenme harcama kalemlerinde ortaya çıkmıştır. Pehlivanoğlu ve Narman (2018) ise, Kocaeli niversitesi ğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada, cinsiyet ile “gıda ve alkolsüz içecekler”, “alkollü içecekler ve tütün ürünleri”, “konut, su elektrik”, “eğitim” ve “kişisel bakım

harcamaları” arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğunu saptamıştır. Yayar ve diğerlerinin (2018) Amasya Üniversitesinde eğitim gören öğrenciler üzerine yaptığı çalışmada, kız öğrencilerin gelirlerinin erkek öğrencilere göre daha az olmasına rağmen, erkek öğrencilerden daha fazla tasarruf yaptıkları görülmektedir. Öğrenci başına ortalama 660,41 TL aylık geliri olan kız öğrencilerin harcama çeşidine göre en fazla harcama payı olarak %32,26’sını barınma, %12,49’unu gıda ve alkolsüz içecek, %10,50’sini giyim ve ayakkabıya ayırdıkları ve %10 ile en düşük harcama payını da şans oyunlarına ayırdıkları görülmektedir.

Özgüner ve Özdemir’in (2016) Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin Besni’ye ve yöre halkına yönelik algılarını belirlemeye yönelik yaptığı araştırmada, cinsiyet ile öğrencilerin sosyal imkânlarla yönelik algıları arasında anlamlı farklılık olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca aynı çalışmada cinsiyet ile giyim ve beslenme imkânlarına yönelik algı arasında da anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Yine Erilli (2018)’nin araştırmasında, beslenme, barınma, giyim, sosyal etkinlikler, haberleşme ve diğer harcamalar değişkenlerine göre cinsiyete göre anlamlı fark bulunurken ulaşım değişkenine göre anlamlı bir fark bulunamamıştır.

2. Araştırmanın Kapsam ve Yöntemi

2.1 Araştırmanın Amacı

Üniversiteler kurulduğu bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel dinamikleri üzerinde önemli etkiler yaratan kurumlardır. Ortaya konan etkileşimin en önemli aktörlerinden olan öğrenciler, okudukları il ve ilçe ile kurduğu iletişim paralelinde yerel ve bölgesel kalkınmaya ışık tutmaktadır. Bu çalışmada Sinop Üniversitesi Ayançık Meslek Yüksek Okulunda ön lisans düzeyinde eğitim gören öğrencilerin aylık gelir ve harcama miktarları belirlenmiş ve harcama yapılan kalemlerin payları analiz edilmiştir. Araştırmanın temel amacı, öğrenci harcamalarının Ayançık ilçe ekonomisine yaptığı katkıları ortaya koymaktır. Aynı zamanda öğrencilerin ilçedeki eko-

nomik katkılarının sürdürülebilirliğine ışık tutabilmek adına öğrenciler gözünden ilçenin sosyal imkânları ve halkının tutumu gibi açılırları incelemek araştırmanın alt amacını oluşturmaktadır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2018-2019 öğretim yılında Sinop Üniversitesi Ayancık Meslek Yüksekokulu bünyesine kayıtlı 845 öğrenci oluşturmaktadır. Konunun araştırma alanının, üniversite öğrencilerinin buldukları il ve ilçeye katkısı olması ve özellikle Ayancık ilçesi kapsamında bu konunun ölçümlenmek istenmesi evrenin bu şekilde belirlenmesine yönelik doğru bir çerçeve saptandığını göstermiştir. Zamanın sınırlı olması ve evrenin tümüne ulaşma zorluğundan hedef evreni temsilen örneklem, keşfedici araştırma yöntemlerinde sıkça kullanılan kolayda örnekleme yöntemiyle elde edilmiştir. Okunan bölümlerdeki öğrenci sayıları, örgün ya da ikinci öğretime devam eden öğrenci sayıları, öğrencilerin cinsiyeti gibi değişkenler temel alınarak temsil gücü yüksek bir örneklem kümesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Örneklem güven düzeyi %95 (alfa 0.05 için z tablosunda $t=1,96$) ve kabul edilen hata toleransı %5 olarak belirlenmiş 238 öğrenci oluşturmaktadır. Ancak, eksik ve tutarsız bilgiler içeren 18 anket elendikten sonra amaca uygun doldurulan 220 ankete dair veriler değerlendirilmeye alınmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma amacına uygun olarak veri toplama aracı olarak yüz yüze anket yöntemi uygulanmış ve örnekleme 26 soru yöneltilmiştir. Araştırmada kullanılan anket; öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik soruların yanı sıra, ilçede yapılan harcama kalemlerinin payları ve ilçeye yönelik geliştirilen tutumu ortaya koyacak soruları içermektedir. Öğrencilerin harcamalarına ilişkin yöneltilen sorularda sadece Ayancık ilçesinde gerçekleştirilen harcamalara odaklanılmış ve Sinop ili kent merkezi ve diğer ilçelerde yapılan harcamalar kapsam dışı bırakılmıştır. Anket formunun oluşturulmasında Selçuk'un (2012) ve Çalışkan ve Demir'in (2013) çalışmaları başta olmak üzere benzer konuda başka il ve ilçeler üzerine yapılan çalışmalar

incelenmiş ve elde edilen bilgiler ışığında anket, yazarlar taraflarından derlenerek ortaya konmuştur.

Anketin ilk bölümünde örneklem kümesindeki öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik; cinsiyet, okunan bölüm, aile geliri, gelir kaynakları, bireysel gelir, Ayancık ilçesinde kalınan yer ve kalınan kişi sayısı başlığı altında sorular yöneltilmiştir. Bu bölümde yer alan sorular ile Ayancık Meslek Yüksekokulundaki öğrencilerin genel profilinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Anketin ikinci bölümünde öğrencilerin harcama bütçesi içinde yer alan gider kalemleri 8 gruba (barınma gideri, ulaşım gideri, haberleşme gideri, giyim gideri, sosyal aktivite gideri, kırtasiye gideri, gıda gideri, diğer giderler) ayrılarak ilçenin ekonomisine katkı sağlayabilecek harcama kalemleri ile ilgili veri toplanmaya çalışılmıştır. Anketin üçüncü ve son bölümünde ise öğrencilerin Ayancık ilçesine, halkına ve ilçenin sahip olduğu imkânlarla yönelik tutumlarını ortaya koymayı amaçlayan 8 adet soru yer almaktadır.

2.4. Veri Analizi

Anketler, Mart 2019’da uygulanmış ve elde edilen veriler SPSS 21.0 programında analiz edilmiştir. Araştırmanın veri analizinde tanımlayıcı istatistikler kullanılmış ve toplam 220 anket değerlendirilmiştir. İlçenin imkânlarına yönelik öğrenci tutumlarının ortaya konmasında, “Ayancık’ta eksikliğini hissettiğiniz faaliyetler, işletmeler, tesisler nelerdir?” şeklindeki açık uçlu sorunun cevapları ‘yeterli buluyorum/yeterli bulmuyorum’ şeklinde sınıflandırılmış (süreksiz hale getirilmiş) ve istatistiksel anlamda analize uygun hale dönüştürülmüştür. Aynı zamanda ‘yeterli bulmuyorum’ ifadesine ek olarak belirtilen ve ilçede eksik bulunduğu düşünülen faaliyetler, işletmeler ve tesisler ile ilgili cevaplar da açık uçlu soru olarak yorumlanmıştır. Ankette yer alan soruların açıklık ve anlaşılabilirliğini test etmek amacıyla 20 öğrenci ile pilot test yapılmış ve sorularda yer alan ifadelere ilişkin herhangi bir olumsuz geri dönüş alınmamıştır. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiklerden özellikle yüzde, frekans ve aritmetik ortalama hesaplamalarına başvurulmuştur.

3. Bulgular

3.1. Sosyoekonomik ve Demografik Bulgular

Örneklem kümesini oluşturan Ayancık MYO öğrencilerinin sosyoekonomik ve demografik özellikleri Tablo 1’de yer almaktadır. Anket katılımcıları 102’si kız, 118’i erkek olmak üzere toplam 220 öğrenciden oluşmaktadır. Bu bağlamda çalışma kapsamına dâhil edilen öğrencilerin cinsiyet oranının dengede olduğu söylenebilir.

Tablo 1: *Örneklem Kümesine İlişkin Sosyoekonomik ve Demografik Özellikler*

		Sayı	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kız	102	46,4
	Erkek	118	53,6
Bölüm	Bilgisayar Teknolojileri Programcılığı	3	1,4
	Çocuk Gelişimi Programı	69	31,4
	Kontrol ve Otomasyon Programı	8	3,6
	Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı	2	,9
	Lojistik Programı	87	39,5
	Ormancılık Programı	51	23,2
Ailenin Aylık Toplam Geliri	Asgari ücret-2500 TL	144	65,5
	2.501 TL-3.000 TL	39	17,7
	3.001 TL-3.500 TL	13	5,9
	3.501 TL-4.000 TL	13	5,9
	4.001 TL ve Üstü	11	5,0
Öğrencinin Gelir Kaynakları	Aile	108	49,1
	Akraba	1	,5
	Burs ve Yardımlar	60	27,3
	Çalışıyorum	11	5,0
	Birden Çok	40	18,2
Öğrencinin Aylık Geliri	250 -500 TL	130	59,1
	501 TL-750 TL	43	19,5
	751 TL-1.000TL	25	11,4
	1.001 TL-1.500 TL	14	6,4
	1.501 TL ve Üstü	8	3,6
Barınma Durumu	Devlet Yurdu	143	65,0
	Öğrenci Apartı	14	6,4
	Kiralık Ev	45	20,5
	Kendi Evimde	12	5,5
	Diğer	6	2,7

Kiminle Kalındığı	Ailemle	15	6,8
	Arkadaşlarımla	169	76,8
	Yalnız	36	16,4
Yurt veya Öğrenci Ev/Apartında kaç kişi kalındığı	1-3 kişi	71	32,3
	4-6 kişi	136	61,8
	7 ve Üstü	13	5,9
Gelinen Şehir	Sinop ve ilçeleri	28	12,7
	Samsun ve ilçeleri	81	36,8
	Kastamonu ve ilçeleri	10	4,5
	İstanbul ve ilçeleri	12	5,5
	Ankara ve ilçeleri	11	5,0
	Diğer il ve ilçeler	78	35,5

Ankete katılan öğrencilerin %39,5'i Lojistik programında, %31,4'ü Çocuk Gelişimi, %23,2'si ise Ormancılık programında okumaktadır. Bu veriler, Ayancık Meslek Yüksekokulu bölümlerinin doluluk sayıları ile paralel olarak katılımın sağlandığını göstermektedir. Örneklem kümesinde yer alan öğrencilerin ailelerine yönelik aylık gelir düzeyi incelendiğinde, 2019 yılı itibariyle %65,5'lik önemli bir kısmın gelirinin asgari ücret düzeyinde olduğu ve %17,7'lik bir kısmın ise 3000 TL'ye yaklaşan bir dilimde yer aldığı görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun Tüketici Fiyat Endeksinin aylık raporları paralelinde yapılan bir araştırmaya göre Şubat 2019 ayı itibariyle dört kişilik bir ailenin yoksulluk sınırı 6.609 TL olarak hesaplanmış (TÜRKİŞ, 2019) ve bu durumda ankete katılan öğrenci ailelerinin yaklaşık %95'inin yoksulluk sınırı altında yaşadığı görülmüştür. Bu bağlamda aile gelirlerinin çoğunlukla 2.029 TL olan açlık sınırı civarında (TÜRKİŞ, 2019) yer aldığı söylenebilir.

Öğrencilerin gelir kaynakları incelendiğinde %49,1 oranında aile, %27,3 oranında burs ve yardımlar, %18,2 oranında ise kişinin hem burs hem aile yardımı alması ya da ek olarak çalışması durumunun olduğu görülmektedir. Bununla beraber öğrencinin aylık olarak eline geçen gelir miktarı %78,6 gibi büyük bir oranla 750 TL ve altında iken, %21,4 oranında ise 750 TL üzerinde bir gelire sahip olmakta ve bu gelirin büyük bir kısmının öğrencilerin aileleri tarafından karşılandığı görülmektedir.

Öğrencilerin %65'i devlet yurdunda, %20,5'i kiralık evde, %6,4'ü öğrenci apartında, %5,5'i ise kendi evinde barınmaktadır. Öğrencilerin %76,8'i arkadaşları ile kalırken %16,4'ü yalnız, %6,8'i ise ailesi ile kalmaktadır. İlçede yeterli sayıda ve nitelikte ev bulunmadığından genellikle devlet yurdunda ya da kiralık evde yaşamayı seçen öğrenciler %61,8'lik bir oranda 4-6 kişi ile beraber kalmakta, yalnızca %32,3'lük bir kısım 1-3 kişi ile beraber yaşamaktadır. Bu durumun özellikle az sayıda var olan kiralık evin, arz talep ilişkisine dayanarak aylık kiralarının yüksek istenmesine bir alternatif olarak yaşandığı da söylenebilmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin geldikleri il ve ilçeleri belirlemek amacıyla yöneltilen soruya verilen cevaplara göre, öğrencilerin %36,8'lik oranla en çok Samsun ili ve ilçelerinden, %12,7'lik bir oranla Sinop ili ve ilçelerinden ve toplamda yaklaşık %15'lik bir oranla Kastamonu, Ankara ve İstanbul ili ve ilçelerinden geldiği görülmektedir. Ayancık Meslek Yüksekokulu'nun Orta Karadeniz Bölgesinde yer almasından dolayı yakın çevre il ve ilçelerdeki öğrencilerin öncelikli tercih sebebi olduğu gözlemlenmektedir.

Ayrıca %35,5 gibi önemli bir oranla diğer il ve ilçelerden geldiği görülmektedir. Bu il ve ilçelerin önemli bir kısmını Karadeniz bölgesinde bulunan Ordu, Çorum, Amasya, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Zonguldak gibi il ve ilçelerin oluşturduğu saptanmış, bunun yanı sıra Aydın, İzmir, Bursa, Iğdır, Kahramanmaraş, Erzurum ve Çorum gibi farklı bölgelerden de öğrencilerin olduğu tespit edilmiştir.

3.2 Öğrencilerin İlçeye İlişkin Tutumları

Ankete katılan öğrencilerin Ayancık ilçesine yönelik yaşam koşulları ve halkının davranışları ile ilgili düşüncelerine ilişkin elde edilen veriler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Örneklem Kümesinin İlçeye İlişkin Tutumları

		Sayı	Yüzde (%)
Ayancık ve çevresini tanıma	Tanıyorum	42	19,1
	Biraz Tanıyorum	116	52,7
	Tanımiyorum	62	28,2
	Evet	16	7,3

İlçedeki yaşam koşullarının beklentiyi karşılama durumu	Kısmen	69	31,4
	Hayır	135	61,4
Halkın öğrenciye gösterdiği tavır ve tutuma yönelik öğrencilerin düşünceleri	Olumlu	72	32,7
	Olumsuz	148	67,3
Öğrencilerin Ayancık ilçesini tercih nedeni	Ailemin Ayancık'ta olmasından	20	9,1
	Arkadaş, eş, dost tavsiyesi	29	13,2
	Aldığım puandan dolayı	82	37,3
	Tercih ettiğim programdan dolayı	89	40,5
Ayancık ilçesini tekrar tercih etme durumu	Evet	32	14,5
	Belki	63	28,6
	Hayır	125	56,8
Ayancık'taki sosyal ve kültürel faaliyetlerin, işletmelerin, tesislerin yeterliliğine ilişkin düşünceleri	Yeterli buluyorum	16	7,3
	Yeterli bulmuyorum	204	92,7

Öğrencilerin Ayancık ve çevresini tanımlarına ilişkin yöneltilen soruya verdiği cevaplara göre yaklaşık %72'lik bir oranla Ayancık çevresinin tanındığı tespit edilmiştir. Bu durum, öğrencilerin ilçe ve çevresi hakkında fikir sahibi olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin sadece %7,3'ü, Ayancık ilçesindeki yaşam koşullarının beklentilerini karşıladığını ifade ederken, %31,4'ü kısmen beklentilerinin karşılandığını belirtmiştir. Öğrencilerin %61,4'ü ise Ayancık İlçesindeki yaşam koşullarının beklentilerini karşılamadığı düşüncesindedir. Öğrencilerin büyük bölümünün beklentilerinin mevcut ilçe şartları ile karşılanmadığı görülmektedir. Bu şartların iyileştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik faaliyetlerde, yerel yönetim, ilçe halkı ve esnafın Meslek Yüksekokulu Yönetimi ile birlikte hareket ederek öğrencilerin düşüncelerinin olumlu hale getirilebilmesi sağlanmalıdır.

Öğrencilerin %32,7'si ilçe halkının kendilerine gösterdiği tutumdan memnun olduğunu, %67,3 ise halkın kendilerine gösterdiği tavırdan memnun olmadığını ifade etmiştir. Bu sonuç, genel anlamda halkın öğrencilerle olan ilişkilerinin beklentileri karşılamadığını göstermektedir. Bu durumun detaylı sebeplerinin incelenmesi adına ayrı bir çalışma yürütülmesi önerilmekle beraber, halk ile öğrencilerin arasındaki iletişimin iyileştirilmesi yönünde adımlar atılması gerekmektedir.

Öğrencilerin Ayancık İlçesini tercih sebeplerine bakıldığında %77,8 oranıyla alınan puan ve tercih edilen programın belirleyici olduğu görülmekte, tavsiye %13,2, yaşadığı yere yakınlık sebebi ise %9,1 olarak etki etmektedir. Bu anlamda öğrencilerin Ayancık'a geliş sebeplerinin büyük oranda Yüksekokulda bulunan program ve almış oldukları puanlardan kaynaklı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Öğrencilerin Ayancık ilçesini yeniden seçme şansı verilmesi halinde tercih etme durumu sadece %14,5 olmakla beraber, %28,6'lık kısım belki cevabını, %56,8'lik bölümü ise hayır cevabını vermiştir. İlçedeki sosyal ve kültürel etkinliklerin yetersiz olduğunu düşünen öğrenci oranının %92,7 olması, ilçenin tekrar tercih edilmemesine bir neden olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra, anket sonuçlarına göre ilçedeki yaşam koşullarının öğrencilerin beklentilerini karşılamadığının tespiti de bu sonucu desteklemektedir.

İlçenin imkânlarını yetersiz bulan 204 öğrenci, "Ayancık'ta eksikliğini hissettiğiniz faaliyetler, işletmeler, tesisler nelerdir?" şeklindeki açık uçlu soruya çoğunlukla; sinema, AVM, kafeler, eğlence mekânları, konserler, spor kompleksi ve ilçe içi ve dışı ulaşım imkânlarının çoğaltılması yönünde cevaplar vermiştir. Ayrıca, ilçede bulunan yurt sayısına dikkat çeken öğrenciler, yurtların ilçedeki öğrenci kapasitesine yeterli gelmediği görüşündedir.

3.3. Temel Ekonomik Bulgular

Araştırmanın örneklemini oluşturan Ayancık MYO öğrencilerinin aylık ortalama gelir, tüketim ve tasarrufları Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 3: *Örnekleme Kümesinin Aylık Gelir, Harcama ve Tasarrufuna İlişkin Bulgular*

Ortalama Gelir	614,10 TL
Ortalama Harcama	609,37 TL
Ortalama Tasarruf	4,73 TL
Ortalama Harcama Eğilimi	%99,23
Ortalama Tasarruf Eğilimi	%0,77

Tablo 3'de Ayancık Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin aylık ortalama gelirlerinin 614,10 TL, aylık ortalama harcamalarının ise 609,37 TL olduğu görülmek-

tedir. Öğrencilerin gelirlerinin neredeyse tümünün ay içerisinde harcadığı ve tasarruf etme anlamında önemli bir paya sahip olmadıkları görülmüştür. Elde edilen veriler ile paralel olarak, Ayancık MYO’da eğitim gören 845 öğrenci ilçede ayda yaklaşık 514 bin 918 TL’lik harcama yapmaktadır. Üniversitedeki eğitim-öğretim yılının yaklaşık olarak 8 ay olduğu düşünüldüğünde, öğrencilerin bir yılda yaptığı toplam harcama miktarı da yaklaşık 4.119.344 TL olarak hesaplanmıştır. Ulaşılan bu veriler, üniversite öğrencilerinin yaptığı harcamaların ilçe ekonomisinin kalkınmasında ve piyasanın canlanmasında oldukça önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: *Temel Harcama Kalemleri ve Harcama Oranları*

Harcama Kalemi	Yüzde	Aylık Harcama Ortalaması
Ulaşım	% 10,17	62 TL
Barınma	% 45,30	276,05 TL
Haberleşme	% 5,35	32,62 TL
Giyim	% 5,74	35 TL
Eğlence-Sosyal Etkinlik	% 5,25	32 TL
Kırtasiye	% 2,79	17 TL
Beslenme	% 16,74	102 TL
Diğer	% 8,65	52,70 TL
Toplam	100	609,37

Tablo 4’te yer alan verilere göre öğrenciler en çok harcamayı %45,3’lük bir oranla barınma için gerçekleştirmektedir. Bu anlamda öğrencilerin harcama bütçesinin neredeyse yarısını barınma kalemi oluşturmaktadır. Barınma harcamalarını %16,7’lik oranla beslenme için yapılan harcamalar takip etmektedir. Bir kişinin en temel ihtiyaçları listesinde başlarda olan barınma ve beslenme ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik gereklilik bu veriyle uyumluluk göstermektedir. Ayrıca bu sonuçlar; 2013 yılında Çalışkan ve Demir tarafından Köprübaşı Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin harcamalarını konu alan çalışması ve 2015 yılında Çayın ve Özer’in Muş Alparslan Üniversitesi öğrencilerinin harcamalarını konu alan çalışmasına ait bulgularla da uyumludur.

Ayancık Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin harcama dağılımı kapsamında üçüncü sırayı %10,2 oranıyla ulaşım harcamaları oluşturmaktadır. Ayancık ilçesinin Sinop il merkezine olan uzaklığının 60 km olması ve en çok kullanılan ulaşım aracı olan minibüslerin ücretinin tek yön olarak 15 TL olması bu kalemin payını ortaya koymaktadır. Ayrıca Ayancık'ta kalan öğrencilerin çoğunun farklı il ve ilçelerden geldiği düşünüldüğünde bu harcama kalemi payının daha da yüksek olması beklenirken, öğrencilerin yüksek ulaşım ücretlerinden dolayı istedikleri zaman memleketlerine gitme imkânı bulamadıkları söylenebilir.

Buna ek olarak, öğrencilerin harcama bütçesinin %8,7'lik kısmını diğer harcamalar kategorisinde yer alan alkollü içeceklerin ve tütün mamullerinin oluşturduğu ve bu sırayı %5,74 ile giyim, %5,35 ile haberleşme, %5,25 ile ise eğlence-sosyal etkinliğe yönelik yapılan harcamaların takip ettiği görülmektedir. İlçede bulunan giyim mağazalarının sayıca ve marka anlamında oldukça yetersiz olması, öğrencilerin giyim harcama kalemine ayırdığı bütçe oranının az olmasının nedeni olarak gösterilebilir. Ayrıca, öğrencilere eksikliğini duyduğunuz sosyal işletmeler başlığı altında yöneltilen soruya büyük oranla verilen cevabın kafeler, sinemalar ve eğlence mekânları yönünde olması, ilçedeki kısıtlı imkânların paralelinde eğlence-sosyal etkinliğe ayrılan payın düşük olarak yansımaya neden olmaktadır.

Öğrencilerin harcama bütçelerinde ayırdıkları paylar arasında en son sırada ise %2,8 ile kırtasiye ile yapılan harcamalar yer almaktadır. Bu payın büyük çoğunluğu fotokopi masrafları olarak değerlendirilmekle beraber, ilçede gerekli materyali satın alma imkânının kısıtlı olması genellikle kitap ve yardımcı kaynakların internet üzerinden veya Sinop ilinden temin ile gerçekleştirildiği görülmektedir.

Araştırma çerçevesinde öğrencilerin aylık ortalama harcama oranları ve harcama kalemlerine ayırdıkları payların, demografik değişkenlerden olan cinsiyet boyutu ile incelenmesi amacıyla farklılık testleri (İndependent T Testi, One-Way Anova Testi) uygulanmıştır.

Tablo 5: Cinsiyet Değişkenine Göre Ortalama Harcama Oranı Farklılıkları

Boyutlar	Cinsiyet	Sayı	Ortalama(m)	Standart Sapma	Anlamlılık Değeri (p)
Ortalama Harcama	Kız	102	1,99	,467	,000
	Erkek	118	2,33	,621	

Analiz sonucuna göre öğrencilerin aylık ortalama harcama oranlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p=0,000<0,05$). Bu anlamda ortamlar incelendiğinde erkek öğrencilerin ($m=2,33$) kız öğrencilerden ($m=1,99$) daha fazla harcama yaptıkları görülmektedir.

Tablo 6: Cinsiyet Değişkenine Göre Harcama Kalemlerinin Farklılıkları

Boyutlar	Cinsiyet	Sayı	Ortalama	Anlamlılık Değeri (p)
Ulaşım	Kız	102	2,01	,562
	Erkek	118	2,11	
Barınma	Kız	102	3,29	,293
	Erkek	118	3,45	
Haberleşme	Kız	102	1,83	,000
	Erkek	118	2,53	
Giyim	Kız	102	2,43	,235
	Erkek	118	2,64	
Eğlence-Sosyal Etkinlik	Kız	102	2,00	,414
	Erkek	118	2,12	
Kırtasiye	Kız	102	1,67	0,000
	Erkek	118	1,23	
Beslenme	Kız	102	2,40	0,000
	Erkek	118	2,92	
Diğer	Kız	102	1,58	0,000
	Erkek	118	2,53	

Araştırmada, haberleşme, kırtasiye, beslenme ve diğer harcamalar açısından cinsiyete göre anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir ($p=0,000<0,05$).

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, yüksekokulda okuyan öğrenci harcamalarının Ayancık ilçe ekonomisine yaptığı katkıları ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. 2018-2019 Eğitim

Öğretim yılında Sinop Üniversitesi Ayancık Meslek Yüksekokulu bünyesine kayıtlı 220 öğrenciye Mart 2019’da yüz yüze anket çalışması yapılmış ve veriler değerlendirilmiştir. Çalışmada ilk olarak, bu konu ile ilgili literatür araştırmalarına yer verilmiştir. Analiz kısmında ise yapılan anketler demografik ve istatistiki olarak değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre; Sinop Üniversitesi Ayancık Meslek Yüksekokulu’nda okuyan bir öğrencinin aylık ortalama geliri 614,10 TL iken harcama miktarı ise 609,37.-TL’dir. Ayancık Meslek Yüksekokulunda eğitim gören toplam 845 öğrencinin ilçe ekonomisine ayda yaklaşık 514 bin 918 TL’lik katkısı olmaktadır. Öğrencilerin ilçe ekonomisine aylık oranla enjeksiyon ettiği ve gelir yarattığı bu tutar Ayancık ilçesi için oldukça önemli bir rakamdır. Öğrencilerin kendi harcamalarının yanı sıra eş, dost, akraba gibi ziyaretçilerinin harcamaları da dikkate alındığında katkı daha da artmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre; öğrencilerin aylık ortalama harcama oranlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Bunun yanında haberleşme, kırtasiye, beslenme ve diğer harcamalar açısından da cinsiyete göre anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmada, öğrencilerin harcama bütçesi içinde en önemli harcama kaleminin %45,30 ile barınma olduğu, bunu sırasıyla beslenme, ulaşım, diğer, giyim, haberleşme, eğlence-sosyal etkinlik, kırtasiye giderlerinin takip ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin aylık ortalama gelirlerinin yalnızca %0,77’sini tasarruf ettikleri belirlenmiştir. Öğrencilerin gelirlerinin neredeyse tümünün ay içerisinde bulunan yerleşim birimi dâhilinde harcadığı ve tasarruf etme anlamında önemli bir paya sahip olmadıkları görülmüştür.

Öğrencilere Ayancık ilçesini yeniden seçme şansı verilmesi halinde tercih etme durumu sorulduğunda 56,8’lik bölümü ise hayır cevabını vermiştir. İlçedeki sosyal ve kültürel etkinliklerin yetersiz olduğunu düşünen öğrenci oranının %92,7 olması, ilçenin tekrar tercih edilmemesine bir neden olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra, anket sonuçlarına göre ilçedeki yaşam koşullarının öğrencilerin beklentilerini

karşılamaadığının tespiti de bu sonucu desteklemektedir. Bununla beraber, öğrencilerin Ayancık İlçesini tercih sebeplerine bakıldığında %77,8 oranıyla alınan puan ve tercih edilen programın belirleyici olduğu görülmekte, öğrencilerin Ayancık'a geliş sebeplerinin büyük oranda Yüksekokulda bulunan program ve almış oldukları puanlardan kaynaklı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Meslek Yüksekokulunun fiziki şartlarının günden güne büyümesi ile gerek bölgenin gerekse ülkenin ihtiyacını karşılayan yeni bölümlerin ve programların açılmasına olanak tanımaktadır. Bunun doğal sonucu olarak da öğrenci sayısının artması, akademik ve idari personelin daha fazla istihdam edilmesinin sağlanması, bölgede öğrencilere yönelik sektörlerin hareketlenmesi gözlemlenmektedir. Bu durum bölgenin ekonomisine katkı sağlarken bir yandan da bölgenin sosyo-kültürel yapısını etkilemektedir.

Ulaşılan bu veriler, üniversite öğrencilerinin yaptığı harcamaların ilçe ekonomisinin kalkınmasında ve piyasanın canlanmasında oldukça önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bölge ekonomisinin kalkındırılabilmesi, ilçenin tercih edilebilirliğinin arttırılması için, ilçenin yaşam koşullarının öğrencinin ihtiyaç ve beklentilerine cevap verebilirliğinin arttırılması gerekmektedir. Böylece özellikle diğer bölgelerden gelen öğrencilerin Ayancık'a, Ayancık halkına ve Ayancık Meslek Yüksekokuluna olan olumsuz düşüncelerini ve tutumlarını olumluya dönüştürecektir. Buna yönelik yapılacak faaliyetlerde ve alınacak tedbirlerde Yüksekokul yönetiminin, yerel yöneticilerin, kamu kurumlarının, sivil toplum kuruluşlarının, bölge esnafının ve ilçe halkının birlikte işbirliği içinde hareket etmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- Asider, *Avrupalı Sinoplular Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Derneği*, <http://www.asider.de/sinop/ilcelerimiz/ayancik>, 20 Nisan 2019.
- Atik, H. (1999). Üniversitelerin yerel ekonomiye katkıları: teori ve erciyes üniversitesi üzerine bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15, 99-109.

- Ayancık MYO, T.C. Sinop Üniversitesi Ayancık Meslek Yüksekokulu, *2018 yılı birim faaliyet raporu*. <http://aym.sinop.edu.tr>, 20 Nisan 2019.
- Berberoğlu M. ve Ardiç M. (2017). Üniversite kaynaklı harcamaların kobi gelirleri üzerine etkileri: Artvin örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 8(20), 229-254.
- Çalışkan, Ş. ve Demir, F. (2011). *Uşak Üniversitesi Karahallı Meslek Yüksek Okulu öğrenci harcamalarının bileşimi ve ilçe ekonomisindeki yeri*. Üçüncü Yerel Ekonomiler Kongresi Bildiriler Kitabı. A. Buluş, S. Erdoğan (Ed.), Selçuk Üniversitesi, Konya, Sayfa: 241-254.
- Çalışkan, Ş. ve Demir, F. (2013). Celal Bayar Üniversitesi Köprübaşı Meslek Yüksek Okulu öğrenci harcamalarının bileşimi ve ilçe ekonomisindeki yeri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(3), 357-371.
- Çayın, M. ve Yapraklı, S.(2014). Üniversitelerin yerel gelir ve istihdam üzerindeki etkileri: Batman üniversitesi üzerine bir uygulama. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 15 (2), 155-172.
- Çayın, M., ve Özer, H. (2015). Üniversitelerin il ekonomisine katkısı ve öğrencilerin tüketim yapısı: Muş Alparslan Üniversitesi Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 30(2), 131-147.
- Dalğar, H., Tunç, H. Ve Kaya, M. (2009). Bölgesel kalkınmada yükseköğretim kurumlarının rolü ve Bucak örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1(1), 39-50.
- Erilli, N.(2018). Üniversite öğrencilerinin buldukları il ekonomisine katkıları: Cumhuriyet üniversitesi örneği. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*. 2 (1), 79-96.
- Erkekoğlu, H. (2000). Bölge üniversitelerinin yerel ekonomiye katkıları: Sivas cumhuriyet üniversitesi örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 16, 211-229.
- Etzkowitz, H. ve Leydesdorff, L.(1999). The future location of research and technology transfer. *Journal of Technology Transfer*. 24, 111–123.
- Görkemli, H. N. (2009). Selçuk üniversitesi'nin Konya kent ekonomisine etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 22, 169-186.
- Özer, H., Akan, Y. ve Çalmaşur, G., (2010). Atatürk üniversitesi öğrencilerinin gelir-harcama ilişkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF Dergisi*. 11 (1), 231-249.

- Özgüner, M. ve Özdemir, A.,(2016). Üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri yöreye ve yöre halkına yönelik algılarının ölçülmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 5 (8), 3012-3032.
- Selçuk, G. N. (2012). Atatürk üniversitesi öğrencilerinin harcamalarının analizi ve Erzurum ekonomisine katkısı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 16 (3), 322-330.
- Sutz, J. (1997). The New Role of the University in the Productive Sector. In H. Etzkowitz and L. Leydesdorff (Eds.), *Universities and the Global Knowledge Economy: A Triple Helix of University–Industry–Government Relations*. London and Washington: Pinter, pp. 11–20.
- Şahbudak E. ve Öztürk M. (2017). Üniversite-kent etkileşimi bağlamında Sivas'ta cumhuriyet üniversitesi algısı. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 41(1), 45-62.
- Temel R. ve Seker F. (2017). Yozgat ve sosyo-ekonomik kalkınma: Bozok üniversitesi'nden beklentiler üzerine nitel bir araştırma. *İktisadiyat*. 1(1), 249-287.
- Tuğcu, C. T. (2004). *Üniversitelerin yerel ekonomik faaliyet hacmine katkıları: Nevşehir örneği*. 2. Kayseri Ekonomisi Sempozyumu, Kayseri, 20-37.
- Türkış, (2019). *Şubat 2019 açlık ve yoksulluk sınırı*. <http://www.turkis.org.tr/subat-2019-aclik-ve-yoksulluk-siniri-d188748> ,13 Mart 2019.
- Tösten, R., Kanık, S. ve Kayan, M. S. (2016). Siirt üniversitesi öğrenci profili ve harcama analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4(6-7), 41-58.
- Pehlivanoglu, F., ve Narman, Z. (2018). Kocaeli üniversitesi öğrencilerinin fakülteler bazında gelir-tüketim ilişkisinin analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 40, 103-115.
- Yayar, R ve Demir, D. (2014). Gaziosmanpaşa üniversitesinin Tokat ili ekonomisine etkisi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*. 5(8), 106-122.
- Yayar, R., Şeker, H., & Karanfil, N. (2017). The econometric analysis of student expenditures: a case study of Amasya university. *Business and Economics Research Journal*. 8(2), 167-181.
- Yayar, R., Şeker, H., & Karanfil, N. (2018). Amasya üniversitesinin il ekonomisine etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*. 55(635), 37-49.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (1): 55-78

Geliş Tarihi:22.03.2019

Kabul Tarihi:11.06.2019

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.543185>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

OTEL ÇALIŞANLARININ İŞ TATMİNİ VE MOTİVASYON DÜZEY DEĞİŞKENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: SİNOP ÖRNEĞİ

Ercan KARAÇAR*

Öz

İşletmelerin başarısı çalışanların iş tatmin düzeylerinin ve motivasyon düzeylerinin yüksek olmasına bağlıdır. İşinden tatmin olmayan ve motivasyonu düşük olan çalışanların işletmeye fayda sağlaması beklenemez. Bu çalışmanın amacı Sinop ilindeki otel çalışanlarının iş tatmininin ve motivasyon düzeylerinin incelenmesidir. Çalışmanın evrenini Sinop ilinde yer alan 30 otel işletmesinde çalışan 158 adet çalışmanı kapsamaktadır. Sezon tam olarak açıldığı için görüşme yapılabilen 113 adet otel çalışanı, örneklem gurubunu oluşturmaktadır. Tek yönlü varyans analizi, güvenilirlik testi ve korelasyon analizleri yapılmıştır. Ayrıca demografik faktörlerin ve soruların yüzde-frekans dağılımlarına da yer verilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde muhasebe ve animasyon departmanlarında çalışanların iş tatmin düzeylerinin önbüro ve yiyecek-içecek departman çalışanlarına göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda çalışanların gelir durumlarının yükseldikçe iş tatminlerinin de yükseldiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Otel, İş Tatmini, Motivasyon, Sinop.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniv. Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik YO Rekreasyon Bölümü, ekaracar@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1124-9667>.

A Research on Job Satisfaction and Motivation Level Variables of Hotel Employees: Sinop Example

Abstract

The success of the enterprises depends on the level of job satisfaction and a high level of motivation of the employees. Employees who are unsatisfied and have low motivation cannot be expected to benefit the business. The aim of this study is to investigate the job satisfaction and motivation levels of hotel employees in Sinop. The population of the study consists of 30 hotel establishments in Sinop and 158 employees working in these enterprises. The sample group consisted of 113 hotel employees who could be interviewed as the season was not fully opened. One-way analysis of variance, reliability and correlation analysis were performed. In addition, percentage-frequency distributions of demographic factors and questions are also included. When the results are examined, it is seen that the job satisfaction levels of the employees in departments such as accounting and animation are higher than those of the department employees such as front office, food and beverage department. At the same time, it is seen that the higher the income level of the employees, the higher their job satisfaction is.

Keywords: Accommodation management, Job satisfaction, Motivation, Sinop.

Jel Code: L83

Giriş

Turizm, emek yoğun bir hizmet sektörüdür. Turizm sektöründe en önemli unsur işgücüdür. İşgörenler müşterilerle sürekli olarak karşı karşıya gelmektedirler. Otele gelen müşteriler çoğunlukla buldukları yerlerden, iş stresinden, insanlardan uzaklaşmak ve kafa dinlemek amacıyla tatil yapmaktadırlar. Dolayısıyla müşteriler tatil yaptıkları otellerde yüksek düzeyde hizmet kalitesi ve güler yüz beklemektedirler. İşgörenlerin kaliteli hizmet sunması, gülümsemesi iş tatmini ile mümkün olacaktır için iş tatmini oldukça önemlidir (Aktaş, 2002). İş tatminini etkileyen faktörler, yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim, hizmet süresi, statü ve demografik faktör-

ler olarak söylenebilir. Örgütsel faktörler ise ücret, işin niteliği, çalışma arkadaşları, terfi olanakları, fiziksel çalışma koşulları ve iletişim örgütsel faktörler olarak sıralanabilir. İş tatminini sağlamak için çalışma ortamları da ön plana çıkmaktadır.

İnsan gücüne ihtiyaç duyulan otel işletmelerinde, yüksek düzeyde verimlilik elde edebilmeleri için işgörenlerin verimliliğini artırıcı ve aynı zamanda iş tatmininin sağlanabileceği bir iş ortamının hazırlanması oldukça önemlidir. Çalışma ortamı ne kadar güzel ve sıcak olursa işgörenler yaptıkları işten o kadar tatmin olacaklardır (Toker, 2006).

Motivasyon ve iş tatmini arasındaki ilişki işletmeler açısından önem arz etmektedir. Tüm işletmelerde olduğu üzere yönetimdeki kişilerin başarısı çalışanların başarısı ile doğru orantılıdır. Bundan dolayı işgörenlerden yani çalışanlardan en yüksek seviyede başarı sağlamak için onları motive etmek gerekir (Garih, 2005). Ayrıca iş ortamının dışında çalışan kişilerin ihtiyaçları da önemsenmelidir.

Her insan değişik özelliklere sahiptir ve her insanın farklı ihtiyaçları olabilir. Bu ihtiyaçlar yalnızca ekonomik ihtiyaçlarla sınırlı değildir. Bu durumda yöneticilere de görev düşmektedir, işgörenlerin tatminini sağlamak için gerekli çaba gösterilmelidir. İşgörenlerin sosyal bir varlık olduğu göz ardı edilmemelidir. Aynı zamanda yaptıkları işi önemli bulan ama az ücret aldıklarını düşünen işgörenlerin başka bir işyeri arama durumları olabilmektedir (Günbayı, 2000).

1.Kavramsal Çerçeve

1.1. İş Tatmininin Tanımı

Klasik yönetim anlayışında insan makine olarak algılanmaktaydı, insanın sosyal bir varlık olduğu göz ardı edilmekteydi. Günümüz çağdaş yönetim anlayışında ise insan unsuru önemli bir yere sahiptir. İşgörenlerin iş tatmini, işletmenin başarısını oluşturur. İşgörenlerin verimli çalışması, müşterileri memnun etmesi ve kaliteli hizmet sağlaması ancak işgören tatmininin sağlanması ile mümkün olacaktır.

Tatmin kelimesi arzulanan bir şeyin gerçekleşmesini, manevi anlamda doygun olmayı ifade etmektedir (Yılmaz, 2014).

“İş tatmini ise, bireyin hem işinden hem de iş yerindeki çalışma koşullarından memnuniyet duyarak, ikisi arasında da uyumu ve dengeyi yakalaması sonucu meydana gelen memnun edici bir duygu durum halidir (Ugboro & Obeng, 2000).”

Çalışanlarına değer vermeyen, onların yaşamlarına saygı göstermeyen ve çalışanlarını sadece ekonomik varlık olarak gören işletmeler yok olmaya mahkûmdur. Bir işletmede çalışanlar işlerini, o işe mecbur oldukları için yapıyorsa o işletme başarıyı yakalayamaz ama çalışanlar işlerini o işe mecbur oldukları için değil de sevdikleri için yapıyorlarsa o zaman başarı kaçınılmaz olacaktır.

İş yerinde tatmin duymanın önemine dair görüşleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- ✓ İnsanlar çoğunlukla diğer insanlar tarafından kabul görmek isterler.
- ✓ İşinden tatmin olmayan bireyler psikolojik anlamda tam iyilik haline ulaşamazlar.
- ✓ İşinden tatmin olmayan bireyler mutsuz olurlar.
- ✓ İş insan hayatının merkezinde olan ve bireyin bütün hayatını etkileyen bir faktördür.
- ✓ İş ve sosyal hayat birbirini tamamlayan iki unsurdur.
- ✓ İşte çalışmak zihni melekelerimizi de geliştirir ve zihnimizi diri tutar (Yılmaz, 2014).

1.2. İş Tatminini Etkileyen Faktörler

Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisinde işgörenleri teşvik eden temel faktörler arasında onların özellikleri gösterilmektedir. Onların sahip oldukları bu özelliklerin karşılanmaması durumunda başarının gerçekleşmeyeceğini dile getirmektedir. Bu hiyerarşi teorisine göre işverenler işgörenlerin temel ihtiyaçlarını belirlemeli ve iş tatminini sağlamak zorundadır. Eğer işverenlerin bu ihtiyaçları sağlarsa iş tatmini de sağlanmış olacaktır (Yılmaz, 2014). İşgörenlerin iş tatmininin sağlanmasında dikkat edilmesi gereken unsurlar şu şekilde sıralanmaktadır:

1.2.1. Demografik Faktörler: Yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim, hizmet süresi ve statü olarak sıralanabilir.

1.2.1.1. Yaş: Genç çalışanlar, ileri yaştaki çalışanlara göre daha hevesli ve atılgan olabilmekle beraber genç çalışanların ileri yaş çalışanlarına bakarak işlerinden daha az tatmin oldukları da görülmektedir. Yaşlarını almış çalışanlar daha tecrübelidir ve her geçen gün işleriyle daha fazla uyum sağlarlar. Aynı zamanda yaşlarını almış olan çalışanlarda işten sıkılma da görülebilir. Genç işgörenler ve yaşlı işgörenlerin tatmin düzeylerinin farklılık göstermesi olağandır. Diğer yandan ileriki yaşta olan çalışanların iş alternatifleri azalmaktadır (Akıncı, 2002).

1.2.1.2. Cinsiyet: Cinsiyet ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi araştıran akademik araştırmalar demografik faktörlerden olan cinsiyet faktörünün de iş tatmini üzerinde önemli olduğunu ortaya koymuştur. Genel anlamda bir değerlendirme yapacak olursak; kadınların erkeklere oranla daha tatminkâr olduğunu söyleyebiliriz. Kadınların öncelikleri daha farklıdır. Kadınlar aile rollerini kariyer planlarından öncelikli tutarlar. Toplumumuzda geçmişten günümüze gelen bir anlayış vardır. Bu anlayış kadınların ailesiyle ilgilenmesi, erkeklerin ise ev geçindirmesi yönündedir. Bu yönden baktığımızda da kadınlar iş konusunda erkeklere oranla daha yetingen ve tatminkâr davranışlarda bulunurlar (Yılmaz, 2014).

1.2.1.3. Medeni Durum: Bireylerin medeni durumları iş yaşantılarını etkilemektedir. Evli işgörenlerin ailelerine karşı sorumluluklarının daha fazla olduğu görülmektedir. Dolayısıyla evli çalışanlar parasal ödüllere daha fazla önem vermektedir. Evli çalışanların ev geçindirme, çocuklarına bakma gibi sorumluluklarının olması, onları çalışmaya mecbur bırakmaktadır. Yine bu çerçevede evli işgörenlerin aile yaşantılarında mutlu ve huzurlu olmaları iş yaşantılarına da doğrudan etki eder, bu nedenlerden dolayı evli işgörenlerin iş tatmini bekâr işgörene oranla daha fazla olabilmektedir (Yılmaz, 2014).

1.2.1.4. Eğitim: İş doyumunun oluşumunda en önemli faktörlerden biridir. Eğitim yalnızca çalışanların mesleki yeterliliklerini değil aynı zamanda bakış açılarını da değiştiren bir süreçtir. Eğitim düzeyi çalışanın işini daha iyi kavrayıp, işinde daha başarılı olmasını sağlamakta ve bu durum iş tatminine olumlu etki etmektedir. Yükseköğrenim görmüş çalışanların eğitim düzeylerine paralel olarak dinamik

yapıdaki iş koşullarında işlerinden daha çok tatmin oldukları görülmektedir. Çünkü eğitim almış işgörenler, daha iyi işlerde, yüksek ücretlerle çalışabilmektedirler. Eğitim düzeyleri yüksek olan çalışanlar, daha düşük statüde işe başlamış olsalar da terfi olanakları artmakta bu da iş tatminini olumlu yönde etkilemektedir (Öztürk & Güzelsoydan, 2001).

1.2.1.5. Hizmet Süresi: Çalışanların hizmet süresinin uzun olması yaşla ilgilidir. Yaşı ilerledikçe aynı işte devam eden çalışanlarda iş tatmini yükselmektedir. İşgörenlerin sık sık iş değiştirmesi, iş tatminsizliğinin en önemli nedenlerinden birisidir. Bununla birlikte kişinin iş yaşantısındaki statüsünün artması, takdir edilmesi, işini daha iyi kavrayabilmesi ve tüm bunların çalışana vermiş olduğu başarıma hissi, işinden tatmin sağlamasında önemli bir etkiye sahiptir. Hizmet süresi arttıkça işletme, çalışanlarının ihtiyaçlarını gidererek, personelin örgüte bağlılığının artacağı ve iş tatminin yükseleceği düşünülmektedir (Tortop & diğ., 2010). Hizmet süresinin iş tatminini etkilemesinin bir diğer nedeni ise işe yeni başlayan işgörenlerin beklentilerinin yüksek olmasıdır. Bu çalışanların gerçekçi olmayan hayalleri vardır. Hızlıca terfi almak, yönetime katılmak gibi. Zamanla iş hayatının katı gerçeklerini kavrayan insanlar, hayal kırıklığına uğrar ve tatminsizlik duygusuna kapılır (Munchinsky, 1993).

1.2.1.6. Statü: Bir kişiye yaşadığı toplumda bulunduğu konum itibarıyla biçilen değeri ifade eden bir kavramdır. İnsanlara severek iş yaptırmanın yollarından birisi onların statülerini yükseltmek olacaktır. Burada amaç kişiye yaptığı işin ne kadar önemli olduğunu aşlamak ve ona, örgüt için ne kadar önemli olduğunu hissettirmektir. Takdir edilmek, saygı görmek insanlar için bir ihtiyaçtır. Bununla beraber tanınmış olan bir işletmede yer almak, o işletmede önemli bir unvana sahip olmak kişilere atfedilecek olan statüleri de olumlu yönde etkilemektedir. Özellikle işgören işletmeye tam anlamıyla bağlandığı takdirde işletmenin başarısıyla da mutluluk duymaktadır. Sonuç olarak işgörenin statüsünün yükselmesi onlar için tatmin edici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Özcan, 2006).

1.2.2. Örgütsel Faktörler: Ücret, işin niteliği, çalışma arkadaşları, terfi olanakları, fiziksel çalışma koşulları ve iletişim örgütsel faktörler olarak sıralanabilir.

1.2.2.1. Ücret: İşgörenlerin yaptıkları işten tatmin olmalarında en önemli olan faktörlerden bir tanesi ücrettir. Ücretin iş doyumunu üzerindeki etkisi doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki süreçle açıklanmaktadır. Doğrudan etki, çalışanın performansı, eğitim düzeyi ve gösterdiği çaba karşılığında aldığı ücretin dengelenmesini ifade etmektedir. İşgören aldığı ücreti emeklerinin karşılığı olarak görmektedir. Kişi aldığı ücreti tüm bu özellikler karşısında yeterli buluyorsa işinden tatmin olacaktır. Dolaylı etki ise işgörenlerin aldığı ücreti diğer işgörenler ile kıyaslaması sonucu ortaya çıkmaktadır. İşgören kendini diğer işgörenler ile karşılaştığında ücret düzeyini yetersiz buluyorsa iş tatmin düzeyi de düşecektir (Bingöl, 2006).

1.2.2.2. İşin Niteliği: Toplum tarafından kabul görmeyen ve kişinin beklentilerini karşılamayan işlerin yapıyor olması iş tatminini azaltacaktır. Bir işgören, işini yaparken becerilerini hangi oranda ortaya koyabiliyorsa; o iş o oranda monotonluktan çıkacak ve çalışan için mecburiyet değil de bir zevk haline gelecektir. Bu noktada işgören işini yaparken çok çaba gösterecek ve fazlasıyla enerji harcayacaktır. Bu sayede işletmeye katkıda bulunduğu için kendisiyle gurur duyacak ve kendini mutlu hissedecektir. Dolayısıyla işgörenin iş tatmini de artacaktır (Cesur, 1998).

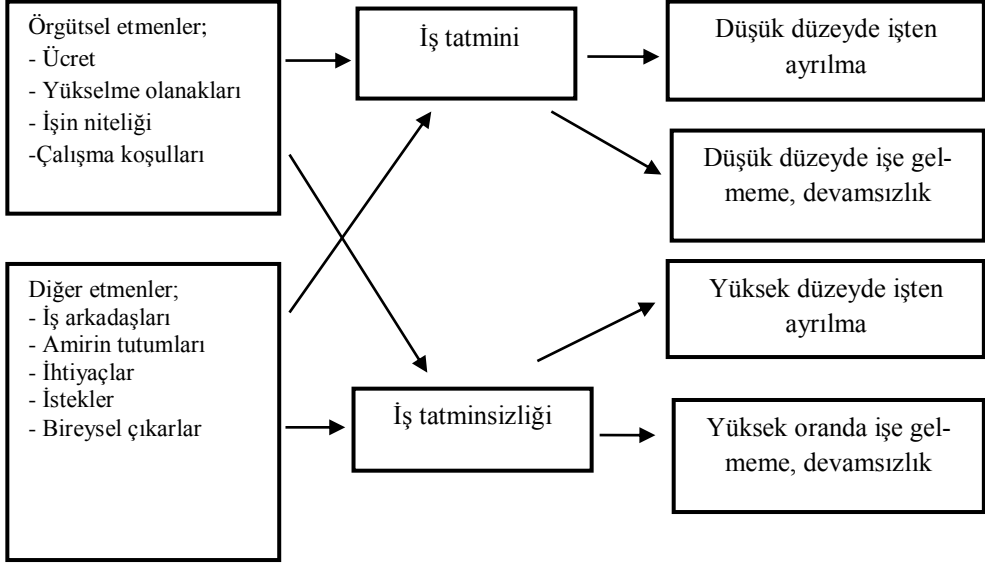
1.2.2.3. Çalışma Arkadaşları: Kişinin içinde bulunduğu grup, çalışma arkadaşları iş tatmini etkileyen faktörler arasında yer almaktadır (Aşkın, 2009). Günlük yaşantının yarısından fazlasını çalışarak geçiren insanlar, çalıştığı ortamdaki diğer insanlarla uyum sağlamak, iyi anlaşmak istemektedir. Dolayısıyla işgörenler çalışma ortamında güzel dostluklar edinirlerse iş tatminleri yükselecektir. Bunun yanında insanlar birlikte yaşadığı ortamlardaki diğer insanlarla iş birliği yaparak güçlerini birleştirirler ve bu sayede ulaşmak istedikleri yerlere daha kolay ve istedikleri ölçüde ulaşırlar. Çalışma ortamındaki arkadaşlık ilişkilerinin kötü olduğu işletmelerde ise bu tam tersidir. Çalışanlar yaptıkları işten tatmin olmayacak ve verim sağlanamayacaktır (Erdoğan, 2002).

1.2.2.4. Terfi Olanakları: Terfi, kişisel gelişme, daha çok sorumluluk ve yüksek sosyal statü fırsatını sağlamaktadır. Terfi kararlarının hak edene hak edildiği gibi verilmesi, işgörenlerin iş tatminlerinin sağlanmasında olumlu etki yaratacaktır. İnsanlar hayatta her zaman bir amaç için yaşarlar. İşgörenler de çalışırken hedefledikleri amaçlar doğrultusunda işlerine devam ederler ve emeklerinin karşılığını almak isterler. Terfi, alınan ücreti artıracak gibi sosyal statüyü de artıracaktır bu da iş tatminini olumlu yönde etkileyecektir. Çalıştığı yerde ilerleme kaydedemeyeceğini düşünen ve bulunduğu ortamda gereksiz olduğuna inanan bir insan işinden tatmin olmayacaktır. Yani terfi etme imkânını elde eden çalışanların işine bağlılığı ve çalışma isteği artarken adil bir terfi sisteminin olmadığı işletmelerde tatminsizlik oluşacaktır (Karadal, 1999).

1.2.2.5. Fiziksel Çalışma Koşulları: İşgörenin çalıştığı ortamın şartlarından memnun olması iş tatminine olumlu yönde etki etmektedir. İşgören, çalıştığı ortamda rahat olmak ve çalıştığı ortamı sevmek ister (Çiçek, 2005). İş ortamında etkili bir çalışma ortaya koyabilmek için ortamın özelliklerine dikkat edilmelidir. İhtiyaç duyulan materyallerin bulundurulması, ortamın sıcaklığı, temiz ve hijyenik olması, ışıklandırma düzeni, yerleşim planı gibi asli unsurlara önem verilmeli ve gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Bu düzenlemeler yapılırken çalışan miktarına, işin niteliğine eldeki imkânlar değerlendirilerek yapılmasına özen gösterilmelidir (Yılmaz, 2014).

1.2.2.6. İletişim: İletişimin kısaca tanımını yapmak gerekirse bilginin, duyguların, düşüncelerin, yeteneklerin çeşitli ifadeler yoluyla karşı tarafa aktarılması sürecidir. İletişim bir örgüt içinde olan işgörenleri kaynaştırmak için de kullanılır. İletişim çalışanları birbirine uyumlayan, bağlayan bir süreci ifade etmektedir. İşletmelerde etkili bir yönetim süreci için şeffaf bir iletişim süreci gerekmektedir (Yılmaz, 2014). İletişim sayesinde örgütte çalışanlar birbirlerinden ne beklediklerini, diğer çalışanlar hakkında neler düşündüklerini rahatlıkla ifade edebilmektedirler. İletişim yokluğu, eksikliği, bozukluğu ya da yetersizliği örgütsel ortamda belirsizliğe neden olabilir. Belirsizlik ise; stres, iş tatminsizliği, verimlilikte düşüş, de-

vamsızlık ve işten ayrılma gibi eğilimleri beraberinde getirebilir (Eğin, 2015). İşgö-
renler ile işgörenler, işgörenler ile üst yönetim arasındaki iletişim kanalının açık
olması ise iş tatmininin sağlanmasında rol oynayan önemli etmenlerdendir (Üçün-
cü, 2016).

Şekil 1: İş Tatminine veya Tatminsizliğine Neden Olan Etkenler ve Sonuçları (Üçüncü, 2016)

1.3. Motivasyonun Tanımı

Kökeni Latince'den gelen motivasyon asıl olarak "motivation" kelimesine dayanmaktadır. Hareket etme, olaya geçme anlamlarını taşımaktadır (Adair, 2013). Motivasyon ya da güdü: Bireyleri belirli durumlarda belirli davranışlara yönelten etkendir (Yalçın, 1991).

Motivasyon, insanın içinde bulunan, iş hayatında kişinin ilerlemesine olanak sağlayan ve kişiyi başarmaya teşvik eden bir ihtiyaçtır (Adair, 2013). Motivasyonun temasında bulunan istek ve ihtiyaçlar bulunduğu toplumun, yaşadığı kültürün ve ruhsal yapının etkisinde şekillenmektedir.

Motivasyonda önemli olan bir konu, işgörenlerin davranışlarını bilmek ve davranışlarının arkasındaki nedenleri iyi analiz etmektir. Her davranışın arkasında bir istek ve önünde bir amaç vardır. Amaçlara istenilen doğrultuda ulaşılması için

işgörenlerin istek ve ihtiyaçlarının olabildiğince giderilmesi gerekmektedir. Motivasyon bir örgütte, kişinin daha iyi çalışmasını sağlayacak en önemli faktördür (Toker, 2006).

1.4. Motivasyonun Önemi

Günümüzde özellikle de otel işletmelerinde yoğun rekabet yaşanmaktadır. Turizm sektörü emek yoğun bir sektördür ve bu sektörde işgücüne olan ihtiyaç oldukça fazladır. İşletmeler yoğun rekabet ortamı içerisinde ayakta kalmak hatta fark yaratmak durumundadır. İşletmelerin en verimli şekilde hizmet üretebilmeleri için işinden hoşnut ve motive olmuş işgörelere ihtiyaçları vardır (Gökdemir, 2015).

İş görenlerin motive olması; iş verimliliğın ve iş performanslarının artması demektir. Örgütte motivasyonun sağlanması yüksek performansı yansıtan davranışların oluşmasına yol açacaktır. Bu durumda motivasyon ile amaçlanan en önemli nokta, işletmelerde daha çok çalışma isteğı yaratabilecek faktörleri bularak ihtiyaçlarını gidermek ve onların her gün işe istekli bir şekilde gelip çalışmalarını sağlamaktır. İşgörelner yeterince tatmin ve işe uyum sağlamamış ise işletmelerin varlıklarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilme olanakları yoktur (Selen, 2009). Örgütün faaliyet gösterdiği alan ne olursa olsun yöneticiler motivasyon konusuna önem vermelidir. Motive olmamış bir çalışandan yüksek düzeyde performans göstermesi beklenemez. İşgörelnerin ihtiyaçlarını iyi bir şekilde tespit eden yöneticiler, personelden ne şekilde faydalanacağını iyi bilirler (Toker, 2006).

1.5. İş Tatmini-Motivasyon İlişkisi

Motivasyon, psikolojik bir süreçtir. Motivasyon çalışma veya üretme gibi konularda istek belirtisidir. Motivasyon genellikle amaçlara yönelik davranışlardan kaynaklanır. Buna göre çalışanların işten doyum sağlanması açısından motive edilmesi gerekmektedir. Motive olan çalışanların beklenen performansı göstermeleri de mümkündür (Sevinç, 2015). Kişiler farklı yapıdadırlar ve her bireyin gereksinimleri de farklıdır. Çalışanların motive edilmesini sağlayan faktörler; başarı, ilerleme, sorumluluk fırsatlarıdır. Bu fırsatların işletme içerisinde olması çalışanları iş konusunda motive etmektedir (Özgen & Yalçın, 2015).

İşinden hoşnut olmayan, ihtiyaçları karşılanmayan işgörenlerin motivasyonu sağlanamazsa iş tatminleri de sağlanmamış olur (Gökgöz, 2013).

2. Araştırmanın Yöntemi

2.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı Sinop ilinde istihdam edilen otel çalışanlarının iş tatminlerini ve motivasyonlarını tespit etmek, bu iki kavramı etkileyen değişkenleri belirlemektir. Elde edilen bilgiler ışığında da çalışanların iş tatmini ve motivasyonlarını sağlamalarına yönelik çalışmalarda bilinçli, duyarlı ve iyileştirici katkılar ve stratejiler sunmayı amaçlamaktır. Çalışma kapsamında aşağıda sıralanan hipotezler test edilmiştir.

H1: Çalışanların iş tatmini ve motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Çalışanların iş tatmin durumları ve yaşları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H3: Çalışanların iş tatmini ile öğrenim durumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H4: Çalışanların iş tatmini ve hizmet süresi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H5: Çalışanların iş tatmin durumları ile çalıştıkları bölüm arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H6: Çalışanların iş tatmin durumları ve gelirleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H7: Çalışanların motivasyonları ile hizmet süreleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H8: Çalışanların iş tatmini ile pozisyonları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Sinop'ta bulunan otel çalışanları oluşturmaktadır. Sinop il merkezinde 30 otel işletmesinde 158 adet çalışan bulunmaktadır. Sezon henüz açılmadığı için işletmelerden 10 tanesinin kapalı olmasından dolayı anketler 20 adet işletmeye uygulanmış ve işletmenin verdiği bilgiler ışığında evren belirlenmiştir. 01.03.2018-01.06.2018 tarihleri arasında Sinop ilinde gerçekleştirilen araştırmada otel çalışanlarına toplam 158 anket dağıtılmış, bu anketlerden 113 tanesi geri dönmüş ve 113 adet anket değerlendirmeye alınmıştır.

Tesis Türü	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Turizm İşletme Belgeli	10	317	715
Belediye Belgeli ve Diğer	102	1.666	4.268
Kamu Misafirhaneleri	16	262	778
Toplam	128	2.245	5.761

2.3. Verilerin Toplanması

Ölçek toplam 38 adet sorudan oluşmaktadır. Demografik bilgilere dair sorular 8 tanedir. Ölçeğin ikinci kısmında katılımcıların iş tatmini ve motivasyon durumlarının tespitine yönelik Weiss ve arkadaşlarının (1967) geliştirdiği, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Baycan (1985) tarafından yapılan Minnesota iş tatmin ölçeğinden uyarlanan toplam 30 adet soru bulunmaktadır. İlk bölümde iş tatmin durumlarını ölçmeye yönelik 12 adet soru, son bölümde ise katılımcıların motivasyon durumlarını ölçmeye yönelik toplam 18 adet soru bulunmaktadır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde T-testi, korelasyon ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Katılımcıların iş tatminini ölçmek için sorulan 12 adet sorunun güvenilirlik kat sayısı Cronbach Alpha ile incelenmiş ve 0,881 olarak bulunmuştur. Motivasyonu ölçmek için sorulan 18 adet sorunun güvenilirlik analizi 0,870 ve iş tatmini ile motivasyonu için toplam 30 adet sorunun güvenilirlik analizi ise 0,917 olarak bulunmuştur. Bu değerler kullanılan ölçekteki soruların tutarlılığının yüksek düzeyde

olduğunu göstermektedir. Verilerin normal dağılımına ilişkin yapılan normallik testine göre ifadelerin normal dağıldığı görülmektedir.

Faktörler	Soru sayısı	Cronbach alfa
İş Tatmini	12	,881
Motivasyon	18	,870
Toplam	30	,917

2.5. Bulgular

2.5.1. Demografik Özellikler ile İlgili Bulgular

Tablo 1: Demografik Özellikler

Cinsiyet	n	%
Kadın	53	46,9
Erkek	60	53,1
Yaş		
18-25	34	30,1
26-30	18	15,9
31-35	25	22,1
36-40	19	16,8
41-46	11	9,7
46 yaşından büyük	6	5,3
Medeni Durum		
Evli	60	53,1
Bekar	53	46,9
Öğrenim Durumu		
İlkokul	13	11,5
Ortaokul	10	8,8
Lise	49	43,4
Önlisans	27	23,9
Lisans	12	10,6
Lisansüstü	2	1,8
Hizmet Süresi		
0-5 yıl	45	39,8
5-10 yıl	33	29,2
11-15 yıl	26	23,0
16-20 yıl	8	7,1
21 yıl ve üzeri	1	9
Hangi bölümde çalışmaktasınız		
Önbüro	18	15,9
Kat hizmetleri	18	15,9
Mutfak	25	22,1
F&B	21	18,6

Diğer	31	27,4
Gelir durumu (TL)		
1600 TL'den az	21	18,6
1601-2500 TL	54	47,8
2501-3500 TL	25	22,1
3501-4000 TL	6	5,3
4000 TL'den fazla	7	6,2
Pozisyonunuz nedir		
İşgören	93	82,3
Yönetici	20	17,7

Araştırmaya katılan bireylerin cinsiyet dağılımına bakıldığında %46,9'u kadın iken, %53,1'inin erkek olduğu görülmüştür. Öğrenim durumları incelendiğinde katılımcıların %30,1'inin 18 ile 25 yaş arasında olduğu belirtilmiştir. Medeni durum kısmında ise %53,1'i evli iken, %46,9'unun bekâr olduğu, bireylerin öğrenim durumlarında %43,4'ünün lise mezunu olduğunu söyleyebiliriz. Hizmet süresi incelendiğinde, %69'nun 0 ile 10 yıl arasında çalıştığı görülmektedir. Bireylerin çalıştıkları bölümler ise, %22,1'i mutfak ve %27,4'ün diğer departmanlarda (Güvenlik, insan kaynakları, muhasebe, teknik servis) çalıştığı görülmektedir. Bireylerin gelir durumuna bakıldığında %47,8'i 1601 ile 2500 arasında gelir durumu olduğu söylenebilir. Bireylerin pozisyonları ise %82,3'ü işgören, %17,7'sinin yönetici olduğu görülmektedir.

2.5.2. Çalışmaya Katılanların İş Tatmini ve Motivasyonları İle İlgili Bulgular

Tablo 2: İş Tatmini Sorularının Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapma Değerleri

İş tatmini ile ilgili ifadeler	Ort.	s.s
1. İşimin beni her zaman meşgul etmesinden memnun olurum.	3,16	1,259
2. İşimin toplumda "saygın" bir kişi olma şansı vermesinden memnun olurum.	3,82	1,045
3. İşimin vicdanıyla karar vermeme olanak tanımasından memnun olurum.	3,67	,910
4. Bana sürekli bir iş sağlamasından memnun olurum.	3,84	,888
5. Başkaları için bir şeyler yapabilme olanağına sahip olmaktan memnun olurum.	3,92	,961
6. Çalışma arkadaşlarımdan memnun olurum.	3,91	1,048
7. Kendi yeteneklerimi kullanarak bir şeyler yapabilme şansımın ol-	3,93	,899

masından memnun olurum.		
8. İşimi yaparken kendi yöntemlerimi kullanabilme şansını bana sağlamasından memnun olurum.	4,02	,772
9. İşimde uygun çalışma koşullarının sağlanmasından memnun olurum.	4,07	,798
10. Yaptığım iyi bir iş karşılığında takdir edilmekten memnun olurum.	4,18	,796
11. Yaptığım iş karşılığında duyduğum başarı hissinden memnun olurum.	4,22	,728
12. İş içinde terfi olanağımın olmasından memnun olurum.	4,08	,840
Motivasyonla İlgili İfadeler		
13. Ücretimin düzenli olarak artması, beni motive eder	4,32	,784
14. İş güvencemin olması, beni motive eder	4,38	,723
15. Başarımdan dolayı ödüllendirilmem beni motive eder.	4,25	,853
16. Kurumumun sunduğu ücretsiz servis, öğle yemeği, çay-kahve gibi olanaklar beni motive eder.	4,05	,943
17. Görevimi nasıl yapacağım konusunda yeterince bağımsız olmam, beni motive eder.	4,08	,851
18. Çalışma arkadaşlarımla iş dışında (yemek, piknik vb) da beraber olmak, beni motive eder.	4,09	,925
19. İşimin kendimi geliştirmeye fırsat vermesi, beni motive eder.	4,14	,811
20. Yaptığım işte başarılı olmam, beni motive eder.	4,12	,835
21. Rekabet, beni motive eder.	3,81	1,146
22. Yaptığım işin bana çekici gelişi-işimi sevmem, beni motive eder	4,30	,653
23. Bana ve özel yaşamıma saygı duyulması, beni motive eder.	4,42	,678
24. İşimi adil ve adaletli bir ortam içerisinde yapabilmek, beni motive eder.	4,37	,643
25. Pek çok kişinin sorumluluğunu taşıyor olmak, beni motive eder.	4,20	,927
26. İşimde kariyer imkânının olması, beni motive eder.	4,33	,662
27. Kurumumun sağlık ve çalışma güvenliğine önem vermesi, beni motive eder.	4,32	,660
28. Çalışma ortamının fiziksel şartlarının(klima vs.)uygun olması beni motive eder.	4,28	,674
29. Otoriter değil, anlayışlı bir disiplin anlayışı beni motive eder.	4,43	,625
30. Kurumumda alınan kararlarda, fikrimin alınması motive eder.	4,50	,552

Yukarıdaki tablo incelendiğinde iş tatmini ile ilgili ifadelerden en yüksek ortalamaya sahip olan 4,22 ortalama ile “Yaptığım iş karşılığında duyduğum başarı hissinden” cevabından yola çıkarak yaptığı işten dolayı duyduğu başarı hissinden çok memnun oldukları görülmektedir. İkinci olarak ortalaması en yüksek olan ise “Yaptığım iyi bir iş karşılığında takdir edilmekten” ifadesi 4,18 ortalama yer al-

maktadır. Katılımcıların yaptıkları iş sonucunda takdir edilmekten memnun oldukları görülmektedir. Ortalama olarak en düşük olan ise 3,16 ile “işimin beni her zaman meşgul etmesinden” ifadesine bakarak iş esnasında meşgul edilmekten hoşlanmadıkları şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 2’ye bakıldığında katılımcıların motivasyona ilişkin ifadelerinin ortalaması en yüksek 4,50 ortalama ile “Kurumumda alınan kararlarda, fikrimin alınması motive eder” dir. Katılımcıların verdikleri cevaptan yola çıkarak işgörenlerin çalıştıkları yerde onların fikirlerinin alınmasının motivasyonu yükselttiği görülmektedir. İkinci olarak ortalaması en yüksek olan ise “Otoriter değil, anlayışlı bir disiplin anlayışı beni motive eder”dir. Katılımcıların yaptıkları işte disiplin anlayışının olmasından dolayı kendilerinin motive oldukları görülmektedir. Ortalama olarak en düşük olan ise 3,81 ile “Rekabet, beni motive eder.” ifadesine bakarak rekabetin çalışanların motivasyonunu düşürdüğü görülmektedir.

2.5.3. Hipotez Testleri

Tablo 3: İş Tatmini İle Motivasyon Düzeyi

	İş tatmini ortalaması	Motivasyon ortalaması
İş tatmini ortalaması korelasyon	1	,625**
P		,000
N	113	113
Motivasyon ortalaması korelasyon	,625**	1
P,	,000	
N	113	113

Tablo 2 incelendiğinde yapılan korelasyon sonuçlarına göre katılımcıların iş tatmin düzeyi ile motivasyon düzeyleri arasında %1 anlamlılık seviyesinde, pozitif yönde ve yüksek derecede bir ilişki görülmüştür ve H1 hipotezi kabul edilmiştir. Korelasyon kat sayısı (,625) olduğundan iş tatmini ile motivasyon arasında yüksek düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Dolayısıyla iş tatmini arttıkça motivasyonda da yüksek düzeyde artış olacağı çıkarımı yapılabilir.

Tablo 4: İş Tatmininin Yaş Faktörüne, Öğrenim Durumuna, Çalıştığı Yıla, Çalıştığı Bölüme ve Gelir Durumuna Göre Tek Yönlü Varyans Analizi

		n	Ort.	f	p
Yaş	18-25	34	3,80	2,850	,019
	26-30	18	3,65		
	31-35	25	3,87		
	36-40	19	4,01		
	41-46	11	4,24		
	46 yaşından büyük	6	4,45		
	Toplam	113	3,90		
			n		
Öğrenim Durumu	İlkokul	13	3,64	2,832	,019
	Ortaokul	10	3,90		
	Lise	49	3,77		
	Önlisans	27	4,05		
	Lisans	12	4,34		
	Lisansüstü	2	4,29		
	Toplam	113	3,90		
			n		
Hizmet Süresi	0-5 yıl	45	3,80	3,013	,021
	6-10 yıl	33	3,77		
	11-15 yıl	26	4,07		
	16-20 yıl	8	4,40		
	21 yıl ve üzeri	1	4,50		
	Toplam	113	3,90		
			n		
Hangi Bölümde Çalışmaktasınız	Önbüro	18	3,87	7,623	,000
	Kat Hizmetleri	18	3,64		
	Mutfak	25	4,13		
	F&B	21	3,46		
	Diğer	31	4,19		
	Toplam	113	3,90		
		n	Ort.	f	p
Gelir Durumu (TL)	1600 TL'den az	21	3,56	4,567	,002
	1601-2500 TL	54	3,84		
	2501-3500 TL	25	4,45		
	3501-4000 TL	6	4,02		
	4000 TL'den fazla	7	4,41		
	Toplam	113	3,90		

Araştırmaya katılan çalışanların yaşlarına göre iş tatmin durumlarının farklılık gösterip göstermediğini incelenmek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Bu sonuca göre 0,019 önem düzeyi ile H2 hipotezi kabul edilmiştir. ($p<0,05$) Çalışanların yaşları ile iş tatmin durumları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Katılımcıların verdikleri cevaplara göre 46 ve üzeri yaş gurubundaki katılımcıların iş tatmini fazla iken, 26-30 yaş gurubunun iş tatminin düşük olduğu görülmektedir.

Öğrenim durumlarına göre iş tatmin durumlarının farklılık gösterip göstermediği incelenmek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Bu sonuca göre 0,019 önem düzeyi ile H3 hipotezi kabul edilmiştir. ($p<0,05$) Çalışanların öğrenim durumları ile iş tatmin durumları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Katılımcılar arasında lisans eğitimi alanların iş tatmini fazla iken lise mezunlarının iş tatminlerinin düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışanların hizmet sürelerine göre iş tatmin durumlarının farklılık gösterip göstermediği incelenmek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Bu sonuca göre 0,021 önem düzeyi ile H4 hipotezi kabul edilmiştir. ($p<0,05$) Çalışanların hizmet süresi ile iş tatmin durumları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Katılımcıların hizmet sürelerine 21 yıl ve üzeri olanların iş tatmini yüksek iken 6-10 yıl hizmet süresi olanların iş tatminin düşük olduğu görülmektedir.

Ölçeğe katılan çalışanların departmanlarına göre iş tatmin durumlarının farklılık gösterip göstermediği incelenmek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Bu sonuca göre 0,000 önem düzeyi ile H5 hipotezi kabul edilmiştir. ($p<0,05$) Çalışanların departmanları ile iş tatmin durumları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Diğer departmanlarda (Güvenlik, insan kaynakları, muhasebe, teknik servis) çalışanların iş tatminleri yüksek olmasına karşın F&B departmanında çalışanların iş tatminleri düşüktür.

Otel çalışanların aylık gelirlerine göre iş tatmin durumları farklılık gösterip göstermediği incelemek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Bu sonuca göre 0,002 önem düzeyi ile H6 hipotezi kabul edilmiştir. ($p<0,05$) Çalışanların

şanların aylık gelirleri ile iş tatmin durumları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Çalışanların gelir durumları incelendiğinde 2501-3500 gurubunun iş tatmini yüksek iken 1600 tl ve daha az geliri olanların iş tatmini düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 5: *Motivasyonun Hizmet Süresi Faktörüne Göre Tek Yönlü Varyans Analizi*

Hizmet Süresi		n	Ort.	f	p
	0-5 yıl	45	4,28	2,475	,049
	6-10 yıl	33	4,09		
	11-15 yıl	26	4,27		
	16-20 yıl	8	4,59		
	21 yıl ve üzeri	1	4,22		
	Toplam	113	4,24		

Çalışanların hizmet sürelerine göre motivasyon durumlarının farklılık gösterip göstermediği incelenmek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Bu sonuca göre 0,049 önem düzeyi ile H7 hipotezi kabul edilmiştir. ($p < 0,05$) Çalışanların hizmet süreleri ile motivasyon durumları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Hizmet süreleri incelendiğinde 16-20 yıl hizmet süresi olan çalışanların motivasyonları yüksek iken 6-10 yıl arası hizmet süresi olan çalışanların motivasyonları düşüktür.

Tablo 6: *İş Tatmininin Pozisyon Faktörüne Göre T-Testi Sonuçları*

	Pozisyon	n	Ortalama	Standart sapma	T	Serbestlik derecesi	p
İş Tatmini	İşgören	93	3,84	,625	-	111	,013
	Yönetici	20	4,21	,409	2,534		

Yukarıdaki tablo incelendiğinde çalışanların pozisyon faktörünün iş tatmini ile karşılaştırılması için yapılan t-testi sonucunda işgören ve yönetici pozisyonları arasında, iş tatmininin farklı olduğu görülmektedir. Buna göre çalışanların yönetici pozisyonuna göre iş tatmini düzeyleri (ort:4,21) işgören pozisyonuna göre iş tatmini düzeylerinden (ort:3,84) daha yüksektir. Bu sonuca göre H8 hipotezi kabul edilmiştir.

Sonuç

Araştırmanın örneklemini oluşturan 113 kişinin %53,1'lik kısmını erkekler oluşturmaktadır. Yaş dağılımına bakıldığında ise ankete katılanların büyük çoğunluğu 18-25 yaş grubundan oluşmaktadır. Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında %53,1 oranla çoğunluğunun evli olduğu ortaya çıkmaktadır. Çalışanların öğrenim durumları incelendiğinde ise %43,4 oranla çoğunluğun lise mezunu olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların hizmet sürelerine baktığımızda, %39,8 oranla çalışanların çoğunluğu 0 ile 5 yıl arasında sektörde hizmet vermektedir. Çalışanların hizmet süreleri arttıkça yaptıkları işten tatminkâr oldukları da görülmektedir. Çalışanların departmanlarına baktığımızda ise %27,4 oranla, önbüro, kat hizmetleri, F&B ve mutfak departmanı dışındaki diğer bölümlerde çalıştıkları görülmektedir. Çalışanların gelir durumunda ise; % 47,8 oranla çoğunluğun aldığı ücret 1601 ile 2500 TL arasında olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Çalışanların pozisyonuna bakıldığında %82,3 oranla büyük çoğunluğun işgören olduğu görülmektedir.

İş tatmini ifadelerine bakıldığında katılımcıların ifadelerinin en yüksek ortalaması 4,22 ortalama ile “yaptığım iş karşılığında duyduğum başarı hissinden” ifadesi yer almaktadır. En düşük ortalama ise 3,16 ortalama ile “işimin beni her zaman meşgul etmesinden” ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeden de çalışanların iş dışında da yapmaları gereken işleri ve yaşantıları olduğu her zaman çalıştıkları işle meşgul olmalarının mümkün olmadığı sonucu söylenebilmektedir. Motivasyon sorularına bakıldığında en yüksek 4,50 ortalama ile “kurumda alınan kararlarda, fikrimin alınması motive eder” ifadesi yer almakta ve bu ifadeyle çalışanların fikirlerine önem vermenin onların motivasyonlarını yükselteceği anlaşılmaktadır. En düşük ortalama 3,81 ile “rekabet beni motive eder” ifadesi yer almaktadır. Burada çok yoğun rekabet ortamının çalışanların motivasyon düzeylerini düşüreceği görülmektedir. Korelasyon analizi sonucunda çalışanların iş tatmini ile motivasyon düzeyleri arasında ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Varyans analizine bakıldığında genç yaş grubunun işlerinden çok fazla tatmin olamadıkları, ileriki yaşta olan bi-

reylerin yaptıkları işten daha fazla tatmin oldukları görülmektedir. Çalışanların eğitim düzeyleri arttıkça iş tatmin düzeylerinin de yükseldiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak iş tatmini ve motivasyon ile hizmet süresi arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu söylenebilmektedir. Çalışılan departmanlara bakıldığında diğer departmanlarda (Güvenlik, insan kaynakları, muhasebe, teknik servis) görev yapan çalışanların iş tatmin düzeylerinin daha yüksek olduğu da ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda çalışanların gelir durumlarının yükseldikçe iş tatminlerinin de yükseldiği görülmektedir. Araştırma sonucunda elde edilenler ışığında sunulan öneriler ise;

- ✓ Çalışanlar yaptıkları iş karşılığında başarabildiklerini görmek ve emeklerinin karşılıklarını almak isterler bu nedenle çalışanların yaptıkları iş sonucunda emeklerinin karşılıklarını vermek gerekmektedir.
- ✓ Çalışanlar yoğun çalışma temposundan sıkılabilir ve sürekli olarak yaptıkları işle meşgul olmak istemeyebilirler. Bu nedenle çalışanlara taşıyabilecekleri kadar iş yükü vermek gereklidir.
- ✓ İşletmede alınan kararlarda çalışanların da fikirleri alınmalıdır. Böylelikle çalışanlar kendilerini daha değerli ve faydalı hissedeceklerdir.
- ✓ İşletmelerde çalışanlara eşit davranılmalı, ayırım yapılmamalı ve gereksiz rekabet ortamı oluşturulmamalıdır. İşletmede yoğun rekabet ortamının olması çalışanların motivasyon düzeylerini negatif yönde etkileyebilir.
- ✓ İleriki yaşta olan çalışanların hayattaki beklentileri gün geçtikçe azaldığı için işlerine daha çok bağlanırlar fakat genç yaş çalışanlarının istekleri daha fazladır. Sektör de en fazla genç yaş grubu istihdam ettiği için dolayı bu grubun istek ve beklentileri iyice analiz edilerek bu istek ve beklentilere cevap verilebilir bu şekilde çalışanların tatmin ve motivasyon düzeyleri artacaktır.
- ✓ Çalışanların eğitim düzeyleri attıkça, bilinçleri de artmakta ve işlerini daha çok benimsemektedirler. Bu nedenle işe alım yaparken daha çok öğrenim

durumu yüksek olan çalışanları tercih etmeye özen gösterilebilir, işletmede bulunan çalışanlar için ise sürekli olarak eğitimler verilebilir.

- ✓ Çalışanların hizmet süreleri arttıkça motivasyon düzeyleri ve iş tatmin durumları artacağı için çalışanların istek ve beklentilerini karşılayarak işletmeye bağlılıklarını ve uzun süre aynı işletmede istihdam etmelerini sağlamak mümkün olacaktır.
- ✓ Herkes bir amaç doğrultusunda hareket eder. İhtiyaçlarını karşılayabilmek ve hayatta kalabilmek için çalışmak zorundadır. Bu nedenle çalışanlara hak ettiği ücret verildiği takdirde çalışanlar yaptıkları işten tatmin olacaklardır.

Kaynakça

- Adair, J. (2013). *Etkili motivasyon*. Ankara: Babıali Kültür Yayıncılık.
- Aktaş A. (2002). *Turizm işletmeciliği ve yönetimi*. Antalya: Azim Matbaa Fatih Ofset.
- Akıncı, Z. (2002). Turizm sektöründe işgören iş tatminini etkileyen faktörler: beş yıldızlı konaklama işletmelerinde bir uygulama. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 4, 1-12.
- Aşkın K. (2009). *Çalışma psikolojisi*. İstanbul: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Baycan, F. A. (1985). *Farklı gruplarda çalışan gruplarda doyumunun bazı yönlerinin analizi*. Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Bingöl, D. (2006). *İnsan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Arıkan Yayınevi.
- Cesur, A. (1998). *İşgörenlerin çalışma hayatına ilişkin sorunlarının iş tatmini yönünden incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiçek, D. (2005). *Örgütlerde motivasyon ve iş yaşam kalitesi*. Doktora tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi.
- EğİN, A. (2015). *Çalışma hayatında iş stresi ve tükenmişlik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Beykent Üniversitesi.

- Erdoğan, H. (2002). *Personel devri ile iş tatmini ile işten ayrılma düşüncesi arasındaki ilişkiyi ölçmeye yönelik bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi.
- Garih, Ü. (2005). *İş hayatında motivasyon*. Hayat Yayıncılık. İstanbul.
- Gökdemir, H. (2015). *Bireysel performans ile çalışan motivasyonu arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Gökgöz, H. (2013). *Stresin çalışanların performansı üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Günbayı, İ. (2000). *Örgütlerde iş doyumu ve güdüleme*. Ankara: Özen Yayıncılık.
- Karadal, H. (1999). *Yöneticinin yaşam biçimleri ile yöneticinin etkinliği ve iş tatmini arasındaki ilişki: bazı sektörlerde bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Munchinsky, P. M. (1993). *Psychology applied to work*. California: Brooks/Cole.
- Özcan, Y. (2006). *İlköğretim öğretmenlerinin iş tatmini ile yöneticileri için algıladıkları liderlik davranışları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgen, H. ve Yalçın, A. (2015). *İnsan kaynakları yönetimi*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Öztürk, A., ve Güzelsoydan, Y.S. (2001). Büyük mağazalarda çalışan personelin iş doyumu üzerine Çukurova bölgesinde bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 15 (1-2), 334-346.
- Selen, U. (2009). *İşletmelerde motivasyon sistemi araçları ve yardımcı öğeler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi.
- Sevinç, H. (2015). Kamu çalışanlarının motivasyonunda kullanılan araçlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8 (39), 126-139.
- Toker, B. (2006). *Konaklama işletmelerinde işgören motivasyonu ve motivasyonun iş doyumuna etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Tortop, N., Aykaç, B., Yaman, H. ve Özer, M. A. (2010). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ugboro, I. O. ve Obeng, K. (2000). Top management leadership, employee empowerment, job satisfaction, and customer satisfaction in tqm organizations: an empirical study, *Journal Of Quality Management*. 5, 247–272.

- Üçüncü, K.(2016). *İş tatmini ve motivasyon*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yay.
- Weiss, David J., Davis, Rene V., England, George W. ve Lofquist, L.H. (1967). *Minnesota studies in vocational rehabilitation: manual of the minnesota satisfaction questionnaire*. Minneapolis: University Of Minnesota.
- Yalçın S. (1991). *Personel yönetimi*. İstanbul: Küre Ajans.
- Yılmaz, T. (2014). *Çalışanların iş tatmini ve motivasyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

LİSE GENÇLİĞİNİN DEĞER YÖNELİMLERİ VE BOŞ ZAMAN ETKİNLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Ahmet ASLAN*

Öz

Değerler, bireylerin toplumsal hayatlarını sürdürmelerinde onlara yol gösteren, davranışlarını düzenleyen yol haritalarıdır ve sosyalleşme süreçleriyle kuşaktan kuşağa aktarılmaktadırlar. Bireylerin yaşamlarını yönlendirmeleri sebebiyle değerler, tutum ve davranışlar vasıtasıyla onların düşünce ve inançları hakkında bize bilgi verir. Sosyalleşme ve bireyleşme süreçlerinde gençler, toplumsal değerlerle yüzleşirler. Ayrıca toplumsal değişim süreçleri bağlamında kuşaklar ilerledikçe çeşitli değerlere verilen önem de farklılaşmaktadır. Böylelikle bireysel ve toplumsal birçok sorunun anlaşılması ve çözümünde değerlerin incelenmesi önem arz etmektedir. Boş zamanların algılanması ve yaşam pratikleri, bireylerin tüm hayatlarına yön veren değerlerden bağımsız şekillenmemektedir. Bu araştırma, gençlerin değer yönelimleri ve boş zaman etkinlikleri arasındaki karşılıklı etkileşimi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca gençlerin sosyo-demografik özellikleri ile değer yönelimleri arasındaki ilişki de çalışmanın kapsamı ölçüsünde irdelenmiştir. Bir saha araştırması olan bu çalışmanın evreni lise gençliğidir ve araştırma Samsun'un Çarşamba ilçesinde 2018-2019 öğretim yılında öğrenim gören lise öğrencileri örneğinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya 7681 kişilik çalışma evreninden tabakalı tesadüfî örnekleme yöntemiyle belirlenmiş 341 genç katılmıştır. Araştırmada gençlerin sosyo-demografik özelliklerini, boş zaman etkinliklerini tespit etmeye yönelik 19 soruluk anket formuyla birlikte öğrencilerin davranışlarına yön veren değerleri belirlemeye

* Dr. MEB, ahmetas15@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1657-9662>.

yönelik 40 maddeden oluşan Schwartz ve arkadaşlarının geliştirmiş oldukları Portre Değerler Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin SPSS analizi sonucuna göre, bazı değerlerin amacı belirgin olan/olmayan boş zaman etkinlikleriyle ilişkisi olduğu saptanmıştır. Tercih ettikleri boş zaman etkinliklerine göre gençlerden oluşan alt grupların kendini güçlendirme değerine verdikleri önem farklılaşmaktadır. Yine gençlerin muhafazakârlık, kendini aşma ve değişime açıklık değerleri “değer-davranış ilişkisi” gruplarına göre farklılaşmaktadır. Gençler; sırasıyla muhafazakârlık, kendini aşma, kendini güçlendirme ve değişime açıklık değerlerine en yüksek seviyede önem vermektedirler.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Boş zaman etkinlikleri, Portre değerler ölçeği, Gençlik.

Investigation of the Relationship between Value Orientations And Leisure Activities of High School Youth

Abstract

Values are the road maps that guide the individuals in the way they maintain their social lives, and they are transferred from generation to generation through socialization processes. They give us information about their thoughts and beliefs through values, attitudes and behaviors because they develop and shape the lives of individuals. In the process of socialization and individuation, young people face social values. In addition, as the generations progress in the context of social change processes, the importance given to the various values is different. Thus, it is important to understand the individual and social problems and to examine the values in their solutions. The perceptions of leisure and life practices are not independent from the values that direct the lives of individuals. This research aims to reveal the interaction between value orientations and leisure activities of young people. In addition, the relationship between the socio-demographic characteristics and the value orientations of young people was also examined. The universe of this study, which is a field study, is the high school youth. The research was carried out in high school students studying in 2018-2019 academic year in the district of Çarşamba, Samsun. Of the 7681 populations identified by the stratified random sampling method, 341 young people participated. In this study, a 19-item questionnaire was administered to determine the socio-demographic characteristics and leisure activities of

young people, together with the Portrait Values Scale developed by Schwartz et al (Schwartz vd. 2001). According to the SPSS analysis of the data, it was determined that some of the values were related to the purpose of the non-significant leisure activities. According to their preferred leisure activities, the importance given to self-empowerment of the sub-groups of young people varies. Again, the values of youth conservatism, self-transcendence and openness to change differ according to “value-behavior relationship” groups. Youth; respectively, conservatism, self-transcendence, self-empowerment and openness to change are of utmost importance.

Keywords: Values, Leisure activities, Portrait values scale, Youth.

Giriş

Bu çalışma lise gençliğinin değer yönelimleriyle boş zaman etkinlikleri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu inceleme; gençlik ve gençliğin psiko-sosyal özellikleri, değerler ve boş zaman etkinlikleri gibi unsurların kavramsal analizi yanında gençliğin değer yönelimlerinin ölçülmesini, boş zaman etkinliklerinin tespitini ve çeşitli istatistiksel yöntemlerle bu iki değişken arasındaki ilişkinin niteliğinin incelenmesini içermektedir.

Gençliğin değerlerine ilişkin araştırmalar daha ziyade çeşitli sosyo-demografik bağımsız değişkenle değerler arasındaki ilişkiye odaklanmışken araştırmamız bunun yanında boş zaman etkinlikleri gibi gençlerin sosyal kimlik ve rollerini belirlemelerinde, kişiliklerini geliştirmelerinde aktif rol oynayan toplumsal bir kurumla değerler arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır.

Bu araştırma Türkiye'nin birçok ilinden daha çok nüfusa sahip bir ilçesindeki lise gençliği araştırma evreninde gençliğin değerleri ile boş zaman etkinliklerini inceleyerek uygulamalı sosyal bilim yazınına güncel katkı sağlamaktadır.

1. Kavramsal Çözümleme

Bu başlık altında araştırmanın odak noktasına geçilmeden önce kısaca gençlik dönemi psiko-sosyal özellikleriyle özetlenecek, değerler konusuna sosyolojik

açından değinilecektir. Değer araştırmalarının önemli araçlarından olan değerlere dair sınıflamalardan Schwartz'a ait olan sınıflama kısaca betimlenecektir. Ardından gençlerin yaşamında boş zaman etkinliklerinin yeri ve önemine değinildikten sonra yöntem bölümüne geçilecektir.

1.1. Gençlik Dönemi ve Özellikleri

Gençlik; çocukluk ile erişkinlik arasında yer alan, gelişme, ruhsal olgunlaşma ve yaşama hazırlanma dönemi olarak tanımlanmaktadır. İlk ergenlik belirtile-riyle başlayan gençlik çağı, büyümenin durmasına kadar sürer ve 12-21 yaşları ara-sındaki dönemi kapsar (Yörükoğlu, 1996:13).Gençlik dönemi bedensel ve ruhsal özellikleriyle bilgi, deneyim ve yaşantı birikimiyle insan yaşamının gelecekerişkinlik, olgunluk çağlarını etkiler. Gençlik, bedensel değışme ve gelişmeyle başlayan; ruhsal, toplumsal değışme ve gelişmeyle devam eden bir dönemdir (Köknel, 2001:168).

Sosyolojik bakış açısıyla gençlik; yaş, cinsiyet, duygu durumu gibi birtakım ortak özelliklere sahip bireylerden oluşan toplumsal kategoridir. Gençlik dönemi aynı zamanda toplumsal hayata hazırlık evresidir. Toplum, gençleri yetiştikleri sos-yal bünyeyi ve o bünyeye ait temel özellikleri hem koruyacak hem de çağın gerek-lerine göre zenginleştirip kendisinden sonra geleceklere aktaracak sosyal potansiyel olarak görür. (Bayhan, 1997:208).

Bir gençlik kategorisi olarak lise gençliği, çocuklukla yetişkinliği birbirine bağlayan bir köprü gibidir. Lise genci, topluma katılabilmek; yetişkinler arasında yer alabilmek, söz ve kimlik sahibi olabilmek için bir takım bilgi ve beceriler kazanmak-tadır. Bu süreçte genç; “kim olduğu, neye niçin inandığı, ailesi ve toplum için ne anlam ifade ettiği, gelecekte meslek olarak ne yapacağı” gibi uzayıp giden bir soru ve kaygı yumağı ile karşı karşıyadır.

Hızlı toplumsal dönüşümlerden en çok etkilenen kesimlerin başında gençlik gelmektedir. Çünkü toplumsal dönüşümlerin merkeze aldığı bireyselleşme; hareket yeteneğini, gençler için daha çok sunmaktadır. Gençlerin bu yeteneği kullanma bi-

çimleri ise birbirinden oldukça farklıdır. Bu farklılık bireyselleşmenin temel hedefleriyle ilgili olduğu gibi gençlerin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel düzeyleri ile de ilgilidir (Doğan, 2009:502).

Gençlik dönemi; kimlik ve kişilik kazanma, cinsel çatışmaları çözme, duygusal olgunluğa erişme, kendi davranışlarına yön verecek yeni değerler bulup benimseme, çevresiyle uyumlu, dengeli ilişkiler kurma gibi birtakım sorunlarla yüzleşilen bir dönemdir (Ekşi, 1990: 128). Genel olarak sorgulama ve arayış niteliği gösteren bu dönemde genç birey kendi değerlerini belirleme sürecini yaşarken toplumun değer yargılarındaki hızlı değişimden de etkilenebilmektedir (Kıran, 2016:24). Bu dönemde kimlik ve kişiliğin oluşmasında, dünyaya bakışta ve problemlerin çözümünde değerler oldukça önemli bir role sahiptir (Aydın, 2003:246).

Gençliğin iyi tanınması, sorunlarının doğru tespit edilmesi ve bunlara çözümler geliştirilmesi; psiko-sosyal ve kültürel çevrenin gencin kişiliği üzerindeki etkilerini yapısal-işlevsel ilişkiler içinde değerlendirmeyi gerektirir (Özyurt ve Doğan, 2002:26). Bilişim ve iletişim teknolojilerinin hızla geliştiği bu değişim çağında toplumun değer yargılarındaki farklılaşmalar doğal olarak gençleri ve onların değer yönelimlerini de etkilemektedir.

1.2. Sosyolojik Açıdan Değerler

Değer kavramı insan hayatında öncelikli bir konuma sahiptir. Çünkü insanın eylemleri ya bir gerçeği tanımak ya bir hakikati araştırmak ya da bir değeri ortaya koymak amacına yöneliktir. Dini, hukuki, ekonomik, estetik ve ahlaki sınıflandırmalar (Topçu, 2013:204-207) altında karşımıza çıkan değer kavramı; genel olarak doğru, iyi ve güzel şeklinde ortaya çıkar ve olmuş olanı (hakikat) değil olması arzu edileni ifade eder. İnançların öncülüğünde şekillenen değerler; olgular ve nesnelere hakkında ihtiyaç ve ideallere göre verilen yargıları ifade eder. Bir toplumda değerlerin yaygın ve devamlı olmaları kabul edilebilir, tekrar edilebilir olmalarına bağlıdır (Bolay, 1997:93). Genel olarak benimsenmeyen bireysel, öznel, duygu ve istekler; değer hükümleri ortaya koyamazlar. Ancak bireysel davranışların toplumsal davranış kalıplarına dönüşebilmesi; paylaşılma, tekrar, süreklilik ve öğrenilme şartlarına

bağlıdır (Doğan, 2009:314). Nihayetinde değer hükümleri ortaya koydukları istek ve duygularla bireyleri, aynı hükümleri benimseyen üyelerden oluşan bir topluma bağlarlar (Topçu, 2013:206-07).

Değerler, kültüre ve topluma anlam katan ölçütlerdir ve toplumda paylaşırlırlar. İnsan davranışlarının, tavır ve hareketlerinin yönlendiricileri olan değerler, toplumun işleyişinde hayati bir role sahiptirler ve çok önemli toplumsal gerçeklikler olarak varlık gösterirler (Günay, 2012:27).

Değer kavramı, değerlerin bireysel ve toplumsal hayattaki yeri ve önemi felsefi, sosyolojik ve psikolojik açılardan ele alınmış ve incelenmiştir (Durkheim, 1905; Weber, 1968; Fraenkel, 1977; Schwartz, 1992). Sosyal bilimlerde değerler üzerine yapılan çalışmalarda genellikle bireylerin ya da grupların değer öncelikleri ile onların kültürel geçmipleri, sosyal yapı içindeki deneyimleri, tutum ve davranışları arasındaki ilişkisi üzerinde durulmaktadır (Rokeach,1973; Schwartz, 2006). Sosyolojik bakış açısıyla yapılan araştırmalarda ise genellikle değerler ile yaş, cinsiyet, gelir düzeyi, dindarlık gibi yapısal faktörlerin ilişkisi üzerinde durulduğu ve bunların değer önceliklerine etkilerinin ortaya konmaya çalışıldığı görülmektedir (Çukur vd. 2004; Kıran, 2016; Morsümbül, 2014).

Aile, eğitim, din gibi toplumsal yapıyı oluşturan kurumlar değerlerin benimsenmesi, yaygınlaştırılması ve sonraki kuşaklara aktarılmasında aktif işlevlere sahiptir. Yine toplumda iyi-kötü kriterleri, ideal düşünme ve davranma yolları değerler tarafından oluşturulur. Dolayısıyla toplumdaki sosyal kontrol ve ödüllendirme değerler üzerinden gerçekleştirilir (Özensel, 2003:219). Kişilerin ve birliktekilerin sosyal değerinin yargılanmasında hazır birer araç olarak kullanılan değerler; bireylerin dikkatini istenilir, yararlı ve önemli görülen maddi kültür nesnelere çeker ve her toplumda ideal düşünme ve davranma yolları, değerler tarafından işaret edilir. Ayrıca değerler, kişilerin sosyal rollerini seçmesinde ve gerçekleştirmesinde de onlara rehberlik eder (Fichter, 2001:150).

Belli bir değerler sistemi içinde doğan birey; ailesi, sosyal çevresi, eğitim kurumları, kitle iletişim araçları gibi çeşitli toplumsallaşma araçları vasıtasıyla toplumun değerlerini benimsemeye başlar ve bu değerleri içselleştirerek kendi değerlerini oluşturur (Güngör, 1998:70-71).

Sosyolojide değerler; bireyler, gruplar, örüntüler, hedefler ve sosyokültürel nesnelere üzerindeki değerlendirmelere dayanan ölçütlere göre tanımlanabilir. Bu noktadan hareketle değer; özel eylemleri ve amaçları yargılamada temel bir standart (ölçüt) sağlayan ve bir grubun üyelerinin güçlü duygusal bağlılıklarıyla oluşmuş soyut, genelleştirilmiş davranış ilkeleridir (Theodorson ve Theodorson, 1979: 455). Sosyolojik açıdan yapılan değer tanımlarında genellikle en sık vurgulanan kavramlar; inançlar, eğilimler, normatif standartlar ve amaçtır (Mehmedoğlu, 2006a:252).

Adalet, özgürlük, vatanseverlik ve aşk gibi konularda görülebileceği gibi değerleri oluşturan özgül normlar üzerinde ortak bir anlamlandırma mümkün olmayabilir. Ancak bu hiçbir zaman değerlerin, bireylerin davranışları üzerindeki yönlendirici etkisini ortadan kaldırmaz. Zaten, kişilerin sosyal yaşamındaki herhangi bir eylemi tek bir değer standardına göre şekillenmez (Topçuoğlu, 1999:11). Fakat ne şekilde olursa olsun; değerler arasında bir uzlaşma vardır. Bir kimse demokrasiye çok değer veriyorsa, herhangi bir şekilde antidemokratik bir anlayışa aynı şekilde değer veremez. Aynı doğrultuda bireyin demokrasiye verdiği değerle birlikte farklılıklara değer vermesi de kaçınılmaz görülmektedir. Onun için artık değerli olan şeyler farklılıklardır. Aksi bir durum o kişiden beklenemez. Eğer bu durumda olan kişi farklılıkları değil de anti demokratik bir tutum olarak tek bir davranışı dayatıyorsa, bu durum o kişinin o değeri benimsememesinin bir göstergesi olarak yorumlanır (Özenel & Koçak, 2004: 41).

Kişinin toplumdaki çoğul sosyal rolleri, değerler hiyerarşisine göre düzenlenir. Mesela bir din adamının dini rolünü; ekonomik, siyasal ve diğer rollerden daha yüksekte tutması beklenir. Başka bir deyişle toplum, rolleri sosyal değer dereceleri ile çepeçevre kuşatır (Fichter, 2001: 146). Böylelikle her gün tecrübe edilen gerçek-

liğin önemli unsurları olan değerler, bireyin hayatını derinden etkiler. Beşeri var oluşun anlamına katkıda bulunan değerler; bazı motivasyonları oluşturmada, nesnelere kavramada ve düşünmede bireylere rehberlik eder. Değerler bireyin hayatının her döneminde; eş, arkadaş, meslek, grup gibi bütün tercihlerinde aktiftir. Ömür boyu sürecek bağılıklar üreten değerler, bazen kişilere nasıl ölünmesi gerektiğini bile telkin edebilirler (Kilby, 1993: 55).

1.3. Schwarz'ın Değer Sınıflaması

Rokeach, Williams ve Kluckhohn'un değer yaklaşımlarını benimseyen Schwartz'a göre değerler; bireylerin kendilerini, başkalarını ve olayları değerlendirme, eylemlerini seçme ve meşrulaştırmada kullandıkları ölçütlerdir. Schwartz (1992), araştırmasında değerlerin önemini ve merkeziliğini belirlemek amacıyla şu temel soruları cevaplamaya çalışır: Bireylerin değer öncelikleri onların toplumsal davranışlarını nasıl etkilemektedir? Bireylerin toplumsal yapıdaki eğitim, yaş, cinsiyet ve meslek gibi değişkenlere göre oluşturdukları grupsal konumlarına dayalı tecrübeleri onların değer önceliklerini nasıl etkiler? Bireylerin travma, aile içi ilişkiler, göç gibi biricik tecrübeleri değer önceliklerini değiştirmekte midir? Bireylerin inandığı değer öncelikleri onların davranışsal yöntemlerini ve tercihlerini nasıl etkilemektedir? Değer önceliklerindeki uluslararası ve kültürlerarası farklılıklar nelerdir? Schwartz ve Bilsky, bu soruların cevaplarını oluşturulan kuram çerçevesinde önce yedi ülkeden (Schwartz ve Bilsky; 1985, 1990) ardından yirmi ülkeden toplanan verilerle araştırır.

Muhafazakârlık ana değer grubu geleneksellik, güvenlik ve uyum alt değer tiplerinden oluşmaktadır. Bunlar toplumun var olan ilişkilerinin, bireyin huzurunun sürekliliğini, başkalarına zarar verebilecek, toplumsal beklentilere aykırı eylemlerin sınırlandırılmasını, toplumsal kültüre, dini geleneklere, fikirlere saygı ve bağlılığı ifade etmektedir. Kendini aşma ana değer grubu iyilikseverlik ve evrensellik alt değer tiplerinden oluşmaktadır. Bunlar anlayış, hoşgörü, tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmeye dayalıdır. Değişime açıklık ana değer grubu yenilikçilik ve özerklik alt

değer tiplerinden oluşmaktadır. Bunlar heyecan ve yenilik arayışı ile düşünce ve eylemde bağımsızlığı ifade etmektedir. Kendini güçlendirme ana değer grubu ise güç, başarı ve hazcılık alt değer tiplerinden oluşmaktadır. Bu değer tipleri ise kişisel başarı, toplumsal konum, insanlar üzerinde denetim kurma (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 61) gibi özellikleri ön plana çıkarmaktadır.

1.4. Boş Zaman Etkinlikleri ve Gençler

Belli bir süre alan, amaçlı bir dizi eylemliliği kapsayan iş; çoğu kez, zorunluluk, disiplin, örgütsel normlara dayanma gibi formalist bir yapılanmaya dayanır. Bireyin serbest hareketini devre dışı bırakan işin doğasında bireyin iradesine hükmeden bir zorunluluk vardır. Çalışmanın önceliğini esas alan bu yaklaşımla işten artan, geriye kalan, bağlayıcılık ve zorunluluktan uzak bir zaman olarak tanımlanabilecek olan boş zaman dilimi; kişinin özgür iradesiyle tasarrufta bulunacağı bir zaman dilimidir (Argan, 2013: 37-39).

Evrensel, zorunlu ve önemli bir toplumsal kurum olarak boş zamanlar kurumu; dinlenme, eğlenme ve zevk alma gibi olguları içeren genellikle bilgilenme, sanatsal etkinlik ve hobi olan davranışlarla şekillenmektedir. Oyun oynama, spor yapma gibi alt kurumsallaşmaları da içeren boş zamanlar; kültürlenme olarak kendini göstermektedir. Kültürlenme ise en belirgin olarak okuma, dinleme ve seyretme yollarıyla olmaktadır. Bütün bunlar sosyal aktörlerce farklı anlamlar ifade eder. Mesela ders hazırlamakta olan öğretmen için okuma, maça hazırlanan sporcu için antrenman, beste yapan müzisyen için notaları düzenleme birer serbest zaman etkinliği değildir (Aydın, 2011: 217-218).

Boş zaman, “bireyin çalışma ve diğer görevlerinden sonra özgür olarak dinlenme, eğlenme, toplumsal başarı ya da kişisel gelişmesi için kullandığı zaman”dır (Tezcan, 1982:10). Boş zaman etkinliği kavramı da bireyin iş dışı yaşam sürecinde katıldığı faaliyetleri/uğraşları ifade etmektedir. Uluslararası Boş Zamanları İnceleme Grubu, boş zaman etkinliğini; “kişinin mesleki, ailesel ve toplumsal ödevlerini yerine getirdikten sonra özgür iradesiyle girişebileceği dinlenme, eğlenme, bilgi ya da

becerilerini geliştirme, toplum yaşamına gönüllü olarak katılma gibi bir dizi uğraşlar” (Tezcan, 1982:10) olarak tanımlamaktadır.

Boş zamanların; sorumluluk taşıyan bir görev olma; iş hayatının ortaya çıkardığı, bedensel yorgunluğu, zihinsel gerilimi azaltma ve boş vakit geçirme; tekdüzelikten kaçıp kurtulmayı sağlama, eğlendirme ve stresi giderme; fiziksel ve zihinsel kapasitenin gelişmesine uygun yeni koşullarla kişilik geliştirme gibi temel işlevleri bulunmaktadır (Hacıoğlu vd., 2009: 28).

Yapılan çeşitli alan araştırmalarında gençlerin boş zamanlarını değerlendirme konusunda yüksek bir duyarlılık sergilemedikleri, pasif etkinliklere yöneldikleri ve boş zaman etkinliklerinin ekonomik imkânlar, tesislerin yeterliliği ve ayrılabilen zamanla sınırlı olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (WTO, 2004; Kır, 2007; Ersoy ve Güldemir, 2008; Sabbağ ve Aksoy, 2011). Bununla birlikte boş zamanlar; gençlere sosyal kimliklerini, rollerini ve anatomilerini keşfetme fırsatı sunmaktadır (Gökçe, 2008: 9). Ayrıca gençlerin eğitim ve kültür seviyesi yükseldikçe boş zaman etkinliklerine katılımları artmakta ve bu etkinlikler onları öğrenmeye cesaretlendirmekte; onlara disiplin, öz denetim ve sorun çözme alışkanlığı kazandırmaktadır. Boş zaman etkinlikleriyle ilişkili beceriler, gençlerin eğitim hayatlarına destekleyici katkı sunmaktadır (Bergin, 1992: 226-227).

Boş zaman etkinlikleri genel olarak bireylerin yaşamlarını etkilediği gibi onların bireysel özelliklerine göre çeşitlilik de göstermektedir. Pek çok araştırmaya göre; boş zaman etkinliklerini tercih cinsiyete, yaşa, gelir düzeyine, eğitime, mesleğe, statüye, çalışma durumuna, çevreye ve daha pek çok değişkene göre farklılık göstermektedir (Sabbağ ve Aksoy, 2011; Kır, 2007, Arslan, 2014).

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı lise gençliğinin değer yönelimleriyle boş zaman etkinlikleri arasındaki ilişkinin nasıl şekillendiğini saptamaktır. Ayrıca bu araştırma;

değerleri alan araştırmalarında genelde yapıldığı gibi belli ölçekler aracılığı ile betimsel analizlere imkân verecek şekilde tespit etmenin ötesinde ölçek aracılığı ile tespit edilen değerlerin boş zamanlar gibi sosyal kontrolün az olduğu varsayılan bir alanda yapılan etkinliklerle ilişkilendirilmesiyle zengin bulgulara ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu amaç gerçekleştirilirken her iki değişkenin gençliğin bazı demografik özelliklerine göre anlamlı farklılaşmalar gösterip göstermediğini incelemektir.

Araştırmada cevabı aranan sorular şunlardır:

1. Lise gençliğinin değer yönelimleri ve cinsiyet arasında ilişki var mıdır?
2. Lise gençliğinin değer yönelimleri ve devam ettikleri okul türleri arasında ilişki var mıdır?
3. Lise gençliğinin boş zaman etkinlikleri ve okul türleri arasında ilişki var mıdır?
4. Lise gençliğinin değer yönelimleri “değer-davranış ilişkisi” gruplarına göre farklılaşmakta mıdır?

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nicel veri toplama tekniklerinden anket tekniği kullanılmış olup betimsel ve ilişkisel tarama modeli esas alınmaktadır (Büyüköztürk v.d., 2010:232). Betimsel araştırmalar, var olan durumu olduğu şekliyle ortaya koymaya yönelik araştırmalarken ilişkisel araştırmalar değişkenler arasındaki muhtemel ilişki ve bağlantıları incelemeyi amaçlar (Büyüköztürk vd., 2010:21-22). Bu araştırma, gençlerin değer yönelimleri ile boş zaman etkinlikleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçladığından betimsel olmanın yanında ilişkisel bir araştırmadır.

2.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini lise öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem ise Samsun Çarşamba ilçesinde 2018-2019 öğretim yılında çeşitli türde liselere devam eden öğrenciler arasından tabakalı tesadüfî örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemi, 7681 kişilik çalışma evreninden (+) (-) %5 güven seviyesinde 341 lise üçüncü sınıf öğrencisidir.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın veri toplama aracı olan anket formu; katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini, boş zaman etkinliklerini tespit etmeye yönelik 19 soruluk bölüm ve gençlerin davranışlarına yön veren değerleri belirlemeye yönelik 40 maddeden oluşan Schwartz ve arkadaşlarının geliştirmiş oldukları Portre Değerler Ölçeğinden oluşmaktadır (Schwartz vd., 2001).

Taslak veri toplama formu geliştirmek amacıyla öğrencilerle görüşmeler yapılmış, konuyla ilgili önceki çalışmalar taranmıştır. Boş zamanda uygulamaya dönük 19etkinlik cümlesi 5’li Likert tipi cevap formuna yerleştirilmiş böylelikle gençlerin hem boş zaman etkinliklerini hem de bu etkinlikleri uygulama sıklıklarını tespit etmek amaçlanmıştır. İlgili tablolarda görülebileceği gibi çeşitli analizler yapabilmek amacıyla boş zaman etkinliklerine ilişkin 19 ifadeden 9’u “aktiflik isteyen etkinlikler”, 10’u da “zaman geçirmeye yönelik etkinlikler” olarak gruplandırılmıştır. Ayrıca araştırmanın verilerini zenginleştirmek için gençlerin değerleriyle davranışları arasındaki ilişkiye dair bir soru sorulmuştur.

Portre Değerler Ölçeği ise; Schwartz ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş, Demirutku ve Sümer (2010) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek katılımcıların sahip oldukları on değer boyutu ve bunların gruplandırılmasından oluşan dört temel değer grubunu tespit etmeye çalışmaktadır. 40 maddeden oluşan ölçekte her bir maddede üçüncü bir kişinin özellikleri betimlenmekte ve katılımcılardan bu betimlenenlerin kendilerine ne kadar benzediğini 6’lı Likert tipi ölçeklendirme yöntemiyle belirlemeleri istenmektedir. Özyönelim, Hazcılık ve Uyarılım değer tipleri Yeniliğe Açıklık değer grubunu; Uyma, Geleneksellik ve Güvenlik değer tipleri, Muhafazacı Yaklaşım değer grubunu, Evrensellik ve İyilikseverlik değer tipleri Özaşkınlık değer grubunu, Güç, Başarı ve Hazcılık değer tipleri ise Özgenişletim değer grubunu oluşturmaktadır (Schwartz vd. 2001).

Demirutku ve Sümer’in (2010) Portre Değerler Anketi’ni Türkçeye uyarlama çalışmalarında iç tutarlılık katsayısı, özerklik için .56 (en düşük değer), başarı değer tipi için .82 (en yüksek değer) bulunmuştur.

Araştırma evrenini oluşturan lise öğrencilerinin önce sosyo demografik özelliklerini betimleyici frekans ve yüzdelik dağılımları çıkarılmış, ardından ölçeğin toplam puanları için aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri bulunmuştur. Nicel gruplara normallik testi yapılarak normal dağılım özelliğine sahip olmalarından dolayı parametrik testler uygulanmıştır. ANOVA sonucu gruplar arasında fark çıktığında bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için varyanslar homojen olduğunda Post-hoc Tukey testi, varyanslar homojen olmadığına Post-hoc Tamhane testi yapılmış, sonuçları aktarılmıştır. Verilerin SPSS de anlamlılık seviyesi ,05 olarak belirlenmiştir. Portre Değerler Ölçeğinin Cronbach Alpha korelasyon katsayısının ,860 olduğu tespit edilmiştir.

3. Bulgular

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Sayı	%
Kız	198	58,1
Erkek	143	41,9
Toplam	341	100,0

Katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımına bakıldığında kız öğrencilerin katılımının (%58,1) erkek öğrencilerin katılımına (%41,9) göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Okul Türlerine Göre Dağılımı

Okul Türleri	Sayı	%
Meslek Lisesi	104	30,5
Anadolu Lisesi	84	24,6
Fen Lisesi	52	15,2
İmam Hatip Lisesi	101	29,6
Toplam	341	100,0

Uygulama yapılan okullarda ankete katılan öğrenci dağılımı incelendiğinde katılımcıların %30,5'inin Meslek Lisesinden, %24,6'sının Anadolu Lisesinden,

%15,2'sinin Fen Lisesinden ve %29,6'sının İmam Hatip Lisesinde olduğu görülmektedir. Anket uygulanan öğrencilerin okullara göre dağılımı, bu okul türlerinde öğrenim gören toplam öğrenci sayıları ile orantılı olarak belirlenmiştir.

Tablo 3: *Portre Değerler Ölçeği Değer Boyutlarının Güvenirlik Katsayıları, Ortalama ve Standart Sapmaları*

Alt Değer Boyutları	N	Cronbach's Alpha	Ortalama	Standart Sapma
Evrenselcilik	341	,792	29,2610	5,29088
İyilikseverlik	341	,661	18,7185	3,71680
Özerklik (Özyönelim)	341	,621	18,6012	3,56361
Hazcılık	341	,577	18,4340	3,78999
Güvenlik	341	,597	18,2669	3,79888
Uyumluluk	341	,645	17,8592	3,81685
Yenilikçilik (Uyarılma)	341	,564	17,4692	3,80670
Başarı	341	,729	16,8270	4,59052
Geleneksellik	341	,532	16,8094	3,72140
Güç	341	,620	10,8622	3,97807
Üst Değer Boyutları				
Muhafazakârlık	341	,738	52,9355	9,18224
Kendini Aşma	341	,770	47,9795	8,24494
Kendini Güçlendirme	341	,738	46,1232	10,04297
Değişime Açıklık	341	,752	36,0704	6,60043

Araştırma bulgularına göre, gençlerin alt değer boyutlarının önemsenme sıralaması şu şekildedir: evrensellik, iyilikseverlik, özerklik, hazcılık, güvenlik, uyumluluk, yenilikçilik, başarı, geleneksellik ve güç. Gençlerin kendini aşma üst değer boyutunda yer alan evrenselcilik ve iyilikseverliğe önem verdikleri görülmektedir. Gençlerin en az önemi ise geleneksellik ve güç değerlerine verdikleri görülmektedir. Üst değer boyutlarında ise gençler; en çok muhafazakârlığa en az değişime açıklığa önem veriyor görünmektedir. Bu durum gençlerin, değişimden ziyade düzenin devamlılığını ve toplumsal değerleri bireysel değerlerden daha çok önemstediklerini göstermektedir.

Tablo 4: *Muhafazakârlık Puanlarının Cinsiyete Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları*

Cinsiyet	N	\bar{x}	ss	t Testi		
				t	Sd	p

Muhafazakârlık	Kız	198	53,98	8,457	2,515	339	,012
	Erkek	143	51,47	9,947			

Örnekleme oluşturan gençlerin muhafazakârlık puanlarının cinsiyet değişimine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t testi sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı ve kızlar lehinedir ($t=2,515$; $p<,05$).

Tablo 5: Kendini Aşma (Özaşkınlık) Puanlarının Cinsiyete Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	\bar{x}	ss	t Testi		
					t	Sd	p
Kendini Aşma	Kız	198	49,80	6,785	4,971	339	,000
	Erkek	143	45,45	9,372			

Gençlerin kendini aşma puanlarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t testi sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır. ($t=4,971$; $p<,05$). Bu farklılık kızların lehine gerçekleşmiştir.

Tablo 6: Kendini Güçlendirme (Özgenişletim) Puanlarının Cinsiyete Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	\bar{x}	ss	t Testi		
					t	Sd	p
Kendini Güçlendirme	Kız	198	45,94	9,434	,386	339	,70
	Erkek	143	46,37	10,858			

Gençlerin kendini güçlendirme puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t testi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. ($t=,386$; $p>,05$).

Tablo 7: Değişime Açıklık Puanlarının Cinsiyete Değişkenine Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	\bar{x}	ss	t Testi		
					t	Sd	p
Değişime Açıklık	Kız	198	36,83	5,782	2,549	339	,01
	Erkek	143	35,00	7,480			

Gençlerin değişime açıklık puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t testi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t=2,549$; $p<,05$).

Tablo 8: Muhafazakârlık Puanlarının Okul Türlerine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	<i>f, \bar{x} ve ss Değerleri</i>				ANOVA Sonuçları					
	Gruplar	N	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p
Muhafazakârlık	Meslek Lisesi	104	54,307	8,635	G. Arası	282,105	3	94,035		
	Anadolu Li-	84	52,285	8,424	G. İçi	28384,476	337	84,227		
	Fen Lisesi	52	52,384	8,677	Toplam	28666,581	340		1,116	,342
	İmam H. L..	101	52,346	10,475						
	Toplam	341	52,935	9,182						

Gençlerin muhafazakârlık puanlarının öğrenim gördükleri okul türlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=1,116$; $p>,05$).

Tablo 9: Kendini Aşma (Özaşkınlık) Puanlarının Okul Türlerine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	<i>f, \bar{x} ve ss Değerleri</i>				ANOVA Sonuçları					
	Gruplar	N	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p
Kendini Aşma	Meslek Lisesi	104	47,567	7,133	G. Arası	1015,343	3	338,448		
	Anadolu Lisesi	84	50,250	5,626	G. İçi	22097,513	337	65,571		
	Fen Lisesi	52	49,326	7,061	Toplam	23112,856	340		5,162	,002
	İmam H. L.	101	45,821	10,809						
	Toplam	341	47,979	8,244						

Gençlerin kendini aşma değer puanlarının öğrenim gördükleri okul türlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F= 5,162$; $p<,05$). Farklılığın kaynağını tespit etmek için Post-Hoc testlerinden Tukey testi kullanılmış ve farklılığın Anadolu Lisesi öğrencileri ile İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin kendilerini aşma puanlarının ortalamalarından kaynaklandığı görülmüştür.

Tablo 10: Kendini Güçlendirme (Özgenişletim) Puanlarının Okul Türlerine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Kendini Güçlendirme	<i>f, \bar{x} ve ss Değerleri</i>				ANOVA Sonuçları					
	Gruplar	N	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p
Meslek Lisesi	104	46,038	9,368	G. Arası	257,912	3	85,971			
Anadolu Lisesi	84	47,297	8,473	G. İçi	34034,915	337	100,994			
Fen Lisesi	52	46,596	8,462	Toplam	34292,827	340			,851	,467
İmam Hatip L.	101	44,990	12,402							
Toplam	341	46,123	10,042							

Gençlerin kendini güçlendirme puanlarının öğrenim gördükleri okul türlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=,851$; $p>,05$).

Tablo 11: Değişime Açıklık (Yenilikçilik) Puanlarının Okul Türlerine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Değişime Açıklık	<i>f, \bar{x} ve ss Değerleri</i>				ANOVA Sonuçları					
	Gruplar	N	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p
Meslek Lisesi	104	36,471	6,223	G. Arası	920,735	3	306,912			
Anadolu Lisesi	84	37,416	5,097	G. İçi	13891,575	337	41,221			
Fen Lisesi	52	37,807	4,572	Toplam	14812,311	340			7,445	,000
İmam Hatip L.	101	33,643	8,172							
Toplam	341	36,070	6,600							

Gençlerin değişime açıklık puanlarının öğrenim gördükleri okul türlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F= 7,445$; $p<,05$). Farklılığın kaynağını tespit etmek için Post-Hoc testlerinden Tukey testi kullanılmış ve farklılığın İmam Hatip Lisesi öğrencileri ile diğer okul türlerine devam eden öğrencilerin değişime açıklık puanlarının ortalamalarından kaynaklandığı görülmüştür.

Çalışmanın ikinci odak noktası olan gençlerin boş zaman etkinliklerini belirlemek amacıyla uygulanan ölçekte yer alan on dokuz ifade amaçlarının belirginliğine ve aktiflik gerektirme durumlarına göre iki gruba ayrılmıştır. Bu gruplar da “ak-

tiflik isteyen” ve “zaman geçirmeye yönelik” boş zaman etkinlikleri şeklinde adlandırılmıştır. Buna göre gençlerin etkinliklerinin faktör analizi, ortalamaları ve standart sapmaları aşağıdaki gibidir.

Tablo 12: *Gençlerin Aktiflik İsteyen Boş Zaman Etkinlikleri Ortalamaları ve Standart Sapmaları*

İfadelerin Sıra Nu.	Etkinlik İfadeleri	\bar{x}	ss	N
1	Kitap, gazete, dergi okurum.	3,17	1,041	341
7	TV’de haber, belgesel, açık oturum v.b. programları izlerim	2,82	1,078	341
9	Sinema ve tiyatroya giderim	2,35	,945	341
10	Sportif aktivitelere katılırım.	2,81	1,205	341
13	Bilimsel ve kültürel faaliyetlere katılırım.	2,41	1,075	341
14	Siyasal etkinliklerde bulunurum (parti çalışmaları, topl. vs).	1,48	,896	341
15	Beceri gerektiren el işleri ve sanatla uğraşırım.	2,51	1,236	341
16	Bir müzik aleti çalarım; solo, koro, orkestraya katılırım.	1,66	1,083	341
18	Dini etkinliklere, sohbetlere katılırım.	2,25	1,089	341

Tablo 13: *Gençlerin Zaman Geçirmeye Yönelik Boş Zaman Etkinlikleri Ortalamaları ve Standart Sapmaları*

İfadelerin Sıra Nu.	Etkinlik İfadeleri	\bar{x}	ss	N
2	Müzik dinlerim.	4,14	,939	341
3	Ailemle vakit geçiririm.	3,89	,956	341
4	Komşularıma veya akrabalarıma giderim.	2,73	1,011	341
5	Kahvehaneye /kafeteryaya/ kafeye giderim.	2,67	1,087	341
6	TV’de dizi, eğlence, yarışma, spor v.b. programları izlerim.	3,11	1,140	341
8	Arkadaşlarımla birlikte zaman geçiririm.	3,71	,939	341
11	İnternet, telefon v.b. başında vakit geçiririm.	3,65	,975	341
12	Sosyal medyayı (facebook, instagram, vb.) kullanırım	3,73	1,142	341
17	Çarşı, pazar, fuar, park gibi şehir içi gezintilere çıkarım.	3,00	1,091	341
19	Hiçbir şeyle uğraşmam, dinlenirim.	2,44	1,127	341

Yukarıdaki iki tabloda yer alan ifadelerle verilen cevapların ortalamaları incelendiğinde “amaçları belirgin” boş zaman etkinliklerinin ortalamalarının 3,17 ile 1,48 arasında (hepsinin ortalaması 2,49); “amaçları belirgin olmayan” boş zaman etkinliklerinin ortalamalarının ise 4,14 ile 2,44 arasında (hepsinin ortalaması 3,30) değiştiği görülmektedir. Bu verilerden yola çıkılarak ve boş zaman etkinlikleri arasında

aktiflik içeren ve amaçları belirgin olan etkinliklere nispeten daha az zaman ayrıldığı söylenebilir. Aşağıdaki tablo bu durumu özetlemektedir.

Tablo 14: Boş Zaman Etkinlik Gruplarının Güvenirlik Katsayıları, Ort. ve Standart Sapmaları

Etkinlik Grupları	N	Cronbach's Alpha	Ortalama	ss
Aktiflik İsteyen	341	,628	29,357	4,376
Zaman Geçirmeye Yönelik	341	,630	30,205	5,514
Tüm Etkinlikler	341	,717	59,563	7,975

Tablo 15: Aktiflik İsteyen Etkinlik Puanlarının Okul Türlerine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	<i>f</i> , \bar{x} ve <i>ss</i> Değerleri				ANOVA Sonuçları					
	Gruplar	N	\bar{x}	<i>ss</i>	Var. K.	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Amacı Belirgin	Meslek Lisesi	104	29,923	4,518	G. Arası	50,055	3	16,685	,870	,457
	Anadolu Lisesi	84	29,214	4,741	G. İçi	6462,297	337	19,176		
	Fen Lisesi	52	29,153	3,362	Toplam	6512,352	340			
	İmam Hatip L.	101	29,000	4,377						
	Toplam	341	29,357	4,376						

Gençlerin amacı belirgin boş zaman etkinlikleri puanlarının öğrenim gördükleri okul türlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=,870$; $p>,05$).

Tablo 16: Zaman Geçirmeye Yönelik Etkinlik Puanlarının Okul Türlerine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	<i>f</i> , \bar{x} ve <i>ss</i> Değerleri				ANOVA Sonuçları					
	Gruplar	N	\bar{x}	<i>ss</i>	Var. K.	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Amacı Bel. Olmayan	Meslek Lis.	104	29,105	5,387	G. Arası	426,750	3	142,250	4,836	,003
	AnadoluLis.	84	29,547	6,122	G. İçi	9912,880	337	29,415		
	Fen Lisesi	52	30,326	4,689	Toplam	10339,630	340			
	İmam H.Lis.	101	31,821	5,187						
	Toplam	341	30,205	5,514						

Gençlerin amacı belirgin olmayan boş zaman etkinlikleri puanlarının öğrenim gördükleri okul türlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda,

grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=4,836$; $p>,05$). Farklılığın kaynağını tespit etmek için Post-Hoc testlerinden Tukey testi kullanılmış ve farklılığın İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin; Meslek Lisesi ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin her bir grubuyla arasında İmam Hatip Lisesi öğrencileri lehine $p<,05$ önem düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Diğer grupların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmamıştır.

Tablo 17: *Muhafazakârlık Puanlarının Aktiflik İsteyen Etkinlikler Puan Gruplarına Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları*

	<i>f, \bar{x} ve ss Değerleri</i>				<i>ANOVA Sonuçları</i>					
	Gruplar	N	\bar{x}	<i>ss</i>	Var. K.	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Muhafazakârlık	Düşük	14	54,2857	7,310	G. Arası	86,279	2	43,139	510	,601
	Orta	207	53,2029	9,494	G. İçi	28580,302	338	84,557		
	Yüksek	120	52,3167	8,846	Toplam	28666,581	340			
	Toplam	341	52,9355	9,182						

Gençlerin muhafazakârlık puanlarının amacı belirgin boş zaman etkinlikleri puan gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=,510$; $p>,05$).

Tablo 18: *Kendini Güçlendirme Puanlarının Aktiflik İsteyen Etkinlikler Puan Gruplarına Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları*

	<i>f, \bar{x} ve ss Değerleri</i>				<i>ANOVA Sonuçları</i>					
	Etkinlik	N	\bar{x}	<i>ss</i>	Var. K.	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Kendini Güçleme	Düşük	14	51,4286	6,123	G. Arası	1080,475	2	540,238	5,498	,004
	Orta	207	46,9855	10,154	G. İçi	33212,352	338	98,261		
	Yüksek	120	44,0167	9,823	Toplam	34292,827	340			
	Toplam	341	46,1232	10,042						

Gençlerin kendini güçlendirme puanlarının amacı belirgin boş zaman etkinlikleri puan gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, grupların

aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=5,498$; $p<,05$). Farklılığın kaynağını tespit etmek için Post-Hoc testlerinden Tukey testi kullanılmış ve farklılığın amacı belirgin boş zaman etkinliklerinde yüksek ortalamaya sahip grup lehine $p<,05$ önem düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Diğer grupların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmamıştır. Bu sonuca göre boş zamanları daha çok aktiflik isteyen etkinliklerle geçirme ile kendini güçlendirme değer yönelimi arasında ilişki vardır.

Tablo 19: Kendini Aşma Puanlarının Aktiflik İsteyen Etkinlikler Puan Gruplarına Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuç.

	<i>f, \bar{x} ve ss Değerleri</i>				<i>ANOVA Sonuçları</i>					
	Gruplar	N	\bar{x}	<i>ss</i>	Var. K.	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Kendini Aşma	Düşük	14	47,7143	7,258	G. Arası	26,396	2	13,198	,193	,824
	Orta	207	48,2029	8,222	G. İçi	23086,460	338	68,303		
	Yüksek	120	47,6250	8,438	Toplam	23112,856	340			
	Toplam	341	47,9795	8,244						

Gençlerin kendini aşma puanlarının amacı belirgin boş zaman etkinlikler puan gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=,193$; $p>,05$).

Tablo 20: Değişime Açıklık Puanlarının Aktiflik İsteyen Etkinlikler Puan Gruplarına Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	<i>f, \bar{x} ve ss Değerleri</i>				<i>ANOVA Sonuçları</i>					
	Gruplar	N	\bar{x}	<i>ss</i>	Var. K.	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Değişime Açıklık	Düşük	14	38,4286	6,548	G. Arası	193,412	2	96,706	2,236	,108
	Orta	207	36,4155	6,976	G. İçi	14618,899	338	43,251		
	Yüksek	120	35,2000	5,823	Toplam	14812,311	340			
	Toplam	341	36,0704	6,600						

Gençlerin değişime açıklık puanlarının amacı belirgin boş zaman etkinlikler puan gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek ama-

ciyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=2,236$; $p>,05$).

Tablo 21: Muhafazakârlık Puanlarının Zaman Geçirmeye Yönelik Etkinlikler Puan Gruplarına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	<i>f, \bar{x} ve ss Değerleri</i>				<i>ANOVA Sonuçları</i>					
	Gruplar	N	\bar{x}	<i>ss</i>	Var. K.	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Muhafaza- zakârlık	Düşük	128	54,0391	8,830	G. Arası	277,624	2	138,812	1,653	,193
	Orta	211	52,2370	9,320	G. İçi	28388,956	338	83,991		
	Yüksek	2	56,0000	15,556	Toplam	28666,581	340			
	Toplam	341	52,9355	9,182						

Gençlerin muhafazakârlık puanlarının amacı belirgin olmayan boş zaman etkinlikler puan gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=1,653$; $p>,05$).

Tablo 22: Kendini Güçlendirme Puanlarının Zaman Geçirmeye Yönelik Etkinlikler Puan Gruplarına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	<i>f, \bar{x} ve ss Değerleri</i>				<i>ANOVA Sonuçları</i>					
	Gruplar	N	\bar{x}	<i>ss</i>	Var. K.	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Kendini Güçlen- dirme	Düşük	128	48,3750	9,294	G. Arası	1177,180	2	588,590	6,008	,003
	Orta	211	44,8483	10,263	G. İçi	33115,647	338	97,975		
	Yüksek	2	36,5000	4,949	Toplam	34292,827	340			
	Toplam	341	46,1232	10,042						

Gençlerin kendini güçlendirme puanlarının amacı belirgin olmayan boş zaman etkinlikleri puan gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=6,008$; $p<,05$). Farklılığın kaynağını tespit etmek için Post-Hoc testlerinden Tukey testi kullanılmış ve farklılığın amacı belirgin olmayan boş zaman etkinliklerinde düşük ortalamaya sahip grup lehine $p<,05$ önem düzeyinde anlamlı

bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Diğer grupların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmamıştır. Bu sonuca göre boş zamanları daha çok zaman geçirmeye yönelik etkinliklerle geçirme ile kendini güçlendirme değeri arasında ilişki vardır.

Tablo 23: Kendini Aşma Puanlarının Zaman Geçirmeye Yönelik Etkinlikler Puan Gruplarına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	<i>f, \bar{x} ve ss Değerleri</i>				<i>ANOVA Sonuçları</i>					
	Gruplar	N	\bar{x}	<i>ss</i>	Var. K.	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Kendini Aşma	Düşük	128	49,1406	7,441	G. Arası	282,698	2	141,349	2,093	,125
	Orta	211	47,2986	8,586	G. İçi	22830,158	338	67,545		
	Yüksek	2	45,5000	17,677	Toplam	23112,856	340			
	Toplam	341	47,9795	8,244						

Gençlerin kendini aşma puanlarının amacı belirgin olmayan boş zaman etkinlikleri puan gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=2,093$; $p>,05$).

Tablo 24: Değişime Açıklık Puanlarının Zaman Geçirmeye Yönelik Etkinlikler Puan Gruplarına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

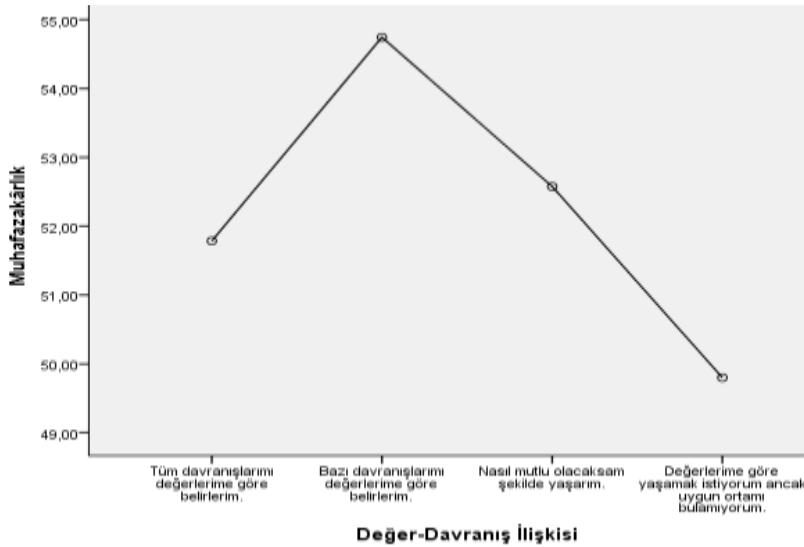
	<i>f, \bar{x} ve ss Değerleri</i>				<i>ANOVA Sonuçları</i>					
	Gruplar	N	\bar{x}	<i>ss</i>	Var. K.	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Değişime Açıklık	Düşük	128	36,6484	6,291	G. Arası	204,991	2	102,496	2,372	,095
	Orta	211	35,8009	6,714	G. İçi	14607,319	338	43,217		
	Yüksek	2	27,5000	10,606	Toplam	14812,311	340			
	Toplam	341	36,0704	6,600						

Gençlerin değişime açıklık puanlarının amacı belirgin olmayan boş zaman etkinlikleri puan gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=2,372$; $p>,05$).

Tablo 25: Gençlerin Muhafazakârlık Puanlarının “Değer Davranış İlişkisi” Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	f, \bar{x} ve ss Değerleri			ANOVA Sonuçları						
	Gruplar	N	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p
Muhafazakârlık	Tüm davranışlarımı değerlerime göre belirlerim.	56	51,785	11,386	G. Arası	859,908	4	214,977	2,598	,036
	Bazı davranışlarımı değerlerime göre belirlerim.	109	54,743	8,396	G. İçi	27806,673	336			
	Nasıl mutlu olacağım o şekilde yaşamaya çalışırım.	147	52,748	8,407	Toplam	28666,581	340			
	Değerlerime göre yaşamak istiyorum ancak uygun ortamı bulamıyorum.	25	49,800	9,652						
	Toplam	337	52,935	9,182						

Gençlerin muhafazakârlık puanlarının değer davranış ilişkisi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=2,598$; $p<,05$). Muhafazakârlık puanlarının değer davranış ilişkisi değişkenine göre hangi gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan ANOVA sonrası Post-Hoc LSD testi sonucunda; “Bazı davranışlarımı değerlerime göre belirlerim.” diyenlerle “Tüm davranışlarımı değerlerime göre belirlerim.” diyenler arasında, bazı davranışlarını değerlerine göre belirleyenler lehine; yine “Bazı davranışlarımı değerlerime göre belirlerim.” diyenlerle “Değerlerime göre yaşamak istiyorum ancak uygun ortamı bulamıyorum.” diyenler arasında, bazı davranışlarını değerlerine göre belirleyenler lehine $p<,05$ önem düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, değer davranış ilişkisi değişkeni ile yapılan değerlendirmede bazı davranışlarını değerlerine göre belirleyenlerin muhafazakârlık değerleri, davranışlarına yön veren değerler bakımından diğerlerinden daha yüksek çıkmıştır.

Şekil 1: Değer- Davranış İlişkisi Gruplarının Muhafazakârlık Puanları

Tablo 26: Gençlerin Kendini Güçlendirme Puanlarının “Değer Davranış İlişkisi” Değişikliğine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

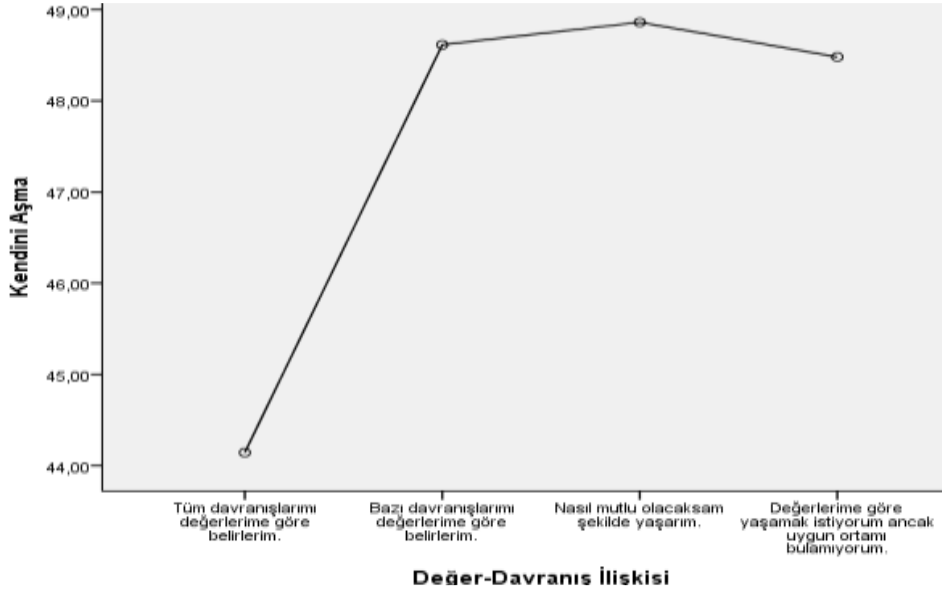
Gruplar	f, \bar{x} ve ss Değerleri			ANOVA Sonuçları					
	N	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p
Tüm davranışlarımı değerlerime göre belirlerim.	56	44,017	13,425	G. Arası	392,807	4	98,202		
Bazı davranışlarımı değerlerime göre belirlerim.	109	46,302	8,586	G. İçi	33900,020	336	100,893		
Nasıl mutlu olacağım o şekilde yaşamaya çalışırım.	147	46,863	9,599	Toplam	34292,827	340		,973	,422
Değerlerime göre yaşamak istiyorum ancak ortamı bulamıyorum.	25	45,200	9,793						
Toplam	337	46,123	10,042						

Gençlerin kendini güçlendirme puanlarının değer davranış ilişkisi değişikliğine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($F= ,973; p>,05$).

Tablo 27: *Gençlerin Kendini Aşma Puanlarının “Değer Davranış İlişkisi” Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları*

	<i>f, \bar{x} ve ss Değerleri</i>				<i>ANOVA Sonuçları</i>					
	Gruplar	N	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p
Kendini Aşma	Tüm davranışlarımı değerlerime göre belirlerim.	56	44,142	11,146	G. Arası	1121,220	4	280,305		
	Bazı davranışlarımı değerlerime göre belirlerim.	109	48,614	7,591	G. İçi	21991,636	336	65,451	4,283	,002
	Nasıl mutlu olacaksam o şekilde yaşamaya çalışırım.	147	49,013	7,266	Toplam	23112,856	340			
	Değerlerime göre yaşamak istiyorum ancak uygun ortamı bulamıyorum.	25	48,480	6,795						
	Toplam	337	47,979	8,244						

Gençlerin kendini aşma puanlarının değer davranış ilişkisi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=4,283$; $p<,05$). Kendini aşma puanlarının değer davranış ilişkisi değişkenine göre hangi gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan ANOVA sonrası Post-Hoc Tamhane testi sonucunda; “Nasıl mutlu olacaksam o şekilde yaşamaya çalışırım.” diyenlerle “Tüm davranışlarımı değerlerime göre belirlerim.” diyenler arasında, mutluluğu esas alanlar lehine $p<,05$ önem düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Buna göre değer davranış ilişkisi değişkeni ile yapılan değerlendirmede mutluluğu esas alanların kendini aşma değerleri, davranışlarına yön veren değerler bakımından diğerlerinden daha yüksek çıkmıştır.

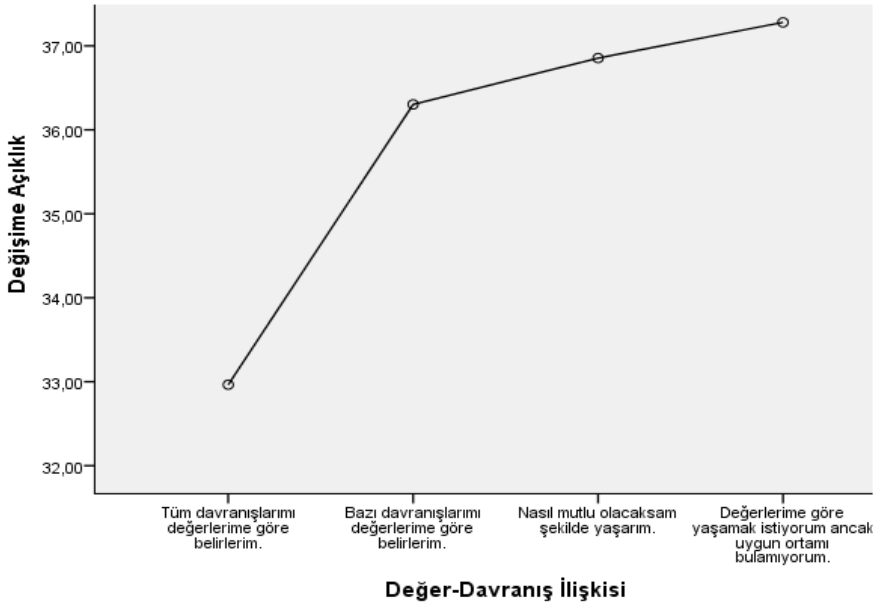

Şekil 2: Değer-Davranış İlişkisi Gruplarının Kendini Aşma Puanları

Tablo 28: Gençlerin Değişime Açıklık Puanlarının “Değer Davranış İlişkisi” Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	f, \bar{x} ve ss Değerleri			ANOVA Sonuçları						
	Gruplar	N	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p
Değişime Açıklık	Tüm davranışlarımı değerlerime göre belirlerim.	56	32,964	8,769	G. Arası	678,537	4	169,634		
	Bazı davranışlarımı değerlerime göre belirlerim.	109	36,302	5,830	G. İçi	14133,774	336	42,065		
	Nasıl mutlu olacağım o şekilde yaşamaya çalışırım.	147	36,877	6,057	Toplam	14812,311	340		4,033	,003
	Değerlerime göre yaşamak istiyorum ancak uygun ortamı bulamıyorum.	25	37,280	5,741						
	Toplam	337	36,0706	6,60043						

Gençlerin değişime açıklık puanlarının değer davranış ilişkisi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=4,033$; $p<,05$). Değişime açıklık puanlarının değer davranış ilişkisi değişkenine göre hangi gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan ANOVA sonrası Post-Hoc Tamhane testi sonucunda; “Nasıl mutlu olacağım o şekilde yaşamaya çalışırım.” diyenlerle “Tüm davranışlarımı değerlerime göre belirlerim.” diyenler arasında, mutluluğu esas alanlar lehine $p<,05$ önem düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Buna göre değer davranış ilişkisi değişkeni ile yapılan değerlendirmede mutluluğu esas alanların değişime açıklık değerleri, davranışlarına yön veren değerler bakımından ilk iki gruptan daha yüksek çıkmıştır.

Şekil 3: Değer-Davranış İlişkisi Gruplarının Değişime Açıklık Puanları

Sonuç ve Öneriler

Gençlerin alt değer boyutlarının önemsenme sıralaması; evrensellik, iyilik-severlik, özerklik, hazcılık, güvenlik, uyumluluk, yenilikçilik, başarı, geleneksellik

ve güç şeklindedir. Bu sonuçlarla Schwartz Değerler Ölçeği ile yapılan bazı araştırma sonuçları uyumlu görünmektedir (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 70; Özdemir ve Koruklu, 2011: 199; Kıran ve Gül, 2016: 489; Bozdoğan, 2013: 58). Gençlerin davranışlarına yön verme bakımından en az önemli gördükleri alt değerler ise kendini güçlendirme değer boyutunda yer alan güç ve başarı değerleri ile muhafazakârlık değer boyutunda yer alan geleneksellik değeridir.

Gençlerin kendini aşma üst değer boyutunda yer alan evrenselcilik ve iyilikseverliğe önem vermeleri dikkat çekicidir. Evrenselcilik tüm insanların ve doğanın yararını gözetmeye yönelikken iyilikseverlik bireyin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirmeye dayanır. Bu anlamda gençlerin yakın ve uzak çevreleri arasında çok fazla bir ayırım yapmadıkları ve eğitim kurumları ile medyanın evrenselcilik ve iyilikseverlik doğrultusunda yönlendirmelerinin gençler üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Gençler alt değer boyutlarından en az önemi ise geleneksellik ve güç değerlerine vermektedir. Toplumsal değişimden buldukları dönem itibariyle yoğun olarak etkilenen gençlerin geleneksellikle ilişkileri zayıf görünmekle birlikte yaşadıkları sosyo-kültürel şartların etkisiyle güç değeri konusunda da iddialı görünmektedirler. Üst değer boyutlarında ise gençler; en çok muhafazakârlığa en az değişime açıklığa önem veriyor görünmektedir. Bu durum gençlerin, değişimden ziyade düzenin devamlılığını ve toplumsal değerleri bireysel değerlerden daha çok önemsediklerini göstermektedir.

Gençlerin muhafazakârlık ($t=2,515$; $p<,05$), kendini aşma ($t=4,971$; $p<,05$) ve değişime açıklık ($t=2,549$; $p<,05$) puanlarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark kızlar lehine istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna karşın kendini güçlendirme puanları cinsiyete göre anlamlı farklılaşmamaktadır ($t=,386$; $p>,05$). Yalmancı'nın (2009) ve Kıran & Gül'ün (2016) araştırmalarında da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Değer yönelimlerinin cinsiyete göre farklılaşması çeşitli psiko-sosyal etkenlerle açıklanabilir.

Gençlerin temel değer boyutlarına verdikleri önem sıralaması muhafazakârlık, kendini aşma, kendini güçlendirme ve değişime açıklık şeklindedir. Gençler sosyalleşme süreçlerinin gereği olarak toplumsal değerleri tanıma ve kabullenme eğilimini, değişime açıklık şeklinde kendini gösterebilecek olan bireyleşme sürecinden önce yaşıyor görünmektedirler (Shaver, 1981: 125-132). Gençler değerler bağlamında; değişimden ziyade devamlılığı, bireysel tercihlerden ziyade toplumsal değerleri öncelemektedirler.

Temel değer boyutlarından muhafazakârlık (Tablo 8) ve kendini güçlendirme (Tablo 10) değeri puan ortalamaları okul türlerine göre anlamlı farklılaşmakta iken kendini aşma (Tablo 9) ve değişime açıklık (Tablo 11) değeri puan ortalamaları okul türlerine göre anlamlı farklılaşmaktadır. Bu durum öğrencilerin yaşadıkları sosyo-kültürel ortamla ilişkilendirilebilir. Her ne kadar nüfusu ve gelişmişliği ile birçok ilden ileri olsa da Çarşamba örneğinden seçilen örneklemin yarıya yakını köylerde (%46) ikamet etmektedir. Okul türü değişkeninin dışındaki diğer değişkenler gençlerin değer yönelimlerinde daha baskın bir etkiye sahip olabilir. Böyle bir çıkarsamaya örnekleminin % 95,8'i şehirde yaşayan ve İmam Hatip Lisesi dışında okullarda öğrenim gören gençlerden oluşan Kıran & Gül'ün (2016) araştırmasında temel değer boyutlarından elde edilen puan ortalamalarının okul türlerine göre anlamlı farklılaşmaması kanıt olarak gösterilebilir.

Kendini aşma değerinde Anadolu Lisesi öğrencilerinin ortalama puanlarının İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin ortalama puanlarına göre Anadolu Lisesi öğrencileri lehine anlamlı farklılaştığı tespit edilmiştir (Tablo 9). Değişime açıklık değerinde ise farklılık İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin ortalama puanları ile diğer okul türlerine devam eden öğrencilerin ortalama puanları arasında İmam Hatip Lisesi öğrencileri aleyhinedir (Tablo 11). Bu durum İmam Hatip Lisesinde verilen din eğitiminin niteliği ile ilişkilendirilebilir ki ayrı bir araştırma konusu olabilecek bir derinliğe sahiptir.

Boş zaman etkinlikleri alan yazınında genelde kültürel, sosyal, sportif etkinlikler gibi gruplandırmalara tabi tutularak incelenmektedir (Büküşoğlu & Bayturan, 2005:174). Bizim çalışmamızda ise gençlerin boş zaman etkinlikleri inceleme

imkânı üretmek amacıyla iki gruba ayrılmıştır. Böyle bir sınıflamada etkinliklerinin amacının belirgin olup olmaması ve aktiflik gerektirip gerektirmemesi ölçütü esas alınmıştır. Arslan da (2014) araştırmasında benzer bir gruplandırma yapmıştır.

Uygulanan 5'li Likert tipi boş zaman etkinlikleri anketi sonucunda gençlerin boş zamanlarında en çok tercih ettikleri ilk beş etkinlik sırasıyla müzik dinlemek, aile ile vakit geçirmek, sosyal medya ile meşgul olmak, arkadaşlarla zaman geçirmek ve internetle/telefonla meşgul olmaktır. Gruplandırılmış etkinliklerin analizinden gençlerin aktiflik içeren ve amaçları belirgin olan etkinliklere nispeten daha az zaman ayırdıkları sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 12-13).

Gençlerin aktiflik isteyen boş zaman etkinlik puanları, öğrenim gördükleri okul türlerine göre anlamlı bir farklılık göstermezken (Tablo 15); zaman geçirmeye yönelik boş zaman etkinlik puanları, öğrenim gördükleri okul türlerine göre anlamlı farklılaşmaktadır. Farklılık İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin puanları ile Meslek Lisesi ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin her bir grubunun puanlarıyla İmam Hatip Lisesi öğrencileri lehine $p < ,05$ önem düzeyinde anlamlı bir farklılık olarak tespit edilmiştir (Tablo 16).

Gençlerin temel değer boyutlarındaki puanları ile gruplandırılmış amacı belirgin olan ve olmayan boş zaman etkinlikleri arasındaki farklılaşmamaları belirlemek için düzenlenen sekiz tablodan yalnızca ikisinde anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir. Buna göre hem boş zamanları daha çok aktiflik isteyen etkinliklerle geçirme ile kendini güçlendirme değer yönelimi arasında (Tablo 18) hem de boş zamanları daha çok zaman geçirmeye yönelik etkinliklerle geçirme ile kendini güçlendirme değer yönelimi arasında ilişki tespit edilmiştir (Tablo 22). Dolayısıyla kendini güçlendirme değeri puanları; her iki boş zaman etkinlik grubunun düşük puanlılar grubu ile diğer gruptakiler arasında düşük puanlılar lehine anlamlı farklılaşmaktadır.

Araştırmanın temel sorunsalı olan değer yönelimleri ile boş zaman etkinlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi bağlamında; temel değer boyutlarının anket formunda yer alan “değer-davranış ilişkisi” sorusu aracılığı ile elde edilen dört gruba göre farklılaşıp farklılaşmadığı dört tabloda incelenmiş, bu tabloların üçünde istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Buna göre değer davranış ilişkisi değişkeni

ile yapılan değerlendirmede bazı davranışlarını değerlerine göre belirleyenlerin muhafazakârlık değerleri, davranışlarına yön veren değerler bakımından diğerlerinden daha yüksek (Tablo 25); mutluluğu esas alanların kendini aşma değerleri, davranışlarına yön veren değerler bakımından diğerlerinden daha yüksek (Tablo 27); yine mutluluğu esas alanların değişime açıklık değerleri, davranışlarına yön veren değerler bakımından ilk iki gruptan daha yüksek çıkmıştır (Tablo 28).

Sonuç olarak lise gençliğinin davranışlarına yön veren değerler incelendiğinde daha ziyade bütün insanların eşit muamele görmesini ve farklı olanın anlaşılmasını, çevrenin korunması istemeyi içeren evrensellik değerine; insanlara yardım etme ve onların iyiliğini istemeyi içeren iyilikseverlik değerine; yeni fikirler bulma, yaratıcı olma ve kendi başına karar vermeyi içeren özerklik değerine önem verdikleri ifade edilebilir. Gençler boş zamanlarını; daha ziyade aktiflik istemeyen, amacı belirgin olmayan ve medya aracılığı ile gerçekleştirilen etkinliklerle geçirmektedirler. Gençlerin değer yönelimleri bağlamında kendilerini tanımlarında aileye ve eğitim kurumlarına düşen sorumluluklar yadsınmaz. Bu bağlamda ailede ve okulda değer eksenli yaklaşımlar artırılmalı, geliştirilmelidir. Aynı şekilde gençlerin değer yönelimlerinde önemli bir yere sahip olan özdeşim kurulabilecek rol modeller teşvik edilmelidir. Yine ağ toplumunda boş zamanların önemli bir kısmını işgal eden iletişim teknolojilerinin daha bilinçli kullanımı ve zararlarına karşı duyarlı olunması vazgeçilmez bir öneme sahiptir.

Kaynakça

- Argan M. (Ed.) (2013). *Rekreasyon yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-ofset.
- Arslan, H. (2014). Üniversite öğrencilerinin boş zaman değerlendirme tercihleri: Çankırı Karatekin Üniversitesi örneği. *Dumlupınar Üniversitesi SBD*. 40, 193-208.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C. ve Hilgard, E. R. (1995). *Psikolojiye giriş*. İstanbul: Sosyal.
- Aydın, M. (2003). Gençliğin değer algısı: Konya örneği, *Değerler Eğitim Dergisi*. 1 (3), 121-144.
- Aydın, M. (2011). *Kurumlar sosyolojisi*. Ankara: Kadim.
- Bacanlı, H. (2002). *Değer tercihleri, psikolojik kavram analizleri*. Ankara: Nobel.

- Başaran, F. (1992). The university students' value preferences. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Araştırma Dergisi*, 14, 13–25.
- Bayhan, V. (1997). *Üniversite gençliğinde anomi ve yabancılaşma*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Bergin, D. A. (1992), Leisure Activity, Motivation, and Academic Achievement in High School Students. *Journal of Leisure Research*, 24(3). 225-239.
- Bolay, S. H. (1997). *Felsefi doktrinler ve terimler sözlüğü*. İstanbul: Akçağ.
- Bozdoğan, F. A. (2013). *Anadolu öğretmen lisesi öğrencilerinin değer yönelimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Ankara ili örneği).Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Büküşoğlu N.& Bayturan A.F. (2005). Serbest zaman etkinliklerinin gençlerin psiko-sosyal durumlarına ilişkin algısı üzerindeki rolü. *Ege Tıp Dergisi*, 44 (3).
- Büyükoztürk, Ş; Çakmak, E. K.; Akgün, Ö. E.; Karadeniz Ş. ve Demirel, F. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.
- Çileli, M. (1990). *Gençlik değerleri üzerine bir araştırma*. Ankara: Ara.
- Çukur, C. Ş., de Guzman, M. R. T. ve Carlo, G. (2004). Religiosity, values, and horizontal and vertical individualism-collectivism: A study of Turkey, the United States, and the Philippines. *The Journal of Social Psychology*, 144, 613-634.
- Demir, C. ve Demir, N. (2006). Bireylerin boş zaman faaliyetlerine katılmalarını etkileyen faktörler ile cinsiyet arasındaki ilişki: lisans öğrencilerine yönelik bir uygulama. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 6 (1), 36-48.
- Demirutku, K. ve Sümer, N. (2010). Temel değerlerin ölçümü: portre değerler anketinin Türkçe uyarlaması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13 (25), 17-25.
- Durkheim, E. (1992). *İntihar, toplumbilimsel bir inceleme* (Çev: Ö. Ozankaya). Ankara: İmge.
- Doğan, İ. (2009). *Sosyoloji kavramlar ve sorunlar*. Ankara: Pegem.
- Ekşi, A. (1990). *Çocuk, genç, ana babalar*. Ankara: Bilgi.
- Ersoy, S ve Güldemir, O. (2008, 1-3 Eylül). *Üniversite öğrencilerinin boş zamanlarını değerlendirme faaliyetlerinin sosyoekonomik boyutu üzerine bir inceleme*. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi 17. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi.
- Fichter, J. (2001). *Sosyoloji nedir?* (Çev. N. Çelebi). Ankara: Atilla.

- Fraenkel, J. R. (1977). *How to teach about values: An analytic approach*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Gökçe, O. (1994). *Türk gençliğinin sosyal ve ahlâkî değerleri*. Ata Dergisi. Konya: Selçuk Üniversitesi Yay.
- Gökçe, H. (2008). *Serbest zaman doyumunun yaşam doyumu ve sosyo-demografik değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü.
- Gümüş, Ö. (2009). *Kültür, değerler, kişilik ve siyasal ideoloji arasındaki ilişkiler: kültürlerarası bir karşılaştırma (Türkiye-ABD)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günay, Ü. (2012). *Din sosyolojisi*. İstanbul: İnsan.
- Güngör, E. (1998). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar*. İstanbul: Ötüken.
- Hacıoğlu, N.; Gökdeniz, A. ve Dinç, Y. (2009). *Boş zaman ve rekreasyon yönetimi*. Ankara: Detay.
- Hortaçsu, N. & Cem-Ersoy, N. (2005). Values, identities and social constructions of the European Union among Turkish university youth. *European Journal of Social Psychology*, 35(1), 107-121.
- Inglehart, R; Basanes, M. ve Moreno, A. (1998). *Human Values and Beliefs; A Cross-Cultural Source Book*. Michigan: University of Michigan Press.
- Kilby, R.W. (1993). *The study of Human Values*, Boston: University Press of America.
- Kır, İ. (2007). Yüksek öğretim gençliğinin boş zaman etkinlikleri KSÜ örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2), 307-328.
- Kıran, Ö. (2016). *Gençlerde kitle iletişim araçları kullanımının değerler üzerindeki etkisi (Samsun örneği)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kıran, Ö. & Gül, S. (2016). Lise öğrencilerinin değer yönelimlerinin schwartz değerler ölçeği açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47), 487-495.
- Köknel, Ö. (2001). *Kimliğini arayan gençliğimiz*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kuşdil, M. E., & Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değer yönelimleri ve schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15 (45), 59-76.

- Morsümbül, Ş. (2014). *Değerlerin kuşaklar arası değişimi: Ankara örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sabbağ, Ç. ve Aksoy, E. (2011), Üniversite öğrencileri ve çalışanların boş zaman etkinlikleri: Adıyaman örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (4), 10-23.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* 25, 1-65. New York: Academic Press.
- Schwartz, S. H., Bilsky, W. (1987). Toward a Psychological Structure Of Human Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53 (3), 550-562.
- Schwartz, S. H., Bilsky, W. (1990). Toward a Theory Of The Universal Content and Structure Of Values: Extensions and Cross Cultural Replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58 (5), 878-891.
- Schwartz S.H., Melech G., Lehmann A., Burgess S., Harris M. ve Owens V. (2001). Extending the cross-cultural validity of the Theory of Basic Human Values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 519-542.
- Schwartz, S. H. (2006). Value Orientations: Measurement, Antecedents And Consequences Across Nations. R. Jowell, C. Roberts, R. Fitzgerald, And G. Eva (Eds.), *Measuring Attitudes Cross-Nationally-Lessons From The European Social Survey*, içinde. London: Sage.
- Kilby, R.W. (1993). *The study of human values*. Boston: University Press of America.
- Kirman, M.A. (2004). *Din sosyolojisi terimleri sözlüğü*. İstanbul: Rağbet.
- Mehmedoğlu, A. U. (2006a) Gençlik, değerler ve din. *Küreselleşme Ahlak ve Değerler*, Y. Mehmedoğlu, A. U. Mehmedoğlu. (Editörler). İstanbul: Litera.
- Mehmedoğlu, A. U. (2006). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin değer yönelimleri ve dindarlık değer ilişkisi (M. Ü. İlahiyat Fakültesi örneği). *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (1), 133-167.
- Morsümbül; Ş. (2014). *Değerlerin kuşaklar arası değişimi: Ankara örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, Y. ve Koruklu, N. (2011). Üniversite öğrencilerinde değerler ve mutluluk arasındaki ilişkinin incelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 190-210.

- Özensel, E. (2003). Sosyolojik bir olgu olarak değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 217-239.
- Özensel, E. ve Koçak A. (2004). *Hekimler ve hekimlik*. Konya: Çizgi.
- Özyurt, S. ve Doğan, M. S. (2002). *Gençlik problemleri açısından üniversite gençliği*. Adapazarı: Değişim.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.
- Shaver, K.G. (1981). *Principles of Social Psychology*. (Inc. 2. Edition) Cambridge: Winthrop Publishers.
- Theodorson, G. A., & Theodorson, A. (1979). *A modern dictionary of sociology*. New York: Barnes & Noble.
- Tezcan, M. (1982). *Sosyolojik açıdan boş zamanların değerlendirilmesi*. Ankara: A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- Topçu, N. (2013). *Sosyoloji*. İstanbul: Dergâh.
- Topçuoğlu A. (1999). *Üniversite gençliğinin değerleri*. Ankara: Vadi.
- Weber, M. (1997). *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev. Z. Arıoba). İstanbul: Hil.
- Yalmanlı, S. (2009). *Öğretmen adaylarının değer yönelimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Zonguldak: Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yörükoğlu, A. (1998). *Gençlik çağı, ruh sağlığı ve ruhsal sorunlar*. İstanbul: Özgür.
- WTO (2004), *Boş zamanda yaşanan değişimler: turizme etkisi*, (Çev. A. B. Ahıska). İstanbul: Güçlü Eğitim.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (1): 115-142

Geliş Tarihi:03.01.2019

Kabul Tarihi:17.06.2019

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.507453>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

BAFRA KIRSAL KONUTLARINDA ÇIKMALAR

Şerif TÜMER*

Öz

Çıkmalı ev mimarisi, Türk sivil mimarlığının temel unsurlarından birisi belki de en karakteristik özelliğidir. Gerek imparatorluk başkenti İstanbul'da gerekse Anadolu'nun birçok yerinde çıkmalı evlere rastlamak mümkündür. Fakat kırsal mimari özelinde hatta dağ köylerinde çıkmalı (cumbalı) ev mimarisine rastlanması, büyük kentler ölçeğindeki Türk sivil mimarlığı zevkinin, Anadolu kırsalındaki yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Mahrem unsur olan ev içinin kent mimarlığında dışarıya açılmasını sağlayan, cephenin hareketlendirilmesi amacının yanı sıra manzara arayışının bir sonucu olan çıkmaların kırsal bölgelerde karşımıza çıkması Anadolu kırsal mimarlığında işlevselliğin yanı sıra beğeni arayışının da net bir göstergesidir. Karadeniz bölgesinin karakteristik malzemesi ahşap da dâhil olmak üzere çeşitli malzemelerden yapılan Bafra köy evlerindeki çıkmalar bu çalışmanın konusu olacaktır. Bu çıkmalar konum, malzeme, strüktür gibi yönlerden incelenerek önemleri ortaya konulacaktır. 8 köyden 32 evin inceleneceği bu çalışmayla Bafra kırsal konut çıkma türleri belirlenecek olup Anadolu kır konutları arasındaki yeri ve önemi belirtilecektir. Böylelikle bu konu üzerine çalışan araştırmacılar için bir kaynak görevi görecektir. Şehir evlerinde sıkça karşımıza çıkan ve uygun olmayan arazi şartlarında üst kat plânını düzeltmek amaçlı başvurulmuş kat çıkmalarının Bafra köy evlerinde çok sık görülmemesi, köylerdeki geniş ve uygun arazi şartlarında bu kullanıma gerek duyulmamasından kaynaklıdır. Yine özellikle kent mimarlığında karşımıza çıkan sofa

* Arş. Gör., Mardin Artuklu Üniv. Edebiyat Fak. Sanat Tarihi Böl., seriftumer@artuklu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0108-9647>.

çıkmalı köy evlerinin Bafra kırsal mimarlığında sıkça uygulanması Bafra köy evlerinde beğenin, işlevselliğin önüne geçtiğinin göstergesidir. Bu makale ‘‘Bafra Kırsal Mimarisi’’ isimli ve hâlen yazım aşamasında olan doktora tezi kapsamında yazılmıştır.

Anahtar kelimeler: Bafra, Kırsal mimari, Çıkma, Köy evi, Cumba.

Projections Rural House in the Bafra

Abstract

Projections house architecture (home architecture of the Bay) one of the basic elements of Turkish Civil Architecture is probably one of the most characteristic features. Oriel house architecture (bay window, oriel, projection) is possible to come across both in the imperial capital of Istanbul and in many parts of Anatolia. However, rural architecture even in mountains villages run across is a reflection of Turkish civil architectural pleasure in Anatolia countryside of large cities scale. It is clear that indication of the aesthetic research as well as functionality in the rural architecture of Anatolia, in addition to the purpose of activating house’s inner area which is the outcome of the search for this landscape. In this study, subject will be the characteristics of the Black Sea region involve in the wooden materials from varies village houses made of elements in the village of Bafra. These oriels (bay window) by researching their significance will be revealed in terms of location, elements, structure. This study, in which 32 houses from 8 villages will be examined, will determine the types of rural housing types in Bafra and its importance and place among the Anatolian country houses. Thus, it will serve as a reference for researchers who work on this subject. The bay window, which is frequently encountered in urban houses and used in order to correct the upper floor plan in unsuitable land conditions are not seen very often for the Bafra village houses, due to large and suitable land conditions in the villages. Especially, sofa bay houses which are used in the urban architecture are used very often in the rural architecture of Bafra is an indicator that liking is more important than functionality. This article was produced from a PhD thesis that is on still writing process and its name is ‘‘Rural Architecture of Bafra’’.

Keywords: Bafra, Rural architecture, Oriel, Rural house, projection.

Giriş

Ülkemizin en önemli ovalarından birisine sahip olan Bafra, tarihi ve mimari anlamda ön plana çıkan bir yerleşimdir. Birçok ilden daha büyük bir ilçe olan Bafra ova olma özelliğinden de kaynaklı olarak 132 köye sahiptir. Bu köylerin büyük çoğunluğu ova köyüdür. Geleneksel dokuya genellikle yüksek ve şehir merkezine uzak olan dağ köylerinde daha çok rastlamaktayız. Bu husus araştırılması gereken ayrı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bafra ova köylerinde çiftçilik ve hayvancılığın yapılabilmesine paralel olarak elde edilen maddi güç, yine bu ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen karayolu ağı, ulaşımı kolaylaştırmış olup köylerdeki modern olarak tabir edilen ev mimarisinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Dağ köylerinden de geleneksel konutların terk edilip modern evlerin inşa edilmeye başlandığının tespiti ivedilikle bu konuya eğilmemize neden olmuştur. Bu nedenle dağ köylerinde mevcut olan, yörenin geleneksel konut mimarisini yansıtan örneklerin tespit edilerek kayıt altına alınması, bu evlerin belgelenmesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Bu noktada neden kentsel değil de kırsal ev mimarisi çalıştığımız sorusunun cevabı da kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Bafra şehir merkezi ile deniz arasında yer alan ve ova köyleri diyebileceğimiz köylerde geleneksel doku adına bir şey kaldığı söylenemez. Hatta bu modern mimari ile yapılan köy evlerinin dış cephelerinde mantolama sisteminin yer alması durumun vahametini göstermesi adına ilginçtir. Bu nedenle çalışmamız ağırlıklı olarak Bafra'nın güneyinde yoğunlaşmıştır. Bu bölge Derbent Barajı civarı ve daha da yukarısında yer alan köylerden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında 8 köyden tespit edilen 33 adet ev incelenecektir. İleride detaylı bilgi verilecek olan bu köyler: Kolay, Şahinkaya, Kuzalan, Terzili, Bengü, Çulhakoca, Karakütük ve Meşelitürkmenler köyleridir.

Çalışmamızda Bafra kırsalında yer alan çıkmaları malzeme, teknik, konumlandırılış vb. unsurlar açısından ele alacağız. Türk Evi'nin temel unsurlarından olan çıkmalar daha çok kent mimarlığında, zengin evleri olarak nitelendirilen ko-

nutlarda karşımıza çıkmaktadır. Konutta çıkma dediğimiz zaman aklımıza köşe çıkması, kat çıkması, gönyeli çıkma gibi çıkma türleri aklımıza gelir. Bunların içerisinde oldukça önemli yere sahip olan sofa çıkmalarının (cumba) köy evlerinde karşımıza çıkması, kırsal mimaride beğeni ve işlevsellik arayışlarının sonucu olmalıdır. Bu çalışmada Arapça kökenli ‘‘Cumba’’ terimi yerine Türkçe karşılığı olan ‘‘Çıkma’’ terimi yeğlenmiş ve kullanılmıştır.

1. Bafra'nın Coğrafi Konumu ve Tarihçesi

Karadeniz Bölgesi'nin orta kısmında yer alan Bafra, Samsun iline bağlı bir ilçedir. Türkiye'nin en önemli ovalarından olan Bafra 41° ve 33.0' kuzey paralelleri ile 35° ve 54.0' doğu meridyenleri arasında yer almaktadır (Özkan, 2012: 9). Yaklaşık 143.000 nüfusa sahip olan Bafra batı yönde Alaçam, doğuda 19 Mayıs ilçesi ve Samsun il merkezi, kuzeyde Karadeniz, güneyde ise Kavak, Havza ve Vezirköprü ilçeleri tarafından çevrenmiştir.

Sivas'tan doğan Kızılırmak Bafra'da Karadeniz'e dökülmektedir. Kızılırmak Nehri'nin oluşturduğu verimli alüvyon toprakları üzerinde yer alan Bafra, Türkiye'nin sayılı ve en önemli ovalarından biridir. Tüm yıl boyunca mahsül yetiştirilebilen Bafra'da tarım ve hayvancılık temel geçim kaynağıdır. Nüfusun yaklaşık olarak yarısı köylerde yaşamakta olup bu köylerin çoğu ova köyleridir. Bafra ilçesi (Harita 1) bütün üretiminde de ön plana çıkmış olup bu konuda Türkiye'de hatırı sayılır bir yere sahiptir.

Bafra ilçe merkezi ile Karadeniz arasındaki bölge ve Derbent Barajı'na kadar olan kısım ova köyleri olarak nitelendirilebilecek, düz ve tarıma elverişli yerleşimlerdir. Ancak Altinkaya Barajı'ndan sonra yükselti başlayacak ve dağ köyleri dediğimiz yerleşimler karşımıza çıkacaktır (Harita 2). Bu bölgede topoğrafik şartlardan dolayı hayvancılık ön plana çıkmıştır. Bafra'nın güneyindeki yükseltinin nedeni olan Canik ve Küre Dağları, Kızılırmak tarafından birbirlerinden ayrılır. Böylece bu dağların doğal sınırları da belirlenmiş olur.

İklimin oluşumunu etkileyen birçok etken etken vardır. Bunlar coğrafi durum (dağların uzanış yönleri, bitki örtüsü), şehrin denize yakın veya uzaklığı, yeryüzü şekiller, bakı ve yükseltiler (Küçük, 2018: 32). Ülkemiz orta kuşakta ve çeşitli iklimlerim görülüşü bir coğrafya yer alır (Küçük, 2018: 32). Bafra ise Türkiye'nin kuzeyinde Karadeniz Bölgesi'nin orta kısmında konumlanır. Dağlar Karadeniz bölgesinin doğusunda hemen hemen deniz kenarından yükseldiği halde, Ordu'dan sonra Çarşamba, Samsun ve Bafra'nın güney hattından denizin daha gerisinden yükselmeye başlar (Tuna, 2009: 18).

Karadeniz iklimi: her mevsimi yağışlı, en fazla yağışın sonbaharda görüldüğü, nem oranı fazla olan ve buna bağlı gür bitki örtüsüne sahip bir iklim tipidir. Bafra bu noktada Karadeniz ikliminden bazı farklılıklar gösterir. Bunun başında yağış miktarı gelmekte olup Bafra, Karadeniz ikliminin görüldüğü yerlerden yağış olarak daha düşük bir orana sahiptir (Küçük, 2018: 32). Bafra'nın nisbi nem ortalaması %73 olup özellikle nisan ve mayıs aylarında bu oran %80 lere ulaşır.

Arkeolojik buluntular göz önüne alındığında Bafra'nın en az beş bin yıllık bir geçmişi vardır. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Bafra'da sırasıyla Hititler (M.Ö. 1650-1200), Pontus Krallığı (M.Ö. 302-71), Bizans (395-1086) gibi devletler varlık göstermiştir (Özkan, 2012: 10).

Malazgirt Zaferi'nin ardından yoğun bir nüfusla Anadolu'ya giren Türk beyleri Karadeniz içlerine kadar sokulmuştur (Özkan, 2012, 11). Bu akınlarla birlikte Türk kültürü Anadolu'da yerleşmeye başlamıştır. Öyle ki Canik ismine Türklerin Anadolu'ya gelmesinden sonra rastlamaktayız (Özkan, 2012: 10-11). 12. yüzyılda Danişmendli akınlarına direnen Bafra 1214'te II. İzzeddin Keykâvus tarafından alınmıştır (Öz, 1999: 19). 13. yüzyılda Sinop merkezli Pervaneoğulları Beyliği denetimine giren Bafra 14. yüzyılda Bavra (Bafra) Beyliği'nin kontrolü altına girmiştir (Özkan, 2012: 11).

1396 yılında Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı Devletine katılan Bafra, Ankara Savaşı sonrasında kısa süre elden çıksa da 1419'da Çelebi Mehmed

tarafından tekrar kontrol altına alınarak Cumhuriyet'e dek Osmanlı kontrolünde kalmıştır (Özkan, 2012: 12).

2. Tarihi Kayıtlarda Bafra'nın Kır Yerleşmeleri ve Nüfus Özellikleri

Bafra'nın nüfus kayıtlarına 1485 yılından itibaren ulaşılabilen olup aynı sene içerisinde iki Müslüman Mahallesi (Mescid-i Cami-i Emirza Bey ve Hüseyin Debbâğ) bulunduğu ve bunlara 1485-1520 yılları arasında Hacı Çırak, Hacı Ahmed, Debbâğhâne (Tabakhâne), Ishaklu ile Hoca Sinan Mahalleleri eklendiği ifade edilmektedir. (Özkan, 2012: 19). 1835 tarihli ve 972 numaralı Bafra Müslim defteri verilerine göre Bafra nüfusu 447 haneye dağılmış 1087 kişi olarak belirlenmiş olup Bafra merkeze bağlı 11 mahalle bulunmaktaydı (Özkan, 2012: 20).

15 ve 16. yüzyıllarda Bafra'ya bağlı çeşitli köyler (karyeler) ve bu köylerin kapsadığı alanlar vardı (Özkan, 2012: 20). Kayıtlarda 1576 yılında 138, 1642 yılında ise 110 köy kayıtlıdır (Özkan, 2012: 21). Bunlardan Nahiye-i Üskübi, çoğu günümüze ulaşamayan köylerden (Ada, Döğsire, Ercük, Gerçeme, Hacılar, İmanlı, Kavala, Kışla, Mengiz, Övünç, Üskübi) meydana gelmekte ve Bafra'nın kuzeyinde yer almaktaydı (Özkan, 2012: 20).

Nahiye-i Martıkale Kızılırmak'ın doğu kıyısında yer almakta ve Martıkale'den kuzeye doğru uzanmaktaydı (Özkan, 2012: 20). Kanımızca Martıkale ismi daha sonraları Martala olmuş olan günümüzün Doğankaya Köyü ve civarıdır. Çünkü Nahiye-i Martıkale bünyesindeki yerleşme isimlerine bakıldığında (Bayat, Buryaz, Gaydalapa/Sarıçevre, Girne, İskilip, Kilise, Martakale, Sevinç, Şhevren köyleri) bu yerleşim yerlerinden olan Gaydalapa/Sarıçevre, Martala/Doğankaya, Girne gibi yerleşim isimlerinin günümüzde de varlığını sürdürdüğü görülür. Yine Şhevren olarak verilen yerleşim yerinin, günümüzün Şeyhören Köyü'nün olması ihtimali söz konusudur.

Emlak Nahiyesi/Boğazkaya Bucağı, Nahiye-i Martıkale'nin güneyinde yer almakta olup içerdiği yerleşim isimlerine bakıldığında (Özkan, 2012: 20) (Alanın-kiras, Ayazma, Balcı Boyalica, Cevrek, Diğer Gaypala, İnözü, Kızıllı, Korvaz, Mz.

Kulağuz, Tosköy, Şeyhulaş) İnözü Köyü, günümüzün İnözüköşaca Köyü olarak karşımıza çıkar. Tosköy ve Şeyhulaş köyleri ise günümüzde de mevcudiyetini koruyan köylerdir.

Kızılıрмаğın batısında kuzeyden güneye: Harıs, Pazarlı, Değirmenözü nahiyeleri yer almaktaydı (Özkan, 2012: 20). Harıs nahiyesi günümüzde de ismi kullanılan köyleri bünyesinde toplamış (Asar, Beyköy, Harıs, Bıçaklı, Barunca, Elyakut/Eldavut, Evliya, İnişdibi, Karaburç, Kuşçular, Marezpabi, Arapşah, Oba, Okçular, Övaz maa İnediken, Salubükü, Selamünaleyk/Selemelik, Suçatı, Mardar, İğdir) ve Kızılırmak'ın batı kıyısı boyunca uzanmıştır (Özkan, 2012, 20). Harıs'ın batısında yer alan Pazarlı Nahiyesi: Akçay, Akgüney, Azay, Azaycık, Çorak maa İkipınar, Elmaköy, Emenli, Gelement, Furundar, Gelemare/Koruluk, Gulam, Bengilü/Bengü, Bozkavak, Kanlıcak, Kayalı, Kolay, Mandırçay, Müstecaplu, Övünçbaba, Pelitbükü, Şeyh Miskince, Taşkelik, Yağıbasan, Yenice köylerini kapsarken Nahiyeye-i Değirmenözü: Paşa (Paşaseyh), Demşek, Dikenlüce, Elmacık, Gazilü, Gökeçesu, İkizlü, İlyaslu, Oğlakalan, Türk Obası/Türk Köyü, Virancık/Örencik ve Zeytun köylerini sınırları içine almaktaydı (Özkan, 2012: 21).

1642 senesinde Üskübi, Değirmenözü ve Ayazma nahiyeleri Bafra kazası sınırlarındaydı. Üskübi Nahiyesi Bafra'nın yakın çevresi ile kuzeyindeki ova köylerini, Ayazma nahiyesi Kızılırmak'ın doğusunda kalan bölgeyi, Değirmenözü Nahiyesi ise Kızılırmak'ın batısında kalan köyleri içermekteydi (Özkan, 2012, 21).

1576 ve 1642 seneleri arasında Bafra'nın köy ve hane sayıları tablo (Tablo 1) üzerindeki (Özkan, 2012, 21) gibidir. 1642 senesinde Bafra'nın köy sayısındaki düşüşün (Tablo 2) en önemli nedeninin daha önce Bafra'ya bağlı olan 18 köyün Alaçam'a bağlanması olduğu düşünülmektedir (Özkan, 2012, 21).

1837 tarihine dair detaylı bilgiler veren bir diğer kaynak ise Defteri Liva-ı Canık'tır (Erlor, 2009: 177). Bölgedeki nüfus hareketleriyle ilgili bilgiler veren defterde Bafra'nın köyleri hakkında da bilgilere yer verilmiştir.

3. Türk Evinde Çıkma

Sözlük anlamı olarak barınak, çadır (Bozkurt, 1995: 502) ve içinde ailenin barındığı konut (Sözen & Tanyeli, 2003: 80) anlamları içerin ev, tarih boyunca insanlığın barınma gereksinimi başta olmak üzere sosyal vb. ihtiyaçların görüldüğü ve her kültürün kendine özgü üslûbuyla inşa ettiği mimari birimdir.

Türk Evi'nin zemininden çatısına dek kendine ait, onu tanımlayan bir üslûbu (Eldem, 1984:1-40; Cansever, 2002: 313-320; Aslanapa, 2004, 597-613, Bektaş 200730-169, 164-169) vardır. Çıkma da bunlardan birisi belki de en karakteristiğidir. Çıkma terimi sözlük anlamı olarak “yapının zemin katının üstündeki katta yer alıp sokağa doğru uzanan çıkmalı oda” (Sözen & Tanyeli, 2003: 54), “bina zemininin üstündeki katlardan oda veya sofanın bina esas bedeninden sokağa doğru taşmış, üstü ve etrafı örtülü biçimine denir” (Çetin, 2006: 19), “sokağa bakabilmek için yapılmış üç tarafı kafesli pencerelerle çevrili ve üstü kapalı balkon” (Akın, 1995, 509) gibi tanımlarla karşımıza çıkmaktadır.

Çıkma'nın Türk evindeki işlevi üzerine çeşitli fikirler öne sürülmüştür. Çıkma'nın özellikle düzgün olmayan arazi şartlarında evin üst katının düzgün bir plân özelliği arz etmesi amaçlı düzenlendiği fikri ağırlık kazanmaktadır (Evren, 1957: 6-7; Çetin, 2006: 18; Akın,1995: 509; Başkan, 2008: 47). Mesut Evren çıkmaları doğuran unsurları, oturma yerine verilen önem, yer kazanmak, manzarayı veya sokağı seyretmek, ışık ve serinlemek, mimari sebepler gibi beş ana başlık altında toplamıştır (Evren, 1957, 6-7). Türk Evi'nin inşasından kullanımına dek her aşamasında önemsenen ve belirleyici etkenlerden olan kadın, çıkmanın mimarlık tarihimize girmesinde temel etken olmuş olabilir. Zira, Doğan Kuban (Kuban, 2017, 14-102) konu hakkında kadının sokağı görme isteğinin zorlayıcı olduğunu ve XVII. yy.da genelleşen çıkmanın (cumbanın) bu işlevi yerine getirdiğini belirtmiştir (Kuban, 2017, 14). Daha sonra çıkma, eski düzenin anısıyla birlikte yer kazanma amacıyla yapılmaya devam edilmiştir (Kuban, 2017, 102).

Türk Evi'nde çıkma konumlandırılış ve kullanım özelliklerine göre çeşitlilik göstermektedir. Çıkma, bulunduğu mekâna göre oda çıkması, sofa çıkması

şeklinde isimlendirilebilir (Çetin, 2006: 19-21). Taşınma biçimlerine göre ele alındığında payandalı, bindirmeli, konsol, konsol kirişli, muhtelif ve kolonlu çıkımlar olarak sınıflandırılır (Evren, 1957, 7-12). Bir başka çalışmada çeşitli çıkma uygulamalarından bahsedilmiştir. Bu uygulamalar; iki köşe çıkmalı tip, tek ve köşe çıkmalı tip, düz, kat çıkıntılı tip ve gönyeli çıkma tipleridir (Çal, 1988, 33).

Konu ile ilgili olarak tarihi vesikalara bakıldığında 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi'nde yeni yapılacak binaların cumba, balkon gibi sokağa bakan çıkımlarının boyut ve yüksekliklerinin sokağa göre düzenlenmesi hususunda maddelere rastlanmaktadır (Erdal, 2016: 13). Ayrıca evlerin yaşam sürelerinin uzatılması ve yangın riskinin azaltılması için ahşap yerine taş, kerpiç vb. malzeme kullanılması da dikkat çekici hususlardandır (Erdal, 2016: 13).

4. Bafra Köy Evlerinde Çıkma

Bafra kırsalında 9 köyde yapılan inceleme neticesinde 8 köyde 33 adet çıkmalı ev tespit edilmiştir. Malzeme yönünden de çeşitlilik arz eden bu çıkımlar konum, strüktür vb. yönlerden incelenmiştir. Bu çalışma kapsamında Bafra köy evlerinde tespit edilen üç çeşit çıkma incelenecektir. Bunlardan ilki cumba olarak da isimlendirilen ve çalışma alanındaki örneklerde sofadan çıkma yapan türdür. Genellikle kentsel mimaride görmeye alışık olduğumuz cumbalara Bafra kırsalında sıkça rastlanmaktadır. Bafra köy evleri cumbaları, uygun arazi şartları göz önüne alındığında yer kazanma amacı ön planda olmadığına göre estetik amaçla meydana getirilmiş ve bu yönü ile diğer bölge köy evlerinden ayrılmıştır. Bu durum aynı zamanda adeta genel bir kanı halini almış olan köy evlerinde işlevin estetik arayışın önüne geçtiği düşüncesinin Bafra bölgesi için -en azından bu hususta- çokta karşılık bulmadığının bir göstergesidir.

Çalışma kapsamında incelenecek bir diğer çıkma türü de kat çıkmasıdır. Kat çıkması çok sık rastlanmamakla birlikte Bafra kırsalında görülen çıkma türlerinden birisidir. Kat çıkmasının çoğunlukla asimetrik zemin kat planının düzeltilmesi amaçlı meydana getirildiği bilinmektedir. Özellikle köylerde uygun

arazi şartları göz önüne alındığında böyle bir kullanıma gidilmesine gerek kalmamış, üst katlar düzgün zemin kat planı üzerinde yükselmiştir. Islak mekân çıkmaları Bafra kırsalında sıkça rastlanılan bir çıkma türüdür. Özellikle ahşap yapılarda tuvalet ve banyo evin bir köşesinde boydan boya ve çıkmalı olarak yapılmıştır. Bu durum ıslak mekânların evden koparılmak istendiği izlenimi uyandırmaktadır.

Üçüncü çıkma türü ıslak mekân çıkmasıdır. Bafra köy evlerinde tuvalet ve banyolar genellikle evin arka kısmında uzunlamasına inşa edilmişlerdir. Bu ıslak mekânlar evin arka duvarının dışına taşırılmış ve konutla bağlantısı koparılmıştır. Bu tür, ıslak mekân çıkması adı altında incelenecektir. Bu kapsamda tespit edilen çıkma türleri bulunduğu köyler de belirtilerek, incelenen ev örnekleri üzerinden açıklanacaktır.

4.1. Terzili Köyü

Bafra şehir merkezine 15 kilometre uzaklıkta yer alan köy (Harita 3) ova köyleri arasında değerlendirilebilir. Köy dağınık yerleşim örneği arz eder. Köyde temel geçim kaynağı çiftçilik ve hayvancılık olup incelenen köyler arasında şehir merkezine en yakın olanıdır.

Köyde tespit edilen altı çıkmalı evden ikisi ıslak mekân, dördü sofa çıkmasıdır. Ahşaptan yapılan üç evin ocaklarının üstünde inşa tarihleri yer almaktadır.

4.2. Sofa Çıkması

5 numaralı evde (F.1) yapım tarihi 1947 olarak (F.2) karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca yine ocağın üzerinde yapan ibaresiyle birlikte “Cemil” ismi kaydedilmiştir. Evin giriş cephesinin üzerinde sofadan dışarı taşmak suretiyle konumlandırılan çıkma, cepheye simetrik olarak (P. 1) yerleştirilmiştir. Çıkmanın ön yüzünde iki yan cephelerinde ise birer adet pencereye yer verilmiştir. Pencereler giyotin olarak tabir edilen pencere şeklindedir. Evin alt kat yığma üst kat ahşaptır. Çıkma, ahşap malzemedendir.

2 numaralı ev (F.3), ocağın üstündeki bilgiden hareketle 1962 tarihlidir (F.4). Ocağın üzerinde usta ismi ‘‘Kocatürk’’ olarak kaydedilmiştir (F.4). Çıkma, evin giriş cephesinin üzerinde ve sofadan çıkıntı yapmak suretiyle cepheye simetrik olarak (P.2) yerleştirilmiştir. Çıkmanın her cephesinde birer tane pencereye yer verilmiştir. Ev, alt katta yağma üst katta ahşap olarak inşa edilmiş olup çıkma da ahşap malzemedendir.

4 numaralı ev (F.5), ocağın üzerindeki bilgiden hareketle 1984 yılına tarihlense de (F.6) ev sahibinden alınan bilgiyle ocağın onarım gördüğü ve bu onarım sırasında bu tarihin düşüldüğü anlaşılmıştır. Alt katta yağma olarak inşa edilen ev üst katta ahşap malzemededen yapılmıştır. Yine ahşap malzemededen yapılan çıkma, giriş cephesinin hemen üzerinde cepheyi ortalayacak şekilde simetrik olarak (P.3) yerleştirilmiştir. Ön cephede iki yan cephelerde birer pencere yer almaktadır.

1 numaralı evin (F.7) inşa tarihine ya da usta ismine dair bir kayıt yoktur. Yağma olarak inşa edilen evin çıkması, girişin hemen üzerinde cepheye simetrik olarak yerleştirilmiş olup pencere düzeni süreklilik göstermektedir.

4.2.1. Islak Mekân Çıkması

3 (F.8-P.4) ve 5 (F.9- P.1) numaralı evlerde ıslak mekânlar (banyo, tuvalet) evin arka kısmında ahşap olarak inşa edilmiştir.

4.3. Kolay Köyü

Bafra şehir merkezine 23 km uzaklıkta yer alan köy (Harita 4) Bafra'nın eski beldelerinden olup Altinkaya Barajı'nın yakınındadır. Toplu yerleşimin görüldüğü köyde tarım ve hayvancılık temel geçim kaynağıdır. İncelemeler neticesinde köyde üç tane çıkmalı ev tespit edilmiştir.

4.3.1. Sofa Çıkması

1 numaralı ev (F.10- P.5), sahibinin ifadesine göre en az yüz yıllıktır. Zemin kat yağma taş, birinci kat tuğla, ikinci kat ise ahşap malzemededen inşa edilmiştir. Günümüzde hâlâ kullanılan ve oldukça bakımlı olan evin çıkması ahşap malzemededen yapılmış olup cepheye simetrik olarak yerleştirilmiştir. Çıkmanın tüm cephesi baştanbaşa pencere dizisiyle düzenlenmiştir.

2 numaralı ev (F.11- P.6) gerek inşa malzemesi gerekse çıkma strüktürü olarak birinci evle aynı özellikleri göstermektedir. Ahşap çıkma burada da cepheye simetrik olarak yerleştirilmiştir.

3 numaralı ev (F.12- P.7) tuğla malzemedan inşa edilmiş olup evin çıkması girişin hemen üzerinde, cepheye simetrik olarak yerleştirilmiştir. Ön cephede iki, yan cephelerde birer sıra pencere düzeni görülmektedir.

4.4. Kuzalan Köyü

Bafra'nın güneyinde yer alan köy (Harita 5) Bafra şehir merkezine 33 kilometredir. Köyde yapılan incelemede bir evde iki çıkma türüne rastlanmıştır.

4.4.1. Sofa Çıkması

Zemin katta yığma taştan inşa edilen 1 numaralı evin üst katında tuğla malzeme ve bağdadi yapım sistemi devreye girmiştir. Ahşap direklerle taşınan çıkma (F.13-P. 8), ön cephede iki sıra yan cephelerde ise bir taraf penceresiz olarak düzenlenmiştir.

4.4.2. Islak Mekân Çıkması

Aynı evin arka cephesinde (F.14-P.8) banyo ve tuvalet kısmı çıkmalı olarak düzenlenmiş olup inşa malzemesi tuğladır.

4.5. Şahinkaya Köyü

İncelenen köyler arasında Bafra şehir merkezine en uzak mesafedeki köy (Harita 6) dağ köyleri kapsamındadır. Şehir merkezine 60 kilometre mesafede yer alan köyün temel geçim kaynağı tütün ve hayvancılıktır. Köyde üç çıkma türünde sekiz adet ev tespit edilmiş olup bu evlerin altısı ahşap ikisi tuğla malzemedan inşa edilmiştir.

4.5.1. Sofa Çıkması

1 numaralı ev (F.15-P.9) zemin katta yığma taş, üst katta ahşap olarak inşa edilmiştir. Girişin hemen üzerinde cepheye simetrik olarak yerleştirilen çıkma ön cephede iki sıra, yan cephelerde ise biri sağır olarak düzenlenmiş pencerelere sahiptir.

2 numaralı ev (F.16-P.10) tümüyle ahşap malzemedendir. Yine cepheye simetrik yerleştiril çıkma, ön cephede ve yanlarda birer sıra pencere düzeni gösterir.

3 numaralı ev (F.17-P.11) zemin katta yığma taş, üst katta ise ahşap olarak inşa edilmiştir. Çıkma evin girişinin hemen üzerinde yer almakta olup üç yönde birer pencere ile dışarıya açılmıştır. Evin pencereleri giyotin pencere olarak düzenlenmiştir.

4.5.2. Kat Çıkması

4 (F.18-P.12) ve 5 (F.19-P.13) numaralı evler genellikle köy evlerinde karşımıza çıkmayan kat çıkmalı olarak inşa edilmiştir. Böylece alt kattaki düzensizlik üst katta çıkma vasıtası ile düzelmiş ve düzgün bir plan elde edilmiştir.

4.5.3. Islak Mekân Çıkması

Köyde dört adet çıkma ile karşılaşmıştır. Bu evlerden 6 ve 7 numaralı evler ahşap (F. 20-P.14, F.21-P.15), 8 ve 9 numaralı evler tuğla malzemedinden (F.22-P.12, 23-P.13) yapılmıştır. Islak mekânlar bu evlerde de giriş aksının karşısına evin arka cephesinden taşıntı yapacak şekilde inşa edilmiştir.

4.6. Bengü Köyü

Bafra ilçesinin dağ köylerinden sayılan Bengü köyü (Harita 7) ilçe merkezine yaklaşık 40 km'dir. Köyün temel geçim kaynağı hayvancılık olup kışları çok sert geçmektedir. Köyde 3 adet çıkmalı eve rastlanmış olup bunlardan 1 ve 2 numaralı olan ev tuğla (F.25-26) 3 numaralı ev ahşap (F.24) ancak çıkması tuğladandır. Köyde ıslak mekân haricinde bir çıkma türüne rastlanmamıştır.

4.6.1. Islak Mekân Çıkması

1 (P.16) ve 2 (P.17) numaralı evlerde bu çıkmalar evin giriş aksının karşısına, 3 numaralı (P.18) evde ise eve giriş aksının sağında inşa edilmiştir. 3 numaralı evin ıslak mekân çıkmasının sonradan eklendiği malzeme yönünden kendisini ele vermektedir.

4.7. Çulhakoca Köyü

Bafra şehir merkezine yaklaşık 30 km mesafede yer alan köy (Harita 8) dağ köyleri arasında yer almaktadır. Köyde yapılan incelemede dört adet çıkmalı eve rastlanmıştır. Köyde ıslak mekân çıkması haricinde bir çıkma türüne rastlanmamıştır.

4.7.1. Islak Mekân Çıkması

Tespit edilen evlerden 1 (P.19) ve 3 (P.21) numaralı evler (F.27-29) ahşap 2 (P.20) ve 4 (P.22) numaralı evler (F.20-30) tuğla malzemeden inşa edilmiştir. Bunlardan 1,2 ve 4 numaralı evlerin çıkmaları eve girişin karşı kısmında, evin arka yönüne inşa edilmişken 3 numaralı evin çıkması giriş aksının sol tarafında düzenlenmiştir.

4.8. Karakütük Köyü

Bafra şehir merkezine 45 km uzaklıkta yer alan yerleşimde (Harita 9) insanların temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Köyde yapılan incelemede sadece bir tane (F.31) ıslak mekân çıkmalı eve (P.23) rastlanmıştır. Ahşap malzemeden inşa edilen bu evin çıkması girişin sağındadır.

4.9. Meşelitürkmenler Köyü

Meşelitürkmenler Köyü Bafra şehir merkezine uzak köylerdendir. Bafra'ya yaklaşık 50 km mesafede yer alan köyde (Harita 10) temel geçim kaynağı hayvancılık ve tütün üretimidir. Köyde üç tane çıkmalı ev tespit edilmiştir. Bu evlerin hepsi ahşap malzemedendir.

4.9.1. Islak Mekân Çıkması

1 numaralı evde (F.32-P.24) girişin karşısına evin arkasına yerleştirilen ıslak mekân 3 (P.25) ve 4 (P.26) numaralı evlerde (F.34-35) eve girişin sağında düzenlemiştir.

4.9.2. Kat Çıkması

2 numaralı evin (F.33) çıkması girişin sağında konumlandırılmış olup bu çıkma hem ıslak mekânı hem de odayı taşımaktadır.

Değerlendirme ve Karşılaştırma

Çalışma kapsamında dokuz köy incelenmiştir. Bu köylerden; Şahinkaya, Bengü, Meşelitürkmenler, Çulhakoca Karakütük köylerini dağ köyleri olarak nitelendirebiliriz. Terzili, Kolay, Kuzalan, Kapıkaya köyleri ise şehir merkezine daha yakın ova köyleri kapsamında değerlendirilebilir. Dokuz köyün tümünde geleneksel yöntemle yapılmış yaklaşık atmış ev tespit edilmiş olup bunların on bir tanesi çıkmalıdır.

Çıkmalar Türk konut geleneğinde kentsel mimaride olduğu kadar kırsal mimaride de kendisine uygulama alanı bulmuştur. Bu çıkma kullanımı doğal olarak çeşitli bölgelerde yerel üslup, yaptıran isteği vb. nedenlerle çeşitli biçimlerde şekillenmiştir. Bafra kırsalındaki çıkma türleri kendi arasında gruplanacak olursa üç çeşit tür ile karşılaşılmaktadır. Bunlardan birincisi sofa çıkması ya da cumba olarak da bilinen çıkma türü olup Anadolu'nun gerek kırsal gerek kentsel mimarisinde sıkça karşımıza çıkan bir kullanımdır. Burdur ili Dirmil kırsalı (Kocaman, 2017:84), Kastamonu ili Hanönü kırsalı (Güler, Keçici, Saluk, Atala, 2017: 99), Rize ili Çamlıhemşin kırsalı (Ufuk, 2017: 117) sofa çıkmaları Bafra kırsalı ile aynı tarzın farklı yerlerdeki kullanımınıdır.

Islak mekân çıkmaları Bafra köy evlerinin değişmez unsurlarındandır. Genellikle evlerin giriş yönünün karşısında ve arka cephede konumlandırılan bu çıkmalar cephede boydan boya uzanmaktadır. Alttan genelde eliböğünde vasıtasıyla desteklenen çıkmalar tuvaleti adeta evden kopartan bir görünüme sahiptir. Bu durum, dışarıda yer alan tuvaletin ev içine alınışının kademeli süreci gibidir. Bu kullanıma Karadeniz bölgesi köy evlerinin çoğunda ve bölgenin tüm illerinde rastlanılır.

Kat çıkması genel anlamda uygun olmayan arazi şartlarında yapılan evlerin üst kat planının düzeltilmesi amaçlıdır. Bafra kırsal mimarlığı özelinde ve Anadolu kırsal mimarlığı genelinde düşünüldüğünde -topoğrafyanın el verdiği bölgelerde- köy evlerinin geniş ve uygun arazi şartlarına yerleştirilmesi kat çıkmasının kendisine çok kullanım alanı bulamamasına neden olmuştur. Bu nedenle olsa gerek ki

Bafra kırsalında şimdiye kadar tespit edilen kat çıkmaları bir elin parmaklarını geçmemektedir.

Anadolu konut mimarlığında rastlanılan bazı çıkma tipleri vardır ki Bafra kırsalında uygulama alanı bulmamıştır. Örneğin üst katın iki köşesinde birer çıkma yapan plan tipi hem Tokat kent mimarlığında (Çal, 1988: 25) hem de Kocaeli ili Gölcük ilçesi Saraylı Köyü'nde (Usanmaz, Eyüpgiller, 2007: 17) karşımıza çıkarken Bafra'da henüz örneğine rastlanmamıştır. Yada yapının bir köşesinden başlayıp cephenin bir bölümüne kadar devam eden çıkma tipine Bursa'nın Deliballar Köyü'nde rastlanırken (Güneş, Eyüpgiller: 32) Bafra kırsalında henüz rastlanmamıştır.

Tek köşe çıkmalı, gönyeli çıkma, yuvarlak dilimli cephe gibi cephe tipleri ise Bafra kırsal mimarlığında şuana dek karşımıza çıkmayan tiplerdendir.

Sonuç

Araştırmamız neticesinde sekiz köyden otuz iki çıkmalı ev malzeme, konum, strüktür vb. açıdan incelenmiştir. Daha çok kent mimarlığında görmeye alıştığımız çıkmaların köy evlerinde karşımıza çıkması dikkat çekici bir husustur. Manzara, mahremiyet vb. unsurların çıkma mimarisinin temelinde yatan hususlar olduğu bilinmektedir. Köy evlerinin zaten manzaraya yöneldiği ve dağınık yerleşim olmasa dahi evlerin birbirinden mesafeli konumlandırılması gibi durumlar göz önüne alındığında çıkmaların şehir mimarlığındaki mimari beğeni ve zevklerin köy mimarlığına yansımaları olduğu sonucuna varılır.

Bafra köy evlerinde çıkmalar, girişin sağlandığı cepheye ve giriş kapısının hemen üzerine inşa edilmiş ve ahşap direk ya da eliböğünde ile desteklenmiştir. Bu haliyle bir sundurma vazifesi de görmüş olan çıkmalar, köy evlerini monoton ve durağan görünümünden kurtarmış, ona barınma amacının ötesinde mimari anlamlar yüklediğini de göstermiştir. Bafra köy evleri çıkmaları sofadan taşıntı yapmaktadır. Cepheye simetrik olarak konumlanmaları da bu nedendir. Bafra köy evlerindeki çıkmaların amacı üst kata düzgün bir plân özelliği kazandırmak değild-

ir. Köy yapılarında inşa alanı sıkıntısı olmadığı için evlerin plânları genel anlamda düzgün arazi şartlarında meydana getirilir. Bu yüzden üst katta çıkma vasıtasıyla düzgün bir plân özelliği arayışına ihtiyaç kalmamaktadır. Bu nedenle Bafra köy evlerindeki mevcut çıkmalara zorunluluk değil, ancak beğeni ve yaptırmanın isteği ile açıklanabilecek mimari kullanımlardır. Fakat Anadolu'nun köy evlerinde farklı çıkma türleri, topoğrafyaya, zemin özelliklerine ve manzaraya göre çeşitlilik de gösterebilmektedir.

Bafra'nın çıkmalı köy evlerinde rastlanan usta imzaları gerek kırsal mimarlık gerekse mimarlık tarihi açısından ayrı bir önem arz eder. Anıtsal mimaride görmeye alıştığımız usta ve sanatkâr imzalarına (Sönmez, 1989:49-463; Bayburtluoğlu, 1993: 20-80; Tümer, 2012: 163) Anadolu'nun ücra köylerinde de rastlanması yapı ustasının adını unutturmak istememesi ve inşa ettiği evdeki manevi varlığıdır. Anadolu kırsalında rastlanan bu yapı ustası imzası geleneğinin (Kocaman, 2017: 86) Bafra kırsal konutlarında da devam ettiği sonucuna varılmıştır.

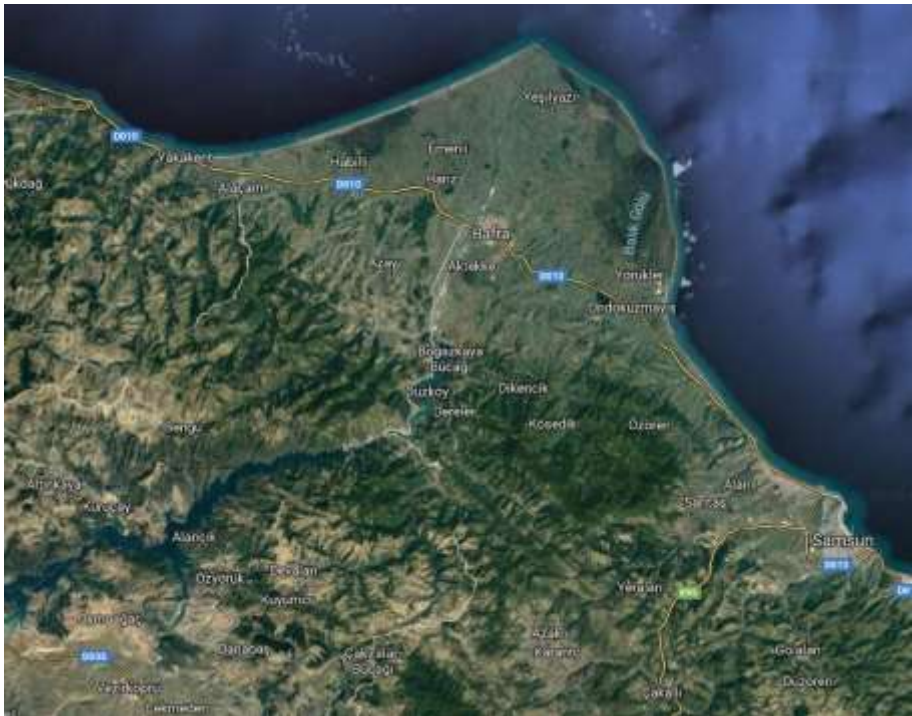
Kaynakça

- Akın, N. (1995). Ev. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 11. 507-512.
- Aslanapa, O. (2004). *Osmanlı devri mimarisi*. İstanbul: Anka Basım.
- Başkan, S. (2008). Geleneksel karadeniz evleri. *Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*. 52. 41-90.
- Bayburtluoğlu, Z. (1993). *Anadolu'da Selçuklu dönemi yapı sanatçıları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Bozkurt, N. (1995). Ev. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 11. 502-507.
- Cansever, T. (2002). Türk evi'nin mimarisi. *Türkler Ansiklopedisi*. 12. 313-320.
- Çal, H. (1988). *Tokat evleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çetin, Y. (2006). Geleneksel Türk evinde cumba. *Sanat Tarihi Dergisi*. 15. (2), 17-27.
- Eldem, S. (1984). *Türk evi*. İstanbul: Taç Vakfı.
- Erdal, Z. (2016). *Aksaray evleri*. (1. Basım). Ankara: Demirok Matbaacılık.
- Erlor, F. (2009). Osmanlı nüfus kayıtlarına dair alternatif bir kaynak: defter-i livası canik 1837. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2/8. 169-190.

- Güler, K., Keçici, Z., Saluk, Y., Atala, Ö., Z., (2017). Kırsal yerleşmelerde ticari alanlar: Kastamonu – Hanönü örneği. K.K. Eyüpgiller- Z. Eres- A. C. Bilge ve M. A. Çinko. (Editörler). *Kırsal Mimarlık Mirasının Korunması Türkiye’den ve Dünyadan Örnekler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Güneş, S., Eyüpgiller K., (2017). Bursa deliballar köyü sit koruma projesi. K.K. Eyüpgiller- Z. Eres- A. C. Bilge ve M. A. Çinko. (Editörler). *Kırsal Mimarlık Mirasının Korunması Türkiye’den ve Dünyadan Örnekler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay.
- Kocaman, N. (2017). Dirmil / Altınyayla kırsal dokusu ve geleneksel konutları. K.K. Eyüpgiller- Z. Eres- A. C. Bilge ve M. A. Çinko. (Editörler). *Kırsal Mimarlık Mirasının Korunması Türkiye’den ve Dünyadan Örnekler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kuban, D. (2017). *Türk ahşap konut mimarisi 17-19. yüzyıllar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Küçük, M. (2018). *Bafra ilçesinin coğrafyası*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özçelebi, M. A. (2015). *Bafra ve Kavak organize sanayi bölgelerinin karşılaştırmalı coğrafi analizi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgüner, O. (1970). *Köyde mimari doğu karadeniz*. Ankara: Dergah Yayınları.
- Sönmez, Z. (1995). *Anadolu Türk-İslam mimarisinde sanatçılar*. İstanbul: Türk Tarih Kur.
- Sözen, M., Tanyeli, U., (2003). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özkan, T. (2012). *19. yüzyılın ilk yarısında Bafra kazası nüfusu*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuna, C. (2009); İkiztepe yapıları, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Tümer, Ş. (2012). *Mimar Dâvud Ağa’nın hayatı, eserleri ve üslup anlayışı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ufuk, R., S., (2017). Çamlıhemşin’deki tarihi konakların turizm potansiyeli. K.K. Eyüpgiller- Z. Eres- A. C. Bilge ve M. A. Çinko. (Editörler). *Kırsal Mimarlık Mirasının Korunması Türkiye’den ve Dünyadan Örnekler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Usanmaz, B., Eyüpgiller, K. (2017). Saraylı köyü: kentsel doku, mimari ve koruma. K.K. Eyüpgiller- Z. Eres- A. C. Bilge ve M. A. Çinko. (Editörler). *Kırsal Mimarlık Mirasının Korunması Türkiye’den ve Dünyadan Örnekler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

H.1. Bafra Siyasi Haritası (<http://www.samsunbulten.com>)

H.2. Bafra'nın Fiziki Görünümü (maps.google.com)

H. .3. Terzili Köyü (maps.google.com)

H.4. Kolay Köyü (maps.google.com)

H.5. Kuzalan Köyü (maps.google.com)

H.6. Şahinkaya Köyü (maps.google.com)

H.7. Bengü Köyü (maps.google.com)

H.8. Çulhakoca Köyü (maps.google.com)

H.9. Karakütük Köyü (maps.google.com)

H.10. M.türkmenler Köyü (maps.google.com)

F.1. Terzili Köyü 5 Nolu Ev

F.2. Terzili Köyü 1 Nolu Ev

F.3. Terzili Köyü 2 Nolu Ev

F.4. Terzili Köyü 2 Nolu Ev

F.6. Terzili Köyü 4 Nolu Ev

F.5. Terzili Köyü 4 Nolu Ev

F.7. Terzili Köyü 1 Nolu Ev

F.8. Terzili Köyü 3 Nolu Ev

F.9. Terzili Köyü 5 Nolu Ev

F.10. Kolay Köyü 1 Nolu Ev

F.11. Kolay Köyü 2 Nolu Ev

F.12. Kolay Köyü 3 Nolu Ev

F.13. Kuzalan Köyü 1 Nolu Ev

F.14. Kuzalan Köyü 1 Nolu Ev

F.15. Şahinkaya Köyü 1 Nolu Ev

F.16. Şahinkaya Köyü 2 Nolu Ev

F.17. Şahinkaya Köyü 3 Nolu Ev

F.18. Şahinkaya Köyü 4 Nolu Ev

F.19. Şahinkaya Köyü 5 Nolu Ev

F.20. Şahinkaya Köyü 6 Nolu Ev

F.21. Şahinkaya Köyü 7 Nolu Ev

F.22. Şahinkaya Köyü 8 Nolu Ev

F.23.Şahinkaya Köyü 9 Nolu Ev

F.24. Bengü Köyü 1 Nolu Ev

F.25. Bengü Köyü 2 Nolu Ev

F.26. Bengü Köyü 3 Nolu Ev

F.27. Çulhakoca Köyü 1 Nolu Ev

F.28. Çulhakoca Köyü 2 Nolu Ev

F.29.Çulhakoca Köyü 3 Nolu Ev

F.30. Çulhakoca Köyü 4 Nolu Ev

F.31.Karakütük Köyü 1 Nolu Ev

F.32. Meşelitürkmenler Köyü 1 Nolu Ev

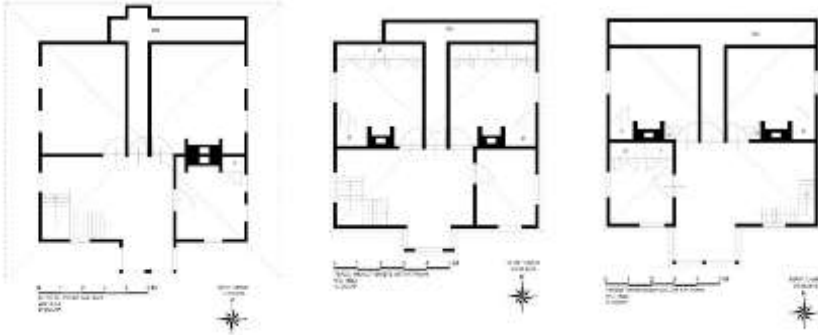
F.33.Meşelitürkmenler Köyü 2 Nolu Ev

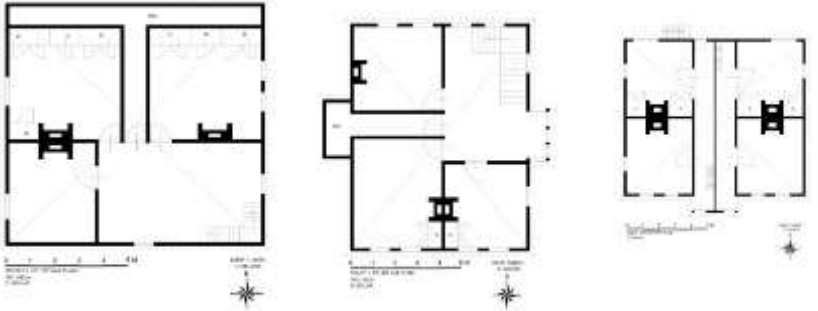
F.34. Meşelitürkmenler Köyü 3 Nolu Ev

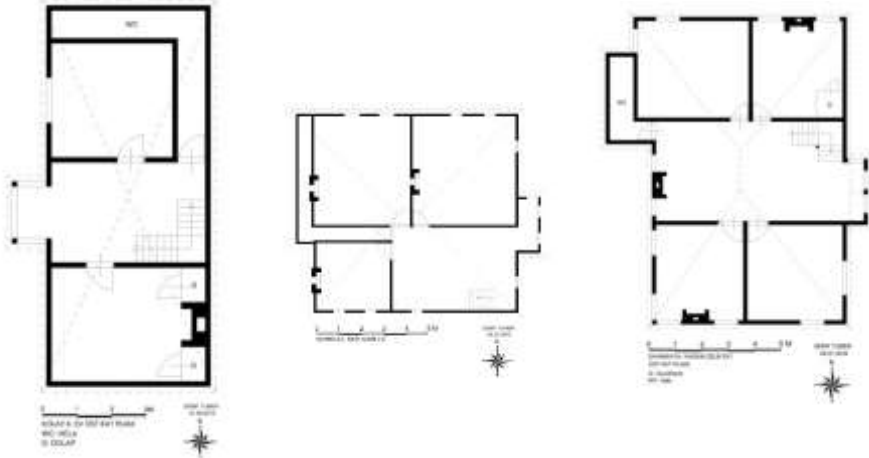
F. 35. Meşelitürkmenler Köyü 4 Nolu Ev

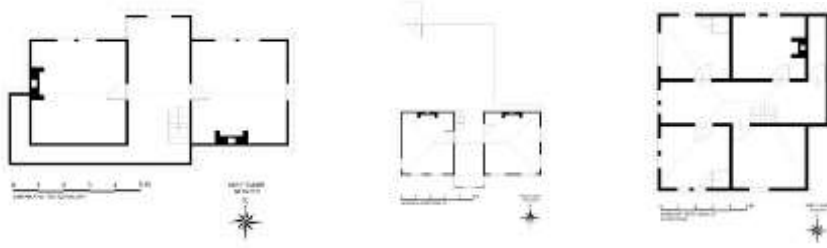
P.1. Terzili Köyü 5 Nolu Ev P.2. Terzili Köyü 2 Nolu Ev P.3. Terzili Köyü 4 Nolu Ev

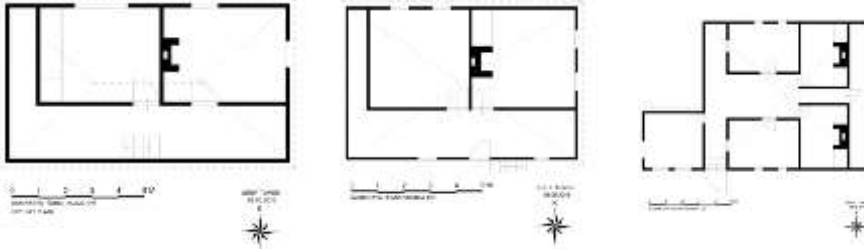
P.4. Terzili Köyü 3 Nolu Ev P.5. Kolay Köyü 1 Nolu Ev P.6. Kolay Köyü 2 Nolu Ev

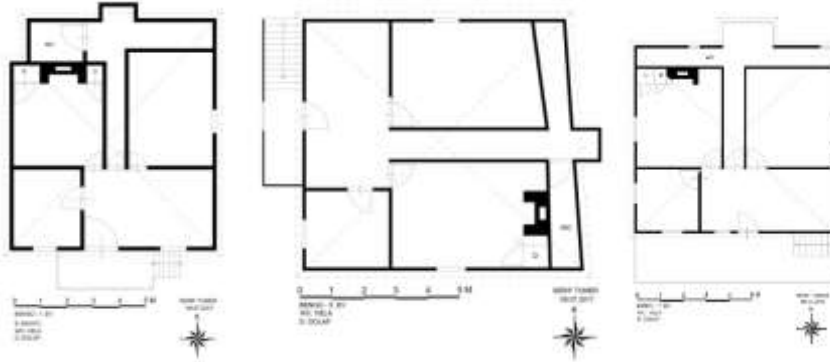
P.7.Kolay Köyü 3 Nolu Ev P.8.Kuzalan Köyü 1 Nolu Ev P.9.Şahinkaya Köyü 1 Nolu Ev

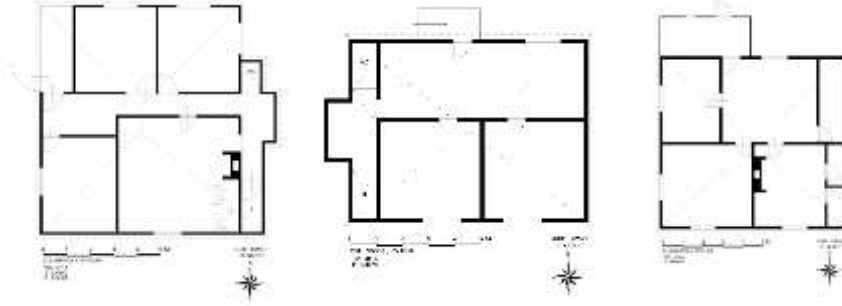
P.10.Şahinkaya Köyü 2 Nolu Ev P.11.Ş.kaya Köyü 3 Nolu Ev P.12.Ş.kaya Köyü 4 Nolu Ev

P.13.Ş.kaya Köyü 5 Nolu Ev P.14.Ş.kaya Köyü 6 Nolu Ev P.15.Ş.kaya Köyü 7 Nolu Ev

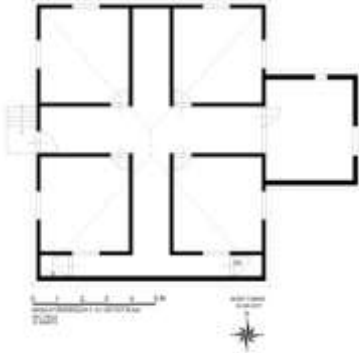
P.16.Bengü Köyü 1 Nolu Ev P.17.Bengü Köyü 2. No.lu Ev P.18.Bengü Köyü 3 No.lu Ev

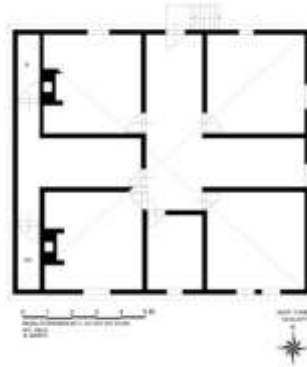
P.19.Çulhakoca Köyü 1 Nolu Ev P.20.Ç.koca Köyü 2 Nolu Ev P.21.Çkoca Köyü 3 Nolu Ev

P.22.Ç.koca Köyü 4 Nolu Ev P.23.Karakütük Köyü 1 Nolu Ev 24.M.Türkmenler Köyü 1 Nolu Ev

P.25.M.Türkmenler Köyü 3 No.lu Ev

P.26.M.Türkmenler Köyü 4 No.lu Ev

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (1):143-168

Geliş Tarihi:20.02.2019

Kabul Tarihi:29.05.2019

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.529737>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

MÜSLÜMAN SEYYAHLARIN GÖZÜYLE BEYRUT ŞEHİRİ (1890-1914)

Fırat KÜSKÜ*

Öz

Seyahatnameler tarih yazımında kullanılan, birinci elden kaynaklardır. Anı, hatırat, mektup ve benzeri şekillerde yazılmış olan bu eserlere ihtiyatla yaklaşmakla beraber, başka kaynaklarda bulunmayacak ölçüde kıymetli bilgilere ulaşmak da mümkündür. Bu çalışmamızda, 1890-1914 tarihleri arasında Beyrut şehrine gelen ve gözlemlerini aktaran Müslüman yazarların eserleri üzerinden bir Beyrut portresi çizilmeye çalışılmıştır. Makalede ayrıca bu tarihlerden evvel ve bu tarihlerden sonra yazılan seyahatnamelere de atıfta bulunularak, yalnızca belirtilen tarih aralığında kalınmayıp, olayların evvel ve ahirine dair bahis açılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müslüman seyyahlar, Seyahatname, Beyrut, Osmanlı Arap coğrafyası, Sosyal hayat.

The City of Beirut Through the Eyes of the Muslim Travelers (1890-1914)

Abstract

Travelogues are the first-hand sources used in historiography. Although their importance, it needs to approach carefully. It is also possible to access valuable information that is not available in other sources. In this article, a portrait of Beirut will be drawn from the works of

* Arş. Gör., Sinop Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, firatkusku@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4980-6219>.

Muslim writers who came to the city of Beirut between 1890-1914. The article will also mention the travelogues written before and after these dates.

Key Words: Muslim travellers, Travelogue, Beirut, Ottoman Arab geography, Social life.

Giriş

Günümüzde Lübnan sınırları içinde bulunan ve ülkenin başkenti olan Beyrut; Akdeniz'in doğu kıyısında kurulmuş, firavunlar döneminde dahi yerleşim yeri olduğu bilinen tarihi bir şehirdir. Beyrut ismi; Sâmi dil ailesine mensup Kenan dillerinde “be’erot” veya “beroe” şeklinde söylenerek günümüze ulaşmıştır. Kelime Sâmi dillerinde “kaynak” anlamına gelmektedir.¹ Antik dönemde şehir; Biruta ve Berytus isimleriyle de anılmıştır.² Şehir, tarih boyunca aldığı göçler ve ev sahipliği yaptığı farklı devletlerin bir ürünü olarak; çok uluslu, çok dinli, kozmopolit bir hüviyete sahip olmuştur.³ Beyrut; Lübnan'ın hatta Ortadoğu'nun, dini çeşitlilik ve kozmopolitlik açısından en renkli şehirlerinden birisidir.

Akdeniz kıyısındaki konumu nedeniyle; ticaret, ulaşım, kültür ve finans açısından önemli bir kent olagelen Beyrut'a ilk yerleşmelerin Fenikeliler zamanında olduğu düşünülmektedir. İlerleyen yıllarda bu topraklar; Mısır, Asur, Babil ve İran hükümdarlarının da dikkatini çekmiş ve sıklıkla bu devletlerin istilasına uğramıştır. Büyük İskender döneminde önemli bir liman şehri olan Beyrut, İskender'in halefleri ve Mısırlılar tarafından yönetildikten sonra Roma yönetiminde kalmıştır. Daha sonra, Hz. Ömer döneminde, 635 yılından itibaren sürdürülen fetihler neticesinde

¹ Besim Darkot, “Beyrut”, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, c. II, s. 587.

² Davut Dursun, “Beyrut”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1992, c. VI, s. 81.

³ Beyrut hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kürşat Çelik, “*Osmanlı Hâkimiyetinde Beyrut (1839-1918)*”, (Basılmamış Doktora Tezi Fırat Üniversitesi), Elazığ 2010; Zafer Orha, “*Beyrut Vilayeti'nde Osmanlı İdaresi (1887-1909)*”, (Basılmamış Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi), İstanbul 2017; Fulya Düvenci Karakoç, “*Şam ve Beyrut'ta Siyaset ve Modernleşme (1860-1914)*”, (Basılmamış Doktora Tezi Uludağ Üniversitesi), Bursa 2011; Hayriye Beyazıdoğlu, “*Salnamelere Göre Beyrut (H. 1310/M. 1893-H.1326/M.1908)*”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi), Ankara 2010.

Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın başkumandanlığında Yezid b. Ebu Süfyan ve kardeşi Muaviye'nin kumandasındaki ordular tarafından İslam topraklarına katılmıştır.⁴

Özellikle Muaviye bin Ebu Süfyan döneminde şehir her anlamda canlılık kazanmıştır. Muaviye'nin iskân politikası ile bölgeye Fârisî ve Yahudi halklar yerleştirilmiştir. Şehirde ilim hayatı canlanmış, birçok âlim yetişmiştir.⁵ Emevilerin yıkılmasıyla bölgede sırasıyla; Abbasiler, Tolunoğulları, İhşidiler ve Fatımiler hüküm sürmüştür. Beyrut ve Antakya gibi merkezler dâhil olmak üzere Doğu Akdeniz'de gelişen ticareten elde edilen gelirler, XII. yüzyılda rastlanan tarıma dayalı vergilerin yerini almıştır. Bu nedenle, haçlılar da bölge ile ilgilenmişler ve burayı Kudüs Kralığı'na bağlamışlardır.⁶ Haçlı hâkimiyetinden sonra şehri Selahaddin Eyyubi'nin geri alması ve tekrar Haçlı hâkimiyeti kurulmasının ardından nihayet 1291 yılında bölgede Memluk hâkimiyeti başlamıştır. Bu hâkimiyet ise XVI. yüzyılda, Osmanlı fetihleri ile son bulmuştur.

İrili ufaklı birçok devlete ev sahipliği yapmış olan Beyrut, 1516 tarihinde Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sonucu Osmanlı topraklarına katılmıştır.⁷ Nitekim bu topraklar 400 yıl boyunca Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Bu süreç içerisinde Beyrut, uzun yıllar müstakil bir eyalet olmayıp; kimi zaman Sayda eyaletine, kimi zaman Şam eyaletine bağlı bir sancak olmuştur. Müstakil bir eyalet haline gelmesi ise 19. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşmiştir. Yüzyılın başında adeta bir köy olan Beyrut, yüzyılın sonuna gelindiğinde ise bölgenin ticaret limanı olmak için birbiriyle yarışan kıyı şehirleri arasından sıvırılarak, imparatorluğun önde gelen liman kentlerinden biri haline gelmiştir.⁸

⁴ Mustafa L. Bilge, "Lübnan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2003, c. XXVII, s. 244.

⁵ Joseph Hell, "Beyrut", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, İstanbul 1961, c. II, s. 587.

⁶ R. Stephen Humpreys, "XIII. Yüzyılda Eyyûbiler, Memlûkler ve Latin Doğu", (Çev. Mustafa Kılıç), *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, Sivas 2007, Sayı: XI/1, s. 361.

⁷ Nikolay İvanov, *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi (1516-1574)*, (Çev. İlyas Kemalöğlü ve Rakhat Abdieva), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s. 33.

⁸ Bruce Masters, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapları (1516-1918) Sosyal ve Kültürel Bir Tarih*, (Çev. Feray Coşkun), Doğan Kitap, İstanbul 2017, s. 176.

Osmanlıların yerel ananeleri mümkün olduğunca sürdürme politikaları kapsamında, mahalli idarelere çok fazla dokunmadıkları, buradaki yönetim şeklini mümkün oldukça değiştirmedikleri bilinmektedir. Beyrut'ta da aynı durum geçerli olup; yerel emirlerin sözde Sayda valisine bağlı olmakla beraber, yarı bağımsız bir idare yürüttükleri görülmektedir. Şehirde bu yarı bağımsız idareyi elinde tutanlar ise; Dürzî ve Marunîlerdir. XI. yüzyılda ortaya çıkan, Şiiğin İsmailiyye kolundan olan ve Fatımi halifesi El- Hâkim bi-Emrillah'ı ilah kabul eden Dürzîler⁹ ve kökleri V. yüzyıldaki kurucuları John Maron'a dayanan, Katolik kilisesinin doğu ayin usulünü benimseyen Marunîler,¹⁰ Beyrut'ta idari, iktisadi ve sosyal yaşama yön veren iki önemli millettir.¹¹ Bu gruplar arasında yönetim erkini elde tutmak hususunda her daim çatışmalar yaşanmıştır. Bölge idaresine başlangıçta Dürzîler hâkim iken sonraları bu üstünlük Marunîlerden Sihab ailesine geçmiştir.¹² Bu grupların devletin kontrolünü ele alma çabaları ve iç karışıklıklar sırasında, 1772'de Rus donanmasına ve Zahir Ömer'e karşı Beyrut'u savunan Cezzar Ahmed Paşa, Sayda valiliğine getirilerek bölgenin yeni gücü haline gelmiştir.¹³ Nitekim Cezzar Ahmed Paşa'nın valiliği döneminde (1776-1785) bölgede Osmanlı hâkimiyeti yeniden tesis edilmiştir.

1831-1841 yılları arasında, Osmanlı tarihine damgasını vuran Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Beyrut'u kontrolü altına almıştır. Osmanlı Devleti ile isyankâr paşanın oğlu İbrahim Paşa yönetimindeki kenti geri almak için yapılan savaşlarda şehir harap olmuştur. Bundan sonra bölge, Düvel-i Muazzama'nın çıkar çatışmaları arasında çalkantılı dönemler geçirmiştir. Özellikle 1860-1861 yıllarında yaşanan Dürzî-Marunî çatışmalarında binlerce insan katledilmiştir.¹⁴

⁹ John R. Hinnells, *The Penguin Dictionary of Religions*, Penguin Books, London 1995, s. 141.

¹⁰ Hinnells, *The Penguin Dictionary of Religions*, s. 300.

¹¹ Millet kelimesi; Osmanlılarda klasik dönemden itibaren dini zümreleri ifade etmek için kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlber Ortaylı, "Osmanlılar'da Millet Sistemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2005, c. XXX, s. 66-70.

¹² Erdoğan Keleş, "Cebel-i Lübnan'da İki Kaymakamlı İdare Düzeninin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamname", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXVII, Sayı: 43, s. 132.

¹³ Mustafa Güler, *Cezzar Ahmed Paşa ve Akka Savunması*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2013, s. 62.

¹⁴ Tayyib Gökbilgin, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürzîler" *Belleten*, Ankara 1946, Cilt: X, Sayı: 40, s. 641-691.

Buna mukabil yapılan idari reformlar ile 1861 yılında Lübnan Nizamnamesi kabul edilmiş ve Cebel-i Lübnan, Beyrut vilayetinden ayrı bir statüye sahip olmuştur.¹⁵ Eyaletin Hıristiyan bir idareci altında; Marunî, Dürzî, Rum ve Müslüman temsilcilerden oluşan bir heyet tarafından yönetilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁶ Böylece Lazkiye, Trablus, Akka ve Nablus sancaklarını kapsayan müstakil bir vilayet haline gelen Beyrut, bu şekilde I. Cihan Harbi'nin sonuna kadar (1918) Osmanlı yönetiminde kalıp, bundan sonra Fransa hâkimiyeti altına girmiştir. 1943'te bağımsız Lübnan devleti kurulana kadar manda idaresi altında yaşayan şehir, bağımsızlığın kazanılmasıyla beraber Lübnan'ın başkenti olmuştur.

Tarihi hakkında kısaca bilgi verdiğimiz Beyrut şehrini seyyahların gözünden anlatırken, yoğunluklu olarak yararlandığımız seyyahlar; Şibli Numani (1892), Şerafeddin Mağmumi (1895), Babanzade İsmail Hakkı (1908), Ali Suad (1911) ve Yusuf Akçura (1913)'dir. Bölümler kendi içinde kronolojik olarak sunulduğundan tarihsel bütünlük korunmuştur. Makalede yalnızca yukarıda zikredilen seyyahların değil, bu isimlerden önce veya sonra bölgeye gelen seyyahların eserlerine de değinilmiştir.¹⁷

1. Seyyahlar ve Ulaşım Şekilleri

Seyahatnamelerde geçen Beyrut mefhumuna değinmeden evvel, kısa da olsa seyyahları tanımak elzemdir. Zira hiçbir yazı, yazarın şahsiyetinden bağımsız düşünülemez. Yazılanlar adeta, yazarların mutfaklarında pişen ve tadını kendi isteklerine göre belirledikleri yemekler gibidir. İşte bu nedenle makalede, müelliflerin hayatları ve neden Beyrut'a gittikleri hakkında kısaca malumat verilmiştir.

¹⁵ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018, s. 52.

¹⁶ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 277.

¹⁷ İsmi zikredilen seyyahların dışında Cenab Şahabeddin, Mehmet Behçet ve Refik Temimi de Beyrut'a gelerek gözlemlerini yazıya döken önemli şahsiyetlerdir. Bu isimlerin eserlerinin basım tarihi, makalenin tarih aralığı dışında olduğundan eserlere yalnızca değinilmiştir. Bu eserler için bkz. Cenab Şahabeddin, *Beyrut, Filistin ve Nablus İzlenimleri 1918*, (Haz. Tayfun Haykır), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015; Mehmed Refik Temimî ve Mehmed Behçet, *Beyrut Vilayeti I. Cenub Kısmı (1333-1335)*, Beyrut Vilâyet Matbaası, Beyrut 1917.

Hindistanlı bir âlim ve tarihçi olan Şibli Numani¹⁸ (1857-1914), tarihe duyduğu ilgi nedeniyle İslâm dünyasındaki büyük kütüphaneleri dolaşmış, bu amaçla Türkiye, Suriye ve Mısır'ı ziyaret etmiştir. Numani'nin Beyrut'ta bulunduğu tarih takriben 1892'dir. Bu nedenle 19. yüzyılın son çeyreğine dair önemli bir kaynaktır. İlim adamı olması hasebiyle daha çok Beyrut'un eğitim ve kültür faaliyetleri üzerinde durmuş, İstanbul'a geldiğinde ise Sultan II. Abdülhamid tarafından mecidiye nişanına layık görülmüştür.

İttihat ve Terakki cemiyetinin önemli üyelerinden olan Şerafeddin Mağmumi¹⁹ (1860-1931) tıbbiye mezunudur. Doktor olarak kolera hastalığını araştırma komisyonunda görev almış, 1895-1896 tarihlerinde Suriye'de tetkiklerde bulunmuştur. Beyrut tecrübeleri, bir İttihat Terakki mensubunun ve tıp doktorunun gözünden olması hasebiyle, incelenen diğer eserlerden farklı bir hüviyete sahiptir.

Ali Suad²⁰ (1869-1933); şair, romancı, öykücü, gezi yazarı, düşünür ve çevirmendir. Bir Osmanlı bürokratu olarak Necid mutasarrıflığına tayin edilmesiyle²¹ makalemizin içeriklerinden biri haline gelecek olan eserini yazmıştır. Eserinin diğer seyahatnamelerden ayrılan kısmı, yolda yazılmış olmasıdır. Bu açıdan bir anı, bir günlük gibidir. Samimi ve sade bir dil ile yazdığı eserinin Beyrut'la ilgili kısımları değerlendirilmiştir.

Babanzade İsmail Hakkı²² (1876-1913), Süleymaniye merkezli Baban ailesine mensuptur. Bağdat mebusluğu yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Makalemiz

¹⁸ Şibli Numani hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anıs Ahmad, "Şibli Numani", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2010, c. XXXIX, s. 126-127.

¹⁹ Şerafeddin Mağmumi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Türkoğlu, "Şerafeddin Mağmumi", *DİA*, c. Ek-2, s. 167-169; Nazım H. Polat, *Bir Jöntürk'ün Serüveni: Dr. Şerafettin Mağmumi-Hayati ve Eserleri*, İstanbul 2002; A. Süheyl, "Doktor Şerafettin Mağmûmî 1870-1937", *Poliklinik Tıbbi Mecmuası*, İstanbul 1934, Sayı: IX, s. 1-5.

²⁰ Ali Suad hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Birinci, "Mehmed Suad Nam-i Diğer Ali Suad'ın Hikâyesi", *İstanbul Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1998, Sayı: IV, s. 159-180.

²¹ Başbakanlık Osmanlı Arş. (BOA), İrade-Dâhiliye (İ.DH.) 1477/37 17N 1327/02Ekim 1909.

²² Babanzade İsmail Hakkı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Davut Hut, "II. Meşrutiyet Döneminde Bir Osmanlı Entelektüeli Babanzade İsmail Hakkı (1876-1913)", *Tarihimizden Portreler Osmanlı Kimliği*, (Ed. Zekeriya Kurşun ve Haydar Çoruh), ORDAF Yayınları, İstanbul 2013, s. 101-123.

için değerli olan çalışması ise, 1908’de gittiği Irak gezilerini anlattığı ve Tanin gazetesinde yayınlattığı mektuplarıdır. Bir Osmanlı entelektüelinin gözünden Beyrut’u görmek için kendisinin çalışması makalenin omurgalarından olacaktır.

Yusuf Akçura²³ (1876-1935); Tatar asıllı Türk yazar, siyasetçi, tarihçi, milletvekili, Türk Tarih Kurumu başkanlığı yapmış olan bir entelektüeldir. Akçura çok kıymetli bir yazar ve siyasetçi olmasının yanında, 1913 senesinde yaptığı Suriye ve Filistin seyahatleri esnasında Tanin (daha sonra Renin) gazetesine yolladığı mektuplar hasebiyle makalemizin konularından biri haline gelmiştir. Eserinin diğer seyahatlerden ayrılan yönü ise; eğitim ve bilim adına incelemelerde bulunması, okulları tek tek gezerek müşahede etmesi, gördüğü sorunlara ürettiği çözümleri tafsilatlı bir şekilde yazıya dökmüş olmasıdır.

İsimlerini zikrettiğimiz seyyahlar Beyrut’a muhtelif şekillerde ulaşmışlardır. Şehre, Anadolu üzerinden kara yolu ile ulaşmak eski çağlar için yegâne seçenektir. Ancak yakınçağ seyyahları (19. yüzyıl ve sonrası) Beyrut’a ulaşım için daha konforlu ve hızlı olan vapuru tercih etmişlerdir. Şibli Numani, İzmir–Rodos–Kıbrıs hattını takip eden vapur ile Beyrut’a ulaşmıştır.²⁴ Şerafeddin Mağmumi ise İskenderun üzerinden Hıdiviyye şirketinin Şarkiye isimli vapuru ile Beyrut’a ulaşmıştır. Vapur önce Mersin’e ardından Trablusşam’a uğrayarak Beyrut’a varmıştır.²⁵ Mağmumi’nin kullandığı vapur ismen Hıdiviyye olsa da sermayesi İngilizlerin elinde olan bir şirkete

²³ Yusuf Akçura hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri-Yusuf Akçura 1876-1935*, (Çev. Alev Er), Ankara 1986; Ahmet Temir, *Yusuf Akçura*, Ankara 1987; Muharrem F. Togay, *Yusuf Akçura’nın Hayatı*, İstanbul 1944; Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, İstanbul 1998; Emel Esin, “Akçuraoğlu Yusuf Bey’e Dair Hatıralar”, *Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu Tebliğleri*, Ankara 1987; Harnit Z. Koşay, "Yusuf Akçura", *TTK Belleten*, Ankara 1977, Cilt: XLI/162, s. 389-400; M. Şükrü Hanioğlu, "Türkçülük", *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi (TCTA)*, c. V, s. 1397.

²⁴ “*Gemi, İzmir’e, Rodos’a, Kıbrıs’a uğrayarak 7. günde Beyrut’a ulaştı.*” Şibli Numani, *Anadolu–Suriye–Mısır Seyahatnamesi*, Risale Yayınları, İstanbul 2002, s. 132.

²⁵ “İskenderun’da on gün kadar kaldıktan sonra Hıdiviyye Kumpanyası’nın Şarkiye Vapuruna binerek Beyrut’a doğru hareket ettik. Vapur önce Mersin’e gitti, oradan Trablusşam’a doğruldu. Sabahleyin güverteye çıktığım zaman “Şarkiye” iri fakat ölü dalgaları yarıp etrafa köpükler saçarak Cebeli Lübnan sahilini izleyerek ilerliyordu. Nihayet uzaktan beyaz bir leke seçildi. “Beyrut” dediler.” Şerafeddin Mağmumi, *Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Anıları Yüzyıl Önce Anadolu ve Suriye*, (Çev. Cahit Kayra), Boyut Yayın Grubu, İstanbul 2008, s. 241.

aittir. Bölgeye giden birçok seyyah bu durumdan yakınırken, bölge halkı da bu durumdan hoşnut olmayarak İngiliz bandıralı bir Hıdiviyye Kumpanyası görmek istememiştir.²⁶

İsmail Hakkı Babanzade, Galata rıhtımından bindiği Mesajeri Maritim (Compagnie des Services Maritimes des Messageries Nationales) şirketine ait olan bir vapur ile Beyrut'a gitmiştir. On beş günde bir Galata'dan kalkan bu vapur, 19. yüzyılın II. yarısında Mesajeri Maritim şirketine bağlı 130'a yakın vapurdan biriydi.²⁷ Vapurun özelliği ise Beyrut'a en kısa yoldan giden şirket olmasıydı. Bu nedenle Beyrut'a gitmek isteyen halkın yoğun ilgi gösterdiği ve vapurda oturulacak yer dahi olmadığı sıklıkla dile getirilmiştir.²⁸

Yusuf Akçura da İstanbul'dan kalkan bir vapur ile Beyrut'a ulaşan seyyahlardandır. Akçura, Fransız gemisiyle Beyrut'a giderken bu hususta bir eleştiride bulunmaktan da geri durmamıştır. Daha evvel İstanbul'dan Beyrut'a Osmanlı şirketlerinin gidip geldiğini belirtirken artık bu sahanın tamamen Fransız, Rus, Avusturya ve İngiliz şirketlerine kaptırıldığından dem vurmıştır.²⁹ Ali Suad³⁰ ve Cenab Şahabeddin³¹ de diğer seyyahlar gibi, deniz yolu ile Beyrut'a gitmişlerdir.

²⁶ Metin Ünver, "Courtgi (Gürcü) Bahr-i Sefid (L'eege) Vapur Kumpanyası 1883-1911", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Yıl: 2018, Sayı: 24, s. 197.

²⁷ Süleyman Uygun, *Osmanlı Sularında Rekabet (Mesajeri Maritim Vapur Kumpanyası 1851-1914)*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2015, s. 355-358.

²⁸ "On beş günde bir en kestirme yollardan Beyrut'a giden Mesajeri Maritim Kumpanyası'nın, Galata rıhtımına yanaşan Nijer vapuruna bindim. Bütün Suriye ve Irak yolcuları Beyrut'a en kısa zamanda giden bu vapurun hareket gününü ipe çekerler. Onun için koca vapurda ne boş bir yatak ne oturulacak bir yer kalmıyor; mahşer ah!" İsmail Hakkı Babanzade, *Beyrut'tan Kuveyt'e Irak Mektupları*, Büke Yayınları, İstanbul 2002, s. 19.

²⁹ "İstanbul'dan Suriye'ye Fransız, Rus Avusturya ve "Hıdiviyye" isimli İngiliz şirketinin gemileri gidiyor. İtalyan ve Balkan savaşlarından evvel, iki üç ayda bir Türk gemisi de buraya gelip gidiyormuş, şimdi artık o da yok. Ben Fransız gemisiyle geldim." Yusuf Akçura, *Suriye ve Filistin Mektupları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 18.

³⁰ "Bir sabah erkenden güneşin ilk ziya-ı gülfami sahili iten yüce dağların tepelerinde uçururken vapur da Beyrut limanına giriyordu. "Ali Suad, *Suriye, Irak, Necid ve Hicaz Seyahatlerim*, Taş Mektep Yayınevi, İstanbul 2015, s. 35.

³¹ "Uzak limanlardan gelirdiniz; sabırsız gözlerle Lübnan eteklerinde Beyrut'u ararken birdenbire saf ve pırıldayan bir sema altında pürziya (ışıklı), pürelvan (rengârenk), pürzehep (parlak), pürevrak (yapraklı), pürözhar (çiçekli) güzel Beyrut karşınıza çıkardı." Şahabeddin, *Beyrut, Filistin ve Nablus İzlenimleri 1918*, s. 68.

Görüldüğü üzere, incelediğimiz yakınçağ seyyahlarının hepsi şehre vapur ile ulaşmışlardır. Burada dikkat çeken husus, vapur işletmelerinin yabancıların elinde olmasıdır. Özellikle; İngiliz ve Fransız şirketlerinin bu işletmeleri tekellerinde tuttukları görülmektedir. Devletin ulaşım gibi önemli bir sahayı yabancı işletmelere bırakmış olması, hem seyyahlarca hem de bizce eleştirilen bir husus olmuştur.

2. Coğrafya, İklim ve Mimari

Beyrut'a dair ilk bilgiler, milattan önce 15. yüzyıla değin uzanmaktadır. Şehir, beş bin yılı bulan tarihi ile dünyanın en yaşlı şehirleri arasındadır. Suriye'nin, özellikle de Şam'ın iskelesi sayılmaktadır. Ticaret merkezi, ma'mur (bayındır), bakımlı ve güzel bir şehirdir. Genellikle kuru bir havası vardır. Şehir suyunu Nehrü'l-Kelb'den alır.³² Beyrut vilayeti; kuzeyinde Halep, doğusunda Suriye vilayeti, güneyinde Kudüs-i Şerif Mutasarrıflığı ve batısında Bahr-i Sefid (Akdeniz) ile çevrilidir. Yüzölçümü 12.000 km²'dir. Vilayet dâhilinde boydan boya Lübnan dağları silsilesi uzanmakta olup; Cebel-i Santeyn, Kermel ve Tabur dağları başlıca tepeleridir. Nehrü'l-Kelb, Nehrü'l-Esbed, Nehr'ül-Kebir ve Nehr'ül-Munkatı gibi çaylar ve Asi ile Yordan nehirleri; Taberiye ve Havle gölleri vardır. Kıyılarında kayalık plajları, kumlu sahilleri ve uçurumları yan yana yer almaktadır.³³

14. yüzyılda Beyrut'a gelen Ebü'l Fida, Beyrut'ta iki kale ve bolca meyve tarlaları bulunduğunu belirtmiştir.³⁴ Ebü'l Fida'dan yaklaşık üç asır sonra aynı bölgeyi gezen meşhur seyyah Evliya Çelebi;³⁵ Beyrut'un Sayda eyaletinde bir sancak

³² Binbaşı M. Nasrullah, Kolağası M. Rüşdü, Mülazım M. Eşref, *Memalik-i Şahaneye Mahsus Mükemmel ve Mufassal Atlas (Osmanlı Atlası)*, OSAV Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2003, s. 94.

³³ Nasrullah, Rüşdü ve Eşref, *Memalik-i Şahaneye Mahsus Mükemmel ve Mufassal Atlas (Osmanlı Atlası)*, s. 95.

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebü'l Fida, *Ebü'l Fida Coğrafyası*, (Çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017; Kâtip Çelebi, *Keşefüzzunun*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2017, c. I, s. 468-469; Mehmed Şemseddin Günaltay, *İslam'da Tarih ve Müverrihler*, Kitabevi, İstanbul 1991, s. 217-220.

³⁵ Evliya Çelebi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mücteba İlgürel, "Evliya Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1995, c. XI, s. 529-533.

olduğunu ve 600 köy ile sekiz nahiyesinin bulunduğunu belirtmekte, limanın iki ucunda birer kalenin ve esas Beyrut Kalesinin iç kısmında 2600 evin yer aldığını yazdıktan sonra mimari hakkında bilgi vermektedir. Buna göre; manastırdan camiye dönüştürülen Ulu Camii, güzel bir cami olan Asaf Paşa Camii, Mir Münzir ve Amri Camii şehirde zikredilmesi gereken camilerdir. Evliya Çelebi'nin varlıklarından bahsettiği on yedi medrese, sekiz sıbyan mektebi, dört hamam, yedi çeşme, üç yüz dükkân, kırk kahvehane ve sekiz ticaret hanı ise Beyrut'un bu asırda bile birçok açıdan gelişmiş bir şehir olduğunu göstermektedir.³⁶

19. yüzyılın son çeyreğinde şehri gezen Fransız yazar Gerard De Nerval, Beyrut için, “tertemiz, gölgeli ve sessiz bir manzara; İsviçre göllerinden birinden çıkmış gibi bir Alp Dağları görüntüsü; işte sakin bir havada Beyrut! Yumuşak okşamalarla birbiri içinde eriyen Avrupa ve Asya burası!”³⁷ diyerek şehre duyduğu hayranlığı dile getirmiştir.

Şibli Numani, eski ve yeni şehri karşılaştırdıktan sonra Beyrut'un coğrafi yapısı üzerine şunları yazmıştır:

“Bu şehir Suriye vilayetinin bir liman şehri ve bir istasyon şehri olduğundan, aynı zamanda Suriye şehirleri içinde kültürün ve medeniyetin merkezi kabul edilir.³⁸ Şehrin eski bölümü son derece bozuk ve virandır. Yollar, caddeler, sokaklar daracık ve çukurlarla doludurlar. Evler basık ve havasızdırlar. Ama şehrin yeni bölümü son derece şaşıklı ve güzel görünümüdür. Restoranlar, oteller, çayhaneler çokçadır. Çayhanenin biri denizin ortasına yapılmış ve harika görüntüsü vardır. İklim ve hava bir ölçüde nemlidir. Buna rağmen herkesin dediğine göre, buranın havası sağlık için çok faydalıymış. Hatta o derecede ki; başka başka yerlerden hava değişimi için insanlar buraya gelirlermiş. Buranın iklimi çok nemli olduğu için ben devamlı yorgun ve halsiz kaldım.”³⁹

³⁶ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Haz. Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, c. IX, s. 446-450.

³⁷ Gerard De Nerval, *Doğu'da Seyahat*, (Çev. Selahattin Hilav), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, s. 362.

³⁸ Numani, *Anadolu-Suriye-Mısır Seyahatnamesi*, s. 133.

³⁹ Numani, *Anadolu-Suriye-Mısır Seyahatnamesi*, s. 134.

İşte tam da bu noktada, havası iyi geldiği için buraya gönderilen birkaç kişiden bahsetmek konuyu daha sağlam bir düzleme oturtacaktır. Beyrut'un havasının hastalıklara iyi geldiği hususundaki kanının, devlet görevlileri arasında hayli yaygın olduğu görülmektedir. Bu nedenle, birçok memur ve bürokrat Beyrut'a gönderilmiştir. Örneğin; 27 Aralık 1890'da Zor Mutasarrıflığı Aşar Kaymakamı Mehmed Salahaddin Efendi, hastalığının tedavisi için iki ay süreyle Beyrut'a gönderilmiştir.⁴⁰ Bundan başka; Pazarcık Kaymakamı Mehmed Efendi,⁴¹ Şam'da görevli polis memuru Kandilci Hüseyin,⁴² Payas Kaymakamı Elvan Bey,⁴³ Beni Saab Kaymakamı Necib Nadir Efendi,⁴⁴ İşara Kaymakamı Mahmud Selahaddin Bey⁴⁵ ve Trabzon Maiyyet Müdürü Mehmet Emin Efendi⁴⁶ tedavi amacıyla Beyrut'a gönderilen memurlardan sadece birkaçıdır. Arşiv belgeleri incelendiğinde imparatorluğun dört bir yanından, çok sayıda görevlinin tedavi yahut hava değişimi amacıyla buraya gönderildiği görülmektedir.

Ancak ilerleyen yıllarda buraya gelen Doktor Şerafeddin Mağmumi, bu konuda diğer verilere zıt olarak şunları yazmaktadır: “Beyrut eskiden beri veremlilere hava değişimi için tavsiye edilmekte iken son zamanlarda bu ününü yitirmeye başlamıştır. Çünkü rutubetin veremlilere yarar yerine zarar verdiği ve hatta hastalığın gidişini hızlandırdığı yerel hekimlerin istatistikleriyle saptanmıştır.”⁴⁷ Bir tıp doktoru olarak Mağmumi'nin bu konudaki görüşü dikkate değerdir.

Şehrin coğrafi özellikleri üzerine Babanzade'nin betimlemeleri ise oldukça canlıdır:

“Beyrut, Akdeniz ile Suriye çölleri arasında, doğanın yüce bir rıhtım gibi uzattığı Cebeli Lübnan sıradağlarının eteğinde kurulmuştur. Esasen eski ve yeni adı

⁴⁰ BOA, Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.), 1796/28 17 CA 1308/29 Aralık 1890.

⁴¹ BOA, DH. MKT. 198/85 16 B 1311/23 Ocak 1894.

⁴² BOA, DH. MKT. 270/63 09 S 1312/12 Ağustos 1894.

⁴³ BOA, DH. MKT. 1672/64 14 RA 1307/08 Kasım 1889.

⁴⁴ BOA, DH. MKT. 1768/27 22 S 1308/07 Ekim 1890.

⁴⁵ BOA, DH. MKT. 1787/123 19 R 1308/02 Aralık 1890.

⁴⁶ BOA, DH. MKT. 2683/80 21 ZA 1326/15 Aralık 1908.

⁴⁷ Mağmumi, *Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Anıları Yüzyıl Önce Anadolu ve Suriye*, s. 246.

ile ikiye ayrılmış olup, eski Beyrut'un binaları yüksek ve kemerli, sokakları dar ve çoğu yerlerde üstü örtülü olduğu için karanlık ve pis kokuludur. Yeni Beyrut'un binaları taştan ve zarif, caddeleri geniş ve ferahdır. Kırmızı kumsal üzerine yayılmış olup, deniz kıyısındaki vahşi kaya döküntüsü doğal bir kordon oluşturuyor. Arazi doğuya doğru yükselir ve birkaç tepeyi kapsar. Batı ve kuzeyi açık, güneyi Cebeli Lübnan ile çevrilidir. Yöresinde durgun sular yoktur. Havası ılımlı ise de rutubetin çokluğu unutulmamalıdır. Bu da yerinin kumsallığı ile arkasının yüksek dağlarla kapatılmış olmasından ileri geliyor. Yağmur da sık yağmış. Yazın ısı 30-35 derece ise de rutubetin fazlalığından pek güç tahammül ediliyor. Kışın da sıfıra düşmüş. Şehrin konumunda bir güzellik, bilhassa civarında insana ferahlık veren bir paklık olduğunu itiraf etmek gerekir. Nehr-i Beyrut ve Nehr-i Kav civarı ferahfeza bahçeler, düzenli çamlıklar ile çevrili olduğu gibi, gayet ferahlık veren Fıstıkiye Bahçesi, Beyrut şehriyle cidden uyumlu bir ormanlık sayılabilir.⁴⁸

Evliya Çelebi bu ormanlık için “bir azim ormandır ki, içinde âdem kaybolur”⁴⁹ der. Babanzade şehrin coğrafi özellikleri hakkındaki sözlerine şöyle devam eder:

“Beyrut'un baş tarafı yönünün görülmedik manzaraları, Güvercinlik Mağarası dedikleri Roşe mevkii ki sahilde gayet çekici ve gösterişli yüksek kayaların durmadan vuran dalgalar ile aşınıp oyularak gayet şairane kovuklar meydana getirmesinden ibaret; seyrine doyum olmaz, benzersiz bir manzara teşkil eder. Beyrut'un diğer bir seçkin özelliği de dağın eteğinde olmasıdır. Şehir halkı adeta her gün Boğaziçi'ne gider gibi sayfiyelerine gidip gelerek, aynı zamanda hem dağın temiz havasından ve hem de günlük ticaretinden yararlanır.”⁵⁰

Ali Suad, bağ ve bahçeler için şöyle yazar: “Ufak ve fakirane bahçeler solda, deniz sağda, yola devam edildi. Bu bahçelerde ipek böceğine mahsus dut fidan ve ağaçları ile üzüm kütükleri, incir ağaçları ve bazı mezruat vardı. Deniz sahili güzel, arızalı oymalı ve ufak dalgaların köpüklü çarpışmalarıyla hoş bir manzara arz ediyordu.”⁵¹

⁴⁸ Babanzade, *Beyrut'tan Kuveyt'e Irak Mektupları*, s. 26.

⁴⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. IX, s. 420.

⁵⁰ Babanzade, *Beyrut'tan Kuveyt'e Irak Mektupları*, s. 26-28.

⁵¹ Suad, *Suriye, Irak, Necid ve Hicaz Seyahatlerim*, s. 37.

Bahsettiğimiz seyyahlardan daha geç bir tarihte bölgeye gelen Cenab Şahabeddin ise coğrafi özellikleri şöyle betimler: “Dağlar, güneş ve deniz. Bu üç büyüklük Beyrut’u özetliyor. Batı ufkunda mavi deniz dalgalanır, doğu ufkunda yaldızlı ve parlak tepeler, mor ve lacivert sırtlarına dayanmış beyaz, temiz, taş binalar: İşte Beyrut!”⁵²

Deniz kıyısında bulunan bu verimli topraklarda; turuncğiller, tütün, arpa, zeytin, buğday ve susam da yetiştirilir. Hatta buradan padişaha portakal gönderildiği dahi olmuştur.⁵³ Beyrut’un bağ ve bahçelerinin zenginliği, çoğu seyahatnamede geçmektedir. Ancak bu topraklarda hububat yetişmemesi ve hububat ihtiyacının kara veya deniz yoluyla dışarıdan sağlanması, zaman zaman bölge için sorun teşkil etmiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında, harp müddetince abluka altında kalan şehirde birçok insan bu nedenle hayatını kaybetmiştir.⁵⁴ Yabancı basında bu konuda Cemal Paşa’nın kasten Hıristiyan halkı aç bıraktığına dair haberler çıksa da işin aslı bahsettiğimiz gibi hububat sorunudur. Son olarak, Beyrut’ta Osmanlı döneminde yaptırılan kamu binaları bugün dahi hizmet vermektedir, en meşhurları; Askeri Hastane (1860), Saat Kulesi (1897) ve Mecidiye Camii (1773)’dir.

3. Nüfus ve Demografik Yapı

Nüfus ve demografik yapı hususunda seyahatnamelerde geçen notlara değinmeden evvel, devlet salnamelerinde geçen resmi nüfus verilerden bahsetmek yerinde olacaktır.⁵⁵ H. 1310 (M. 1892/1893) tarihinde Beyrut sancağında 71.964’u erkek, 70.262’si kadın olmak üzere toplam 144.226 nüfus bulunmaktadır. Bu nüfus içerisinde 94. 415’i Müslüman’dır. Müslüman nüfusun 47.209’u erkek, 47.206’sı

⁵² Şahabeddin, *Beyrut, Filistin ve Nablus İzlenimleri 1918*, s. 235.

⁵³ BOA, Dâhiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) 575/25 03 Mart 1334/03 Mart 1918.

⁵⁴ Ali Fuad Erden, *Birinci Dünya Harbi’nde Suriye Hatıraları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003, s. 307.

⁵⁵ “Osmanlı Devleti’nde merkezi yönetimin, askeri kurumların, vilayetlerin, bazı özel kurum ve kişilerin yıllık olarak çıkardıkları bilgilendirme amaçlı neşriyata verilen isimdir.” Bilgi Aydın, “Salname”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2009, c. XXXVI, s. 52.

kadıdır. Gayri müslim nüfus 24.755'i erkek, 23.056'sı kadın olmak üzere 47.811 kişiden ibarettir.⁵⁶ Bölgede nüfus sayımları tam manasıyla yapılmamış Arap nüfusu tamamen yazılmamıştır. Beyrut sancağında yaşayan milletler; İslam, Sünni, Dürzî, Rum Ortodoks, Marunî, Katolik, Yahudi, Protestan, Latin, Süryani, Ermeni ve Kıbtî'dir.⁵⁷

H. 1326 (M. 1908/1909) tarihli salnamede ise Beyrut ahalişi yabancılar dâhil olmadığı halde; kadın ve erkek 29.544'ü İslam, 14.203'u Ortodoks, 3.689'u Katolik, 10.399'u Marunî, 421'i Protestan, 235'i Latin, 457'si Ermeni Katolik'i, 105'i Ermeni kadim ve 422'si sıbyan ve 20'si Keldânî ve 2784'u Müsevî olmak üzere 62.279 nüfustan ibarettir. İslam ve Hıristiyan olmak üzere, Beyrut'ta bulunan 4.771 yabancı ile Lübnanlılar hesap edilir ise Beyrut'un nüfusu 150.000'e ulaşmaktadır.⁵⁸

Numani, önce geçmişe atıf yapıp sonra kendi geldiği tarihteki nüfus bilgilerini verir: "1842'de yapılan sayımda nüfus 40 binmiş, 1875'te 70 bine ulaşmış, 1892'de ise 170 bin kişilik nüfusa ulaşmıştır. Nüfusun 33 bini Müslüman, geri kalanı ise Hıristiyan, Dürzî ve birazı da Yahudi'dir."⁵⁹

Akçura ise yalnızca geldiği tarihteki nüfus verilerini yazarken bunun yanında millet dağılımına da değinir: "1912'de, Beyrut'ta 150.000 kişi yaşıyordu. Ekseriyeti Hıristiyan halk türlü dinlere bölünmüş: 40 bin Müslüman, bin kadar Dürzî, 4 bin kadar Yahudi, kalan 100 binin hepsi Hıristiyan. Bunların 45 bin kadarı Ortodoks, 30 bin kadarı Marunî, 9 bin Obriyad, 2 bin Katolik, 2 bin Protestan, 500 Süryani, 200 Ermeni."⁶⁰ Akçura'nın verdiği rakamlara göre 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Beyrut'un yalnızca %26'sı Müslümandır.

Beyrut şehrinde ve vilayet genelinde yaşayan Dürzî nüfus, devlet için her zaman sorun teşkil etmiştir. Daha önce bahsettiğimiz 1860-1861 Lübnan olayları ve

⁵⁶ *Salnâme-i Vilayet-i Beyrut*, Beyrut Vilayet Matbaası, Beyrut Hicri 1310 (Miladi 1892/1893), s. 378.

⁵⁷ *Salnâme-i Vilayet-i Beyrut*, Hicri 1310 (Miladi 1892/1893), s. 379.

⁵⁸ *Salnâme-i Vilayet-i Beyrut*, Beyrut Vilayet Matbaası, Hicri 1326 (Miladi 1908/1909), s. 227.

⁵⁹ Numani, *Anadolu-Suriye-Mısır Seyahatnamesi*, s. 133.

⁶⁰ Akçura, *Suriye ve Filistin Mektupları*, s. 229.

Dürzî-Marunî çatışmalarından sonra, makalenin konusu olan tarih aralığında da (1890-1914) Dürzî olayları bitmemiştir. Silahlanan ve halkı tehdit eden Dürzîlere karşı devlet birtakım önlemler almaktan geri kalmamıştır. Örneğin; Kasım 1895'te Dürzîlerin kontrol altına alınması için Selanik'ten Beyrut'a asker sevk edilmiştir.⁶¹ Bununla da yetinmeyen devlet, Beyrut yakınlarında bir askeri üs kurmayı dahi düşünmüş,⁶² sonra bundan vazgeçmiştir.⁶³

4. Eğitim, Bilim ve Kültür

Beyrut denildiği zaman denizi, dağları, coğrafyası, mimarisi ve etnik çeşitliliği akıllara gelir. Ancak esas olarak buraya giden seyyahları en çok etkileyen, kimilerini de derinden üzen şey, şehirdeki eğitim ve öğretim faaliyetleridir. Kimilerinin üzülmelerinden kasıt ise bu eğitim faaliyetlerinin büyük oranda ecnebilerin elinde olduğudur. Modern sistemde eğitim veren birçok okula ev sahipliği yapan şehir, Müslüman okulları açısından aynı sayıyı ve kaliteyi yakalayamamıştır. Bu konu seyyahların da sıklıkla değindiği konulardan olmuştur.

Beyrut'ta gerçekleşen eğitim faaliyetleri hususunda Şibli Numani şöyle yazar: “Beyrut'ta bilimsel gelişme her ne kadar kısa süre önce başlamışsa da gelişme o noktaya kadar ulaşmıştır ki; bu bakımdan İslam ülkelerinde İstanbul'un dışında hiçbir şehir Beyrut'a denk olamaz. Bazı özelliklerinde ise İstanbul'dan ilerdedir.”⁶⁴

Numani'nin bu tezini kendisinden yaklaşık 15 sene sonra aynı bölgeyi gezmiş olan Babanzade de destekler: “Amerikalıların, Fransızların burada açtıkları mektepler sayesinde, şehrin hemen yarısı Fransızca ve birazı da İngilizce konuşuyor. Ahalinin fikri yönü ve tahsil derecesi; ecnebi mektepler sayesinde oldukça yüksek bir dereceye ulaşmış. O derece ki ne Rumeli'de ve hatta ne de Anadolu'nun İzmir'inde “genel kültür” denilen şey bu düzeyi bulamamış.”⁶⁵

⁶¹ BOA, Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.}MKT. MHM.), 606/2 18 CA 1313/06 Kasım 1895.

⁶² BOA, A.}MKT. MHM. 606/5 25 CA 1313/13 Kasım 1895.

⁶³ BOA, A.}MKT. MHM. 606/8 07 C 1313/25 Kasım 1895.

⁶⁴ Numani, *Anadolu-Suriye-Mısır Seyahatnamesi*, s. 136.

⁶⁵ Babanzade, *Beyrut'tan Kuveyt'e Irak Mektupları*, s. 29.

Numani şöyle devam eder: “Halkta edebiyat zevki o kadar yaygındır ki, çocuklar bile şiirden hoşlanmakta, şairliğe heveslenmektedir. Birçok insanın şiir kitabı vardır. Beş on kaside yazarlar ise, yüzlerce hatta binlercedir.”⁶⁶ Babanzade bu konuda da benzer şekilde Numani’nin tezini destekler. “Kendisini az çok tahsil görmüş kabul edenler şiir ve edebiyat ile uğraşmamayı zül (horlanma vesilesi) kabul ediyorlar.”⁶⁷

Tablo 1: 1891 Senesinde Beyrut Şehrinde Bulunan Misyoner Okulları ve Öğrenci Sayıları⁶⁸

Okul	Erkek Öğrenci	Kız Öğrenci
Fransa Mektebi	1520	2677
İngiliz Mektebi	180	1617
Almanya Mektebi	60	175
Rusya Mektebi	160	210
İtalya Mektebi	190	311
Yahudi Mektebi	140	64
Amerika Mektebi	180	130
Hususi Mektep	3500	780
Toplam	5930	5964

Tablo 1’de 19. yüzyılın sonlarında Beyrut şehrinde yer alan misyoner okulları gösterilmiştir. Bu tabloda yer alan Amerikan mekteplerine ayrıca değinmek gereklidir. Bugün hala hizmet veren Beyrut Amerikan Üniversitesi (American University of Beirut), şehir açısından oldukça önemlidir. 1866’ta Suriye Protestan Koleji (Syrian Protestant College) ismiyle kurulan bu okul, bugün Ortadoğu’nun en önemli üniversiteleri arasındadır. Kurulduğu ilk yıllarda; İngilizce, Fransızca, Türkçe, Latince ve Arapça dilleri, matematik ve Arapların eski tarihi gibi dersler okutulmuştur. Normal derslerin yanı sıra Arapça ve Arap tarihi gibi derslerin okutulması, Araplarda milliyetçilik duygularını uyandırmıştır.⁶⁹ Arap milliyetçilerinin önemli bir kısmı,

⁶⁶ Numani, *Anadolu-Suriye-Mısır Seyahatnamesi*, s. 137.

⁶⁷ Babanzade, *Beyrut’tan Kuveyt’e Irak Mektupları*, s. 28.

⁶⁸ Kürşat Çelik, “Osmanlı Hâkimiyetinde Beyrut (1839-1918)”, (Basılmamış Doktora Tezi Fırat Üniversitesi), Elazığ 2010, s. 147.

⁶⁹ Zeine N. Zeine, *Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*, (Çev. Emrah Akbaş), Gaye Kitabevi, İstanbul 2003, s. 42.

Beyrut Amerikan Üniversitesi'nden yetişmişlerdir.⁷⁰ Bu tarihte Beyrut İdadisi'nde görev yapan Mihran Boyacıyan adlı Ermeni muallimin Hristiyan okullarının oluşturduğu tehlikeyle ilgili tezkire vermesi de ilginç bir ayrıntıdır.⁷¹

Yukarıda verilen tablodan da anlaşılacağı üzere, şehirde gayri müslim okulları ve öğrenci sayıları bir hayli fazladır. Buna oranla, Müslüman okulları ve Müslüman öğrencileri azınlıktadır. Özellikle yükseköğretimde Müslümanlar yok denecek kadar azdır. Beyrut'u ziyaret eden hemen her seyyah bu durumdan şikâyet etmiştir.

Eğitimin gayri müslimlerin elinde olması hususuna değinen Babanzade şöyle serzenişte bulunmuştur: "Beyrut'un bütün halk sınıflarını ruhban eğitimden kurtarmak istiyorsak, şu anda mevcut olan ecnebi mektepleri ile rekabet edecek mektepler açmalıyız. Fransa bile Katolik eğitiminden yakayı kurtarmak için bu kadar çabaladığı halde, bizim durmamız uygun mudur?"⁷² Benzer düşünceler Numani'de de dile getirilir. "Bizi üzüntülere boğan şey, bu şehir İslam idaresinin bir merkezi ve Müslümanlar burada idare edenler durumunda olmasına rağmen kültürde ve medenileşmede Müslümanların Hıristiyanlarla mukayese edildiğinde çok geri planda olmasıdır"⁷³

Mağmumi, gayri müslim okulları hakkında bilgi verdikten sonra Müslüman ilkokullarını eleştirir: "Genel eğitim çok ilerlemiş olup bir mülki idadi okulu, bir askeri rüştiye, Fransız rahipleriyle, Amerikalılar tarafından açılmış iki tıp okulu, Protestan ve Katolik okulları, sekiz on matbaa ve kütüphane bulunmaktadır. Üzülecek konu ise Müslüman İslam ilkokullarında hala eski yöntemle eğitim yapılmasıdır."⁷⁴

Akçura ise bizzat ziyaret ettiği okullar hakkında ayrıntılı gözlemlerde bulunur:

"Beyrut'ta Külliye-i Osmaniye'den başka Arapların mektebi yok. Çocukların bir köşesine toplanıp bağrıştığı, toprak üstüne hurma dallarından yapılmış derme

⁷⁰ Arabizm ve Arap milliyetçiliğinin doğuşu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Davut Hut, "Osmanlı Arap Vilayetleri, Arabizm ve Arap Milliyetçiliği", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl: I, Sayı: Ortadoğu Özel, s. 105–150.

⁷¹ Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji (II. Abdülhamid Dönemi 1876–1909)*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Doğan Kitap, İstanbul 2014, s. 119.

⁷² Babanzade, *Beyrut'tan Kuveyt'e Irak Mektupları*, s. 29.

⁷³ Numani, *Anadolu–Suriye–Mısır Seyahatnamesi*, s. 139.

⁷⁴ Mağmumi, *Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Anıları Yüzyıl Önce Anadolu ve Suriye*, s. 243.

*çatma kulübeleri mektep olarak saymazsak!*⁷⁵ *Beyrut şehrinin planına göz atınca, şehri kaplayan büyük binaların hepsinin mektep, hem de ecnebi mektebi olduğu görülüyor. Beyrut'ta pek çok mektep var; Fransızlar, Amerikalılar, İngilizler, Almanlar, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler hatta Türkler orta, aşağı derecede mektepler yapmışlar. En az mektebi bulunan halk, Müslüman Araplar!*⁷⁶

Tüm bunlardan anlaşılan, Beyrut'a gelip giden kişilerin zihninde kalan en önemli hatıra, ecnebi mektepleri ile Müslüman mektepleri arasındaki “fark” olmuştur.

5. Sosyal Hayat ve Halkın Yaşayışı

Seyahatnameler, mektuplar, anılar, günlükler, hatıratlar bir bölgenin sosyal hayatına dair önemli bilgiler ihtiva eden, benzeri bulunmaz eserlerdir. Birinci elden kaynak olarak değerlendirilebilecek olan bu çalışmalara ihtiyatlı yaklaşmak gerektiği aşikârdır. Çünkü yazılanlar şahsi tecrübeye dayalı; bazen duygusal, bazen siyasal, bazen de kişisel açıdan değişkenlik gösterebilecek öznel yargılardır. Yine de bu yargılar, doğru değerlendirildiği takdirde dönemi anlamak adına en kıymetli eserlerdir. Bilhassa sosyal hayat hususunda bu eserlerin kıymet-i harbiyesi oldukça fazladır.

Beyrut halkının karakterine dair çıkarımlar yapan Babanzade, eserinde şöyle yazar: “Beyrut ahalisinde, hemen reddedilemeyecek bir açıklıkla ilk göze çarpan şey, dikkat çekici bir çalışkanlık ve bu çalışkanlığa rehberlik yapmak üzere hayret uyandıran bir zekâdır. Beyrutluların her sınıf halkında sarraflığa ve bankerliğe varıncaya kadar ticaretin her çeşidi için, özel bir kabiliyet eseri görülüyor. İşte bundan dolayıdır ki Beyrut sanatkâr bir memleketten çok, tüccar bir memlekettir.”⁷⁷ Daha ziyade halkın dış görünüşü üzerinde duran Numani'nin gözlemleri şöyledir:

“Buranın dili genellikle Arapçadır. Hristiyanlar, Yahudiler ve başkaları Arapça konuşur. Kılık kıyafet biçimi Arap usulüne çok yakındır. Ama şalvar Afganistan'ın Kabillileri tarzındadır. Şalvarın iki bacağına arası fil hortumu gibi yere

⁷⁵ Akçura, *Suriye ve Filistin Mektupları*, s. 59.

⁷⁶ Akçura, *Suriye ve Filistin Mektupları*, s. 21.

⁷⁷ Babanzade, *Beyrut'tan Kuveyt'e Irak Mektupları*, s. 28.

doğru sarkıyor. Bu ise görüntüde bir güzellik kabul ediliyor. Bir şalvar 9-10 metre kumaştan yapılıyor. Müslüman, Hıristiyan, Dürzi hepsi bunu giyiyor. Şüphesiz ki yeni eğitim görmüş kişiler ceket, pantolon giymeye başlamışlardır.”⁷⁸

Mağmumi ise Beyrut ahalisinin çalışkanlığına değindikten sonra dil konusundaki gözlemlerini paylaşır: “Beyrut ahalisi, çalışkan ve oldukça zekidir. Yerel dil Arapça ise de Fransızca ve İngilizce çok yaygındır. Sandalcılar ve boyacılar bile bu dillerden birini anlıyor. Hâlbuki Türkçe hükümet dairesinden başka yerde konuşulmamaktadır.”⁷⁹

Beyrut, Müslüman bir Osmanlı idaresi altında olsa dahi yabancı etkisinin hayli fazla olduğu bir şehirdir. 19. yüzyılda gelişen Hıristiyan burjuvazisi, şehir ve liman etrafına yerleşmiştir. Ekonomik gücü olan bu grupların; siyasi, iktisadi ve entelektüel olarak etkileri hayli fazla olmuştur. Bu nedenle Avrupa sosyal hayatından esintiler, halkın yaşayışına bir hayli tesir etmiştir.⁸⁰

Halkın yaşayışında bir başka dikkat çekici özellik ise öğle saatlerinde, bugün İspanya’da devam eden siesta (öğle uykusu) tarzında bir anane olmasıdır. Beyrut’ta öğle saatlerinde sokakların bomboş olduğunu aktaran seyyahlar, bu saat için İtalyanların bir ifadesi olan; “gli cani e gli Francesi” yani köpeklerden ve Fransızlardan başka kimsenin dolaşmadığı saat demişlerdir.⁸¹ Güneylilerin “öğle uykusu”, Osmanlıların ise “keyif” dedikleri bu saat, peygamber hadislerinde “öğleyin kaylûle⁸² yapınız. Muhakkak şeytanlar öğle vaktinde kaylûle yapmazlar” şeklinde öğütlenmiştir.⁸³

⁷⁸ Numani, *Anadolu–Suriye–Mısır Seyahatnamesi*, s. 134.

⁷⁹ Mağmumi, *Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Anıları Yüzyıl Önce Anadolu ve Suriye*, s. 243.

⁸⁰ Bernard Lewis, *Ortadoğu (İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi)*, (Çev. Selen Y. Kölay), Arkadaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 403.

⁸¹ T.J. Gorton, *A Beirut Anthology (Travel Writing Through the Centuries)*, The American University in Cairo Press, New York 2015, s. 89.

⁸² Kaylule konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Nebi Bozkurt, “Kaylule”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 1999, c. XXV, s. 83.

⁸³ İmam Müslim, *Sahih-i Müslim Muhtasarı*, (Der. Hanifi Akın), Polen Yayınları, İstanbul 2008, s. 230.

Ulaşım ile ilgili olarak, seyyahların verdiği bilgiler çok fazla değildir. Seyyahlar genelde gezip gördükleri yerleri anlatmışlar, yolculuk kısmını üstünkörü geçerek konuyu fazla uzatmamaya özen göstermişlerdir. Bu nedenle, ulaşım hususunda çok ayrıntılı malumat bulunmamakla beraber, oldukça gelişmiş bir ulaşım ağı olduğunu anlamak mümkündür. Buranın bir ticaret kenti olduğu göz önüne alınırsa, başka türlü düşünülmesi de aşikârdır. Beyrut; tramvay hatları, sokak lambaları, saat kuleleri ve batı tarzı mimarinin, II. Abdülhamid⁸⁴ döneminde ilk girdiği şehirlerden birisi olmuştur.⁸⁵ Ulaşım araçlarının çeşitliliği konusunda en doyurucu bilgiye ise Şerafeddin Mağmumi'de ulaşmak mümkün. Kendisi Avrupa tarzı diligence arabalarından, landon ve faytonlardan, omnibüsler ve Şam'a kadar uzatılan dar hatlı demir yolundan bahseder.⁸⁶

Beyrut şehri bir liman ve ticaret şehri olmasından dolayı, halkı da genellikle ticaretle uğraşmaktaydı. Bununla ilgili gözlemlerini aktaran Akçura bu durumu şu şekilde anlatmaktadır: “Parayı çok seviyorlar, hem çok iyi tüccarlar, eski Fenikelilerin kanları hala damarlarından çıkmamış. Lakin ticareti hala Finikeliler zamanındaki şekilde yapmaya çalışıyorlar. Aradan geçen birkaç bin yılı hesaba alıp üzülüyorlar.”⁸⁷ Ticaret anlamında önemli bir hareketlilik olsa da bunun hala geleneksel yollarla yapıldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Makalenin genelinde, seyyahlardan aktardığımız pasajlarda da görüleceği üzere Beyrut şehri, birçok açıdan Arap yarımadasındaki diğer şehirlerden ayrılmaktadır. Bunun en bariz göstergesi, tüm seyyahların üzerinde adeta ittifak ettiği, halkın

⁸⁴ Beyrut'un 1880'deki mevcut askeri, idari, eğitim ve sosyo-ekonomik yapısı ile ihtiyaçları hakkında Sultan II. Abdülhamid'e bir rapor sunulmuştur. Rapor hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kürşat Çelik, “Sultan II. Abdülhamid'e Sunulan Bir Layiha: 1880 Tarihli Beyrut Layihası”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ 2018, Cilt: XXVIII, Sayı: 2, s. 345-362.

⁸⁵ Masters, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapları (1516-1918) Sosyal ve Kültürel Bir Tarih*, s. 211.

⁸⁶ Mağmumi, *Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Anıları Yüzyıl Önce Anadolu ve Suriye*, s. 243.

⁸⁷ Akçura, *Suriye ve Filistin Mektupları*, s. 29.

“çalışkan” oluşudur. Arap yarımadasında nadir rastlanan bu erdem, bu şehrin karakteristik özelliklerden biridir. Yine birçok batı diline hâkim insana sahip şehir, çok dillilik ve kozmopolitlik açısından da diğer Arap şehirlerinden farklı bir hüviyete sahiptir. Ayrıca, Arap coğrafyasında en fazla yayının yapıldığı şehirdir.⁸⁸ Ticaretteki maharetleri ise Arap yarımadasının büyük bölümünde görülen bir ananın devamıdır.

Makale yalnızca Müslüman seyyahların gözüyle şehri anlatmayı hedeflemiş olsa da incelenen tarih aralığında (1890-1914) çok çeşitli ülkelerden Beyrut’a seyyahlar geldiği arşiv belgelerine yansımıştır. Örneğin; 1896’da dokuz Alman seyyah,⁸⁹ 1901’de Amerikan seyyahlar,⁹⁰ 1903’de 116 İngiliz seyyah⁹¹ ve 1904’de 63 Fransız seyyah⁹² Beyrut’u ziyaret etmiştir. Devletin bu hassas bölgeye yapılan izinsiz seyahatler konusunda dikkatli olduğu ve izin almadan gelen seyyahlar hakkında işlem yaptığı yine arşiv belgelerine yansımıştır.

Beyrut, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında gelişme gösteren, yük ve yolcu taşımacılığının hayli canlı olduğu bir limana sahiptir. Şehir sahip olduğu liman ile birlikte ticaret merkezi olarak da öne çıktığından, Avrupalı devletlerin ilgisini çekmiştir.⁹³ Beyrut’a gelen seyyahlar da çaresiz, bölge ile ilgilenen yabancı devletlerin vapurları ile ulaşımı sağlamışlardır. Bu husus seyyahların sıklıkla şikâyet ettiği bir konu olmuş, kendi topraklarında yabancı şirketlerin taşımacılığı tekellerine almış olmaları devlet açısından bir zafiyet olarak görülmüştür.

Her ne kadar yabancıların elinde olsa da ulaşım faaliyetlerinin gelişmesi ticari canlılığın da artmasını sağlamıştır. Zaten yüzyıllardır tüccar olan halk, artan imkânlar ile bankerliğe varıncaya kadar ticaretin her çeşidi ile haşır neşir olmuştur.

⁸⁸ 1908-1914 tarihleri arasında Arap coğrafyasında en fazla yayın yapılan yerler: Beyrut (122), Cebel-i Lübnan (59), Şam (58). Orhan Koloğlu, *Türk-Arap İlişkileri Tarihi*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul 2017, s. 285.

⁸⁹ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 77/950 21 C 1315/27 Kasım 1896.

⁹⁰ BOA, Yıldız Hususi Maruzat (Y..A..HUS.), 420/74 22 C 1319/06 Ekim 1901.

⁹¹ BOA, Y..A..HUS., 444/34 19 Z 1320/19 Mart 1903.

⁹² BOA, DH. MKT. 897/29 26 B 1322/06 Ekim 1904.

⁹³ Davut Hut, “Buharlı Gemiler Çağında Osmanlı Deniz ve Nehir Yolu Ulaşımı”, *Osmanlı’da Ulaşım*, (Ed. Vahdettin Engin, vd.), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2011, s. 84.

Şehre gelen seyyahların üzerinde durduğu noktalardan biri olan halkın tüccar oluşu, bu yüzyıldaki gelişmelerle beraber artmıştır. Elbette ticaret ve ulaşım imkânlarının artması, şehirdeki sosyal hayatı da etkilemiştir. Avrupa sosyal hayatından yansımalar, bölgeye gelen seyyahların dikkatini çekmiştir.

Şehir nüfusu hakkında ayrıntılı bilgiler veren seyyahlar, özellikle farklı etnik unsurlardan oluşan millet dağılımına dikkat çekmişlerdir. Şehirde Müslümanların dışında; Dürzi, Marunî, Mûsevî, Katolik ve Protestan milletleri nüfusun büyük bölümünü oluşturmaktaydı. Özetle Beyrut, barındırdığı farklı milletler ve kozmopolit yapısı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun millet sistemi içerisindeki etnik mozaik yapısını yansıtan bir şehir olmuştur.

Beyrut'a gelen seyyahların hemen hepsi eğitim konusuna özellikle değinmişlerdir. Bunun sebebi, Beyrut'ta eğitim faaliyetlerinin hayli gelişmiş olmasıdır. Bu hususta kentin Osmanlı coğrafyasındaki tek rakibi; İstanbul, demek mümkündür. İngiltere ve Fransa'nın şehre olan ilgisi ticari faaliyetler ile sınırlı kalmayarak, eğitim alanında da kendini göstermiştir. Açtıkları okullarda modern eğitim sistemlerini uygulayan bu ülkeler sayesinde Beyrut halkının birçoğu, Fransızca ve İngilizce dillerini konuşabilmekteydi. Tüm bu ecnebi ve Müslüman mekteplerini gezen seyyahların hemen hepsi, yükseköğretimdeki Müslüman sayısının azlığından ve Müslüman okullarının yeterli düzeyde eğitim veremeyişinden şikâyet etmişlerdir.

Ele alınan tüm başlıklarda görüldüğü üzere, Beyrut birçok yönüyle İstanbul'u andırmaktadır. İstanbul'u andırmakla kalmayıp, onunla kıyaslanmaktadır. Bazı yönleriyle İstanbul'un önüne dahi geçmektedir. Gerçekten de Beyrut; coğrafi, etnik, dini, sosyo-ekonomik ve kozmopolitlik açısından Ortadoğu'nun İstanbul'u gibidir. Barındırdığı tüm güzelliklerin yanında, buna paralel olarak üzerinde planlar yapılan, büyük güçlerin çıkar çatışmaları altında zarar gören bir şehirdir. Beyrut'ta hiçbir şey sürekli değildir. Hayaller, umutlar, sevinçler. Ancak umutsuzluk da sürekli değildir. Yorucu, sıkıcı fakat tarifsiz şekilde güzel. Şairin de dediği gibi; pürziya, pürelvan, pürzehep, pürevrak, pürezhar, güzel Beyrut...

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),

Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.) nr.1796/28, nr.198/85, nr.270/63, nr.1672/64,
nr.1768/27, nr.1787/123, nr.2683/80, nr.897/29.

Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.}MKT. MHM.) nr.606/2, nr.606/5, nr.606/8; Dâhiliye
Şifre (DH. ŞFR.) nr.575/25.

Yıldız Hususi Maruzat (Y.A..HUS.), nr.420/74, nr.444/34; Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO),
nr.77/950; Beyrut Vilayet Salnamesi (1892/1893/1908).

Seyahatnameler, Araştırma ve İnceleme Eserler

Ağaoğlu, Samet, *Babamın Arkadaşları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

Ahmad, Anıs “Şibli Numani”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul
2010, c. XXXIX, s. 126-127.

Akçura, Yusuf, *Suriye ve Filistin Mektupları*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2016.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

Aydın, Bilgi, “Salname” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2009, c.
XXXVI, s. 51-54.

Babanzade, İsmail Hakkı, *Beyrut'tan Kuveyt'e Irak Mektupları*, Büke Yayıncılık, İstanbul
2002.

Beyazıdoğlu, Hayriye, “Salnamelere Göre Beyrut (H. 1310/M. 1893-H.1326/M.1908)”, Gazi
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara
2010.

Bilge, Mustafa, “Lübnan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2003,
c. XXVII, s. 244-246.

Birinci, Ali, “Mehmed Suad Nam-i Diğer Ali Suad'ın Hikâyesi”, *İstanbul Araştırmaları*,
İstanbul 1998, Sayı: IV, s. 159-180.

Bozkurt, Nebi, “Kaylule”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2002, c.
XXV, s. 83.

Çelebi, Evliya, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Haz. Seyit Ali Kahra-
man), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

Çelebi, Kâtip, *Keşefüzzunûn*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1972.

- Çelik, Kürşat, “Osmanlı Hâkimiyetinde Beyrut (1839-1918)”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Elazığ 2010.
- Çelik, Kürşat, “Misyonerlerin Suriye’de Sağlık Alanındaki Faaliyetleri ile Şam Tıp Fakültesinin Açılmasına Dair Bir Rapor” *The Journal of Academic Social Science Studies (JASS)*, Adıyaman 2014, Sayı: 29, s. 139-164.
- Çelik, Kürşat, “Sultan II. Abdülhamid’e Sunulan Bir Layiha: 1880 Tarihli Beyrut Layihası”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ 2018, Cilt: XXVIII, Sayı: 2, s. 345-362.
- Deringil, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji (II. Abdülhamid Dönemi 1876-1909)*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Doğan Kitap, İstanbul 2014.
- Dursun, Davut, “Beyrut”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1992, c. VI, s. 81-84.
- Ebü’l Fida, *Ebü’l Fida Coğrafyası*, (Çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017.
- Erden, Ali Fuad, *Birinci Dünya Harbi’nde Suriye Hatıraları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003.
- Esin, Emel, “Akçuraoğlu Yusuf Bey’e Dair Hatıralar”, *Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu Tebliğleri*, Ankara 1987, s. 36-37.
- Georgeon, François, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri-Yusuf Akçura 1876-1935*, (Çev. Alev Er), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- Gorton, T.J, *A Beirut Anthology (Travel Writing Through the Centuries)*, The American University in Cairo Press, New York 2015.
- Gökbilgin, Tayyib, “1840’tan 1861’e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler”, *Belleten*, Ankara 1946, Cilt: X, Sayı: 40, s. 641-703.
- Güler, Mustafa, *Cezzar Ahmed Paşa ve Akka Savunması*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2013.
- Hanioğlu, M. Şükrü, “Türkçülük”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi (TCTA)*, İstanbul 1985, c. V, s. 1397.
- Hell, Joseph, “Beyrut”, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, İstanbul 1961, c. II, s. 587-588.
- Hinnells, John, *The Penguin Dictionary of Religions*, Penguin Books, London 1995.
- Humphreys, R. Stephen, “XIII. Yüzyılda Eyyübiler, Memlûkler ve Latin Doğu”, (Çev. Mustafa Kılıç), *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, Sivas 2007, Sayı: XI/1, s. 359-378.

- Hut, Davut, "II. Meşrutiyet Döneminde Bir Osmanlı Entelektüeli Babanzade İsmail Hakkı (1876-1913)", (Ed. Zekeriya Kurşun ve Haydar Çoruh), *Tarihimizden Portreler Osmanlı Kimliği*, Ortadoğu ve Afrika Araştırma Yayınları, İstanbul 2013, s. 101-122.
- Hut, Davut, "Osmanlı Arap Vilayetleri, Arabizm ve Arap Milliyetçiliği", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl: I, Sayı: Ortadoğu Özel, s. 105-150.
- Hut, Davut, "Buharlı Gemiler Çağında Osmanlı Deniz ve Nehiryolu Ulaşımı", *Osmanlı'da Ulaşım*, (Ed. Vahdettin Engin, Ahmet Uçar, Osman Doğan), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2011, s. 71-101.
- İlgürel, Mücteba, "Evliya Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1995, c. XI, s. 529-533.
- İmam Müslim, *Sahih-i Müslim Muhtasarı*, (Der. Hanifi Akın), Polen Yayınları, İstanbul 2008.
- İvanov, Nikolay, *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi (1516-1574)*, (Çev. İlyas Kemalöğlü ve Rakhat Abdieva), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.
- Keleş, Erdoğan, "Cebel-i Lübnan'da İki Kaymakamlı İdare Düzeninin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamname", Ankara Üniversitesi DTCE, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXVII, Sayı: 43, s. 131-157.
- Koloğlu, Orhan, *Türk-Arap İlişkileri Tarihi*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul 2017.
- Koşay, Harnit, "Yusuf Akçura", *TTK Belleten*, Ankara 1977, Cilt: XLI, Sayı:162, s. 389-400.
- Lewis, Bernard, *Ortadoğu-İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, (Çev. Selen Y. Kölay), Arkadaş Yayınları, İstanbul 2017.
- Mağmumi, Şerafeddin, *Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Anıları Yüzyıl Önce Anadolu ve Suriye* (Çev. Cahit Kayra), Boyut Yayın Grubu, İstanbul 2008.
- Masters, Bruce, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapları (1516-1918) Sosyal ve Kültürel Bir Tarih*, (Çev. Feray Çoşkun), Doğan Kitap, İstanbul 2017.
- Nasrullah, Mehmet ve M. Rüşdü ve Mülazım M. Eşref, *Memalik-i Şahaneye Mahsus Mükemmel ve Mufassal Atlas (Osmanlı Atlası)*, OSAV Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2003.
- Nerval, Gerard, *Doğu'da Seyahat*, (Çev. Selahattin Hilav), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.
- Numani, Şibli, *Anadolu-Suriye-Mısır Seyahatnamesi*, (Çev. Yusuf Karaca), Risale Yayınları, İstanbul 2002.

- Orha, Zafer, “Beyrut Vilayeti’nde Osmanlı İdaresi (1887-1909)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul 2017.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018.
- Ortaylı, İlber, “Osmanlılar’da Millet Sistemi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2005, c. XXX, s. 66-70.
- Suad, Ali, *Suriye, Irak, Necid ve Hicaz Seyahatlerim*, (Haz. Zekeriya Kurşun ve Ali Okumuş), Taş Mektep, İstanbul 2015.
- Şahabeddin, Cenab, *Beyrut, Filistin ve Nablus İzlenimleri 1918*, (Haz. Tayfun Haykır), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015.
- Günaltay, Mehmed Şemseddin, *İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihleri*, Kitabevi, İstanbul 1991.
- Temimi, Mehmed Refik ve Mehmed Behcet, *Beyrut Vilayeti I. Cenub Kısmı (1333-1335)*, Beyrut Vilâyet Matbaası, Beyrut 1917.
- Temir, Ahmet, *Yusuf Akçura*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Togay, Muharrem Feyzi, *Yusuf Akçura’nın Hayatı*, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul 1944.
- Uygun, Süleyman, *Osmanlı Sularında Rekabet (Mesajiri Maritim Vapur Kumpanyası 1851-1914)*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2015.
- Ünver, Metin, “Courtgi (Gürcü) Bahr-i Sefid (L’eege) Vapur Kumpanyası 1883-1911”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Bahar 2018, Sayı: XXIV, s. 175-210.
- Zeine, N. Zeine, *Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*, (Çev. Emrah Akbaş), Gaye Kitabevi Dağıtım, İstanbul 2003.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (1): 169-190

Geliş Tarihi:26.04.2019

Kabul Tarihi:09.05.2019

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.558168>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

İŞLETMELERİN ULUSLARARASILAŞMASINA YÖNELİK KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Muhammed KOÇAK*

Öz

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı değişim ve gelişmeler işletmeleri de derinden etkilemiştir. Dünyadaki tüm faaliyetler kendi sınırlarını aşır yerel olmaktan çıkmış ve uluslararası boyut kazanmıştır. Bilgi, iletişim, ulaşım ve lojistik teknolojilerindeki gelişmeler, ülkeler arasındaki sınırları kaldırmış ve tüm dünyayı global bir pazar haline getirmiştir. Firmalar kâr edebilmek, hayatta kalabilmek veya rekabet edebilmek için bu değişime ayak uydurmak zorunda kalmıştır. İşletmelerin üretim fazlalıklarını satma, daha fazla kâr elde edebilme, riski azaltma, gelişme ve büyüme istekleri firmaları uluslararasılaşmaya yönlendirmiştir. Bu çalışmanın amacı firmaların hangi yöntemlerle veya stratejilerle uluslararası pazarlara gireceği, giriş stratejilerini belirlerken nelere dikkat edeceği, bu stratejilerin firmanın başarısı veya başarısızlığı üzerinde doğrudan etkisinin olup olmadığının ortaya konulmasıdır. Çalışmamızda uluslararasılaşmanın kavramsal değerlendirilmesi yapılmış, işletmeleri uluslararasılaşmaya yönlendiren faktörlerin neler olduğuna değinilmiş, uluslararasılaşma sürecinin nasıl gerçekleştirilebileceğini anlatan teoriler üzerinde durulmuş, uluslararası pazarlara giriş stratejilerinin ve bu stratejilerin seçimini etkileyen faktörlerin neler olduğu ile ilgili literatür çalışmalarına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Uluslararasılaşma, Strateji, Uluslararası pazar, Uluslararasılaşma teorileri.

* Sakarya Üniv. İşletme Enst.Yüksek Lisans Öğrencisi/Ondokuz Mayıs Üniv. Bafra MYO Öğr. Gör., muhammed.kocak@ omu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0717-8675>.

A Conceptual Framework for Internationalization of the Enterprises

Abstract

The changes and developments brought out by the globalization also have deeply affected the enterprises. All of the activities in the world have gone beyond their own borders and gained an international dimension. Developments in information, communication, transportation, and logistics technologies have removed the boundaries between countries and made the whole world a global market. Firms have had to keep up with this change in order to profit, survive or compete. To sell the surplus of enterprises, to make more profit, to reduce the risk, development and growth requests led firms to internationalization. The aim of this study is to determine with which methods or strategies companies will enter into international markets, to what will they pay attention when determining input strategies, and whether these strategies have a direct effect on the company's success or failure. In our study, conceptual evaluation of internationalization is made; the factors that direct the enterprises to internationalization are mentioned; theories on how the internationalization process can be realized are focused on; entry strategies to international markets and the factors affecting the selection of these strategies are explained.

Keywords: Globalization, Internationalization, Strategy, International market, Internationalization theories.

Giriş

Uluslararası pazarlar, özellikle II. Dünya savaşıdan sonra hem özel hem de kamu sektörünün dikkatini çekmeye başlamıştır. Kamu sektörü ödemeler dengesini sağlamak ve gayri safi milli hasılayı büyütmek için uluslararası pazar araştırmaları yaparken özel sektör, maliyetleri düşürmek ve daha fazla kâr elde edebilmek veya üretim fazlalıklarını eritmek amacıyla yeni pazarlar aramaya başlamışlardır. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı teknoloji, hukuk, iletişim, ulaşım sistemleri ve bilişim sektöründeki gelişmeler, ülkeler arasındaki sınırları ortadan kaldırmış ve

tüm dünyayı mal, hizmet ve sermaye için global bir pazar haline dönüştürmüş, işletmelerin uluslararası pazarlara entegrasyonunu kolaylaştırmıştır.

Daha önceleri sadece kendi yerel pazarlarında kendi müşterilerine mal ve hizmet sunan işletmeler, rekabet edebilmek ve hayatta kalabilmek için faaliyetlerini ulusal sınırlarının dışında yer alan başka pazarlara taşımak zorunda kalmıştır. Günümüzde çok önemli olan uluslararasılaşma kavramı farklı şekillerde tanımlanmıştır. Ancak uluslararasılaşma, en genel tanımıyla işletme faaliyetlerinin ulusal sınırlarının dışına taşınması olarak ifade edilebilir.

İşletmelerin hangi yöntemlerle ve stratejilerle uluslararası pazarlara gireceği, giriş stratejisini belirlerken nelere dikkat edeceği, başarı ya da başarısızlığı konusunda doğrudan etkili konulardır. Çalışmamızda uluslararasılaşmanın kavramsal değerlendirmesi yapılmış, işletmeleri uluslararasılaşmaya yönlendiren faktörlerin neler olduğuna değinilmiş, uluslararasılaşma sürecinin nasıl gerçekleştireceğini anlatan teoriler üzerinde durulmuş ve uluslararası pazara giriş stratejilerin seçimini etkileyen faktörlerin neler olduğu anlatılmıştır.

1. Uluslararasılaşma Kavramı

Uluslararasılaşma kavramı ile ilgili literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında kavramla ilgili farklı tanımlamalar olduğu görülmektedir. Aşağıda bazı uluslararasılaşma tanımlamalarına yer verilmiştir.

Welch ve Luostrainen (1988) uluslararasılaşmayı, işletmelerin uluslararası faaliyetlere katılım süreci olduğunu ifade etmiştir (Aykan, 2009: 70). Johansen ve Vahle (1990), uluslararasılaşmayı network modeli ile işletmenin amaçlarını gerçekleştirmek için sürekli ilişkiler kurduğu, geliştirdiği, koruduğu ve gerekirse sonlandırdığı birleştirici bir süreç olarak tanımlamıştır (Aykan, 2009: 70). Uluslararasılaşma, işletmeler tarafından gerçekleştirilen ve ulusal sınırları dışında yürütülen her türlü faaliyettir (Yüksel, 1999:6). Ekonomik faaliyetlerin ülke sınırlarını aşacak şekilde yaygınlaşması ve çoğalmasına uluslararasılaşma denir (Eren, 2000:261). Ulusal sınırlar dışında gerçekleştirilen her türlü faaliyet uluslararasılaşmadır (Mut-

lu, 2005:8). Beamish (1995)'e göre, işletmelerin strateji, yapı, kaynak gibi imkânları ile uluslararası çevreye uyum sağlama sürecidir. Bell ve Young (1998)'a göre ise; işletme faaliyetlerinin hem ulusal sınırları içinde hem de dışında ihracat, lisans anlaşmaları, franchising, doğrudan yatırım veya ortak girişimlerden biriyle devam ettirilmesidir. Uluslararasılaşma, işletmelerin kaynaklarında, yapısında ve stratejilerinde uluslararası çevreye uyum sağlamak için değişiklik yapmaya yönlendiren bir süreçtir (Haliloviç, 2017:4; Öztürk, 2014: 30). Uluslararasılaşma; işletme dış faaliyetlerinde meydana gelecek artış ve değişikliklerden dolayı hem dışsal değişime hem de uluslararası yapıya uyumlu olmak için karar mekanizmalarını, stratejilerini ve örgütsel yapıyı kapsayan içsel değişime yönlendiren bir süreçtir (Öztürk, 2014: 30; Keskin, 2011: 40).

2. Uluslararasılaşmanın Nedenleri

Küreselleşmeyle birlikte sermaye akımlarının hız kazanması, dünya pazarlarının şekil değiştirmesi, bilgi, iletişim ve ulaşım teknolojilerinde meydana gelen değişiklikler işletmeleri yalnızca büyümek için değil aynı zamanda hayatta kalabilmek ve rekabet edebilmek için, işletmelerin uluslararasılaşmaya yönelmelerine sebep olmuştur. İşletmeleri uluslararasılaşmaya yönlendiren birçok faktör vardır. İşletme bu faktörlerin birini veya daha fazlasını dikkate alarak uluslararasılaşır.

Araştırmacılar uluslararasılaşma nedenlerini içsel-dışsal nedenler, reaktif-proaktif nedenler, itici-çekici nedenler şeklinde, birbirine yakın anlamlara gelen terimler kullanarak açıklamışlardır (Gödekmerdan, 2012: 7). Czinkota vd. (2004) uluslararasılaşma nedenlerini, uluslararasılaşmaya başlamasını özendiren çekici nedenler ve uluslararasılaşmaya başlaması için zorlayan itici nedenler olarak ikiye ayırmıştır.

Uluslararasılaşma nedenlerini köken ülkenin itici faktörleri, ev sahibi ülkenin çekici faktörleri, çevresel faktörler ve ekonomik faktörler olarak dört ana başlık altında sıralayabiliriz (Öztürk, 2014: 31). Köken ülkenin itici faktörleri işletmelerin ya kendi bünyeleri içinde ya da faaliyette buldukları çevreden kaynaklanan fak-

törlerdir. Bu faktörler, iç piyasa koşullarının yetersizliği, üretilen malın uluslararası niteliğe sahip olması, ücretlerin, sosyal hakların ve vergilerin maliyetlerinin artırılması ve ülkenin siyasi, ekonomik, hukuki yapısından kaynaklanan olumsuzluklar olarak ifade edilebilir (Keskin, 2011: 42-43; Öztürk, 2014: 32).

Ev sahibi ülkenin çekici faktörleri dışsal nedenler olarak da adlandırılır. İşletmenin içinde bulunduğu çevrenin yapısından kaynaklanan zorluklardan değil, daha çok faaliyet göstereceği yeni çevrede karşılaşacağı zorluk veya kolaylıklarla ilgilidir. Çekici faktörler; koruyucu tedbirler (ihracat kolaylıkları, ithalat kotaları), daha büyük pazar olması, ucuz işgücü ve kamu otoritesinin sağladığı kolaylıklar (vergi istisnaları, muafiyetler, teşvikler)'dir (Haliloviç, 2017: 26-27).

Çevresel nedenler işletmelere uluslararasılaşmada gerekli ortamı hazırlayan etkenlerdir. Bunlar; Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Avrupa Serbest Bölge Anlaşması (EFTA), Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi uluslararası anlaşmalar ve kuruluşların sağladığı kolaylıklar, siyasi nedenlerdir (Öztürk, 2014: 33-34).

Ekonomik nedenler ise gümrük tarifeleri, kotalar, yasaklar gibi etkenler, yeterli pazarlama kuruluşlarının olmaması, rekabet edebilmek ve değişen piyasa şartlarına uyum sağlamak ve ucuz işgücü ve doğal kaynakların varlığıdır (Keskin, 2011: 45). Çavuşgil ve Knight (2009) ve Hodgetts (1997/1998) çalışmalarında uluslararasılaşma nedenlerini şu şekilde sıralamıştır;

- Farklı pazarlara girerek büyümeyi hedeflemek,
- Daha fazla kâr elde edeceğini düşünerek yabancı pazara girmek,
- Üretim ve pazarlama faaliyetlerinde ölçek ekonomisinden yararlanmak,
- Daha çok pazarda faaliyet göstererek, pazarlama ve ürün geliştirme için yaptığı masrafları amorti etmek,
- Farklı pazarlardan elde edilecek bilgilerle yeni ürünler geliştirmek,
- Yerel pazardaki rekabet etkisinin artması,
- Üst düzey yöneticilerin uluslararasılaşma yönündeki istekleri.

Mutlu (2005) uluslararasılaşma nedenlerini şu dört başlıkta toplamıştır;

- Pazarla ilgili nedenler,
- Maliyetlerle ilgili nedenler,
- Rekabetle ilgili nedenler,
- Siyasi nedenler.

Mutlu (2008)'ya göre, işletmelerin uluslararasılaşmasının altında yatan faktörlerden en önemlisi, kâr ve istikrardır. Rekabetin yoğunlaşması, işletmeleri daha çok kâr elde etmek ya da büyümek amaçlı motivasyonlarının yanında, hayatta kalmak ve varlığını devam ettirebilmek için de uluslararasılaşmaya yönlendirmektedir (Akben, 2014: 17).

Lewitt (1983)'in de ifade ettiği gibi, haberleşme teknolojilerinde meydana gelen hızlı değişim bütün dünyayı global bir pazar haline getirmiş, artık insanların dünyanın herhangi bir yerindeki insanların hayat tarzını ve tüketim alışkanlıklarını görerek, orada üretilen ürün ve hizmetleri kendileri için de talep etmesi sonucunu doğurmuştur.

3. Uluslararasılaşma Teorileri

İşletmelerde uluslararasılaşma süreçlerinin nasıl gerçekleşebileceğini açıklamaya çalışan modellerdir. Uluslararasılaşma literatürde bir süreç olarak ele alınmış ve bu süreç için bazı modeller geliştirilmiştir (Cubukcu, 2015: 20). Bu modellerin ortak özellikleri, firmaların uluslararası kararlarını, faaliyetlerini ve davranışlarını açıklamaya yönelik olarak ortaya konulmuş olmasıdır (Yeşil, 2010: 43). Ancak her model uluslararasılaşma sürecini farklı değişkenlere göre açıklamıştır.

Uluslararasılaşma sürecini aşamalı olarak gerçekleştirdiğini savunan iki temel model vardır. Bunlar; Upsala Uluslararasılaşma Modeli ve Yenilikçilik Tabanlı Uluslararasılaşma Modeli'dir (Cubukcu, 2015: 21). Bu iki model, ortaya çıktıkları zamanda küçük ve orta ölçekli işletmelerin uluslararasılaşmasının açıklayan oldukça güçlü modellerdir. Ancak zamanla ortaya çıkan yenilikler ve değişiklikler nedeniyle bazı durumları açıklamakta yetersiz kalmıştır ve onların yerine önem kazanan Ağ Network Teorisi ortaya çıkmıştır (Bilgütay, 2018: 33).

Literatür çalışmalarına bakıldığında, işletmelerin neden ve nasıl uluslararasılaştığını anlatan geleneksel uluslararasılaşma modeli ve küresel doğan işletme modeli olmak üzere iki model vardır (Üner ve Kalyoncuoğlu, 2010: 5). Geleneksel modeller, yurt dışı pazarlara girişi, ihracat aşamasından başlatarak doğrudan yabancı yatırım aşamasına kadar giden bir süreç olarak ortaya koyan modellerdir (Çiftçi, 2015: 9).

3.1. Uppsala Modeli

Uppsala modeli uluslararasılaşma sürecini aşamalı olarak açıklamaya çalışan bir modeldir. Uppsala Modeline göre uluslararasılaşma öğrenmeye ve bilgiye dayalı bir süreçtir (Üner vd., 2008: 433). Bu modelde işletmeler, dış pazarlarda faaliyete başlamadan önce kendi iç piyasalarında tecrübe kazanır. Daha sonra genellikle kültürel ve coğrafi olarak yakın ülkelere ihracat yaparak, elde ettikleri bilgi ve tecrübeyle, daha karmaşık giriş yöntemleri kullanarak daha büyük ve uzak pazarlara yatırım aşamasına geçerler (Bilgütay, 2018: 33). Bu model, diğer aşamalı modellere göre burada farklılaşmaktadır. Çünkü aşamaların sonunda doğrudan yatırıma ulaşılacağı varsayımından hareket etmektedir (Taş vd., 2017. 159).

Uluslararasılaşmanın önündeki en büyük engelin bilgi ve kaynak eksikliği olduğunu söyleyen bu görüşe göre işletmeler, uluslararası pazarlarla ilgili bilgi ve öğrenme yeteneklerini arttırdıklarında, kültürel ve coğrafi olarak yakın hissettikleri, benzer uygulamalara sahip ülkelere ihracat yapmaya başlarlar (Çiftçi, 2015: 10).

Uppsala modeline göre, uluslararasılaşma dört aşamadan oluşmaktadır ve bir aşamadan diğerine geçildiğinde, uluslararasılaşmanın düzeyinin de artacağı savunulmaktadır (Çiftçi, 2015: 10).

Johanson ve Vahlne (1977), tarafından yeniden gözden geçirilen modelde, işletmelerin uluslararası pazarlarda faaliyette bulunmalarını engelleyen en önemli etkenin pazar bilgisi noksanlığı olduğunu ifade etmiştir. Pazar bilgisi pazarda yaşanan tecrübelerden elde edilir. Bu bilgi bir ülkeden başka bir ülkeye aktarılabilir ve firma pazarını genişletebilir. İşletmeler bilgi açıklarını kapatarak aşamalı olarak yurt dışı faaliyetlerini artırmaktadırlar (Bilgütay, 2018: 33; Çiftçi, 2015: 12).

Bu aşamalarda, işletmelerin kaynak, pazar deneyimleri ve bilgileri farklıdır. İlk aşamada işletmelerin ihracat faaliyetleri düzenli değildir ve herhangi bir kaynak taahhütleri yoktur (Gödekmerdan, 2012: 34). İkinci aşamada ise, işletmelerin ihracat faaliyetleri bağımsız acenteler vasıtasıyla yapılmaktadır. Bu aşamada işletmeler daha fazla bilgiye sahiptir ve yavaş yavaş kaynak taahhütleri başlamıştır (Çiftçi, 2015: 10-11). Üçüncü aşamada, yabancı ülkelerde satış temsilcilikleri kurulur. Bu aşamada kontrollü bilgi akışı ve kaynak taahhüdü çoktur (Gödekmerdan, 2012: 34). Dördüncü aşamada, büyük kaynak taahhütleri bulunur ve yabancı ülkelerde üretim birimleri kurarak bu pazarlarda nüfuslarını arttırmaktadırlar (Çiftçi, 2015: 11).

Bu modeli açıklamakta coğrafi ve fiziki uzaklık önemlidir. Ancak bununla birlikte, psikolojik uzaklık denilen dil ve kültürel farklılıklar, eğitim seviyesi, pazarın büyüklüğü gibi faktörler üzerinde de durulmuştur (Bilgütay, 2018: 33-34).

Bu modele birçok eleştiri yapılmış ve eksik yönleri olduğu söylenmiştir. Araştırmalara yön vermek için kapsamlı ve teorik bir çerçeve sunmadığı, metodolojik titizlikten yoksun olduğu ve işletmeler için bir tek uluslararasılaşma modeli önerdiği, statik-deterministik olduğu ve yönetsel başarıyı göz ardı ettiği için eleştirilmiştir (Bilgütay, 2018: 34).

3.2. Yenilik Yaklaşımlı Uluslararasılaşma Modeli

Bu model Uppsala modeli temel alınarak geliştirilmiştir. Uluslararasılaşma kararı işletme içi bir yenilik kararı olarak görülmüştür (Bilgütay, 2018: 35).

Bilkey ve Tesar (1977); Çavuşgil (1980); Reid (1981); Czinkota (1982) ve Crick (1995) bu modelin en çok bilinen araştırmacılarıdır. Bu araştırmacıların yaptığı çalışmalar arasında temel itibarıyla farklılık yoktur. Birçok özelliği ortak olmakla birlikte farklılık, aşamaların sayılarında ve tanımlanmasındadır (Çiftçi, 2015: 14).

Farklı araştırmacılar tarafından geliştirilen yenilik yaklaşımı uluslararasılaşma modelleri ve modellerin aşamaları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir (Cengiz, 2010: 26-27).

Tablo 1: Yenilikçi uluslararasılaşma modelleri ve aşamaları

Bilkey ve Tesar (1977)	Wortzel ve Wortzel (1981)	Çavuşgil (1982)	Czinkota (1982)	Reid (1981)	Crick (1995)
İhracata ilgi yoktur. İşletmenin çabası dışında dahi sipariş alınmamaktadır.	Yabancı ülkedeki müşterilerin siparişleri alınır.	Firmanın satış yaptığı pazar iç pazardır.	İşletme ihracat yapmada isteksizdir ve uygunluk araştırması yapmaz.	İhracatın farkında olma, fırsat tanıma, ihtiyaç planlama problemi.	İşletme ihracat konusunda tamamen isteksiz durumdadır.
İşletme yönetimi sipariş almak için isteklidir ancak aktif ihracatın uygunluğunu araştırmak için çaba harcamaz.	Mevcut üretim kapasitesi ile pazarlama yapar.	Firma ihracat ile ilgili bilgi toplar ve ihracatın uygunluğunu denetler.	İşletme ihracatı istemektedir ancak planı içerisinde değerlendirmez.	İhracata niyetli olma, motivasyon, davranış, inançlar ve ihracat beklentileri.	Firma kısmen de olsa ihracatla ilgilenir.
Yönetim aktif olarak ihracat uygunluğunu araştırır.	Üretim kapasitesini artırarak pazarlamaya devam edilir.	Firma sınırlı bir olmak koşuluyla psikolojik yakınlık bulunan pazarlara ihracat yapar.	Firma ihracat davranışları ve uygunluğu denetimini yapar.	İhracat denemesi, sınırlı ihracattan elde edilen kişisel tecrübe.	İşletme ihracatçı olmuştur.
Psikolojik yakınlık bulunan ülkelere ihracat yapılır	Ürünler dağıtım kanallarına verilir.	Doğrudan dağıtım yöntemleri kullanılarak yeni ülke ve pazarlara ihracat yapılır.	İhracat davranışları uygun olmasına rağmen, ihracat yapma olasılıkları araştırılmaz.	İhracatı değerlendirme, ihracatın sonuçları.	İşletme tecrübeli bir ihracatçıdır.

Deneyimli bir ihracatçıdır ve çevresel faktörler için en uygun ihracat düzenlemeleri yapar.	Ürünler dağıtım kanallarından çekilir.	Firma yönetimi, iç veya dış pazarlara yönelme konusunda kesin tercihi oluşturur.	Firma, tecrübeli sınırlı ihracatçıdır ve uygun davranış ve eylemler içerisindedir.	İhracatın kabulü, ihracatın benimsenmesi veya reddedilmesi	İşletme tecrübeli ancak sınırlı ihracatçı olmuştur.
Firma, psikolojik olarak uzak ülkelere de ihracat gerçekleştirir			İşletme artık tecrübeli ve büyük bir ihracatçıdır ve gelecekle ilgili ihracat olasılıklarını planlar.		İşletme tecrübeli ve büyük ihracatçı olmuştur.

Kaynak: *Cengiz, (2010: 26-27); Gödekmerdan, (2012: 29-30).*

3.3. Şebeke Ağ (Network) Modeli

Uppsala Uluslararasılaşma Modeli ve Yenilik Yaklaşımlı Model 1970’li yılların sonlarına kadar uluslararasılaşma süreçlerini açıklamakta yeterli ve isabetli olarak görülmekteydi. Ancak küreselleşme ve entegrasyonun hızla yayılması bu teorilerin olup bitenleri açıklamakta yetersiz kalmasına ve yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Çubukçu, 2015: 28; Çiftçi, 2015: 14).

Johanson ve Mattson (1988)’un Ağ (Network) Uluslararasılaşma Modeli bunlardan birisidir. Bu modele göre işletmelerin uluslararasılaşması sadece kendi olanaklarına değil, faaliyette buldukları şebeke ağına ve bu ağdaki ilişkilere bağlıdır (Gödekmerdan, 2012: 40). Şebeke ağı da sosyal şebeke ağını, uluslararasılaşma yolunu ve kaynakları içerir (Çubukçu, 2015: 29). İşletmeler içinde buldukları ağ bağlantılarıyla ilişkilerini biçimlendirme, kaynaklara erişme ve farklı pazarlara ulaşma imkânına kavuşur (Gödekmerdan, 2012: 41).

Uluslararası ilişkilerin kurulmasında en önemli rolü sosyal şebeke ağı üstlenmektedir (Çubukçu, 2015: 30). Ağ içerisinde işletmenin müşteriler, pazarlama kanalları, tedarikçiler, rakipler, ticari birlikler, üreticiler, kamu ve özel kuruluşlar vb. ile olan ilişkileri yer alır (Gödekmerdan, 2012: 41). Ağ ilişkileri uluslararasılaşmanın hızını artırmakta ve uluslararasılaşma sürecini kısaltmaktadır (Bilgütay, 2018: 37). Modelde işletmelerin aralarındaki uzun dönemli ilişkiler sayesinde uluslararası pazarlarda hem kendi kaynaklarını hem de ağdaki diğer işletmelerin kaynaklarını kullandıklarını ön görmektedir (Gödekmerdan, 2012: 41).

Uluslararasılaşma süreci öncelikle yeni ağlarda ilişkilerin kurulması sonra bu ilişkilerin geliştirilmesi ve son olarak da farklı ülkelerdeki ağlarla iletişimin sağlanması biçiminde üç aşamada gerçekleşmektedir (Gödekmerdan, 2012: 41). Bu süreçte işletmelerin bu aşamaları geçmesi ve uluslararasılaşması pazar ve kültürel faktörlere değil, yeni girdikleri uluslararası pazarlarda kurdukları ilişkilere bağlı olacaktır (Çiftçi, 2015: 17).

3.4. Küresel Doğan İşletmeler Modeli

Küresel Doğan İşletme kavramı ilk kez Rennie'nin Mckinsey & Company için Avustralyalı işletmelerle yaptığı çalışmalarda kullanılmıştır (Çubukçu, 2015: 34).

Mckinsey & Company'nin çalışmasında global doğan işletmeler, en başından itibaren uluslararası pazarları kendi iç pazarının yardımcısı olarak görmek yerine tüm dünyayı kendi pazarı olarak gören işletmeler olarak tanımlanmıştır (Çubukçu, 2015: 34).

Küresel Doğan İşletme teorisine göre işletmelerin uluslararasılaşma sürecini aşama aşama gerçekleştirmesine gerek yoktur, işletmeler bu aşamalardan geçmeksizin yurtdışı pazarlarda faaliyetlerde bulunabilirler (Çiftçi, 2015: 17).

Küresel Doğan İşletmelerin dünya ekonomisinde ve uluslararası işletmecilikte oldukça önemli rolü vardır (Çiftçi, 2015: 21).

Literatürde Küresel Doğan İşletmeler için farklı araştırmacılar aynı anlama gelen farklı kavramlar kullanmıştır. Bu nedenle ortak bir tanım yapılamamıştır

(Üner ve Kalyoncuoğlu, 2010: 12). Ortak bir tanım olmamakla birlikte Küresel Doğan İşletmelerin birtakım ortak özellikleri vardır. Bu özellikler şunlardır (Çavuşgil vd., 2008: 13);

➤ Küresel Doğan İşletmeler kuruluşlarıyla beraber veya kuruluşlarını takip eden birkaç yıl içerisinde mal ve hizmetlerinin ihracına başlarlar ve toplam üretimlerinin %25'ini veya daha fazlasını ihraç ederler.

➤ Küresel Doğan İşletmelerin birçoğu küçük ve orta ölçeklidirler. Büyük, çok uluslu işletmelere göre sınırlı miktarda finansal, beşeri ve somut kaynakları vardır.

➤ Küresel Doğan İşletmelerde üst kademe yöneticilerinin, güçlü bir uluslararası bakış açısı ve uluslararası girişimcilik yönü vardır.

➤ Küresel Doğan İşletmeler bazı bilim adamlarının söylediği gibi yalnızca yüksek teknoloji kullanılan endüstrilerde değil birçok farklı endüstride yer alırlar.

➤ Küresel Doğan İşletmeler farklı dizaynlardaki ürünleri kapsamına alan farklılaştırılmış stratejiyi uygulama eğilimindedir.

➤ Küresel Doğan İşletmeler, sahip oldukları yüksek teknoloji nedeniyle rakiplerine nazaran daha üst kalitede ve daha iyi tasarlanmış güncel ürünlerini müşterilerine sunduklarını vurgularlar.

➤ Küresel Doğan İşletmeler, iletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeleri yakından takip ederek, bilgiyi etkin kullanarak müşteri ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

➤ Küresel Doğan İşletmeler, küçük ölçekli olmaları ve sınırlı kaynaklara sahip olmaları nedeniyle uluslararasılaşırken yurtdışındaki yerleşik, bağımsız araçların kaynaklarından ve onların uluslararası satış imkânlarından yararlanırlar.

4. Uluslararasılaşma Stratejileri

Uluslararası pazarlara giriş stratejisinin seçimi önemli bir konudur. Çünkü işletmelerin yabancı pazarlarda başarılı ya da başarısız olmasını etkileyen en önemli etkenlerden biri de giriş stratejisinin seçilmesidir. Uluslararasılaşma stratejileri

çeşitli alternatiflerden oluşabilir. İşletmeler alternatif stratejilerden kendilerine uygun olanlardan bir veya birkaçını seçebilirler.

İşletmelerin uluslararasılaşma sürecinde, izleyebilecekleri stratejiler şunlardır (Cengiz, vd. 2007: 23);

- İhracata dayalı stratejiler (Doğrudan ve dolaylı ihracat),
- Sözleşmeye dayalı stratejiler (lisans, franchising, yönetim sözleşmesi, sözleşmeli üretim, montaj operasyonları, anahtar teslim projeler),
- Yatırıma dayalı stratejiler (sıfırdan yatırım, ortak girişim, uluslararası satın almalar ve birleşmeler, doğrudan ve dolaylı yatırım).

İşletmeler, bu stratejileri kendi sermaye, teknik bilgi, pazar bilgisi vb. gibi kaynaklara uygun olanlardan birisi veya birkaçını, girmeyi düşündüğü pazar şartlarını dikkate alarak seçebilir (Bilgütay, 2018: 45).

Uluslararasılaşma stratejisini belirleme aşamasında birden çok faktör dikkate alınmalıdır. Uluslararası tecrübe, kontrol ve kaynak bağımlılığı, rekabetçi yapı ve kârlılık bu faktörlerden bazılarıdır. Strateji seçilirken, her stratejinin kendine göre farklı düzeyde risk, denetim, ilgi ve bağlılık içerdiğini bilmek ve en uygun olanını seçmek gerekir (Bilgütay, 2018: 46).

4.1. İhracata Dayalı Stratejiler

İşletmeler uluslararasılaşma kararı verdiklerinde, kendileri için en uygun stratejiyi de seçmek durumundadırlar. Kendilerine strateji olarak en düşük risk içeren ihracattan başlayarak doğrudan yatırıma kadar uzanan yöntemlerden birini seçebilirler. İhracat bu yöntemlerden en çok kullanılanıdır.

Cateora vd. (2009)'e göre, bu yöntem uluslararasılaşmanın başlangıç aşamasında olan işletmeler için daha az riskli ve daha az maliyetlidir.

Girilecek pazarla ilgili bilginin sınırlı ve riskin düşük olması nedeniyle tercih edilen bir yöntemdir. Ancak, bu yöntemde elde edilecek kâr düşüktür (Çavuşgil vd., 2012:406-407). İhracat dolaylı ihracat (ürünleri pazarlayan aracı firmanın olduğu) ve doğrudan ihracat (bütün faaliyet ve kaynaklar firmanın kendisinin yaptığı) olarak ikiye ayrılır.

4.2. Sözleşmeye Dayalı Stratejiler

Uluslararası pazarlara girmek isteyen işletmelerin tercih edebilecekleri stratejilerden bir diğeri de sözleşmeye dayalı stratejilerdir. Bu stratejiler girilmek istenen pazardaki işletmelerle yapılan uzun süreli anlaşmalarla ortaya çıkar. Sözleşmeye dayalı stratejilerin ihracata dayalı stratejilerden farkı bilgi ve becerinin transfer edilmesini sağlayan temel araçlar olması ve işletmelere uluslararası pazarlama faaliyetleri üzerinde daha fazla kontrol olanağı sağlamasıdır.

Lisans Anlaşmaları; Firmanın imalat, ticari marka, patent, teknik bilgi, isim veya başka bir hakkını, başka bir firmaya bir ücret veya pay karşılığı devretmesidir (Erdil, 1992: 44).

Franchising; Faaliyet gösterdiği sektörde başarılı olan, tanınmış ve kalite standartlarını yerine getiren firmaların yönetim, organizasyon, eğitim ve tedarik gibi konularda destek olma şartıyla isim hakkını, işletme yapısını, pazarlama ve yönetim tekniklerini kullanma hakkını belirli bir ücret veya pay karşılığı başka bir firmaya vermesidir (Cengiz vd., 2007: 69; Koparal 2004:84).

Sözleşmeli üretim; Uluslararası pazara açılmak isteyen firmanın bir sözleşme ile üretim iznini girmek istediği pazardaki kendi kalite standartlarında üretim yapabilecek yeterli ekonomik ve beşeri kaynağa sahip olan, yerli bir firmaya vermesidir (Karafakıoğlu, 1997:223; Keskin, 2011: 57).

Yönetim anlaşmaları; Yönetim hizmeti sağlayan kuruluşların, dış pazarlarda anlaştığı bir firmaya, belirli bir zamanda, belirli bir ücret veya pay karşılığında yönetim, teknik destek ve uzmanlaşmış hizmetler verdiği anlaşmadır (Vuran, 2010: 21).

Montaj operasyonları; Firmaların kendi ülkelerinde ürettikleri ürünlerin bir kısmını veya tamamını (tüm parçaların üretildiği entegre tesis yerine) sadece montajının yapıldığı, başka bir ülkede yaptırılmasıdır (Cengiz vd., 2007: 127).

Anahtar teslimi sözleşmeler; Anahtar teslim projelerde, hava limanı, liman, baraj, enerji santralleri, büyük fabrikalar gibi petrol rafinerisi, kimya tesisleri gibi

büyük ölçekli projelerin planlaması, uygulanması, finanse edilmesi, yönetilmesi ve personelinin eğitilmesini içeren sözleşme türüdür (Çavuşgil vd., 2012: 477).

4.3. Yatırıma Dayalı Stratejiler

Uluslararası pazarlara giriş yöntemlerinden bir diğeri olan yatırıma dayalı stratejilerde, tüm sorumluluk ve maliyet yatırımcı firmanın kendisinde olması nedeniyle, kaynak kullanımının ve riskin en yüksek olduğu yöntemdir.

Sıfırdan yatırım; İşletmenin daha önceden herhangi bir tesisinin olmadığı, yabancı bir ülkede ticari ofis, üretim tesisi, dağıtım tesisi veya başka bir yapıya yatırım yapmasıdır (Bilgütay, 2018: 62).

İşletmeler maliyetlerini düşürmek ve rekabet edebilmek için uygun kaynakların, bol faktör girdisinin ve ucuz iş gücünün olduğu yabancı pazarlarda kendi üretim tesisini kurmak isterler. Girmek istedikleri pazarda kontrolün tamamen kendisinde olmasını istemesi, kendi stratejik faaliyetlerini ve teknolojilerini paylaşmak istememesi nedeni ile bu yöntemi seçerler (Bilgütay, 2018: 61-62).

Ortak girişim; Çok uluslu bir işletme ile yerel bir işletmenin amaçlarını ve hedeflerini gerçekleştirmek için faaliyet alanları, sorumlulukları, finansal riskleri ana firmadan ayrı olan ve bir sözleşme ile kurulan üçüncü bir işletmedir (Güçlü, 2013: 74). Yerel firmanın pazar bilgisinden yararlanılması ve girilecek pazardaki siyasi, ekonomik ve hukuki engellerin yerel firma aracılığıyla aşılması nedeniyle avantaj sağlamaktadır.

İşletmelerin sahip olduğu nitelikli iş gücü, bilgi, hammadde, finansal kaynak, ileri teknoloji gibi farklı kaynakların kullanımıyla rekabet avantajından yararlanmak için tercih edilen bir yöntemdir (Gödekmerdan, 2012: 96).

Uluslararası satın almalar ve birleşmeler; Satın alma bir işletmenin, rekabetin yoğun yaşandığı pazara hızlı girmek için mevcut yerel bir firmayı veya tesisi satın almasıdır. Yerel firmanın pazar bilgisi, ekipmanı, müşterileri gibi hazır kaynaklarından yararlanırken aynı zamanda kendi kontrolündeki kaynak ve teknolojilerini de başkaları ile paylaşmamış olması avantajlı taraftır. Yüksek yatırım miktarı gerektirmesi ve dolayısıyla riskin yüksek olması, pazar hakkında yeterli bilgiye

sahip olmamak durumunda ortaya çıkabilecek uyum ve entegrasyon sorunları ise dezavantajlarıdır (Bilgütay, 2018: 64).

Birleşme, iki işletmenin tüm kaynaklarını bir araya getirerek kurdukları yeni bir işletmedir. İşletmelerin tüm varlıkları, hakları, yönetimi yeni kurulan işletmeye geçmektedir (Bilgütay, 2018: 64).

Uluslararasılaşma firmanın faaliyetlerini ulusal sınırların dışına yaymasıdır (Erkutlu ve Eryiğit, 2001:149). İşletme başka bir ülke ile alım-satım ya da yatırım yapmaya karar verdiğinde kendisi için en iyi stratejiye de karar vermek durumundadır (Akben, 2014: 26).

5. Uluslararasılaşma Stratejisi Seçimini Etkileyen Faktörler

İşletmelerin, uluslararasılaşma stratejisinin seçiminde pek çok değişken söz konusudur. Bu değişkenler yönetim tarafından değerlendirilerek uluslararasılaşma stratejisinin belirlenmesi aşamasına gelinir (Akben, 2014: 28). Yöneticilerin strateji seçerken dikkat ettikleri değişkenlerden bazıları şunlardır (Mutlu, 2008:101);

- Firmaların amaçları ve hedefleri, kârlılık, pazar paylaşımı veya rekabetçilik durumu,
- Firmaların finansal, örgütsel ve teknolojik kaynakları ve yeterlilikleri,
- Hedef pazardaki hukuki, kültürel ve ekonomik şartlar ve dağıtım ve lojistik sistemleri gibi işletme altyapısının imkânları,
- Firmaların hedef ve amaçları bakımından hedef pazarda karşılaşılabilecek riskler,
- Firmanın pazara sonradan giren işletmeler ve mevcut işletmelerle karşılaşacağı rekabet,
- Firmanın müşterileri için sunacağı mal veya hizmetlerin karakteristikleri,
- Firmanın büyüklüğü ve kapasitesi,
- Mal ve hizmetlerin sayısı ve özellikleri,
- Girmeyi düşündükleri hedef pazarların sayısı ve büyüklüğü,

- Tahmin edilen satış potansiyeli,
- Esneklik,
- Teknoloji,
- Siyasi koşullar.

İletişim ve lojistik alanındaki teknolojik gelişmeler yeni pazarlara ulaşmayı kolaylaştırmış, firmalar açısından maliyet ve risklerin azaltılmasına yardımcı olmuştur ancak, işletmelerin hedef pazara girerken yanlış strateji seçmeleri pazar potansiyellerini kaybetmesinin yanı sıra, zaman ve para gibi kaynaklarının da boşa gitmesine neden olabilir. (Akben, 2014: 28; Öztürk, 2006: 87).

Firmaların uluslararası pazarlarda başarılı olmalarını sağlayacak doğru uluslararasılaşma stratejisi seçiminde üç farklı yaklaşım söz konusudur. Bu yaklaşımlar şunlardır (Root, 1994: 159);

- Saf yaklaşım,
- Pragmatik yaklaşım,
- Stratejik yaklaşımdır.

a) Saf Yaklaşım

Bütün pazarların veya giriş şartlarının birbirine benzediği ve eşit olduğu düşünülen bu yaklaşımda firmalar, hedefledikleri uluslararası pazarlara aynı giriş stratejisini uygulamaktadırlar. Firmalar, hedef pazarların satış potansiyellerine göre değil, seçtikleri giriş yöntemine uygunluklarına göre karar vermektedir (Root, 1994: 159; Çiftci, 2015: 39). Bu yaklaşım, firmaların hedef pazarlardaki önemli fırsatları kaçırmalarına ve gelecek vadeden diğer pazarlara girememelerine sebep olmaktadır (Gödekmerdan, 2012: 108).

b) Pragmatik Yaklaşım

İşletmeler en az riskli olan pazara giriş stratejisini seçerler. Bu yöntemin yetersiz kaldığı veya kârlı olmadığını düşündüğünde alternatif giriş yollarına başvururlar. Burada amaç, en düşük riskle en yüksek kârlılığı sağlayacak giriş yöntemi seçmektir (Bilgütay, 2018: 40).

c) Stratejik Yaklaşım

İşletmeler birçok alternatif giriş stratejisini karşılaştırarak, hedef pazarda kendisi için en doğru giriş stratejisini belirleyerek uluslararası pazara girer (Bilgütay, 2018: 40).

Uluslararasılaşma stratejilerinin belirlenmesinde işletmelerin uluslararası faaliyetleri üzerinde sağlamak isteyecekleri kaynak miktarı, bu faaliyetler için göze alabilecekleri risk düzeyi ve yine bunun için ayıracakları kaynak miktarı önemli etkenlerdir (Gödekmerdan, 2012: 56).

Kontrol, yabancı pazarlarda alınacak kararları, uygulanacak sitemleri ve yöntemleri etkileme yöntemidir (Gödekmerdan, 2012: 57). Barney (1991)'e göre, kaynak, işletme tarafından kontrol edilen strateji geliştirmek ve uygulamak için kullanılan tüm varlıklardır. İşletmelerin sahip olduğu kaynaklar, işletmeden işletmeye farklı olabilmektedir. İşletme hem herkesin ulaşabileceği ve sahip olabileceği kaynaklara hem de diğerlerinde olmayan değerli, nadir, ikame ve taklit edilemeyen kaynaklara sahip olabilir (Gödekmerdan, 2012: 58).

Barney (1991), kaynakları fiziksel, beşeri, örgütsel olarak üçe ayırmıştır. Fiziksel kaynaklar, maddi (bina, makine, tesis vs.) ve maddi olmayan (işletmenin ürün veya hizmetlerine fark katan, ayrıcalıklı yapan) isim, imaj, marka, patent, teknik bilgi, müşteri portföyü gibi kaynaklardır. Beşeri kaynaklar, işletmede yer alan yöneticiler ve işgörenlerle, bunların eğitim, tecrübe, sağduyu, zekâ, sezgi ve birbirleriyle olan ilişkileridir. Örgütsel kaynaklar ise, işletmenin resmi raporlama yapısı, resmi ve resmi olmayan planlama, kontrol ve koordinasyonu, işletme içinde ve dışında bulunan diğer gruplarla girilen gayri resmî ilişkilerdir. İşletmelerin uygulayacakları stratejiye göre kullanacakları kaynak miktarı farklılık gösterecektir (Bilgütay, 2018: 46).

Sonuç

Son 20-30 yıllık süreye kadar sadece gelişmiş ülkelerle ilgili bir kavram olarak düşünülen uluslararasılaşma, gelişmekte olan ülkeler ve ekonomilerin reka-

bet edebilmek, hatta rekabet üstünlüğünü ve sürdürülebilirliğini sağlamak için kullandıkları bir araç haline gelmiştir. Uluslararasılaşma ister ihracat, ister doğrudan yabancı yatırım, hangi yöntemle olursa olsun işletmeler için bir zorunluluk haline gelmiştir. İşletmeleri uluslararasılaşmaya iten pek çok neden vardır. Bunlar; kâr elde etmek, büyümek, yabancı pazarlardaki fırsatlar, ün ve marka değeri gibi işletme içi faktörler firmaların ulusal pazarlarındaki riskler, rekabet baskısı gibi işletme dışı faktörler olmak üzere ayrılır. Uluslararası pazarlara girişte en çok bilinen ve kolay olan yöntem ihracat ile başlayıp pazardan elde edilen bilgi ve tecrübe ile daha karmaşık ve daha çok kaynak kullanımını gerektiren doğrudan yatırıma kadar aşamalı bir şekilde olabileceği gibi, bu aşamalardan geçmeden de uluslararası pazarlara girilebilir. Uluslararası pazara girişte birden fazla modelin olması, uluslararası pazarlara açılan firmaların birbirinden farklı yapılarının ve özelliklerinin olmasından da kaynaklanabilir. Yerel pazar özelliklerinden farklı özellikler gösteren uluslararası pazarlar hakkında bilgi sahibi olmak oldukça önemlidir. İşletmelerin amaç ve hedeflerini gerçekleştirmek için izleyecekleri strateji seçimi, işletmelerin başarı ya da başarısızlığı üzerinde oldukça etkilidir. Dolayısıyla işletmeler, kendi yapılarına ve kaynaklarına en uygun stratejiyi seçerek uluslararası pazarlara giriş yapmak durumundadır.

Kaynakça

- Akben, İ. (2014). *İşletmelerin uluslararasılaşma derecesinin etkileyen faktörler, uluslararasılaşma derecesi ve performans ilişkisi: bir alan çalışması*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Albaum, G. ve Duerr, E. (2008). *International marketing and export management* (Six Edition). England: Prentice Hall.
- Barney, J. (1991). Firm resources and sustainable competitive advantage. *Journal of Management*, 17 (1), 99-120.
- Bilgütay, H. (2018). *Uluslararası işletmelerin risk kültürü ile uluslararasılaşma stratejileri arasındaki ilişkinin araştırılması*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Bilkey, W.J. ve Tesar, G. (1977). The export behavior of smaller-sized wisconsin manufacturing firms. *Journal of International Business Studies*, 8 (1), 93–98.
- Cateora, P. R., Gilly, M. C. ve Graham, J. L. (2009). *International marketing* (Fourteenth Edition). Newyork: McGraw-Hill.
- Çavuşgil, S.T. (1980). On the internationalisation process of the firm. *European Research*, 8 (6), 273-281.
- Cavuşgil, S. T. ve Knight, G. (2009). *Born global firms: a new international enterprise*. New York: Business expert press.
- Çavuşgil, S. T., Knight, G. A. ve Riesenberger, J. R. (2008). *International business - strategy, management, and the new realities*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Cengiz, E., Gegez, A. E., Pirtini, S. ve Tıǧlı, M. (2007). *Uluslararası pazarlara giriş stratejileri*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Cengiz, H. (2010). *Kobilerin uluslararasılaşma süreci ve Ankara Ostim’de bir uygulama*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Crick, D. (1995). An investigation into the targeting of u.k. export assistance. *European Journal of Marketing*, 29 (8), 76–94.
- Czinkota, M. R. (1982). *Export development strategies: US promotion policy*. New York: Praeger Publishers.
- Czinkota, R. M., Ronkainen, A. I. ve Moffett, H.M. (2004). *International business*. Ohio: South-Western College Publishing.
- Czinkota, M. R. ve Ronkainen, I. A. (2007). *International marketing* (Eight Edition). Florence: South-Western Collece Publishing.
- Çiftci, H.S. (2015). *Uluslararasılaşma ve işletmelerin uluslararasılaşma sürecindeki e-ticaret faaliyetleri: örnek işletme incelemesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çubukcu, B.B. (2015). *Kobi’lerde uluslararasılaşma süreci ve süreci etkileyen faktörlerin belirlenmesi; TRAI bölgesinde bir araştırma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdil, T.S. (1992). *Pazarlamada uluslararasılaşma süreci ve Türk işletmelerinde uluslararasılaşma süreci*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Erkutlu, H. ve Eryiğit, S. (2001). Uluslararasılaşma süreci. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 149-164.
- Gödekmerdan, L. (2012). *Psikolojik mesafenin uluslararasılaşma sürecindeki rolü: Türkiye'nin ihracatı üzerine bir araştırma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güçlü, İ. (2013). *İşletmelerin uluslararasılaşma sürecinde ihracat stratejileri ve bir araştırma*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Halilovic, V. (2017). *Uluslararasılaşmada dış pazarlara giriş: bir vaka analizi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü.
- Hodgetts, R. (1997). *Yönetim: teori, süreç ve uygulama*. (Çev. C. Çetin ve E. C. Mutlu). İstanbul: Der Yayınları.
- Johanson, J. ve Mattsson, L. G. (1988). *Internationalisation in industrial systems: a network Approach. Strategies in Global Competition*. London: Croom Helm.
- Johanson, J. ve Vahlne, J. E. (1977). The Internationalization process of the firm-a model of knowledge development and increasing foreign market commitments. *Journal of International Business Studies*, 8 (1), 23-32.
- Karafakıoğlu, M. (1997). *Uluslararası pazarlama yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Keskin, S. (2011). *Uluslararasılaşma sürecinde marka yönetimi ve bir örnek uygulama*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koparal, C. ve Özalp, İ. (Ed.) (2004). *Uluslararası işletmecilik, ülke dışı faaliyetler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Theodore L. (1983). *The Globalization of markets*. Boston: Harvard Business Review.
- MUTLU, E. C. (2005). *Uluslararası işletmecilik: teori ve uygulama*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Mutlu, E.C. (2008). *Uluslararası işletmecilik teori ve uygulama*. (Üçüncü Basım) İstanbul: Beta Basım.
- Öztürk, S. A. (2006). *Küresel sınırları zorlamak: uluslararasılaşma süreci ve sınırları zorlayan şirketler*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Öztürk, O. C. (2014). *Marka yönetimi ve uluslararasılaşma süreci*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Reid, S. D. (1981). The decision - maker and export entry and expansion. *Journal of International Business Studies*, 12 (2), 101-112.

- Root, F. R. (1994). *Entry strategies for international markets*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Vuran, M. (2010). *Ulusal şirketlerin uluslararasılaşma stratejileri: Türkiye ilaç şirketleri örneği*. Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wortzel, L. ve Wortzel, H. (1981). Export marketing strategies for NIC and LDC based firms. *Colombia Journal of World Business*, 16 (5)1, 51-59.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (1): 191-208

Geliş Tarihi:02.02.2019

Kabul Tarihi:29.05.2019

<https://doi.org/10.30561/sinopusd>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

FÂRÂBÎ'DE “İYİ, YETKİNLİK VE MUTLULUK”KAVRAMLARI IŞIĞINDA PDR HİZMETLERİNE FARKLI BİR YAKLAŞIM

Filiz Toprak KARAKAYA*

Enver UYSAL**

Öz

Günümüzde Psikolojik Danışma ve Rehberlik, gerek eğitim, gerekse hayatımızın diğer alanları için önemli bir yere sahiptir. Buna yönelik hizmetlerin ana kavramlarından olan ideal benlik, kendini gerçekleştirme, anlam arayışı, mutluluk gibi kavramlar ve bunlara ulaşma çabası, Fârâbî felsefesindeki iyi, yetkinlik, nihai hedef ve mutluluk kavramlarıyla benzerlik göstermektedir. Her iki disiplinin de ortak noktası, son kertede kişinin sağlıklı ve mutlu bir birey olabilmesidir. Fakat gerçek mutluluğun ne olduğu ve ona nasıl ulaşılabacağı doğru şekilde bilinmediği takdirde, bu süreç sonunda derin bir hayal kırıklığı yaşanması kaçınılmazdır. Ayrıca nihai hedefin bu dünya ile sınırlı tutulması, bu hedefe ulaşıldığında anlam arayışının ve yaşam gagesinin sona ermesi gibi önemli bir sorunu da beraberinde getirecektir. Bu ise PDR çalışmalarının zayıf halkası olarak görünmektedir. Çalışmada önce konunun kavramsal boyutu üzerinde durulmuş, PDR hizmetlerinin temelini oluşturan anlam arayışı, öz farkındalık ve özellikle A. Maslow'un düşüncelerine dayanarak kendini gerçekleştirme kavramı ile PDR'de nihai gayeler belirlenmeye çalışılmıştır. İkincil olarak Fârâbî'nin özellikle *Tahsîlü's-Saâde*, *Tenbîh alâ Sebîli's-Saâde*, *Fusûlü'l-Medenî* ve *el-*

* Bursa Uludağ Üniv., SBE Yüksek Lisans Öğrencisi. filiztoprakkarakaya@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3980-1767>.

** Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, euysal@uludag.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7975-9762>.

Medînetü'l-Fâzıla adlı eserlerinde *iyi, yetkinlik ve mutluluk* kavramları incelenmiş, filozofun bu kavramlarla ulaşmak istediği nihaî amaç tespit edilmeye çalışılmış, sonra da iki alan arasındaki benzerlikler, ortak yönler ve ayrışmalar değerlendirilmiştir. Fârâbî'nin bu kavramlara ahlâkî ve metafizik bir boyut yükleyerek insanın ancak bu yetkinlikle iki dünya mutluluğuna ulaşabileceğini vurguladığı görülmüş, PDR hizmetlerinde ise kendini gerçekleştirme çabasında insanın, öteki dünya mutluluğunu göz ardı ettiği gözlemlenmiştir. Son olarak da, Fârâbî'nin vurgulayıp öne çıkardığı boyutun dikkate alınmasının, PDR hizmetlerinde eksik gibi görünen halkayı tamamlayabileceğine dikkat çekilmiştir. Çalışmada analiz, sentez ve değerlendirme yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Fârâbî, Mutluluk, Kendini gerçekleştirme, Öz farkındalık, Yetkinlik.

A Different Approach to Psychological Counseling and Guidance Services in the Light of “Good, Competence and Happiness” Concepts of Fârâbî

Abstract

Today, Psychological Counseling and Guidance has an important place both for education and other areas of our lives. The concepts of ideal individuality, self-realization, search for meaning, and happiness, which is one of the main concepts of services for this purpose, are similar to the concepts of good, competence, the ultimate goal and happiness in Fârâbî philosophy. The common point of both disciplines is that the individual can be a healthy and happy individual in the final analysis. But in case of not known correctly of the subjects about what is true happiness and how to reach it, it is inevitable to be a deep disappointment at the end of this process. In addition, limiting the ultimate goal by this world will bring about an important problem, such as the end of searching for meaning and life purpose when achieving this purpose. This situation is seen as a weak link in PCG studies. In this study, firstly, the conceptual dimension of the subject is emphasized, the search for meaning that forms the basis of PCG services, self-awareness and especially the concept of self-realization based on the thoughts of A. Maslow was tried to determined the final objectives in PCG. Secondly, especially in the Fârâbî's studies which named as *Tahsilu-Saâde*, *Tenbih alâ Sebîli's-Saâde*, *Fusûlü al-Medenî* and *al-Medînetü'l-Fâzıla*, the concepts of good, com-

petence and happiness are examined and tried to determine the ultimate goal that the philosopher wants to achieve with these concepts. Then the similarities, common points and divergences between the two fields were evaluated. It was observed that Fârâbî emphasized that human beings can only achieve two world happiness by putting a moral and metaphysical dimension in these concepts. In PCG services, it has been observed that people ignore the happiness of the other world in their efforts of self-realization. Finally, it was pointed out that the fact that Fârâbî emphasized and highlight might complement the ring that seems to be missing in PCG services.

Keywords: al-Fârâbî, Happiness, Self-Actualization, Self-Awareness, Perfection.

Giriş

Çağımızda hızlı yaşanan teknolojik gelişmelerle modern insan bir yandan sanal ortamda çok büyük bir kitleyle kolay ve hızlı bir iletişim imkânı bulurken, diğer yandan gerçek sosyal hayattan ve hatta kendinden gittikçe uzaklaşarak derin bir yalnızlığa ve yabancılaşmaya sürüklenmektedir. Kişinin içine düştüğü bu yalnızlık ve yabancılaşma; benlik saygısı, çaresizlik, saldırganlık, bağımlılık, depresyon, anlam yokluğu gibi çok önemli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu problemlerle baş edemeyen insanın, nihayetinde “kendini gerçekleştirememesi” ve buna bağlı olarak “mutsuzluk” gibi derin problemleri ortaya çıkmaktadır. Bu durum, son zamanlarda Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik (PDR) hizmetlerine duyulan ihtiyacı her geçen gün artırmaktadır. PDR hizmetlerinin nihai hedefi olan öz farkındalık (self-awareness) ve kendini gerçekleştirme (self-actualization), eğitim felsefesinin de merkezi kavramları haline gelmiştir.

PDR hizmetlerinin geçmişi sanayi inkılâbına dayansa da kişinin kendini gerçekleştirebilmesi manasında “yetkinlik” ve anlam arayışında; bir başka şey için değil, yalnızca kendisi için iyi olan “saf iyi”yi bulma, Antik Yunan felsefesinden İslâm felsefesine kadar pek çok filozofun üzerinde durduğu önemli bir konu olmuştur. Bu bağlamda İslâm felsefesi açısından öne çıkan ilk filozof Fârâbî’dir denilebilir.

Fârâbî insanı bir akıl varlığı olarak tanımlar ve mutlulukla ilgili kuramını bu tanım üzerinde temellendirir. Ona göre mutlu olmak her şeyden önce insanın rasyonel yapısı ile ilgilidir, ama o, insanın maddi realitesini de göz ardı etmez. Onun düşüncesinde her varlık kendine özgü olan yetkinliğe ulaşma gayretiyle yaratılmıştır. İnsanın müstefad akıl düzeyine ulaşır Faal akıl ile “ittisal” durumuna geçmesi, hem var olma gayesi hem de en nihai gayesi olan yetkinlik durumudur. Bu durum, insanın elde edebileceği en yüce mutluluktur (es-saadetü'l-kusvâ) (Aydınlı, 2014).

Yaratılıştaki bu nihai hedefi gerçekleştiremeyen insan, onun yerine koyduğu hedeflere ulaştığında, yaşadığı kısa süreli bir hazzın ardından gerçek isteğinin o olmadığını anlayacak, tekrar bir mutsuzluk ve anlam arayışına girecektir.

Çalışmamızda kişinin hayatının yalnızca bir bölümünde değil, tüm yaşamı boyunca bireyselliğinden önce bir insan olarak, PDR hizmetlerinin de nihai hedefinde olduğu gibi, kendini tanıması ve bu doğrultuda mutlu ve sağlıklı bir birey olarak kendini gerçekleştirmesine Fârâbî üzerinden bir bakış yapmaya çalışacağız.

Konu ile ilgili olarak Fârâbî’de “mutluluk, iyi, yetkinlik” kavramları *Tahsîlu’s-Saâde, Tenbîh alâ Sebîli’s-Saâde, Fusûlü’l-Medenî, el-Medînetü’l-Fâzıla* gibi eserlerinde analiz edilecek ve bu kavramlar PDR hizmetlerinin temelini oluşturan anlam arayışı, öz farkındalık, kendini gerçekleştirme ile mukayese edilecektir.

Dünya Sağlık Örgütü, sağlıklı olma halini; yalnızca hastalık ya da sakatlık bulunmaması demek olmayıp, aynı zamanda bedensel, ruhsal ve sosyal yönlerden de tam bir iyilik durumu şeklinde tanımlamaktadır (Dünya Sağlık Örgütü Tüzüğü, 1948). Günümüzde modern psikiyatrinin de *ruh sağlığı* derken kastettiği, büyük oranda akıl sağlığıdır. İnsan, ruh ve bedenden oluşan bir *akıl varlığı*dır. Bedenin ihtiyaçlarının giderilmesinin önemli olduğu kadar, ruhun ihtiyaçlarının karşılanması ve giderilmesi de önemlidir. Ruh, ancak kendi yetkinliğini kazandığında huzur bulur. Tanımda geçen *sosyal yönlerden de tam iyilik hâli* ise; ancak, kendini gerçekleştirmiş, özgüven sahibi, toplumda kendine bir yer edinip o toplumun parçası olabilmiş bireyin ulaşabileceği bir durumdur.

1. Psikolojik Danışma Ve Rehberlik

Çalışmamızda psikolojik danışmanlık ve rehberliğin türlerine, modellerine, kullandığı yöntem ve tekniklere değinilmeyip, genel manada psikolojik danışmanlık ve rehberliğin anlamına ve onun nihai hedefinin ne olduğuna değinilecektir.

Rehberlik, geniş tanım yelpazesine sahip kavramlardan biridir. Bunun sebebi, belki de etki alanının olabildiğince geniş olması ve insanın değişen ruhsal ve akli yanına hitap ediyor olmasıdır. Ama yine de pek çok tanımda altını çizebileceğimiz önemli benzerlikler bulunmaktadır. Şimdi Milli Eğitim Bakanlığı'nın kurumsal sitesinde yer verdiği tanımlar dâhilinde rehberlik kavramının kapsamını tespit etmeye çalışalım.

“Rehberlik; problem çözebilmesi, bağımsız hale gelebilmesi ve içinde yaşadığı toplumun sorumlu bir üyesi olabilmesi için, bireye verilen yardım sürecidir. Rehberlik; demokratik ortam içinde bireyin kapasite ve yeteneklerini en uygun biçimde geliştirmeyi amaçlayan ve uzman kişilerce verilen tüm eğitim programının bir parçası olarak sunulan hizmetlerdir. Rehberlik; kendini anlaması, ev, okul ve topluma en iyi uyum sağlarken kendi kendini yönetebilmesi için bireylere yardım etme sürecidir. Rehberlik; kendini ve kendi dünyasını anlaması için bireye yardım etme sürecidir. Rehberlik; ferdin en verimli bir şekilde gelişmesi ve tatminkâr intibaklar sağlamasında gerekli olan tercihleri, yorumları ve planları yapmasına, buna yönelik kararları vermesine yarayacak bilgi ve hünerleri kazanması ve bu tercih ve kararları yürütmesi için ferde yapılan sistemli profesyonel yardımdır. En geniş anlamında rehberlik; bir insanın başka bir insana ya da gruba, o insanın ya da grubun en iyi bir biçimde yaşamasına, insanların kendilerini gerçekleştirmelerine en elverişli yolları bulabilmeleri için yapılan yardımlardır. Rehberlik; bireyin yeterlilikleri yetenekleriyle en üst düzeyde gelişerek gereksinmelerini doyumunda, benliğine uygun rol kavramlarını geliştirerek çevresindeki durumlarla ilişkisinde uyum sağlaması için gerekli problem çözme, karar verme bilgi ve becerisini kazanmasında; benlik kavramı ile bağdaşan doğal ve toplumsal gerçeği içinde bir öğrenen olarak anlamlı ve mutlu bir yaşam sürdürmesinde, bireye profesyonel kimselerce yapılan bilimsel ve sistematik yardım sürecidir” (Bkz.http://mebk12.meb.gov.tr/mebiysdosyalar/25/20/7480_55/dosyalar/2015_01/20041658_rehberlik.pdf, 21 Eylül 2018).

Tüm bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere psikolojik danışmanlık ve rehberliğin ilk gayesi kişinin kendini, gerçeğe en yakın şekilde tanımasını ve doğru bir benlik algısına sahip olmasını sağlamaktır. Bununla birlikte kişide bir öz farkındalık yaratmak, yeterlilik ve yeteneklerini en üst seviyede kullanarak yaşadığı toplumla uyum sağlamasına yardımcı olmak ve en nihayetinde ana gaye olarak da kendini gerçekleştirme etkinliğine katkıda bulunmaktır.

Özetle rehberlik bireyin kendisine yardım merkezinde toplandığı için bu noktada *benlik*, *benlik algısı* ve *kendini gerçekleştirme* kavramlarını açmakta yarar vardır:

1.1 Benlik ve Kendini Gerçekleştirme

Benlik sözlükte; “bir kimsenin kendisini kendisi yapan özellik, kişinin öz varlığı, kendilik, kişilik” olarak tanımlanmaktadır. Arapçada *benlik* ya da *kendilik* kavramının karşılığı olarak nefis kelimesi kullanılmaktadır (Mutçalı, 2011). İngilizce ve Almancada ise *self* ve *ego* kelimeleri kullanılmaktadır. Benlik kavramının yerine kullanılan diğer kelime ikilisi ise *öz* ve *özbendir* (Kımtır, 2012; Köknel, 2001).

Genel anlamıyla bakacak olursak benlik; bir kişinin kendisini diğer herkesten ve her şeyden ayrı, eşsiz bir bütünlük olarak algılaması ve bunun bilincinde olmasıdır. Benlik kavramı, gerek felsefede gerekse psikolojide ağırlıklı bir yer tutar. Felsefi yönelime bağlı olarak tanımı değişse de, hepsindeki ortak öge, kendi varlığının bilincinde olma ve iradi eylem yetisidir. Bu genel tanımdan yola çıkarak yapılmış daha özel tanımlara gelince, bunları şöyle sıralayabiliriz: Bilinen, hatırlanan, hissedilen, gözlenen şeyden farklı olarak, bilen, hatırlayan, acı çeken, arzulayan şey, ego, her türlü öznel yaşantının altında yatan bütünleştirici ilke, ruh, insanda doğuştan geldiğine ve kendini gerçekleştirmeye, kusursuzluğa, mükemmelliğe ulaşma yönünde insanı güdülediğine inanılan temel, evrensel potansiyeldir. Bu tanım daha çok Maslow ve Horney gibi hümanistik perspektife sahip psikologların tanımıdır (Budak, 2000). Bir başka ifade ile benlik, kişinin “*ben kimim?*” sorusuna verdiği cevaplar bütünüdür. Kişinin kendi benliği hakkında sahip olduğu doğru veya yanlış tüm hipotezlere *benlik algısı* denir. Bir kişinin kendi hakkında sahip olduğu bilgiler ne kadar doğru ise, benlik algısı da o derecede doğru ve tutarlıdır.

Benlik, kendini gerçekleştirmeye, mükemmelleştirmeye yönelimlidir. Kendini gerçekleştirme, bireyin kendini tamamlaması, kendisi olması ve bu çaba için geçen süreç olarak tanımlanır (Gürses, 2017). Kendini gerçekleştiren kimse, kendine olan yabancılaşmadan kurtulup, kendi gerçek kimliğine ve bütünlüğüne ulaşabilmiş, tüm gizil güçlerinin farkında olan ve kapasitesini tam olarak kullanan yetkin kimsedir. Kendini gerçekleştirme yolunda ilk basamak, kişinin kendini tanımasıdır. “Kendini bil” ilkesi felsefenin en ciddi konularından biridir. *Benlik* bizim ne olduğumuz ise, *ideal benlik* de ne olmak istediğimizdir. Bazen kişi ideal benliğinin ne olduğunu bir türlü doğru tespit edemediğinden, sürekli kendine yeni hedefler koyar. Fakat hiçbirinde kararlı kalmaz. Maruz kaldığı her etki ile birlikte ideal benliğini yeniden şekillendirir, fakat ona bir türlü ulaşamaz. Bazen de bazı insanlar, kendisi için hedeflediği ideal benliğe ulaştığında bütün problemlerini çözmüş olacağını düşünse de, aslında olmak istediğinin ya da olması gerekenin o olmadığını anlayıp derin bir mutsuzluğa kapılır. Friedrich Nietzsche’nin “açıkça büyük amaçlar tasarlayan ve daha sonra bu amaçlar için oldukça yetersiz olduğunu kavrayan kimse, çoğu zaman bu amaçlardan vazgeçecek kadar güçlü de değildir. İşte o zaman ikiyüzlülük kaçınılmazdır” (Nietzsche, 2015: s. 298) sözü tam da bu durumu ifade eder. Kendini gerçekleştirme yolunda çekilen türlü sıkıntıların temel nedeni, bireyin gerçek benliğini iyi tanımaması veya kabullenmemesi, ideal benliğin ne olduğunu doğru tespit edememesidir. Kişi ne derece doğru benlik algısına sahipse, buna bağlı olarak ideal benliğe yaklaşması ve kendini gerçekleştirebilmesi de o denli mümkündür. Tam aksine benlik algısı benliğinle ne derece tutarsız ise, ideal benliğe yaklaşması ve kendini gerçekleştirebilmesi de o denli imkânsızdır. Doğru benlik algısı, bireyi ideal benliğe, ideal benlik ise kendini gerçekleştirmeye götürecektir en önemli basamaktır. Kendinin kim olduğunu ve aslında kim olması gerektiğini bilen kişi, hayatında bir değişim yapma fikrini geliştirebilir. Değişim ise kendini gerçekleştirmenin bir parçasıdır.

Bu konuda önemli çalışmalar yapan psikologların başında hiç şüphesiz hümanistik perspektifin önemli temsilcilerinden biri olan Abraham Maslow (1908-

1970) gelir. Ona göre kendisine imkân sağlandığı takdirde, her insan eninde sonunda, tüm gizli güçlerinin farkına varacak ve kendini gerçekleştirebilecektir. Maslow'un çalışmaları sağlıklı bir kişiliğin nasıl oluştuğu üzerinde odaklanmıştır. O, insan davranışlarını belirleyen en önemli etkenin, ihtiyaçlar olduğunu savunarak güdülemeyi açıklamaya çalışır. Hümanistik perspektife sahip psikologlara göre insan davranışlarını yöneten en önemli güdü, kendini gerçekleştirme güdüsüdür (Gürses, 2017).

Maslow, herkes için dereceleri farklı olmasına rağmen, tüm insanlar için aynı olduğunu söylediği ihtiyaçları, basamaklara ayırmıştır. Bu ihtiyaçların sıralaması:

- 1.Fizyolojik ve temel ihtiyaçlar
- 2.Güvenlik duygusu ihtiyacı
- 3.Ait olma ve sevgi
- 4.Saygı, takdir, tanınma, başarılı olma, ego (öz saygı)
- 5.Kendini gerçekleştirme,

şeklindedir. Buna göre her insan, en alt basamaktaki ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra bir üst basamaktaki ihtiyacını karşılayarak mutlu olur (Aytaç, 2000). Bu basamakların herhangi birindeki eksiklik, kendini gerçekleştirme yolunda bir engeldir. Çünkü bu gereksinimlerin her biri, diğerini gerçekleştirme motivasyonunun ön koşuludur. Alt düzeyde olan gereksinim karşılandığı zaman, bir üst gereksinime geçilir. Piramidin en alt basamağını barınma, korunma, açlık, susuzluk, hayatta kalma gibi temel ve fizyolojik ihtiyaçlar oluştururken, üst basamaklara doğru gidildikçe daha özel olan ihtiyaçlar yer alır. Nihayetinde beşinci ve en üst basamağı ise PDR'nin nihai hedefi olan kendini gerçekleştirme oluşturur.

Bu noktada haklı olarak şu soru akla gelebilir: Kendini gerçekleştirme aşamasına gelmiş, her şeye sahip olduğu halde, bir türlü kendini mutlu hissetmeyen bireylerin varlığı mümkün müdür? Maslow'a göre piramitte üst basamaklara çıktıkça insanların kullandıkları potansiyel yüzdesi düşmektedir. İnsanlar kendini gerçekleştirme ihtiyacının ancak %10 unu karşılayabilmekte, üst basamaklara doğru çıktıkça ve başarısızlık arttıkça, kişi potansiyelini alt basamaklara yönlendirmektedir. Bu sebeple verimlilikte başarı sağlamanın en güvenilir yolu, insan gücü ve potansiye-

lini en yükseğe çıkarmaktır. Bunun için ise insanların ihtiyaçlarını karşılamak ve başarısızlığa karşın güven duygusunu yerleştirmek gerekmektedir (Aytaç, 2000).

Alt basamaklardaki her ihtiyacı karşılayarak kendini gerçekleştirme aşamasına gelmiş, ancak bu ihtiyacının yalnızca % 10'unu karşılayabilmiş, bu sebeple kendini bir türlü mutlu hissedemeyen bireylerin durumu ise özel bir çalışma konusudur.

A. Maslow'a göre kendini gerçekleştirmiş insanlara baktığımızda, şu niteliklere sahip olmaları gerektiğini görürüz:

- a) Gerçeği olduğu gibi algılayabilme
- b) İçten geldiği gibi davranabilme
- c) Bir probleme dönük olma
- d) Kendine yeterli olma
- e) Çevreden bağımsız olma
- f) Takdir edebilme
- g) İnsanlıkla özdeşleşme
- h) Demokratik bir karakter yapısına sahip olma
- i) Nüktedanlık
- j) Yaratıcılık
- k) Sosyal kalıplaşmaya direniş (Gürses, 2017: 39, 40).

2. Pdr-Felsefe İlişkisi

Maurice Reuchlin'in *Psikoloji Tarihi* adlı eserine başlarken kullandığı "psikoloji, felsefenin 'ruh'a ayrılmış dalı olarak kalsaydı, psikoloji tarihi insan düşüncelerinin ilk izleriyle başlayacaktı" (Maurice Reuchlin, 1975: 1) ifadesi, felsefenin psikolojiyi ne derece kapsadığını anlatmak için söylenen en özlü cümlelerden biridir.

Peki, felsefe ne zamandan beri psikolojik danışmanlık ve rehberlik ile ilgilenmiştir? Fransız filozofu Michel Foucault'un da dediği gibi "insan, insani bilgiye sorulmuş olan ne en eski, ne de en sabit problemdir" (Foucault, 2001: 538). İlkçağ Yunan felsefesinde felsefenin ana temasını varlık, oluş ve bozuluş ile değişim

problemi üzerinde şekillenen doğa felsefesi oluşturur. Cicero'nun ifadesiyle Sokrates felsefeyi gökten yere indirmiş, insanî, ahlâkî, toplumsal ve siyasî problemleri felsefenin ilgi alanına çekerek antropolojik dönemin başlatıcısı olmuştur.

Şüphesiz Sokrates'in bu felsefi probleme geçişi, yaşadığı dönemde Atina'da ortaya çıkan demokrasi olgusuyla yakından ilgilidir. Demokrasinin, halkın geniş kitlelerinin siyasal hayata katılmasına imkân vermesiyle Atinalı özgür erkekler, şehirlerinin yöneticilerini, ordularının kumandanlarını seçebiliyor, mahkemelerde yargıç ya da jüri üyesi olarak yer alabiliyorlardı. Tüm bunlar başarılı “yurttaş insanlar” a ve onları yetiştirecek eğitimcilerle olan ihtiyacın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum, salt hikmet arayışı yerine, beklentilere cevap vermek üzere şehir şehir dolaşarak yönetim, cedel, retorik, dilbilgisi, ikna sanatı, mantık, matematik ve edebiyat gibi birçok alanda para karşılığında dersler vererek, dil oyunları ile yanlış doğru, doğruyu yanlış gösterme konusunda insanları eğitip, onlara danışmanlık hizmeti vererek rehberlik eden Sofistlerin sahneye çıkmasına yol açmıştır (Arslan, 2016).

Felsefe tarihinde, hayatı ile öğretisi arasında tutarlılık olan, inandığı gibi yaşayıp, inandıkları uğruna can veren bir filozof olarak karşımıza çıkan Sokrates'in mücadelesi, bu noktada önem arz etmektedir. Çünkü o, ilmin para ile satılmasını, hele hikmet arayışı yerine, dil oyunları ile hakikatin yanlış, yanlışın ise hakikatmiş gibi gösterilmesini felsefenin onuru ile bağdaştıramıyordu.

Bir ahlâk filozofu olarak Sokrates, Delfi tapınağının girişinde de yazdığı gibi “kendini bil”meye önem vermiş, erdem ile bilgiyi özdeşleştirmiştir. Ona göre insan, “bilinçli kişilik”tir. İnsanın erdemi “yetkinliği”, doğasının peşinden koştuğu ereği ise “mutluluk”tur ve insanın ereğini yerine getirmesine hizmet eden her şey “iyi”dir (Arslan, 2016). Sokrates'e göre insanın yetkinliği, bilinçli bir kişiliğe sahip olabilmesidir. Sokrates'in sorgulayarak elde etmeye çalıştığı bilgi, mutluluğa götüren bilgidir. Yine onun erdemle özdeşleştirdiği ve insanı mutluluğa götüren bilgi ise, neyin iyi, neyin kötü olduğunu ayırt edebilmeye götüren bilgidir. Buradan hareketle Sokrates'e göre bilginin erdeme, erdemin de mutluluğa götürdüğünü söyle-

yebiliriz. Fakat Aristoteles'e göre bir insanın yalnızca erdemli olması, onu mutluluğa götürmeye yetmez. Onu, mutlaka bir etkinlikle göstermesi gerekir. Çünkü hayattaki iyi ve güzel insanlardan yalnızca doğru eylemde bulunanlar başarılı olurlar. Tıpkı olimpiyatlarda güçlülere değil, yarışanlara taç giydirildiği gibi. Ve bu etkinlik, yine onun "bir kırlangıçla bahar gelmez" ifadesiyle anlatmak istediği gibi, süreklilik arz etmelidir (Aristoteles, 2015).

2.1. Mutluluk

İslâm felsefesinde mutluluk kavramını, Aristo'nun düşüncelerinden etkilenmekle birlikte, dinî düşünceleri de göz ardı etmeksizin, sistematik olarak ele alan filozof, Fârâbî'dir. Bir sistem filozofu olan Fârâbî, felsefesinin merkezine siyaseti koyarken, mutluluğa götüren erdem eksenli ahlâkı da siyaset felsefesinin içine büyük bir ustalıkla yerleştirmeyi başarmıştır. Ona göre ahlâk, kişilerin; siyaset ise toplumun mutluluğunu amaç edinmektedir. Mehmet Aydın'ın deyimi ile psikoloji ve ahlâkta *mutlu olmak*, siyasette ise *mutlu etmek*, onun felsefesinin ağırlık noktasını teşkil eder (Mehmet Aydın, 1973: 303). Fârâbî'nin siyaset felsefesi, esas olarak insanın hem bu dünyada, hem de ahirette nasıl mutlu olacağını bilme ve gerçekleştirme amacı üzerine yoğunlaşmıştır. O, siyaset ve ahlâkı birbirini içine giren konular olarak görür. Hatta bir bakıma onun, siyaseti ve ahlâkı, bir ve aynı sorunun iki ayrı görüntüsü olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bunu, siyasete ilişkin eserlerinden bazılarına *Mutluluk Yoluna Yönelme*, *Mutluluğun Kazanılması* gibi isimler vermesinde de görebiliriz (Fârâbî, 2015).

Fârâbî için insanın amacı, nihai amacının ne olduğunu bilmesi ve bunu gerçekleştirmesidir. İnsanın nihai amacı ise, *Tenbîh alâ Sebîli's-Saâde*'de belirttiği gibi, üzerinde tartışmaya gerek bile olmayacak kadar açık ve net bir şekilde "mutluluk"tur:

"Mutluluk her insanın arzuladığı bir amaçtır; ona kendi çabasıyla yönelen herkes, ancak bir "yetkinlik" (kemal) olmasından dolayı yönelir; çünkü o çok meşhur bir amaçtır ve bunun böyle olduğunu açıklamak için herhangi bir söze gerek yoktur. İnsanın arzuladığı her yetkinlik ve her amaç, ancak bir "iyi"

(hayr) olduğu için arzulanır. Bu bakımdan, her “iyi” şüphesiz tercih edilir. İyi ve tercih edilebilir olmaları sebebiyle arzu edilen amaçlar çok olduğuna göre, mutluluk, tercih edilen iyi şeylerden biridir” (Fârâbî, 2017b: 145)

Fârâbî’de hiçbir insan, ilk andan itibaren mükemmelliğe haiz olarak var olmaya müsait değildir (Fârâbî, 2017a). Ama her varlık kendine özgü en son yetkinliğine ulaşmak için yaratılmıştır. Dolayısıyla her varlık ve tabii ki insan da kendine özgü yetkinliği elde edebilecek imkânlarla varlığa getirilmiştir. Bu yetkinlikten insana özgü olana “*en yüce mutluluk (es-saâdetü ’l-kusvâ)*” denir. Zira ulaşmayı arzu ettiği mutluluğa kendi gayretiyle yönelen her insan, bir yetkinlik olmasından dolayı ona yönelmektedir (Fârâbî, 2017b: 145).

“İnsandaki ilk akılsallar, onun ilk mükemmelliğini teşkil eder. Ancak bu akılsallar ona sadece nihai mükemmelliğine ulaşmasında kullanılmak üzere verilmişlerdir. Bu nihai mükemmellik ise, mutluluktur. Mutluluk, insan ruhunun varlık bakımından kendisine dayanacağı bir maddeye ihtiyaç duymayacağı bir mükemmellik derecesine ulaşmasıdır. Ve insan, ilk akledilir ilkeleri ve bilgileri kullanarak ilimler ve sanatları elde eder; fiillerinde güzel ve çirkin olan şeyleri bildiren ilkeleri ve mutsuzluğu da onunla idrak eder. Bu mertebeye ancak bazıları fikri, bazıları bedeni olan fiillerle ulaşılır. Bunlar gelişigüzel fiiller değil, kesin ve belirli istidat ve melekelerin sonucu olan kesin ve belirli fiillerdir. Çünkü mutluluğa engel olan iradi fiiller de vardır. Mutluluk, kendisi için istenen, hiçbir zaman bir başka şeyin elde edilmesi için istenmeyen, iyiliktir. Onun ötesinde insanın elde edebileceği daha büyük bir şey yoktur. Mutluluğun elde edilmesinde yararlı olan iradi fiiller, güzel fiillerdir. Bu fiillerin kendilerinden doğdukları istidat ve melekeler de, erdemlerdir. Bunlar kendi özleri bakımından değil, mutluluğun kendisinden ötürü iyi şeylerdir. Mutluluğa engel olan fiiller ise, kötü şeyler, yani kötü fiillerdir. Bu fiillerin kendilerinden doğduğu istidatlar ve melekeler ise eksiklikler (nakâis), erdemsizlikler (rezâil) ve aşağılık niteliklerdir” (Fârâbî, 1997:90, 91).

Fârâbî için mutluluğu kazanmak, hem iradi bir eylemi gerektirir, hem de tıpkı Aristoteles’te olduğu gibi, süreklilik sonucunda gelişir. Ona göre iyi fiiller

insanda ya tesadüfen bulunabilir ya da onları gönüllü olarak, kendi rızası ile yapmayı tercih etmediği halde, yapmak zorunda bırakılabilir. Oysa iyi şeyler insanda bu şekilde bulunduğu mutluluğa sebep olmazlar; bilakis, insan onları ancak gönüllü olarak, yani kendi iradesi ile isteyerek yaptığında, onlarla mutluluk elde edebilir. Yani insan ilk yetkinliği ile doğsa bile, ikinci yetkinliğini kazanmak zordur. İnsana özgü yetkinlikten kastedilen mana da budur. Fakat mutluluk için bu kadarı yeterli değildir, bilakis bütün yaptıklarında ve baştan sona bütün hayatında “iyi”yi tercih etmesiyle mutluluğu elde edebilir (Fârâbî, 2017b).

Fârâbî, insanda bulunan besleyici gücün bedene, duyu ve tahayyül güçlerinin ise hem bedene, hem de akılsal güce hizmet için var olduğunu, bu üç gücün bedene hizmetinin ise netice itibariyle akılsal güce hizmet ettiğini söylemektedir. Akılsal gücün ameli ve nazari olmak üzere iki kısmı vardır. Ameli akıl, nazari akla hizmet için vardır. Nazari akıl ise başka bir şeye hizmet için değil, yalnızca mutluluğa ulaştırmak için vardır. Bütün bu güçler, arzu gücüyle birlikte bulunurlar. Arzu gücü ise kendi payına hem duyu, hem tahayyül, hem de akıl gücüne hizmet eder. Hizmetkâr idrak güçleri, hizmet ve fiillerini ancak arzu gücünün yardımıyla yapabilir. Arzu kendileriyle birlikte bulunmadıkça, fiillerini kendi başlarına yapmakta yeterli değildir. Zira irade, idrak edilen şeye arzu gücüyle yönelmedir. Bu mutluluk nazari akıl bilindiğinde, arzu gücüyle bir amaç olarak tesis edilip istendiğinde, düşünme gücüyle, tahayyül ve duyu güçlerinin de yardımıyla bu amaca ulaşmak için yapılması gereken şeyler keşfedildiğinde ve nihayet arzu gücünün aletleriyle bu fiiller gerçekleştirildiğinde, insanın bütün fiilleri iyi ve güzel fiiller olur. Bunun tersine olarak mutluluk bilinmediğinde veya arzu edilen bir amaç olarak tesis edilmeksizin bilindiğinde, arzu gücüyle ondan farklı bir şey amaç olarak tesis edilip arzu edildiğinde, düşünme gücüyle, tahayyül ve duyu güçlerinin de yardımıyla bu farklı şeye ulaşmak için gerekli fiiller keşfedildiğinde ve nihayet arzu gücünün aletleriyle bu fiiller gerçekleştirildiğinde, insanın bütün fiilleri çirkin fiiller olur (Fârâbî, 1997).

Buradan da anlaşılacağı üzere, nazari ve ameli bütün fiillerin, kendileriyle mutluluğa ulaşılacak şekilde meydana gelebilmesi için akıl gücünün diğer güçlere hâkim olması gerekmektedir.

Teorik ve pratik hikmet, insanın yetkinliğe erişmesinde rolü olan iki temel unsurdur. Teorik hikmet, insana gerçek mutluluğu, pratik hikmet ise mutluluğu elde etmek için yapılması gereken şeyleri bildirir. Hikmet, en son amacı, pratik hikmet ise, kendisiyle bu amaca ulaşılan şeyi verir (Fârâbi, 2017a).

2.2. Yetkinlik

Yetkinlik, *ilk yetkinlik* (el-kemâlû'l-evvel) ve en *ikinci yetkinlik* (el-kemâlû's-sânî) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İlk yetkinlik, türün kendisiyle bilfiil tür haline gelmesidir; örneğin kılıcın şekli, onun ilk yetkinliğidir. İkinci yetkinlik ise türün kendine özgü olan fiillerini gerçekleştirmesidir. Kılıcın kesmesi, onun ikinci yetkinliğidir. İnsana özgü cevher nâtık nefstir (en-nefsü'n-nâtika) ve dolayısıyla da insana özgü yetkinlik nâtık nefsin, insanı insan yapan özün yetkinliğidir (İbn Sina'dan aktaran Bircan, 2001).

Fârâbî'de en yetkin insan nasıl biridir diye soracak olursak, onun en yetkin insanı *er-Reîsü'l-Evvel (İlk Başkan)* kavramı ile şekillenmiştir. O, bilge bir insan, bir filozof, tanrısal nitelikli bir akıl kullanan mükemmel bir düşünür, bir peygamber, geleceği bildiren bir uyarıcı, hal-i hazırda var olan tikeller hakkında bilgi veren bir haber vericidir. Yine bu insan, insanlığın ve mutluluğun en yüksek derecesindedir. O, kendisiyle mutluluğun elde edilebileceği her fiile vakıf olan bir insandır. İşte bu kişi, kendisinin üzerinde başka bir insanın hükmünün bulunmadığı hâkim kişidir. O, imamdır, erdemli şehrin birinci başkanıdır, erdemli milletin hükümdarıdır, dünyanın hükümdarıdır.

İlk Başkanın niteliklerine gelince, bunlar onun doğuştan sahip olması gereken on iki özelliştir:

a) Organları bakımından tam ve eksiksiz olmalıdır. Başka bir deyişle, organları, başkanın kendine ait fiilleri gerçekleştirmesine kabiliyetli olmalıdır.

b) O, kendisine söylenen her şeyi iyi anlama ve idrak etme yeteneğine tabiatı gereği sahip olmalı, bir şeyi, konuşan kişinin maksadına veya bizzat şeyin kendisinin mantığına uygun olarak anlamalıdır.

c) Anladığı, gördüğü, duyduğu, idrak ettiği şeyi zihninde saklama (hıfz) yeteneğine sahip olmalı, hiçbir şeyi unutmamalıdır.

d) Uyanık ve zeki olmalı, bir şeyle ilgili en ufak bir delil gördüğünde, o şeyi bu delilin işaret ettiği yönde kavramalıdır.

e) Zihninde bulunan bir şeyi tam bir açıklıkla ifade etmesini sağlayacak güzel konuşma yeteneğine sahip olmalıdır.

f) Bilgi edinmeyi sevmeli, ona kendini vermeli, öğrenmenin zahmetlerini yenmeli, içerdiği mihnetlere katlanmalı, bunları yorucu, eziyet verici bulmamalıdır.

g) Tabiatı gereği doğruluğu ve doğru insanları sevmeli, yalandan ve yalancılardan nefret etmelidir.

h) Tabiatı gereği yeme, içme ve cinsel zevklerin peşinde koşmayan, onları arzulamayan biri olmalı, kumardan kaçınmalı, bu tür şeylerden doğan zevklerden nefret etmelidir.

ı) Yüksek ruhlu (kebîru'n-nefs) olmalı, şerefi, ululuğu sevmeli, ruhu tabii olarak çirkin ve aşağılık şeylerin üstünde olmalı, daima yüce şeylere yönelmelidir.

i) Gümüş, altın ve benzeri cinsten dünyevi şeyler onun nazarında değersiz olmalıdır.

j) Tabiatı gereği adaleti ve adil kişileri sevmeli, baskı ve zulümden, bunları yapanlardan nefret etmelidir. Kendisi ve başkaları ile ilgili olarak insaf sahibi olmalıdır. İnsanları böyle olmaya yöneltmeli, baskıya maruz kalan insanlara acımalıdır. Güzel, asil ve doğru gördüğü her şeyi desteklemelidir. Adil olmaya ve adaleti uygulamaya davet edildiğinde onu gerçekleştirmede isteksiz ve inatçı olmamalı, haksızlık ve kötülük yapması islendiğinde ise bundan uzak durma konusunda dirençli ve kararlı olmalıdır.

k) Sonra yapılmasını gerekli gördüğü şey konusunda azimli, kararlı olmalı, korku ve zaaf göstermeksizin cesur bir şekilde onu gerçekleştirmelidir (Fârâbî, 1997).

Görüldüğü gibi Fârâbî'nin kendini gerçekleştirmiş yetkin insandan beklentileri bir hayli fazla ve erdem ekseninde şekillenmektedir. *Tahsilü's-Saâde* adlı eserinde milletlerin ve erdemli şehir sakinlerinin hem bu dünyada hem de öteki

dünyada en yüksek mutluluğu elde ettikleri insani şeylerin; nazari, fikri ve ahlâkî erdemler ile ameli sanatlar olduğunu belirtmektedir (Fârâbî, 2015). Ancak bu özelliklerin doğuştan herkeste bulunmasının mümkün olmadığı açık bir gerçektir.

Sonuç

Gerek PDR hizmetlerinde, gerekse Fârâbî felsefesinde kişinin nihai hedefi mutluluktur ve bu mutluluğa ulaşmada anahtar kavram yetkinlik/kendini gerçekleştirir. Görüldüğü üzere PDR hizmetlerinde ve Fârâbî felsefesinde kendini gerçekleştirmiş, yetkin insanların özellikleri benzerlikler göstermektedir.

Kendini gerçekleştirmede *ne olmak istediği* anlamında kişinin kendi *ideal benlik düşüncesi* ve kendinin *nasıl biri olduğunu bilmek* anlamında *doğru benlik algısı* önemli iken, Fârâbî felsefesinde *kendini bilmek*, insanın o an için yalnızca kendi şahsının nasıl biri olduğunu bilmekten ziyade, bir bedeninin organları gibi, parçası olduğu kâinat içinde yerini ve görevini bilme şeklinde çok daha geniş bir anlam boyutuyla karşımıza çıkar. İdeal benlik düşüncesi ise kişiden kişiye büyük farklılıklar gösterebilecek spesifik ve göreceli bir tanımlama olmaktan ziyade, aklî düşünme, akla uygun ve ahlâkî bir hayatla kazanılabilecek bir ruhi yetkinliktir.

PDR hizmetlerinde; kendini gerçekleştirmede öncelikle kişinin temel ihtiyaçlarını gidermesi önemli iken, Fârâbî felsefesinde özellikle *mutluluk* ve *yetkinlik* kavramları ahlâkî ve metafizik bir amaç da güderek ulvî bir anlam içerir: Nâtık olan insanın kendisine verilen ilk akledilirleri kullanarak nihai hedefini düşünmesi, bu hedefe ulaşabilmesi için gerekli olan erdemlere sahip olması ve onların gereğini yerine getirmesi önemlidir.

Maslow'a göre, kendini gerçekleştirme yönünde basamakları tamamlayabilmek için motivasyonun ve potansiyel kullanımının artırılması gerekmektedir. Fârâbî'de ise bunu karşılayan gücün arzu gücü olduğu anlaşılmaktadır.

PDR hizmetlerinin nihai hedefi olan kendini gerçekleştirme ve mutluluk, yalnızca bu dünya için amaçlanırken, Fârâbî felsefesinde yetkinlik ve mutluluk

hem bu dünya, hem de öteki dünya için amaçlanmaktadır. Bu da insanın, hayatının anlamını ve motivasyonunu bir gaye üzerinde canlı tutar.

Fârâbî felsefesinde *en yüksek iyi* ve ulaşılması amaçlanan *en yüce gaye* olarak mutluluk yalnızca insanın değil, erdemli toplumlardan oluşan erdemli şehirlerin de nihai hedefidir. Bu sebeple kendini gerçekleştirme/yetkinlik kişisel bir hedef olmaktan ziyade, *toplumsal bir gelişim programı* olarak yorumlanabilir.

Vurgulanması gereken başka bir nokta ise, insanın, nihai hedefi olan mutluluğa ulaşması için bedenlen olduğu gibi, ruhen de sağlıklı olması ve bunun için kendini gerçekleştirme şartının, hem PDR hizmetlerinde, hem de Fârâbî felsefesinde ortak bir nitelik olarak kabul gördüğüdür.

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, psikoloji, PDR hizmetlerinde kendini gerçekleştirme üzerinde dururken, kanaatimizce konunun daha anlamlı ve yararlı olabilmesi için, ahlakî ve metafizik boyutuyla Fârâbî'nin özellikle “yetkinlik” ve “mutluluk” kavramlarına yüklediği anlamı göz ardı etmemek zorundadır. Bu, söz konusu alana önemli bir açılım kazandıracaktır.

Kaynakça

- Aristoteles. (2015). *Nikomakhos'a etik*. (Çev. S. Babür) (6. Basım). Ankara: Bilge Su.
- Arslan, A. (2016). *İlkçağ felsefe tarihi* (5. Basım, C. 2). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Aydın, M. (1973). Fârâbî'nin siyasi düşüncesinde sa'adet kavramı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(1), 303.
- Aydınlı, Y. (2014). *Fârâbî'de tanrı-insan ilişkisi*. (4. Basım). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Aytaç, S. (2000). *İnsanı anlama çabası*. (1. Basım). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Bircan, H. (2001). *İslam felsefesinde mutluluk*. İstanbul: İz.
- Budak, S. (2000). *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Fârâbî. (1997). *İdeal devlet el-medînetü'l-fâdila*. (Çev. A. Arslan) Ankara: Vadi Yayınları.
- Fârâbî. (2015). *Mutluluğun kazanılması (Tahsilü's-sa'ada)*. (Çev. A. Arslan) (4. Basım). İstanbul: Divan Kitap.
- Fârâbî. (2017a). *Fusûlü'l-medenî*. (Çev. H. Özcan) Fârâbî'nin iki eseri içinde (3. Basım). İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fak. Vakfı.

- Fârâbi. (2017b). *Tenbîh alâ sebîli's-sa'âde*. (Çev. H. Özcan) Fârâbî'nin iki eseri içinde (3.Basım). İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı.
- Foucault, M. (2001). *Kelimeler ve şeyler*. (Çev. M. A. Kılıçbay,) (3. Basım). Ankara: İmge Kitabevi.
- Gürses, İ. (2017). *Dindarlık ve kişilik*. (2.Basım). Bursa: Emin.
- Kınter, N. (2012). *Benlik saygısı ve din*. (1.Basım). İstanbul: Kriter.
- Köknel, Ö. (2001). *Kimliğini arayan gençliğimiz*. (1. Basım). İstanbul: Altın Kitaplar.
- Mutçalı,S. (2011). *Arapça-Türkçe (Alfabetik) Sözlük*. Dağarcık.
- Nietzsche, F. (2015). *İnsanca pek insanca -1*. (Çev. M. Tüzel) (3. Basım). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Reuchlin, M. (1975). *Psikoloji tarihi*. (Çev. T. Gökçöl) (1.Basım). İstanbul: Gelişim Basım ve Yayım.

TAŞKÖPRÜLÜZÂDE'DE EĞİTİMİN İLKESİ OLARAK SEVGİ

Yasemin YILMAZ*

Enver UYSAL**

Öz

16. yüzyılda yaşamış olan Taşköprülüzâde (1495-1561), eserlerinde çocuk eğitimi, aile ahlakı ve devlet yönetimi gibi konulara yer vermiş önemli bir Osmanlı düşünürüdür. *Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi* adlı eserinde ve *İnsânî Hilafet ve Manevî Saltanatın Sırları* ile *Güzel Ahlâkın Üstünlüğü* risalelerinde bize eğitim ile ilgili önemli ipuçları ve çözüm önerileri sunar. Onun eğitim metodunda sevgi faktörü öne çıkar. O, sevgiyi, terbiye kavramı ile ilişkilendirerek bir eğitim metoduna dönüştürmüş, bireysel ve toplumsal eğitimin merkezî kavramı olarak kullanmıştır. Günümüz eğitim sisteminde de sevgi faktörünün öne çıkarıldığı bir eğitim modeli benimsenmeye başlanmıştır. Asırlar öncesinde yazdığı eserleri ile günümüze ışık tutacak öneriler sunan Taşköprülüzâde, bu alanda başvurulabilir önemli bir kaynaktır. Makalede öncelikle sevgi kavramıyla irtibatlı kavramlar zinciri incelenmiş, daha sonra zıt kavramlar değerlendirilmiştir. Neticede Taşköprülüzâde'nin aile, okul ve toplumda sevginin merkeze alındığı bir eğitim modeli inşa ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Taşköprülüzâde, Sevgi, Ahlak, Erdem, Eğitim.

* Bursa Uludağ Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Öğrencisi, y.ozkanyilmaz@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1528-8735>.

** Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, euysal@uludag.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7975-9762>.

el-Mehabbe as the Principle of Education in Taşköprülüzâde

Abstract

Taşköprülüzâde (1495-1561), who lived in the 16th century, is an important Ottoman thinker who has studied the subjects such as children's education, family morality and state administration in his works. In his works entitled *Ahlâk-ı Adudîyye Şerhi* and *İnsânî Hilafet ve Manevî Saltanatın Sırları* and *Güzel Ahlâkın Üstünlüğü*, he presents us important tips and solutions about education. In his method of education, the factor of love stands out. In Taşköprülüzâde, transformed love into a method of education by associating it with the concept of education and it has been used as the central concept of individual and social education. In today's educational system it has also started to adopt an education model that highlights the love factor. Taşköprülüzâde is a resource that can be applied in this field, offering suggestions that will shed light on the present day with the works written before centuries. In this article, firstly the chain of concepts connected with the concept of love is examined and then the opposite concepts are evaluated. As a result, it is seen that Taşköprülüzâde has built a model that love is centered in education, family, school and society.

Keywords: Taşköprülüzâde, Love, Morality, Virtue, Education.

Giriş

Fârâbî'ye (870-950) göre öğretim; “milletler ve şehirlerde nazari erdemleri varlığa getirmektir. Eğitim ise milletlerde ahlâkî erdemleri ve amelî sanatları varlığa getirme yöntemidir” (Fârâbî, 2015: 81). Bu tarife göre eğitimin öğretimden önce başladığını söylemek mümkündür. Eğitim anne karnında başlayan ve yaşam boyu devam eden bir süreçtir. İnsanın, yaşamında kendisine, yaratıcısına, ailesine ve devletine karşı birtakım sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukları yerine getirebilmek için iyi bir eğitim alması gerekir. Verilen eğitimin amacı ise, onun iyi bir kul, iyi bir evlat, iyi bir vatandaş, iyi bir aile reisi ve iyi bir yönetici olmasını sağlamaktır. Dolayısıyla eğitim, hayatın sadece belirli bir dönemini ve alanını kapsamaz, insan için her durum ve zamanda gerekli olan bir etkinliktir.

Eğitimin bireysel ve toplumsal amaçları vardır. Bireysel amacı, ahlâklı, erdemli, yetkin insanlar yetiştirmek, kişiye hem kendine hem topluma karşı sorumlulukları noktasında yardımcı olacak ahlâkî değerlerin temel ilkelerini kazandırmaktır. Toplumsal amacı ise, öncelikle toplumun huzurlu ve mutlu şekilde devamını sürdürmesi ve geleneklerin korunmasıdır. Sonra da bireyde vatandaşlık bilinci oluşturmak ve buna yönelik bilmesi gereken şeyleri öğretmektir. Eğitimin toplumsal amaçlarından sayılabilecek bir amacı daha vardır: Ailenin eğitimi. Aile, bireyin hayat boyu sürecek öğrenme sürecinin ilk ve en önemli mekânıdır. Nurettin Topçu aileyi bir “ahlak mektebi” olarak tanımlar (Topçu, 2005). Her aile kendi değerlerini çocuklarına aktarmaya çalışır. Bu aktarımın sağlıklı şekilde gerçekleşmesi, ailenin erdemlere uygun eğitilmesine bağlıdır. Nitekim eğitilmiş toplumu eğitilmiş aileler, eğitilmiş aileleri eğitilmiş fertler, eğitilmiş fertleri ise erdemli insanlar oluşturur.

Hayatını adeta eğitime adanmış ve uzun yıllar pratik anlamda eğitim hayatının içinde bulunmuş bir düşünür olarak Taşköprülüzâde *Mevzuâtü'l-Ulum, Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi, İnsani Hilafet ve Manevi Saltanatın Sırları Risalesi*'nde eğitime dair önemli tavsiyelerde bulunur. Onun eğitim alanında kişinin yetkinleşmesini sağlayacak tavsiyeleri ailede başlar ve yaşam boyu devam eder. Taşköprülüzâde'nin eğitim anlayışında sevginin önemini ele alan bir çalışmanın henüz yapılmamış olması ve onun bu konuya ilişkin söylediklerini değerli bulmamız, bu makalenin ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuştur. Çalışmada Taşköprülüzâde'nin nasıl sevgi temelli bir eğitim metodu inşa ettiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Taşköprülüzâde eserlerinde sevgi temelli bir eğitim metodu inşa ederken yaygın eğitim metodunu esas alarak, sevgi kavramını müstakil bir başlık olarak ele almadan, diğer kavramlar ile iç içe sunar. Çalışmada bu göz önünde bulundurularak, önce sevgi kavramı ile ilgili erdemler ve bunların kazanılması, dolayısıyla sevginin erdem eğitime yansımaları üzerinde durulacak, sonra da sevgi yoksunluğunun sebep olduğu reziletler ile bunlardan kurtulma gereği vurgulanacak ve bunun eğitim açısından değerlendirilmesi yapılacaktır. Son bölümde ise sevgi kavramını bireysel, toplumsal ve devlet bazında incelenecektir.

1. Sevgi Kavramı

İslam felsefe geleneğinde sevgi kavramının ontolojik, sosyal, psikolojik ve ahlâkî boyutlarıyla ele alındığı görülür. İslam filozoflarının büyük ölçüde Grek felsefesinde yer alan sevgi kavramı ve onunla irtibatlı kavramlardan etkilenmiş oldukları gözlenmiştir (Toksöz, 2016).

Felsefe Yunancada sevmek, dost olmak anlamlarına gelen philêo ile bilgi, bilgelik, hikmet manalarında kullanılan sophia sözcüklerinden türeyen bir terimdir (Peters, 2004). Buna göre felsefe, “bilgelik sevgisi” anlamına gelir. Bu tanıma göre bilginin, düşüncenin temeli “sevgi”ye dayanır. Ayrıca “philêo”, “sevgi” ile beraber arzu etmek, araştırmak, peşinden koşmak, ulaşmaya çalışmak gibi anlamları da içerir. Taşköprülüzâde’nin ahlâka ilişkin eserlerinde önemle takip ettiği Tûsî’ye göre sevgi; üstünlük, erdem ve yetkinliği aramadır. Bu arama ne kadar çok olursa, yetkinliğe ulaşma arzusu da o oranda fazla ve ona ulaşmak da o oranda kolay olur. Böylelikle Tûsî’de sevgi, durağan bir manadan çıkıp insan için süreklilik arz eden dinamik bir kavrama karşılık gelir (Tusî, 2016).

Sevgi kavramının içerdiği “yetkinliğe ulaşma arzusu” bireyin eğitimi için yararlanılabilir bir unsurdur. Bu kavramın eğitim alanında kullanılması, bireyin hem eğitimini hem öğretimini kolaylaştıracak ve bu çabadan amaçlanan sonucun alınmasına katkı sağlayacaktır.

Okula yeni başlayan, ancak kendini eğitime kapatmış bir çocuğun bu tavrı, ancak sevgi ile kırılabilir. Öğretmeni tarafından sevildiğini hisseden çocuk, kalemini oynatmaya başlar ve eğitim sürecine dâhil olur. Bu süreçte ebeveyni tarafından yeterli düzeyde sevgi ile beslenmiş çocuklarla iletişim daha kolay olurken, sevgi ihtiyacı ihmal edilen çocuklarda iletişim sorunları ve ruhsal problemler görülmektedir.

Devlet yönetimi açısından bakıldığında, sevgi kavramının yöneten-yönetilen ilişkisinde de büyük önem arz ettiği görülür. Aralarında devlet başkanı ile güçlü bir sevgi bağı oluşmuş bireyler, onun için her türlü fedakârlığı göze alır ve

ülkelerine dair aidiyet duyguları gelişir. Bu sayede toplumda güven duygusu, huzur ve refah yaygınlaşır.

İslam dininde eğitim, Hz. Peygamber'in aldığı vahyi Müslümanlara iletmesi ve öğretmesi şeklinde bir yetişkinler eğitimi olarak başlamıştır. Çocuklar ve gençler için eğitim kurumlarının yapılması ve öğretmenlerin yetiştirilmesi daha sonra gerçekleşmiştir. Türklerin Müslümanlığı öğrenmesi de yaygın eğitim şeklinde olmuştur. Halk ozanları ve dervişler halka İslam'ı sevdirek öğretmişlerdir. Hem kalbe hem akla hitap eden bu sözlü gelenek, daha sonra içine musikiyi de alarak Türkleri Müslümanlığa gönülden bağlamıştır (Bilgin, 1999).

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın, Allah özel isminin ardından en çok anılan isimleri Rab, Rahman ve Rahim'dir. Bu isimler terbiye eden, esirgeyen, başıslayan anlamlarına gelir ve sevgiyi ifade eder. Allah'ın "çok seven" anlamına gelen "Vedûd" gibi doğrudan sevgi ifade eden isimleri de vardır. "Muhabbet" kavramı ise, Allah'tan insana ve insandan Allah'a yönelen sevgi ile tüm sevgi çeşitlerini ifade eder (Bilgin, 1999). Taşköprülüzâde'nin *Ahlâk-ı Adudiyye* şerhinde verdiği ayet örneklerinde sonuç itibariyle sevgiye vesile olacak farklı davranış türleri zikredilir: "*Allah sakınanları sever. Allah güzel yapanları sever. Allah sabredenleri sever. Allah adil davrananları sever*" gibi (Taşköprüzâde, 2014).

Taşköprülüzâde sevgi kavramına karşılık "mehabbe"yi (muhabbet) kullanmıştır. Mehabbe "hubb" kökünden türetilmiş bir isimdir. Aynı kökten türemiş olan "habbe" Arapçada tohum manasında kullanılır (Uysal, 2013; Toksöz, 2016). Bu kullanımda sevgi kavramı, yeşerip filizlenerek büyümesi ile bir tohuma benzetilir. Toprağa ekilen tohum sevgi, onun filizlenerek verdiği yemişler erdemler, etrafını sararak ona zarar veren, büyümesini engelleyen ayrık otları ise erdemsizliklerdir. Dolayısıyla sevgi kendini erdemlerde gösterir. Erdemsizlikler ise sevgi yoksunluğunu ortaya çıkarır. Sevgiyi baltalar, köreltir. Bu nedenle erdemsizliklerden kurtulmak için eğitime ihtiyaç vardır.

Taşköprülüzâde, eserlerinde sevgi kavramına ilişkin özel bir başlık açmaz, fakat onun değindiği meselelere yaklaşımında sevginin tezahürlerini görürüz. Ör-

neğini; Allah katındaki gerçek muhabbetin nasihat ve takva ile yoğrulması gerektiğini, böyle olmayan sevginin sonunun düşmanlık olacağını söyler. Dostlar arasındaki ilişkiyi anlatırken Hz. Ali'nin şu sözünden örnek verir: "Allah katında en sevilen kalp, kardeşlerine karşı mülayim olandır" (Taşköprüzâde, 2016). Yine devlet başkanının halkına, hocanın öğrencisine, ebeveynin çocuklarına karşı her zaman merhametli olmalarını tavsiye etmesi, onun sevgi kaynaklı bir eğitim metodu izlediğini gösterir. Erdem eğitiminde tevazu, yumuşaklık, bağışlama ve karşılık beklemeden iyilik yapma kavramlarına ağırlık vermesi, hataları düzeltirken ceza yerine "güzellikle terbiye" ye vurgu yapması, onda merhametin, sevginin etkin olduğu bir eğitimin varlığını gösterir. Kişinin, düşmanı ile arasındaki problemi çözerken bile kötülüğe yol açabilecek bir davranıştan kaçınmaya özen göstermesi de bunun göstergesidir. Bu da ancak sevginin hâkim olduğu eğitim anlayışında mümkündür.

Taşköprülüzâde bir erdemler eğitimi öngörür. Onda sevgi kavramı, iyilik ve cömertlik erdemlerinin hem güdüleyicisi, hem de bir sonucu olarak ele alınmıştır. Sevgi-adalet ilişkisinde sevgi, adaletin bir alternatifi ve ondan üstün bir erdem olarak görülür. Mutlak sevginin gerçekleştirilemediği durumda ise o, adaletin sürekliliğini sağlayan bir etken olarak kabul edilir.

2. Sevgi Kavramı İle İlişkili Erdemler

2.1. Dostluk

Toplumları oluşturan birlikteliklerin temelinde sevgi ve dostluk yatar. Sosyal bir varlık olan insan, farklı karakterler ile ilişki kurar. Farklı karakter yapıları, farklı dostlukların ortaya çıkmasına vesile olur. Bu dostluklar bireyin gelişimine ve toplumun sağlıklı bir üyesi olarak yaşamını devam ettirmesine katkı sağlar. Bu nedenle sağlıklı toplum inşasında sevgi temelli dostlukların önemi büyüktür.

Eğitimin en güzel örneğini dostluk ilişkilerinde görürüz. Dostlar birbirinin hem tamamlayıcısı, hem de adeta eğitmeni olurlar. Dostlar, birbirlerine destek olurken birbirlerinin yanlışlarını düzeltme ve eksiklerini giderme görevini de üstlenirler.

İbn Miskeveyh dost kavramını “sen demek olan bir başkası” şeklinde tanımlar (İbn Miskeveyh, 2017). Bu tanım, “dost” dediğimiz kişilerin duygu, düşünce ve yaşayış tarzı olarak adeta birbiriyle aynılaştığını ifade eder. Taşköprülüzâde’ye göre de gerçek dost, kişinin kendisiyle adeta bir ve aynıdır. Kişi nasıl kendisine protokol uygulayamazsa, dostuna da uygulayamaz. Onların ilişkilerinde teklif ve külfet yoktur. Bu tür dostluk ve sevgiden daha değerli bir şey yoktur. Taşköprülüzâde’ye göre dünyanın hiçbir nimeti, insana her şeyi ile kendine uyan dostla geçirilen bir saatten daha fazla mutluluk veremez (Taşköprîzâde, 2016). Bundan dolayı “dostlar birbirinin aynasıdır” denir. Bu ayna oluş sayesinde dostlar arasındaki bağ güçlenir, erdem anlayışları birbirine benzer. Bu sayede birbirlerini eğitir ve adeta birbirlerine dönüştürürler. Bunun için de erdem bilgisine sahip olmaları gerekir. Tüm erdemler insanın doğal kapasitesinde ve yeteneklerinde bulunur. Bu kapasite ve yetenekler eğitilip geliştirildiklerinde gerçek birer erdeme dönüşür. Bu eğitim sayesinde insanlar, doğru bilgileri kendilerine dayanak yapar ve ona göre hareket ederler.

Peki, dostluk erdeminin dayanak noktası nedir ve onu eğitecek olan kimdir? Kim gerçek dosttur, kim değildir? Bunun ayrımı nasıl yapılır? Bu tür soruların cevabını Taşköprülüzâde’nin ahlâk risalelerinde ve *Şerhu’l-Ahlâki-l-Adudiyye* adlı eserinde buluruz. O, dost sevgisini her şeyden üstün tutmuş ve ona nasıl davranılması gerektiğini anlatırken hassas davranmıştır. Öyle ki onun bu hassasiyeti okuyucuda elinde kristal bir bardak taşıyormuş da her an düşüp kırılacakmış hissi uyandırır. İşte o bardağın kırılmaması için kişinin onu nasıl taşıması gerektiğine dair eğitilmesi ve bunu alışkanlık haline getirmesi gerekir. Taşköprülüzâde’nin dostluk başlığı altında yapmaya çalıştığı, önce dostluğun önemini kavratmak, sonra dosta nasıl davranılması gerektiğini öğretmektir. Nitekim Hz. Ali’nin “insanların en âcizi, dost edinmekten âciz olandır. Ondan daha âcizi ise kazandığı dostu kaybedendir” sözü de dostluğun önemini vurgular (Taşköprîzâde, 2014).

Dostların erdemi sevmektir ve onun bilgisini bize filozoflar verir. Taşköprülüzâde dostluk kavramını, “kendisi için istenilenin, dost için de istendiği halisane sevgi” olarak tarif eder. “Hâlisâne sevgi”den kastedilen, yalnızca neticesinin görü-

lebildiği içsel bir hâldir. Görünen bu netice ise îsârdır (Taşkoprüzâde, 2014). Yani kendinden vazgeçip başkasına vermektir. Taşkoprülüzâde burada îsârı, dostluk kavramının tarafları ulaştırması gereken nihai hedef olarak görür.

Taşkoprülüzâde'ye göre dost seçerken dikkat edilmesi gereken en önemli ölçüt, dost olacak kişinin Allah'a olan yakınlığıdır. Onun eserlerinde mezcettiği ahlâkî-felsefî-dînî çizgi burada da kendini gösterir. Zaten o, dinî kriterlerin söz konusu olduğu bir ahlâk inşa eder (Toksöz, 2016).

Taşkoprülüzâde, dost seçiminde gözetilmesi gereken birtakım kriterler üzerinde durur. Ona göre dost seçerken öncelikle onun, anne ve babasına karşı davranışlarına bakılmalıdır. Çünkü annesi ve babasıyla bile geçinemeyen birinin, başkasıyla iyi geçinmesi zordur. Ayrıca sahip olduğu nimetler karşısındaki tavrının şükür mü, yoksa nankörlük mü olduğuna, mal ve servet hırsına, lider olma sevdasına bakılarak kişinin dost olup olamayacağına karar verilebilir. Bu karardan sonra kişi, dost olacağına inanılan kimseyi, her durumda yanında bulundurmaya çalışmalıdır. Taşkoprülüzâde'nin bu kıstaslarını İbn Miskeveyh'ten tevarüs ettiği anlaşılmaktadır (İbn Miskeveyh, 2017).

Taşkoprülüzâde dostluğu, gerçek ve yapmacık olarak iki sınıfa ayırmıştır. Yapmacık dostu nasıl davranılacağını *Adûdiyye Şerhi*'nde izah eder. Buna göre insan, imkânı ölçüsünde dostuna yardımcı olmalıdır. O, dostuna, cana yakınlık ve tatlı dil ile güler yüz göstermeli, “hediye sevgiyi celbeder” sözü gereğince hediyeleşmelidir. Ayrıca kişi, dostuna karşı güleç yüzlü, neşeli ve mütebessim davranmalı ve onun yakınlarını da gözetmelidir. Taşkoprülüzâde'ye göre dostluk sadece iki kişi ile sınırlı olmayıp, aile efradını da kapsar. Burada sevginin toplumsal boyutuna da vurgu yapıldığını görürüz. Dostlar sadece iyi günde değil, sıkıntılı ve zor zamanlarda da birbirine destek olmalıdırlar. Kişi, dostunun iyiliğine karşılık onu mükâfatlandırmalı ve hatalarını tolere etmeyi bilmeli, ancak gerektiğinde ona karşı sırrını saklamayı da başarabilmelidir (Taşkoprüzâde, 2014).

Taşkoprülüzâde'de sevgi ve dostluğun kaynağı Allah'tır. Gerçek sevgi, birbirini Allah için sevenlerin sevgisidir (Taşkoprüzâde, 2016). Ona göre dostluk

için tercih edilecek olanların başında, Allah'ı daha çok sevenler gelir. Uzak durulması gereken kimseler ise:

- 1- Ahmak ve cahiller
- 2- Kötü huylular ve kibirliler
- 3- Günahkârlar ve günahta ısrar edenler
- 4- Bidatçı ve inatçılar
- 5- Hırslı ve cimrilerdir.

Taşköprülüzâde dostluk hukukunda itina gösterilmesi gereken yedi şeye dikkat çeker:

Birincisi kişi, dostu için maddi fedakârlıktan çekinmemelidir. Nitekim bir Arap atasözünde “dost için yapılan harcama sevginin ölçüsüdür” denilerek maddi fedakârlığın önemine vurgu yapılmıştır. Zira mal geçici, Allah için olan dostluk ise bakidir. Allah için seven, dostu için her türlü fedakârlığa katlanır, başı dara düştüğünde onun yardımına koşar. İkinci olarak kişi, dostunu gerektiğinde aile ve çocuklarından daha çok sevmeli, dostu ihtiyaç duyduğu anda onun yanında olmalıdır. Üçüncüsü ise kişi, dostunun sırrını ifşa etmemeli, yanında ne konuştuysa, ardından da onu konuşmalıdır. Dördüncüsü kişi, başkalarının dostu hakkında yaptığı olumsuz eleştiriler karşısında susmamalı, onu savunmalıdır. Beşincisi, kişi gerektiğinde dostuna nasihat etmeli, bildiği doğruları onunla paylaşmalıdır. Altıncısı, bir hata yaptığında onu affedebilmeli, dini konular hariç, dostluk cihetiyle işlenen kusurlarını görmezden gelebilmelidir. Dost, kızgınlığını dostunun işlediği hataya yöneltmeli, dostunu hedef almamalıdır. Yedincisi ise, kişi dostluk hukukuna bağlı kalmaya özen göstermelidir. Dostluk, ömür boyu süren bir birlikteliktir, hatta sadece bu dünya ile sınırlı değil, ölümden sonra da devam eden yükümlülükleri vardır. Bunlar, kişinin dostunun geride bıraktığı ailesi ve çocukları ile ilgilenmesi, onlara iyilikte bulunması, dostunu hayır ile anması ve dualarına onu da ortak etmesidir (Taşköprüzâde, 2016).

Taşköprülüzâde, dostluğun bozulmaması için kaçınılması gereken davranışlara da değinir. Münakaşayı dostlar arasındaki zararlı şeylerden biri olarak nite-

leyen müellifimiz, ilk olarak dostlarla tartışılmaması gerektiğini vurgular. İkinci olarak, dostuna karşı cimrilikten kaçınmalıdır. Burada cimrilik, kişinin uzmanı olduğu bir bilgiyi ve yetenekli olduğu bir mahareti dostundan esirgemesine varıncaya kadar çok geniş anlamda kullanılmıştır. Sonra kişi, dostunun kusurunu düzeltirken kırıcı olmamaya, yumuşak bir üslup kullanmaya özen göstermeli, gerekirse söze uyarıcı bir hikâye ile başlamalı, sonra üstü kapalı olarak, daha sonra da sorumluluğu pekiştirici, kalbe huzur ve sükûnet verecek yumuşak konuşmalarla dostunun hatasını düzeltmeye çalışmalıdır (Taşköprîzâde, 2014).

2.2. Cömertlik

Aristoteles'e göre cömertlik maddî anlamda "orta olma hali"dir (Aristoteles, 2015). İcî de cömertliği "verilmesi gerekli olan şeyi, verilmesi gerekli olana, verilmesi gerektiği şekilde vermek" şeklinde tanımlarken, Aristoteles'in ifade ettiği orta olma haline işaret eder (Taşköprîzâde, 2014). Övülmeye layık olan, verme fiilidir ve cömert kişi nereye vereceğini bilir. Burada bir bilme durumu vardır. Şöyle ki; kişi özgür iradesiyle daima erdemli olanı seçer. Bu seçimin temelinde de ona dair bir bilgi vardır. Bilen insan tercihte bulunur. Bu da ancak bu konuda eğitilmiş kişiler için geçerli bir durumdur.

Cömertlik, iffetin alt erdemleri arasında yer alır ve altı şekilde ortaya çıkar: Kerem, diğerkâmlık, âl-i cenaplık, paylaşımcılık, lütufkârlık ve ferâgat (Taşköprîzâde, 2014). Bunları "cömertliğin alt erdemleri" olarak nitelemek de mümkündür. Bu erdemlerin anlam itibarıyla ifade ettiği karşılıklar bize muhabbeti, dostluğu, birlikteliği ve toplumsal huzuru çağırıştır.

Sevgiyi ifade etmenin en iyi yolu vermektir. Verme işlemi gönülden ve zorlanmadan yapılırsa cömertlik olur. "Her erdem neyin erdemi ise, onun en iyi durumda olmasını ve iyi gerçekleştirmesini hedefler" (Aristoteles, 2015: 36). Bu hedef doğrultusunda eğitilen insanda o erdeme yönelik bir yatkınlık gelişir. Biliyoruz ki, insanlar erdemli iş yapa yapa erdemli, adil iş yapa yapa adil, ölçülü iş yapa yapa ölçülü olurlar. Bir işi çokça yaparak onu alışkanlık haline getirmek mümkün-

dür. Cömertlik de aynı yöntemle kişide yerleşik huy haline getirilebilir. Taşköprülüzâde, eserlerinde bize bunun yöntemini gösterir.

Taşköprülüzâde'ye göre cömertlikte beklenti içinde olmamak esastır. Verirken sadece Allah rızası ve O'nun sevgisi umularak verilir (Taşköprüzâde, 2014). Bakara suresindeki “*Allah yolunda harcayın... Yaptığımızı güzel yapın; Allah güzel yapanları sever*” (Bakara 2/195) ifadesinden cömertliğin, Allah'ın sevgisini kazanmak için yapılan ameller içerisinde zikredildiği anlaşılmaktadır.

Erdemler içerisinde en çok önemsenen, cömertliktir. Çünkü verme işlemi hem gönülden, hoşnutlukla yapılmıştır, hem de muhatabın yararına olan bir şeydir. Dolayısıyla cömertlikte birine “yararlı olma” gibi bir amaç da vardır.

Taşköprülüzâde üzülen vermenin cömertlik olmadığına, vermede makbul olanın “gönülden vermek” olduğuna işaret ederken, cömertliğin altı alt erdemlerinden biri olan âl-i cenaplığa atıfta bulunmaktadır.

İslâm ahlâk geleneğinde vermek, hediyeleşmek, kişiler arasında sevgi bağımlı güçlendiren, dostlukları pekiştiren bir unsur olarak görülmüştür. Taşköprülüzâde de hediyeleşmenin sevgiyi kalbe yerleştireceğine vurgu yapar, bu kanaatini Hz. Ali'nin “hediye şefkattir, kalplerde sevgi ve ülfet peydah eder” sözüyle teyit eder (Taşköprüzâde, 2014). Ebeveynin çocuklarına vermesi, hükümdarın yanındakilere ve teb'asına ihsanda bulunması, aralarındaki sevginin güçlenmesine yönelik davranış örnekleridir.

Taşköprülüzâde, imkân ölçüsünde diğer insanların ihtiyaçlarını karşılamının dinimizde bir Müslüman için yükümlülük olduğunu belirtmiş, başkalarına yardım ettiği için insanın kendini üstün görmesini ise hoş karşılamamıştır. Toplumsal sevgi ve muhabbetin bekası için tevazuu methetmiştir (Taşköprüzâde, 2014).

Cömertlik erdeminin izahı, toplumsal eğitimin sevgi üzerine inşa edilmesi gerektiğine işaret eder.

2.3. Adalet

Taşköprülüzâde, *Ahlak-ı Adûdiyye Şerhi* 'nde adaleti; “hikmet, cesaret ve iffet erdemlerinin birbirleriyle uzlaşısı, kişinin kendisinin ve başkasının hakkını gö-

zetmesi” şeklinde tanımlamıştır (Taşköprüzâde, 2014: 92). Müellif, adaletin alt erdemlerinin sayılmayacak kadar çok olduğunu, İcî’nin bunu on dört alt erdemle sınırlandığı ifade eder. Bu alt erdemler dostluk, istişare, vefa, insanların sevgisini kazanma isteği, iyiliğe karşılık verme, dürüstlük, hakkı güzellikle ödeme, sıla-i rahim, merhametli olma, arabuluculuk, tevekkül, teslimiyet, rıza ve kulluktur (Taşköprüzâde, 2014). Fark edileceği üzere sıralamada adaletin bireyin kendine, topluma ve yaratıcısına karşı sorumluluklarını dile getiren boyutları ifade edilmiştir. Bu kavramların hepsi sevgi erdeminin birer sonucu ve uzantısıdır.

Taşköprülüzâde, insan topluluklarını sınıflandırırken onları doğal olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayırır. Doğal olanların kaynağını sevgiye dayandırırken, olmayanların kaynağının iyilik ve kötülük olduğunu söyler. Kaynağı iyilik olan toplulukların yaşadığı şehre “erdemli şehir”, kaynağı kötülük olan toplulukların yaşadığı şehre ise “erdemden yoksun şehir” adını verir (Taşköprüzâde, 2014).

Kaynağı sevgi olan doğal birliktelikler, yapay bir birlik olan adalete gereksinim duymazlar. Çünkü fertler arasındaki sevgi daimi bir nitelik kazandığında zulüm ve baskı yok olur, hakkı gözetmeye duyulan ihtiyaç ortadan kalkar. Dolayısıyla adalete gereksinim duyulmaz. Taşköprülüzâde, “adaletli bir yaşantı, taşkınlıkları yok eder” sözüyle toplum huzuru için adalet erdeminin gerekliliğini, Hz. Ali’ye atfederek vurgular (Taşköprüzâde, 2014).

Pratik ahlâk uygulamalarında evin reisi, aile bireylerine ve hizmetçilere adalette davranmalı, onların yönetimi hususunda adaleti gözetmelidir. Toplumun en küçük birimi olan ailede meydana gelecek aksaklık tüm toplumu etkileyeceğinden, anne, baba ve çocuk arasındaki hukuk, adaletli bir şekilde düzenlenmelidir. Ayrıca çocuk eğitiminde adalet erdeminin uygulanmasına özellikle dikkat edilmelidir (Taşköprüzâde, 2014).

Taşköprülüzâde’ye göre devlet yönetiminde adaletin gerçekleşmesi, dört sınıf arasındaki dengenin korunmasıyla mümkündür. Bunlar; ulema, asker, ticaret ve ziraat erbabıdır. Hükümdarın görevi, bu dört sınıftan birinin diğerine üstün gelmesine fırsat vermemektir. Adalet erdemi devlet yönetiminde sadece hükümdar ile

sınırlandırılmayıp, tüm yetkili ve görevlilerin uyması gereken bir ilke olarak görülmüştür. Yönetici adaletli olduğunda halkına da adaletle hükmedecektir. Zira insanın en temel ihtiyacı güven duygusudur ve güvensizlik ortamında sevgi ortaya çıkmaz. Sevgisizliğin olduğu bir topluma ise istenilen eğitim verilemez. Devlet başkanı adaletli davranarak toplumun hem güvenini, hem sevgisini kazanmalıdır ki toplumu hedeflenen amaçlara yönelik eğitebilsin (Taşköprüzâde, 2014).

2.4. Mutluluk

Mutluluk, insan yaşamının amacıdır. İnsanın buna nasıl ulaşacağı ise, bizi eğitim konusuna yönlendirir. İnsanlar, sadece doğru olanı yapmaya çalıştıklarından dolayı mükemmel değildir; aynı zamanda gerçekten doğru olanı yapıyor olmaları gerekir. Bu eylemde iyi niyet kadar, bilgi de gereklidir (Büyükdüvenci, 1993). Bilgide amaç, yaptığı doğru eylemler neticesinde bireyin mutlu olmasını sağlamak olmalıdır. Ancak yaptığı işi severek yapan ve bundan haz duyan birey, gerçekten mutlu olabilir.

Taşköprülüzâde mutluluğu “ferdin bilinçli tavrıyla yaratılışına uygun etkinlikte bulunması” şeklinde tanımlar ve onun her birey için başka olduğunu belirtir. Çünkü insanların yaratılışları birbirinden farklıdır. Bu nedenle mutluluk, bireyden bireye değişen bir şeydir ve her bireyde farklı yansımaları olur.

Taşköprülüzâde, *Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi*’nde mutluluk hakkında öne çıkan görüşleri iki grupta ele alır: Birinci grup mutluluğu hikmet, cesaret, iffet ve adalet erdemlerine hasreder ve insanın bu dört temel erdemi gerçekleştirip, dünyanın kirlerinden kurtulduktan ve maddî lekelerden temizlendikten sonra mutluluğa kavuşacağını ileri sürer. İkinci grup ise insan için tam mutluluğun, nebevî ilkelere göre yaşamaya ve ilâhî nurla aydınlanmasına bağlı olduğunu ifade eder. Taşköprülüzâde’ye göre bunlar “iki dünyanın izzetini birleştirip, ahirette mele-i a’lâ zümresine iltihak ederek dâr-ı ukbâda en yüce yeri kazanacak olanlardır” (Taşköprüzâde, 2014: 62). Düşünürümüze göre hakikat olarak kabul edilmeye lâyık olan, bu ikinci gruptur. O, Kur’an-ı Kerim’den örnek vererek bu görüşünü destekler: “*Onlar Al-*

lah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, siddikler, şehitler ve sâlih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaşdır” (Nisa, 4/69).

3. Sevgiden Yoksunluğun Sebep Olduğu Erdemsizlikler

Kusurlu bir davranış, bize eğitimin önemini hatırlatır ve biz o davranışın düzeltilmesinin ancak eğitim ile olacağını düşünürüz. Taşköprülüzâde erdem eğitiminde, önce erdemsizliklerin tanımını yapar, sonra da kişinin eğitilerek onlardan nasıl kurtulabileceğini açıklar:

3.1. Düşmanlık

Taşköprülüzâde *Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi'nde* düşmanı yakın ve uzak olmak üzere ikiye ayırır. Kişinin yakınındaki düşman, onun sırlarına vakıf olduğundan, ondan uzak durulması gerekir. Bu düşmanın kötülüğünden korunmak için ona iyilikle mukabele etmeli, onunla tartışma ve çekişmeden kaçınmalıdır. Zira kötülüğü kötülükle ortadan kaldırmak, kötüdür. Ayrıca bu çekişmelere fazla zaman ayırıp dünya ve ahiret saadetini kaybetmemek gerekir. Uzaktaki düşmana karşı ise affedici olmalıdır. Düşmanın kötülüğü uzaklaştırılmaya çalışılırken ona haksızlık da edilmemeli, kötülük iyilikle giderilmeye çalışılmalıdır (Taşköprîzâde, 2014).

Taşköprülüzâde'nin ahlak sisteminde kötülük ve düşmanlığın tedavisi, onlara iyilik ve yumuşaklıkla karşılık vermekle olur. Onun yöntemi her zaman sevgi temelli olmuş, cezalandırma yerine eğitmeyi tavsiye etmiştir.

3.2. Cimrilik

Cimrilik dostlukları zedeleyen, toplumsal sevgiyi yok eden, kişiyi yalnızlaştıran bir rezilettir. O, sevgisizlikten kaynaklanan bir erdem yoksunluğudur. Peygamberimiz, cimriliğin kişide bulunan en kötü huy olduğunu belirtmiş, Hz. Ali “cimrilik utançtır” buyurmuştur (Taşköprîzâde, 2014). Taşköprülüzâde de cimriliği, tüm kötülüklerin başı ve onları bünyesinde toplayan bir erdemsizlik olarak tanımlamıştır.

Taşköprülüzâde'ye göre nefis, doğası gereği cimriliğe yatkındır. Bundan dolayı onu orta yola döndürmek biraz zordur. Hastalıkları tedavi etmede kullanıla-

cak yöntem, önce o hastalığın ne olduğunu ve sebeplerinin neler olduğunu bilmek, sonra bu hastalığın ortaya çıkardığı eylemlerin tersini yapmaktır. Taşköprülüzâde, cimriliğin tedavisi için de aynı yöntemi önerir. Bu hastalığı yok etmek için nefis, bol harcamaya yönlendirilmeli, harcama kişide alışkanlık haline getirilmelidir. Böylece bu erdemsizlik yok edilmiş, cömertlik nefse iyice yerleşmiş ve alışkanlık haline getirilmiş olacaktır (Taşköprîzâde, 2014).

Taşköprülüzâde cimriliğe neden olan sebepleri üç kısma ayırmış ve bunların tedavi yöntemlerini açıklamıştır. Buna göre cimrilik, fakirlik korkusundan kaynaklanıyorsa, kişi sahip olduğu maddi değerlerin geçiciliği konusunda düşünmeye davet edilmelidir. Eğer cimrilik, maddi değerlere aşırı düşkünlükten kaynaklanıyorsa, kendisine mal ve mülkün sadece bekçisi ve hizmetçisi olduğu hatırlatılmalıdır. Eğer cimrilik mal-mülk ile arasında tam bir zâtî ilişki kurulmasından kaynaklanıyorsa, o zaman ona kendi cevherinin daha üstün olduğu telkin edilmelidir (Taşköprîzâde, 2014).

3.3. Zulüm ve Haksızlık

Ortak iyiliklerin paylaşılmasında dengeyi gözetmek eşitlik, bunun fesada uğramasına göz yummak ise haksızlıktır. Öç alma maksadıyla başkasına eziyet etmek demek olan haksızlık, zulüm ile eşdeğer bir kavramdır. Zulüm, çirkin bir davranış olarak işleyen sonunu felakete sürükler. Taşköprülüzâde'ye göre zulmeden, Peygamber bile olsa -ki hiçbir peygamber zulmetmez- önce peygamberlik derecesinden, sonra da velayetten düşürülür. İnsanın doğasında güzeli sevme, kötüye buğzetme olduğundan, zulmeden kişi insanların gözünden de düşer (Taşköprîzâde, 2014). Neticede kişi kendi değerini düşürür. Bakara suresinde Allah-u Teâla şöyle buyurur: *“Onlar bize değil, kendilerine kötülük ediyorlardı”* (Bakara, 2/57). Dolayısıyla zulmeden kişi asıl zulmü kendi nefesine karşı işlemiş olur. İnsan, geçici olan şeyler nedeniyle kalıcı olan değerleri kaybeder.

Taşköprülüzâde zulüm ve haksızlığın sebebi olarak, kişinin dünya sevgisini ilâhi olana ve dostluğa tercih etmesini gösterir. Dünya sevgisi her tehlikenin başıdır. Sebebi ise kalp katılığıdır. Kalbi katı olan kimse insanlara eziyet vermek-

ten keyif alır. Bundan kurtulmanın yolu ise, kişinin yaptığı haksızlığın bir gün kendisine de yapılabileceğini düşünmesidir (Taşköprüzâde, 2014).

Devlet başkanının bir zulüm karşısındaki tavrı, halkını bu tehdiye karşı korumak olmalıdır. Başkan, seçtiği idarecileri denetleyerek halka zulmetmelerine izin vermemelidir. Zira haksızlıklar, halkın devlete olan sevgisini yok eder. Devlet başkanı buna fırsat vermemelidir. Aile reisi de aynı şekilde hane halkı arasında meydana gelebilecek haksızlığa müsaade etmemelidir. Taşköprülüzâde'ye göre bu öneriler dikkate alınmayıp gevşeklik gösterildiği takdirde, bireyler arasındaki sevgi zedelenir ve toplumsal huzur bozulur (Taşköprüzâde, 2014).

3.4. Kibir

Taşköprülüzâde'ye göre kendini beğenme, birinin, kendinde olmayan bir meziyete sahip olduğunu sanmasıdır. Kendini beğenen ve büyüklük taslayan kişiler bu hastalıktan kurtulmak için, nasıl ve neden yaratıldıklarını, sonunda nereye gideceklerini ve akıbetlerinin ne olacağını düşünmelidirler. Zira Hz. Ali “büyüklük taslayana hayret ediyorum. Hâlbuki o dün bir su idi, yarın da ceset olacak” (Taşköprüzâde, 2014) demekle insanın yaratılışının başlangıcına ve son gerçeğine dikkat çekmiş, onu gurur ve kibirden sakındırmıştır.

Taşköprülüzâde insanın zayıf ve aciz yaratılmış bir varlık olduğunu düşünür. İnsanın düşünme ve anlama yeteneği sınırlı olduğu gibi, iş yapma kapasitesi de sınırlıdır. Maddi-manevi her ihtiyacını kendisinin karşılaması mümkün değildir. Gıda ya da giysi türünden ihtiyacı olan şeylerin hepsini kendisi üretemez. Bu anlamda o, başkasının yardımına muhtaçtır. Fârâbî de insanın gerçek anlamda erdemliliğini ancak bir toplum içinde gerçekleştirebileceğini ifade eder. (Fârâbî, 1997). Dağ başında yalnız yaşayan birinin, iyilik ya da kötülük yapma imkânı olmadığından, erdemliliğinden söz etmek pek mümkün değildir. Bundan dolayı, zayıflığının, acziyetinin ve gücünün sınırlı olduğunun farkında olan kimse, kendini üstün görme hastalığından kurtulur (Taşköprüzâde, 2014; Kınalızâde, 2016).

Taşköprülüzâde'ye göre kibir, kalpteki sevgiyi yok eden, bireyi yalnızlaştıran bir erdemsizliktir. Akıllı kimsenin yapacağı ise, herkeste kendinde olmayan üstün bir özellik olduğunu fark etmek ve tevazuu tercih etmektir (Taşköprîzâde, 2014).

3.5. Kötülük

Taşköprülüzâde *Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi*'nde insanları üç sınıfa ayırır. 1. Doğası gereği iyiliğe yatkın olanlar. 2. Doğası gereği kötülüğe yatkın olanlar. 3. Doğası gereği ne iyi, ne de kötü olanlar (Taşköprîzâde, 2014).

Doğası gereği iyi olanlar da ikiye ayrılır: İyiliği başkasına da ulaşanlar ve iyiliği başkasına ulaşmayanlar. Birinci gruba giren kimseler, toplumun en seçkin olanlarıdır. Fetva erbabı, muhtesipler, askerler ve vezirler bu gruptadırlar. İkinci gruptaki insanlar ise ancak ödüllendirilerek iyilik yapmaya teşvik edilirler.

Doğası gereği kötü olanlar da, kötülüğü başkasına sirayet edenler ve etmeyenler şeklinde ikiye ayrılır. Taşköprülüzâde, kötülüğü başkalarına sirayet edenler için eğitimi tavsiye eder. Onlar ancak eğitim sayesinde başkasına kötülük etmekten kurtarılabilirler. Doğası gereği ne iyi, ne de kötü olanlara gelince, bunlar iyiliğe teşvik edilmeli ve yetenekleri oranında yetkinliğe ulaşabilmeleri için kendilerine yardımcı olunmalıdır (Taşköprîzâde, 2014).

Taşköprülüzâde "*kötülüğü en iyi biçimde sav*" (Fussilet, 41/34) âyetine uygun olarak kötülüğün, iyilik ve yumuşaklıkla giderilmesini tavsiye eder. Buna güç yetirilemediği durumlarda ise, kötülüğe kötülükle karşılık verilmesinin zorunlu olacağını belirtir. Ona göre tedavide asıl olan, kötülüğü iyilikle terbiye etmektir (Taşköprîzâde, 2014).

4. Taşköprülüzâde'ye Göre Bireysel Açıdan Sevginin Önemi

"Birlikten çokluğa uzanan akledilirler dünyasında, sevginin kaynağı bir olan Allah Teâla'dır. Bütün var olanlar birlik temeline dayanır ve birlik için sevgiden başka sebep yoktur. Bu nedenle bütün var olanlar sevgi ile var olur" (Taşköprîzâde, 2014). Müslüman filozofların felsefi sistemlerinde Allah'ın kendi zatını sevmesi, varlığın varlığa gelişinin ilkesi olarak kabul edilir. Bu yaklaşımda, Allah hem aşk-

tır, hem âşıktır, hem de ma'suktur. O, ma'sûk-u evveldir. Aşk ve sevginin kaynağıdır. O, kendi zatına âşik olunca, zâtı dışındaki varlıklar varlık alanına çıkmıştır (Fârâbî, 1997). O'nda seven ve sevilen, öven ve övülen ile âşik olanla âşik olunan aynıdır. Taşköprülüzâde de varlığın meydana gelişini, Fârâbî'de temel ilkelerinin verildiği, İbn Sînâ'da bu ilkelerin açılımının yapıldığı sevgi kavramına dayandırır.

İslam düşüncesinde sevginin, Allah'ın yaratılmışlara olan sevgisi ve yaratılmışların O'na olan sevgisi şeklinde çift kutuplu işleyen bir yönü vardır. Taşköprülüzâde Allah'ın kuluna olan sevgisini 'verme', kulun Allah'a olan sevgisini ise 'alma' olarak ifade eder. Sevginin kaynağı Allah'tır. Kulun kendisini sevmesini sağlayan, bu sevgiyi onun kalbine yerleştiren de Allah'tır (Toksöz, 2016). Kur'an-ı Kerim'de Meryem suresinde buna işaret edilmiştir: “*İnanıp salih ameller işleyenler için Rahman, onlar için (gönüllere) bir sevgi koyacaktır*” (Meryem, 19/96).

Sevginin Allah'tan yaratılmışlara ve yaratılmışlardan O'na doğru giden iki yönü olduğunu belirttik. Taşköprülüzâde'ye göre verme açısından en değerli sevgi, yüce Yaratıcının kuluna olan sevgisidir. Ardından hocanın talebesine, sonra babanın çocuğuna, sonra da iyilik edenin iyilik ettiği kimseye olan sevgisi gelir. Taşköprülüzâde sevgiyi alma cihetinde de aynı sıralamayı takip eder. En yüce sevgi Allah sevgisi olduğundan, diğer sevgilerin ona tercih edilmesini uygun görmez. Yakınlara olan sevginin öğrenciye ve çocuğa yönelik sevgiye, bir başkasına olan sevginin 'Allah için sevilen dostu' yönelik sevgiye tercih edilmesinin doğru olmayacağını belirtir (Taşköprüzâde, 2014).

Taşköprülüzâde'ye göre gerçek anlamda Allah sevgisi, ancak âlimlerde bulunur. Çünkü Allah'ı en iyi bilen, ondan en çok korkanlar âlimlerdir. Üzerinde önemle durulan arkadaş sevgisi ise, ancak Allah adına olduğunda değer kazanır, makbul olur. Allah için olmayan sevgi değersizdir ve sonu düşmanlık bile olabilir (Taşköprüzâde, 2014).

5. Sevginin Toplumsal Yansıması

Taşköprülüzâde, Allah'tan sonra sevgiye ve sevilmeye en layık olanın hoca olduğu kanaatindedir. O, hoca sevgisini; insanın yetkinleşmesine vesile olması, ruhunu terbiye ederek onun ebedi mutluluğuna katkı sağlaması nedeniyle, Allah sevgisine benzetir (Taşköprîzâde, 2014).

Taşköprülüzâde'ye göre nefis ve beden varlığının sebebi Allah'tır. O, hocayı öğrencinin nefsinin terbiyesinin yakın sebebi olmasından dolayı "ruhanî rab", babayı ise çocuğun bedeni varlığının yakın sebebi olmasından dolayı "cismânî rab" olarak niteler. "Rab" kavramı "hâkim olma, ihsanda bulunma, kontrol altına alma, tasarrufta bulunma, öğretme ve yol gösterme, yükümlülük ve sorumluluk yükleme, emretme ve yasaklama, teşvik ve uyarı, lütufta bulunma ve gönül alma, paylama ve azarlama... gibi eğitim için gerekli olan bütün şeylere sahip, güçlü ve mükemmel bir terbiye edici" şeklinde çok geniş anlam boyutlarına sahiptir (İbn Manzur, Tsz; Yazır, Tsz; Topaloğlu, 2007; Uysal, 2013). Allah işte bütün bu anlam boyutlarıyla "âlemlerin Rabbi" ve "insanların Rabbi"dir. Arapçada baba için "rabbü'd-dâr, anne için ise "rabbetü'd-dâr" kavramlarının kullanılması, dikkat çekici bir adlandırmadır (Yazır, Tsz; Esed, 1999). Fârâbî de baba için "rab-bu'l-men-zil" kavramını kullanır (Fârâbî,1997). Rab kavramının yukarıda belirtilen anlam boyutları göz önünde bulundurulduğunda, Taşköprülüzâde'nin babayı "cismânî rab", hocayı ise "ruhanî rab" olarak nitelemesi oldukça dikkat çekicidir. Baba çocuğun bedeni varlığının, hoca ise nefsinin terbiye edicisi, ruhanî ve manevî kemalinin nedenidir. Düşünürümüze göre nefsin konumu bedenin konumundan üstün olduğundan, hocaya olan sevgi de babaya olan sevgiden üstündür ve ondan önce gelmelidir (Taşköprîzâde, 2014).

Taşköprülüzâde'ye göre hocanın talebesine olan sevgisi ile babanın çocuğuna olan sevgisi arasında da benzerlik vardır: Hoca, çocuğun meleke halindeki aklının doğum sebebidir. Annenin evladını sütüyle beslediği gibi, hoca da öğrencisini hakiki bilgi ve saf hikmet sütüyle besler, onu yakınî gerçeğin içecekleriyle doyurarak bilfiil akla ulaştırır. Ruh bedenden, bilgi de süttten üstün, ruhani gıdalar,

hayvani gıdalardan daha değerli ve lezzetlidir. Bu sebeple hocaya itaat, babaya itaatten önce gelir (Taşköprüzâde, 2014).

İtaat ve sevgide hocanın babaya tercih edilmesindeki hikmet; hocanın, çocuğun Allah'ı layıkıyla tanınmasının sebebi olmasıdır. Taşköprülüzâde'ye göre hoca, çocuğa bu bilgiyi sunabilecek tek araçtır. Çünkü o, Allah'ın halifesi ve vekili konumundadır (Taşköprüzâde, 2014).

Taşköprülüzâde'nin kendisi de bir hoca ve eğitimcidir. Eğitim konusunda hem hocaya hem de öğrenciye tavsiyelerde bulunur. *Mevzuati'l Ulum* adlı eserinde eğitimin verimli olması açısından hocaya sorumluluklarını hatırlatır (Taşköprülüzâde, 1975). Ona derste öfkelenmemesini, asık suratlı olmamasını öğütler, öğrencisine karşı sabırlı olmasını, ön yargılı olmamasını tavsiye eder. Hoca, öğrencisini evladı mesabesinde görmeli, ona tatlı sert bir üslup ile yaklaşmalı, onu tevazu ve sevgi ile öğrenmeye teşvik etmelidir (İbrahimoğlu, 2001).

6. Sevginin Devletteki Yansıması

Bir şeyin yetkinliği kendine has özelliğini ortaya çıkarmakla gerçekleşir. İnsanın yetkinliği de kendi türünden olanlarla toplumsallaşarak, yani ünsiyet ile mümkündür. Herhangi bir yerde, bir araya gelen insanların birbirlerine duydukları sevgi bu türdendir. Bir araya gelme ihtiyacı, insanlar arasında sevgi bağı oluşturur (Taşköprülüzâde, 2014). Taşköprülüzâde “bütün var olanlar varlıktan ve birlikten yoksun olmadıkları gibi, sevgiden de yoksun olamazlar” (Taşköprüzâde, 2014) derken insanın varlığının özünün ve toplumsal birliğin mayasının sevgi olduğunu ifade eder.

Toplumsal birliğin ve sevginin mimarı olan devlet başkanı, halkın da kendisini sevmesi için elinden geleni yapmalı, halkına karşı adaletli ve şefkatli olmalıdır. Kaba kuvvet ve kibirlenme ile halkı kendisinden uzaklaştırmamalıdır. Yaşlı ve dindarlara karşı tavırlarında hürmetkâr olmalı, çocuklara ise merhametle yaklaşmalıdır. Devlet başkanı, zorbalıktan kaçınmalı, güçsüzleri korumalı, halkına şefkatle muamele etmeli ve onlara karşı güler yüzlü olmalıdır (Taşköprüzâde, 2014).

Râgıb İsfahânî'ye göre sevgiden kaynaklanan itaat, korkudan kaynaklanan itaatten daha etkilidir. Çünkü sevgiden kaynaklanan itaat içten gelir, korkudan kaynaklanan itaat ise dış kaynaklıdır ve sebebin ortadan kalkmasıyla o da sona erer (İsfahânî, 2015). Taşköprülüzâde de devlet başkanına halkına karşı adaletli ve şefkatli davranarak onların itaatini kazanmasını tavsiye eder (Taşköprüzâde, 2014). Böyle kazanılacak itaat de sevgi kaynaklı ve gönüllü bir itaat olacaktır.

Sonuç

Taşköprülüzâde'ye göre eğitim, yaşamın her alanında ve her aşamasında gereklidir. Doğum ile başlayan bu süreç, hayat boyu devam eder. Eğitim ailede ve toplumsal hayatta, devlet yönetiminde farklı kademelerde büyük önem arz eder. Bütün bu bağlamlarında eğitimin dayandığı tek bir ilke vardır ki o da sevgidir.

Sevginin erdem eğitimindeki ilk örneğini, dostluk ilişkilerinde görürüz. Taşköprülüzâde, insanlar arasındaki dostluğun önemini vurgular ve ona yönelik tavsiyelerde bulunur. Sevgi dostluğun kaynağı olduğundan, onun korumaya çalıştığı şey, sevgidir. Çünkü sevgi yok olduğunda dostluk da bitecektir. Cömertlik, sevgiyi ifade etmenin en iyi yoludur. Bundan dolayı Taşköprülüzâde, insanlar arasındaki sevgi bağının güçlenmesi için cömertliğe özel vurgu yapar. Adalet erdemini ise; dostluk, dürüstlük, merhametli olma, sıla-i rahim, rıza ve kulluk gibi alt erdemlerle ilişkilendirerek açıklar. Dikkat edildiğinde bunların, sevgi erdeminin uzantısı olduğu anlaşılmaktadır. Taşköprülüzâde'ye göre adalet, toplumun tüm katmanlarında dengenin korunmasıyla gerçekleşir. Adalet sağlanmadığı takdirde, toplumda güvensizlik oluşur. Bu da sevgisizliğe zemin hazırlar. Düşünürümüze göre bireyin mutlu olabilmesi için, doğasına uygun erdemi gerçekleştirilmesi gerekir. Eylemlerin amacına ulaşması ise, onların sevgiyle yapılmasına bağlıdır. Ancak sevgi ile yapılan eylemlerle kişi mutluluğa ulaşabilir. Taşköprülüzâde'nin sevgi kaynaklı eğitim tavsiyeleri en çok reziletlerin tedavisinde kendini gösterir. Onun reziletlerin tedavisi için önerdiği tavsiyelerinde düşmanlığa karşı yumuşak dile, zulüm ve haksızlığa karşı merhamete dayalı çözüme, kötülüğe karşı -cezalandırma yerine- eğitim ve

iyilikle muameleye vurgu yapması, eğitimde hep sevgiyi ilke edindiğinin göstergesidir. Çünkü onda sevginin kaynağı Allah'tır ve sevgi insanın tüm eylemlerine ve ilişkilerine yansımalıdır.

Günümüzde eğitimde ve genel anlamda insan ilişkilerinde karşılaştığımız problemlerin temelinde sevgi yoksunluğu yatmaktadır. Taşköprülüzâde'nin sevgi erdemine dayalı bir eğitimi merkeze almış olması, bugün bu problemlerin çözümü için de önem arz etmektedir. Onun eğitime ilişkin görüşleri, günümüz eğitimcileri için önemli mesajlar içerir. Onun önerilerinin öğretmen - öğrenci, anne -baba ve çocuklar ile yöneten - yönetilen ilişkilerindeki sorunların çözümüne katkı sunacağı muhakkaktır.

Kaynakça

- Akyol, Aygün. (2012). Ahlâk-ı Nâsırî'de ahlâk ve siyaset ilişkisi: sevgi erdemi merkezli bir okuma. *Değerler eğitimi dergisi*. 10, 7-29.
- Aristoteles. (2015). *Nikomakhos'a Etik*. (Çev: Saffet Babür) Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Aristoteles. (2017). *Politika*. (Çev: Furkan Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Bilgin, Beyza. (1999). *Eğitim bilimi ve din eğitimi*. (4. Basım). Ankara: Gün Yayıncılık.
- Demirkol, Murat. (2015). Barışın inşasında sevgi ve adaletin gücü. *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*. 4, 416-424.
- Düzgün, Şaban Ali. (2011). Sevginin istismarı ve sevgide aşırılık (kültler). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 52. (1), 5-25.
- Esed, Muhammed. (1999). *Kur'an mesajı*. (Çev: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk). İstanbul: Yeni Şafak Yayınları.
- Fârâbî. (1997). *İdeal devlet*. (Çev: Ahmet Arslan). Ankara: Vadi Yayınları.
- Fârâbî. (2015). *Mutluluğun kazanılması*. (Çev: Ahmet Arslan). İstanbul: Divan Kitap Yay.
- İbn Manzûr. (?). *Lisânü'l-Arab*, Beyrut.
- İbn Miskeveyh. (2017). *Ahlâk eğitimi tehzibu'l-ahlâk*. (Çev: A. Şener, İ. Kayaoğlu, C. Tunç). İstanbul: Büyüyen ay Yayınları.

- İbrahimoğlu, Büşra (Yaman). (2001). *Taşköprülüzade Ahmet Efendi'nin eğitim anlayışı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İsfahânî, Râgıb. (2015). *Erdemli yol*. (Çev: Muharrem Tan). (3. Basım). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kınalızâde Ali Efendi. (2016). *Ahlâk-ı alâî*. (1. Basım). Ankara: Fecr Yayınları.
- Pattanoğlu, Fatma Zehra. (2017). Taşköprîzâde'de din-felsefe ilişkisi. *Journal of Islamic Research*. 28. (1), 27-41.
- Pattanoğlu, Fatma Zehra. (2018). Taşköprîzâde'de felsefenin pratik alanı olarak ahlâk. *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences*. 9. (1), 122-142.
- Peters, Francis E. (2004). *Antik Yunan felsefesi terimleri sözlüğü*. (Çev: Hakkı Hünler). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Taşköprîzâde Ahmed Efendi. (2016). *Ahlak ve siyaset risaleleri*. (Çev: Müstakim Arıcı). İstanbul: Medeniyet Üniversitesi Yayınları.
- Taşköprîzâde Ahmed Efendi. (2016). İnsânî hilafet ve manevî saltanatın sırları risalesi. (*Ahlak ve siyaset risaleleri* içinde. Çev: Müstakim Arıcı). İstanbul: Medeniyet Üniversitesi Yayınları.
- Taşköprîzâde Ahmed Efendi. (2016). Güzel ahlâkın üstünlüğü. (*Ahlak ve siyaset risaleleri* içinde. Çev: Müstakim Arıcı). İstanbul: Medeniyet Üniversitesi Yayınları.
- Taşköprîzâde Ahmed Efendi. (1975). *Mevzûâtü'l-ulûm*. (Çev: Kemal Efendi, Sadeleştiren: Mümin Çevik). İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Taşköprîzâde Ahmed Efendi. (2014). *Şerhu'l-ahlâkı'l-adudiyye*. (Çev: Mustakim Arıcı). İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Toksöz, Hatice. (2016). *İslam düşüncesinde sevgi teorileri*. (1. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Topaloğlu, Bekir. (2007). *Rab Maddesi*. TDV İslam Ansiklopedisi, c.34, İstanbul: TDV Yay.
- Topçu, Nurettin. (2005). *Ahlak*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Turan, Ramazan. (2015). İbn Miskeveyh'de erdem kavramı ve temel erdemler. *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1. (2), 7-35.

Tusî, Nasîruddin. (2016). *Ahlâk-ı nâsirî*. (Çev: A. Gafarov, Zaur Şükürov). İstanbul: Litera Yayınları.

Uysal, Enver. (2013). *Ahlakî varlık olarak insan*. (1. Basım). Bursa: Emin Yayınları.

Yazır, Elmalılı Hamdi. (?). *Hak dini Kur'an dili*. İstanbul: Eser Kitabevi.